Siyasetsiz Siyaset

Mehmet Ali Kılıçbay

İMGE kitabevi

İMGE
kitabevi

Mehmet Ali Kılıçbay, 1945 yılında Ankara'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve AÜ SBF'ni bitirdi, iktisat doktorası yaptı. Gazi ve Galatasaray Üniversiteleri'nde ders veriyor, çeviri yapıyor, kitap yazıyor.

Kılıçbay'ın başlıca yapıtları:

Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı (1982)
Doğunun Devleti, Batının Cumhuriyeti (1992)
Şehirler ve Kentler (1993)
Cumhuriyet ya da Birey Olmak (1994)
Benim Polemiklerim (1995)
Bu Dünyayı Yaşamak (1995)
Felsefesiz Sanat Oyunsuz Tarih (1996)
Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada (1996)
Biz Zaten Avrupalıyız (1997)

Mehmet Ali Kılıçbay
Siyasetsiz Siyaset
ISBN 975-533-223-5
© İmge Kitabevi Yayınları, 1998
Tüm hakları saklıdır.
1. Baskı: Şubat 1998

Sorumlu Müdür
Hasan Uysal

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Dizgi
İmge Ajans

Kapak Baskısı
Kırali Matbaası 425 42 07

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32
İnternet: www. imge. com.tr
E-Posta: imge@www.imge.com.tr

Mehmet Ali Kılıçbay

Siyasetsiz Siyaset

İMGE
kitabevi

İçindekiler

Önsöz 9

Din ve Siyaset

Laiklik: Zenginlerin Lüksü 15
İstanbul'un Fethi Kutlamaları Seviyesiz Bir Şova Dönüşürken 20
Sekiz Yıllık Temel Eğitim ve Laiklik 25
Siyasal İslam ve Taksim'e Cemevi 30
Taksim'e Cami Yapılırsa Pagoda da Yapılır 37
Sincan İslam Cumhuriyeti 41
Tarikatlar Yol Ayırımında 45
Dinsel Eğitim Devletin Ödevi midir? 50
İmam-Hatip Sorunu Siyasidir 57
Yalnızca Dine Dayalı "Siyaset" 62
Libya ve Fransa Hezimeti Aynı Şeydir 65
Irk ve Din 70
Laiklik ve İslamiyet 75

Refah'ın Fos Çıktığını Refahlılar Biliyorlar mı? 79
İslam'ın Lideri Nasıl Olunur? 84
İt Ürür, Ama Kervan Yürümez 90
Refah'ın Normalleşmesi 95
Sünnicilik 100
Türkiye Neden Batı Dünyasının Dışına Kayıyor? 105
Laiklik Herkese Gerekli 112

Kültür ve Siyaset

Dayatmayı Tercih Sanmak 119
Nurdan İle Tansu 124
Kaş Yaparken Göz Çıkartmak 129
Siyasal Etik ve Estetik 134
Medya ve İktidar 139
Yozlaşmanın Ekonomi Politiği 144
Bodrum Kalesi, Bodrum Paşası 153
Olmak Ya Da Sahip Olmak, İşte Bütün Mesele 159
Faizsiz Ekonomi Masalı 164
Adil Düzen, Adaletsiz Düzen 167
Bayrağın Kutsallığı 169
Çokkültürlülük, Çoğulkültürlülük 172
Azınlık(ta) Olmak 177
Evlilikleri Artık Devlet Kurtaracak 182

Hukuk, Demokrasi ve Siyaset

Hukuk mu, Haklar mı? 189
Hakların Sicili Olarak Hukuk, Pazarlık Alanı
Olarak Demokrasi ve Güvencesi
Olarak Devlet 193

Cumhuriyet'i Bilmeden "Cumhuriyet" Tartışmak 206
Demokrasi Üzerine Çeşitlemeler 211
Kendi Düşen Ağlamamalıdır 216
"Demokratım" Demekle Demokrat Olunmuyor 226
Siyasetsiz Siyaset 232
Demagoji İle Demokrasi Birarada Yaşayamazlar 236
Demokratik Bir Hukuk ve Adalet Sistemi İçin 241
İfade Özgürlüğü 253
Kurucu İrade ve Anayasa 258
Demokratik Zemin 263

Tarih ve Siyaset

Yeni Bir "Resmi" Tarih Tezi Oluşuyor 271
Tarihe Tapanlar, Onu Tahrif Ederler 276
Türkiye Tarihi Ne Zaman Başlar? 281
Soydaşlık Karmaşası 288
André Malraux Panthéon'da 293
Dünya Barış Günü 298
Amerikan Hegemonyası 303
Avrupa Entegrasyonu 308
Ruanda'da Neler Oldu, Ne Oluyor? 313
Bin Yılının Delişeti 318
Bir Orta Çağ İcadı: Aşk 325
Ulus Kuran Bakire 331
Avrupa'nın Büyükannesi 338

Önsöz

Geçiş toplumlarının hemen hemen bütün özelliklerini bünyesinde barındıran Türkiye'de, insanların değişmenin dinamiklerini yaşarken yakalamaları çoğu zaman olanaksız oluyor. Bazen yaşananlara karşı soğumak, onlara mesafe koymak, belki de olup biteni daha iyi anlama olanağı yaratabilir. Bu seyretme kastıyla geri çekilme esnasında, kastın sadece anlamak olması yetmez, aynı zamanda doğruya yaklaştıran aletlere de ihtiyaç vardır. Bunun için, gündeliğe, hızlı akana karşı uzaklaşan kişinin tarihinin derinlerde kalan, ama belirleyici olan dinamiklerini kavramış olması gerekir.

Değişmeye etki eden faktörlerin tümünü ve bunların karşılıklı ağırlıklarını belirlemek, bugüne kadar hiç kimseye kısmet olmadı. Değişme sürecinin neredeyse sonsuz sayıdaki değişkeninin bazen eş anlı, bazen kesikli hareketlerinin sonucu olarak ortaya çıkan eğilimleri ve yeni konum ile kuruluşları, yeni yapılanmaları da doğru okumak her zaman mümkün olmuyor, çünkü yeniyi anlama

durumundaki gözlemci, aslında eskinin bir ürünü, eskinin refleksleriyle kavrayabiliyor. O halde anlamak isteyen kişinin kendine karşı da mesafe kazanması, kendi kalıplaşmışlıklarından uzaklaşması, onlardan sıyrılması, onları bir üçüncü gözle görebilir hale gelmesi gerekiyor.

Ancak bu talepler bir imkânsızlığı işaret etmektedir. Herkes kendi bakışına bir mahkûmiyet taşır. Böylesine bir nesnellik olanaksızlığı, rivayetlerin çoğalmasına, anlatı ve açıklamaların artmasına yol açmaktadır. Ama bu çoğalma bazen (bizde çoğu zaman) ihtilaf ve arkasından çatışma getirmektedir.

Çatışmayı bir açıdan, karşısındakini ikna etme yetersizliğine düşenin çaresizliği olarak görmek mümkün, ama aynı zamanda ikna olma güçsüzlüğü içinde olanın da çatışmaya aynı derecede yol açtığının teslim edilmesiyle birlikte.

Çoğunluğu itibariyle geçirimsiz insanlardan meydana gelen bir toplumuz. Bu geçirimsizliğin yarattığı geçimsizliğin bize çokça zaman ve kaynak kaybettirdiği artık inkâr edilemez bir gerçek olarak ortada.

O halde, siyasetin hemen şimdi, vakit geçirmeden herkesin gündemine girmesi gerekiyor. Uzun zamandan beri "siyasetsiz siyaset" ülkesi olan Türkiye'nin insanlarının, siyaseti önce keşfetmeleri, sonra bunun kendilerinin öncelikli işi olduğunu ve bu konunun baştan belirlenmiş bir takım seçkinlerin özel alanı olmadığını anlamaları ve bizzat siyaset yapmaya başlamaları gerekiyor. Burada açılmasının şart olduğu üzere, siyaseti bir iktidar yarışı olarak değil de, bir hak arayışı olarak gördüğümü vurguluyorum. Yani açıkçası, Türkiye'de insanlar artık "siyasetçiler"den gelecek sadakalarla değil, kendi çabalarıyla el-

de edecekleri "haklarıyla" ilgilenirlerse, işte o zaman bu ülkede siyaset gerçek doğasına kavuşmuş olacaktır.

Ama, bir toplumun yüzlerce yıllık kireçlenmişlikten sonra, aniden harekete geçmesi ve kendi kaderini kendi eline almasının hiç de kolay bir iş olmadığını tarihsel deney gösteriyor. Tarihsel deneyin gösterdiği başka birşey ise, insanları hareketsizliğe, düşünmemeye sevkeden unsurların başında total açıklama ve düzenlemelerin geldiğidir. İnsanlığın bir bölümü, dini kamusal alandan özel alana, yani gerçekten ait olduğu yere çekebilmek için büyük bir mücadele vermiştir. Bu mücadelenin inançlara karşı olmayla hiçbir ilgisi yoktur. Sorun, bu dünyanın öte dünya kurallarıyla yönetilmemesi talebinden ibarettir. Öte dünya, herkeşin bireyselliği içinde algıladığı birşeydir. Bu dünya ise hep birlikte yaşanan ve inşa edilen bir alandır. Değişmeye mahkûmdur ve bu değişkenliği bir değişmezliğin terimleri içine sokmak, totaliterliklerden başka birşey üretmemektedir.

Şimdilerde Türkiyenin en büyük sorunu, bazı toplumların başardığı bu geçişi gerçekleştirebilme mücadelesinin içinde belirleniyor. Türkiye, hem kendi tarihinin, hem de dünya tarihinin en büyük totalitesi olan siyasallaşmış dini kısmiliğine razı edemezse, herşeyini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya. Bu yüzden bu kitabın ilk bölümü "Din ve Siyaset" adını taşıyor.

Türkiye'nin gelişme yolların tıkama eğiliminde olan bir başka totalite de kültürdür. Bütün herkesi ayırımsız içine aldığı varsayılan hayali bir bütünsel kültür söylemi, her türden kısmi ve hakiki kültürün hayat sahasını ve ifade olanaklarını daraltıyor, bireysel duruşları marjinalleştiriyor. Siyaset ile kültürün bağlantısı, total kültür iddiasını

kırma yönünde bir etki arayışı olacaktır. Bu nedenle, bu kitabın ikinci bölümüne "Kültür ve Siyaset" adını verdim.

Üçüncü bölüm ise, "Hukuk, Demokrasi ve Siyaset" adını aldı. Demokrasinin belli aralıklarla sandığa gitmek ve hukukun da bir yasaklar manzumesi olarak anlaşıldığı bu ülkede, hakların sicili olarak hukuk ve bunların kullanılmaları olarak demokrasi anlayışına gelebilmek için çokça siyaset gerekiyor.

Nihayet sonuncu bölüme de "Tarih ve Siyaset" adını taktım. Tarihe karşı hiç özgürleşemeyen, onu bir efsane, hatta kutsal bir kitap gibi içselleştiren bu toplumda, geçmişin koltuk değneklerinden kurtulabilmenin yolu, bu tarihi daha nesnel bir şekilde okumaktan geçiyor, ama bu noktaya ulaşabilmek için de siyaset yapmak şart. Çünkü tarihi atgözlüğüyle okumamıza yol açan zihniyet kalıpları kırılmadıkça, her farklı okuma yalancılık, ihanet, sahtekârlık, hakaret ve en iyisinden marjinallik sayılacak, efsane saltanatını sürdürecektir.

Türkiye'nin temel sorunlarının şu anda siyaset parantezinde olması iyi midir, kötü müdür, bu ayrı bir tartışma. Ama madem ki öyledir, o zaman siyaset veya herkesin siyasetin aktörü olabilmesi birinci öncelikli konu haline gelmektedir. Bu kitaptaki yazıların bu açıdan da okunacaklarını umuyorum.

Mehmet Ali Kılıçbay
Temmuz 1997

Din ve Siyaset

Laiklik: Zenginlerin Lüksü

İnanılması çok zor olmakla birlikte, Türkiye zenginleşen bir ülke, insanları bundan, örneğin on yıl öncesine nazaran çok daha büyük olanaklara sahipler, ama gene de bu ülkede yaşayanların büyük bir bölümü mutsuz ve ellerindeki iktisadi olanakların yetersizliğinden çok şikâyetçi. Daha da açıkçası, ülkenin ve bireylerin hem yakın, hem de uzak geçmişe nazaran oransal ve mutlak olarak zenginleşmiş olmalarına rağmen, bu ülke halkının önemlice bir kesimi kendini fakirleşmiş olarak hissediyor.

Sonuçları itibariyle çok önemli olan bu yanılgının iki başat nedeni var. Bunlardan birincisine zenginleşme paradoksu adını veriyorum. Bireysel gelirin artması, insanların talep alanını genişletiyor. Eskiden hiç haberdar olunmayan tüketim alanları, nisbi zenginleşme sayesinde ulaşılan kitle iletişim araçlarının aktarmalarının doğrultusunda bireylerin beklenti alanına giriyor. Açıkçası, geliri, bundan da doğrusu satın alma gücü artan bireyler, gittikçe daha fazla tüketim malıyla temasa geçiyorlar ve bun-

ların hepsine ulaşamadıkları için mutsuzlukları artıyor. Başka bir anlatımla, eskiden daha fakir oldukları zamanda, piyasadaki tüketim mallarının cins sayısı da düşüktü ve bunlardan haberdar olma kat sayısı şimdiki kadar yüksek değildi. İnsanlar, ancak yakın çevrelerinin tüketim kalıplarını gözleyebiliyorlar ve arada pek bir fark olmaması yüzünden, bu onlar için bir mutsuzluk kaynağı olmuyordu. Yani zenginlik paradoksal olarak mutsuzluk getirmektedir.

İkinci nedene ise, gecikmiş sermaye birikimi paradoksu adını veriyorum. Dünyanın kapitalistleşmeye başlamasından beri, bu sistemi sürdürmenin zorunlu unsuru olan sermaye birikimini sağlamanın ve giderek artırmanın yalnızca tek bir yolu bulunmaktadır. Buna ticaret hadlerindeki değişim yoluyla sermaye birikimi adını veriyoruz. Eğer bir ülkenin dışarıya sattığı malların ortalama değeri, aldıklarınınkine nazaran yükselirse, dış ticaret hadleri lehine gelişmektedir ve bu lehte farktan ötürü sermaye biriktirmektedir. Eğer bu lehte fark, siyasal ve askeri yöntemlerle sağlanırsa, buna sömürgecilik veya emperyalizm adını veriyoruz. Belli bir sermaye birikimine ulaşan ülkelerin artık kaba yöntemlere ihtiyaçları kalmamakta, sermaye yatırımlarının yoğunluğu ihraç mallarının maliyetlerini nisbi olarak düşürmekte, bu da gene dış ticaret hadlerini lehte tutarak sermaye birikiminin sürmesine olanak yaratmaktadır.

Bir de iç ticaret hadleri vardır. Kabaca, tarım malları fiyatlarıyla sanayi malları fiyatları arasındaki oranı ifade eden bu had, eğer sanayi malları lehine olursa bir sermaye birikimine yol açar. Batı Avrupa'nın ilk sermaye birikimi ile Sovyetler Birliği'nde "ilk sosyalist sermaye birikimi"

denilen süreç bu doğrultuda meydana gelmiştir.

Ancak Türkiye'de ne dış, ne de iç ticaret hadleri ülkenin ve sermaye birikiminin lehine gelişmediğinden, sermaye birikimi daha çok gelir dağılımının bozulması yoluyla sağlanmıştır. Bunun anlamı, Türkiye'de üretilen hemen her malın dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlarla satılması anlamına gelmektedir. Hem devletin israf siyaseti, hem de sermaye birikimi için adeta iç koloni yöntemlerinin uygulanması sonucu, Türkiye'deki gelir dağılımı bugün dünyanın en bozuklarından biridir. Yayınlanan resmi istatistiklere göre, GSMH'nın % 56'sını nüfusun % 20'si alırken, bölüşümden en zararlı çıkan sonuncu % 20'lik kesim, ancak % 4 pay alabilmektedir. Yaklaşık rakamlarla, ilk % 20'lik kesimin GSMH'dan aldığı pay yılda 110 milyar dolar, sonuncu yüzde yirmilik kesiminki ise 8 milyar dolardır. En yüksek gelir grubunda fert başına ortalama GSMH 9 bin doların üstündeyken, en düşük kesimde bu rakam 670 dolar civarına düşmektedir. Eğer bunlara kayıt dışı ekonomi unsurları katılacak olursa, farkın daha da büyüyeceği açıktır. Ancak, bu denli büyük gelir farklılıklarına rağmen, en düşük gelir grubunda da net bir refah artışı bulunmaktadır. Ama ara o kadar açılmıştır ki, bu durumda insanlardaki nisbi farklılık duygusu artmakta ve eskiye nazaran daha iyi koşullarda olmalarına rağmen, kendilerini fakirleşmiş olarak görmektedirler. Onları bunun tersine inandırmak asla mümkün değildir.

Demek ki şu anda Türkiye'de yaşayan insanların ezici çoğunluğu, son derece gayri adil bir düzen içinde yaşadığına kesinkes inanmış durumdadır. Toplumsal zihniyetin böylesine şekillendiği ve kalıplaştığı dönemler, totaliter ideolojilerin yükselmeleri için uygun ortamlar yaratır-

lar. Almanya'da nazizm, Arjantin'de Peron demagojisi veya İran'da mollalar ile Cezayir'de FIS, tamamen bu cins ortamların sonucu olarak zirveye çıkmışlardır.

Bunların yanı sıra, Türkiye hiçbir zaman tarihine karşı özgürleşememiştir. Tarih, bizde tamamen kabul ya da red cepheleri halinde okunmaktadır. Bir kesim, bugünün sıkıntılarından arınmak üzere, neredeyse tamamen uydurma ve aşırı seçmeci olarak oluşturulmuş bir ihtişam tarihini tanık tutmakta; diğer bir kesim ise, bugünkü sıkıntılarımızdan yalnızca tarihi sorumlu tutmaktadır. Her ikisi de arınmaya yönelik olan bu söylemler, bilimsel değil, dinseldirler ve herhangi birşeyi açıklama olanakları son derece kısıtlıdır.

Ancak resmi eğitimin ve onun zıddında, ama paralelinde yer alan alternatif eğitim odaklarının Türkiye'de yaşayan insanların büyük çoğunluğunu getirdikleri nokta, bir geriye dönüş özlemidir. Veya başka bir ifadeyle, Türkiye'nin aslında inkâr edilemez boyutlarda olan gelişmesinin bedelinin fatura edildiği kesimler, içine sürüklendikleri adaletsizlik duygusunun sonucu olarak, mitolojik geçmişe yönelmektedirler.

İşte Refah Partisi'nin demagojisi bu elverişli yolda ilerlemekte ve geçmişi islami rejimin temsil ettiği gibi çok yanlış, ama etkili bir kanalda yer tutarak, kitleleri Fareli Köyün Kavalcısı gibi peşine takmaktadır. Şevki Yılmaz'ın pespaye, kin ve nefret dolu nutukları, hitap ettiği kitleyi derinden etkilemektedir. Her zaman siyasetin dışında tutulmuş olan, Türkiye'nin zenginleşmesinden yeteri kadar pay alamayan, dünyayı tam anlamıyla anlamaktan aciz bu kitle, gelişmenin nimetlerinden kendine ancak bazı kırıntıların düşmesinin nedeni olarak islamdan uzaklaşıl-

masını gören bu söylemi çok uygun bulmakta ve dini bir intikam ideolojisi haline getiren kasaba ideologlarının peşine kolaylıkla takılmaktadır.

Bu sahipleniş ve bu demagoji, laiklik talep ve önerilerini zenginlerin, tuzu kuruda olanların lüksü haline getirmekte, aslında sınıfsal bir yanı olmayan ve tam bir cumhuriyet ilkesi olan laiklik, böylece sınıfsal bir niteliğe büründürülmektedir ve Refah'ın laikliği reddeden söylemi, donanımsız kesimler tarafından bir sınıf savaşı ögesi olarak algılanmaktadır. Türkiye, şu anda bu çıkmazın girdapları içinde kaybolmuş ve kilitlenmiş durumdadır.

Ancak buradan çıkmak mümkündür. Laikliğin demokrasinin önkoşulu olduğu ve demokrasinin egemen olmadığı bir ülkede iç sömürünün boyutlarının çok yüksek olacağının herkes tarafından anlaşılması gerekir. Ama bunun böyle olabilmesi için, laikliği koruma işinin orduya havale edilmesinden vazgeçilmesi gerekir. Bunun kadar gerekli olan bir başka husus da, şu anda Diyanet İşleri Başkanlığı'yla, zorunlu din dersleriyle, imam hatip okullarıyla bir devlet dini halinde örgütlenmiş olan resmi "laikliğin" gerçek demokratik içeriğine kavuşturulmasıdır. Bugüne kadar hep demagojik söylemlerle kitleleri avlamaya uğraşan partilerden başka birşey görmeyen Türkiye insanlarının Refah'a ancak bu kadar az bir oranda tevecc üh göstermeleri bir mucizedir. Bu kısır döngünün kırılabilmesi ve gerçek siyasetin başlayabilmesi için sonuncu bir koşul da, kendine sol diyen partilerin artık gerçekten solcu olmaları ve hakiki laiklik yanında tavır almalarıdır.

İstanbul'un Fethi Kutlamaları Seviyesiz Bir Şova Dönüşürken...

Türkiye'de yaşayan insanların hemen hiçbiri, geçmişi kendi gerçekliği içinde anlamaya, kavramaya ve bu yaşanmışlığı olduğu haliyle kabule hazır bir ruh hali içinde bulunmamaktadır. Eğitim sistemimizin köhne bir "şanlı tarihimiz" söylemine takılı kalmış olmasının yanı sıra, istisnasız bütün siyasetlerin tarihi bugünkü "sefaletlerimizin aynası" olarak kullanma eğilimi bunda rol oynamaktadır.

Böylece biz, Türkiye'de hemen yalnızca tahrif edilmiş tarihlerle karşı karşıyayız. Herkes, tarihi bulunmuş mal sayarak, istediği şekli vermekte kendini serbest görüyor. Bundan beteri, radikal siyasetler, tarihi kendi sert ideolojilerinin kıblesi haline getirmek için onu adeta yeni baştan kurguluyorlar.

Fondamantalist dinci söylemini, geçmişte kalması gereken ve zaten de kalmış olan bir hıristiyan-müslüman uzlaşmaz çelişkisi üzerine oturtarak, zaten varolan Türk

şovinizmini, Arap kokulu bir islamcı şovenlik haline dönüştürmeye çalışan Refah Partisi, son birkaç yıldan beri İstanbul'un fethini de kendi ideolojisi yönünde tahrife yönelerek, bu önemli tarihsel olguyu düzeysiz bir panayır festivaline çevirmektedir.

Osmanlılar İstanbul'un fethini hiç kutlamamışlardır. Bu adet, ilk kez 1953 yılında, fethin beş yüzüncü yılını kutlama maksadıyla harekete geçen İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından başlatılmıştır. Bu ilk kutlama, fethin anlamını, tarihsel yerini ortaya çıkartmaya yönelik ve bilimsel ağırlıklı olmuştur. Daha sonra Ulubatlı Hasan'ın surlara bayrak dikmesi, gemilerin karadan yürütülmesi gibi naif unsurların eklenmesiyle, iyice gülünç bir panayır oyunu haline dönüştürülmüştür. En sonunda da, İstanbul'un bazı belediyelerinin Refah'ın eline geçmesiyle, namazlı niyazlı, yeşil bayraklı, yanlış elbiseli padişah ve yeniçerileriyle iyice pespâye bir şov haline gelmektedir.

İstanbul'un 1453'te Osmanlılar tarafından fethinin Büyük Tarih içinde elbette bir yeri vardır. Osmanlı beyliğinin bir imparatorluk haline dönüşmesine, devlet yönetimindeki Türk unsurların tasfiye edilerek kesin bir devşirme egemenliğinin kurulmasına, mülk ve vakıf toprakların miriye alınarak, özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılmasına vb. önemli katkılar sağlayan etkileri bulunmaktadır. Burada hemen vurgulanması gereken nokta, II. Mehmed'in aldığı bütün bu tedbirlerin İslami hukuka ters olmasıdır. Tek bir örnekle yetinmek üzere, İslam miras hukuku (Feraiz) özel mülkiyeti benimserken, Osmanlı miri rejimi reddetmektedir. Keza, İstanbul'un fethi Osmanlı devletinin Avrupalılaşmasının, Avrupa adet ve kurallarının girmesinin başlangıcıdır da. İslam'daki resim ya-

sağına rağmen, Fatih'in Bellini'ye resim yaptırtması acaba nasıl açıklanabilir?

Bu gerçeklere rağmen, Refah'ın siyasal-ideolojik çarpıtmaları, İstanbul'un fethini islamiyetin hıristiyanlık üzerindeki ezici bir zaferi bağlamına oturtmaya çalışmaktadır. Bunu sağlayabilmek için de, bu tarihsel olayın gerçeğine ilişkin hemen herşeyi bozmaktadır.

İşe savaşan tarafların karşılıklı ağırlıkları açısından bakıldığında, bu söylemin ne kadar tutarsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu şoven ve dinci söylem, öncelikle İstanbul'un alınmazlığını ve II. Mehmed'in imkânsızı müslüman olmasından ötürü başarabildiğini iddia etmektedir. Oysa İstanbul, daha IV. Haçlı Seferi sırasında, 1204 yılında (yani Osmanlı fethinden 250 yıl önce) Latinler tarafından ele geçirilmiştir. Üstelik o tarihte hem Bizans daha güçlü, hem Haçlı ordusu Fatih'inkinden daha küçüktü, hem de Haçlıların topları yoktu. Haçlıları teknelerle İstanbul önlerine taşıyan Venediklilerin kayıtlarına göre, Haçlı ordusu 33.500 kişiden meydana gelmekteydi (yani şehri 250 yıl sonra kuşatacak olan Osmanlı ordusunun dörtte biri kadar).

Bizans, bu Haçlı fethinden sonra hızla gerilemiş, Yunanistan'da ve Ege adalarında Haçlı devletleri kurulmuş, İstanbul'un kendi giderek bir İtalyan kolonisi haline dönüşmüştür. Kent de nüfusunu hızla kaybetmiştir. Timur'a gönderilen İspanyol elçisi Clavijo, şehrin 15. yüzyıl sonundaki nüfusunu en fazla 50 bin olarak vermektedir. Bizans'ın görkemli başkenti, fetih öncesinde içinde koyunların otlatıldığı, her yerde bostan ve bağların bulunduğu fakir ve küçülen bir kasaba gibidir.

Öte yandan, kökü eskilere dayanan katolik-ortodoks

çekişmesi, halk arasında bir katolik düşmanlığı yaratmıştır. Katoliklerin kiliselerin birleşmesi için ısrarları karşısında varlığını sürdürmek isteyen ortodoks kilisesi, "Türk sarığını katolik serpuşuna tercih etmek"tedir. Açıkçası, kentin ortodoks halkı Osmanlıdan yanadır.

Askeri güçler arasında da büyük bir dengesizlik vardır. Her türlü spekülasyonu önlemek üzere, resmi tarihin iki tarihçisinden alıntı yapıyorum. Hammer'e göre "Kontantiniyye önünde saf tutmuş olan Türk ordusu 250 bin kişiye baliğ oluyordu. Donanma cem'an 420 gemiden mürekkep idi... Silah altında bulunan Rumların adedi 4.973'ü geçmiyordu. Bundan başka 2.000 ecnebi ile 500 Cenevizli saymak lâzımdır". Yani Hammer'e göre Osmanlı ordusu 300.000 kişi, Bizans tarafında yarısı İtalyan, en fazla on bin kişi. Resmi Türk tarihçisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise şu rakamları vermektedir: "İstanbul'un muhasarasına iştirak etmiş olan Osmanlı ordusu mevcudu muhtelif rivayetlere göre 150 bin ilâ 200 bin arasında tahmin ediliyorsa da... kara ordusu mevcudunun 100 bin ilâ 120 bin arasında olması ihtimal dahilinde gözükmektedir... İstanbul'u müdafaa edenlerin mevcudu: imparatorun hazeri ordusu mevcudu 5.000, muhasaradan az evvel imparatorun şehirde eli silah tutan halktan topladığı kuvvet ise 4.973'tür... Çeşitli yerlerden gelen yardımcı kuvvet mevcudu da 3.000 olup, buna gerek ecnebi ve gerek Rum donanmasının surlarda hizmet gören 2.000 gemi mürettebatı ve Şehzade Orhan'ın maiyetinde bulunan 600 Türkün de ilavesiyle Bizans'ın müdafaa kuvveti en aşağı 15 bin kadardı". Demek ki güç dengesi Hammer'e göre otuza bir, Uzunçarşılı'ya göre ise sekize bir Osmanlının lehineydi. Bu arada, bir "hıristiyan-müslüman" çatışma-

sında Şehzade Orhan'ın hıristiyanların yanında ne işinin olduğunu sormuyorum.

Sormuyorum ama, bu tarihsel olgunun bir islamiyet-hıristiyanlık çatışması olarak gösterilme gayretlerine rağmen, Osmanlı ordusunda çok sayıda hıristiyan (Sırp, Ulah, Rum, vb.) bulunmaktaydı. Osmanlı toplarını döken Urban adında bir Macardı vs. Kuşatma öyküsünü uzatmamak üzere, Refah'lıların bayıldıkları ve müthiş bir başarıymış gibi sahip çıktıkları, komik gösterilerine vesile ettikleri, gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmeleri, aslında bir başarısızlıktır. Çünkü, Bizanslılar 1453'te gerdikleri zincirin aynını, 1204'te de Haliç'in ağzına germişlerdi ve Haçlılar bunu kırmayı başararak kenti çabucak ele geçirmişlerdi. Oysa Osmanlılar donanma komutanı Baltacıoğlu bu işi bir türlü başaramamıştır ve gemileri karadan taşıtmak zorunda kalmıştır.

İstanbul'un fethi, dünya tarihinin önemli olaylarından biridir ve bütün tarihsel olgular gibi nesnel bir incelemeyi haketmektedir. Üstelik, bu başat olay, Osmanlı tarihinde yol açtığı çok sayıdaki büyük dönüşümle bizim bugünümüzü önemli ölçüde belirlemiştir. Geçmiş hepimizin ortak malıdır. Bunu meşreplere göre paylaşmak ve hele tahrif etmek kimsenin haddi değildir. Askeri açıdan çok fazla önemli olmayan İstanbul'un fethi, sonuçları açısından çok önemlidir. Onun askeri yanını abartarak, bir "islamın hıristiyanlığı ezmesi" söylemine oturtulmasına razı olmak, tarihimizi ideolojilere teslim etmek olacaktır.

Sekiz Yıllık Temel Eğitim ve Laiklik

Türkiye, başat sorunlarından birini gene elmalarla armutları toplayarak tartışıyor. Aynı kavramsal çerçevenin içinde biraraya gelmesi olanaksız unsurları adeta doğal bir ardışıklığın, hatta bir neden-sonuç ilişkisinin içine sokuyor.

Bunun temel nedeni, ülkemizde hiçbir siyasetin veya siyasal söylemi olan cemaatin kısmi çözümleme yapma yeteneğine sahip olmaması ve bunun sonucu olarak, kendi "doğru"sunu olması gereken sanarak, bunu total bir şekilde ve diğerlerini tasfiyeye yönelerek dayatmaya kalkışmasıdır. Bu temel nedenden türeyen bir refleks de, her zaman asıllar yerine gölgelerle savaşılmasıdır. Örneğin, teokratik bir rejim kurmak isteyenler, kendi cemaatlerinin kadınlarına hem başörtüsünü dayatmakta, hem de bunu toplumun geri kalanına karşı bir özgürlük sorunu olarak koymaktadır. Oysa özgürlük, bireysel tercihler alanıdır ve cemaatsel tavırların özgürlükle bir ilgisi yoktur. Daha açıkçası, bizatihi özgürlükçü olmayan bir hareket,

ötekilere karşı bu kisveye büründürülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin laikçileri, dini devletin denetiminde tutmayı laiklik sanmakta ve aslında bu tutumlarının sonucu olarak pıtırak gibi çoğalan ve rejimi tehdit eder hale gelen imam-hatip liselerini engellemek için, sekiz yıllık kesintisiz eğitim modelini ileri sürmektedirler.

Dünyanın bugün içinde bulunduğu durum, yani dünyanın tümünün kapitalistleşme sürecine girmesi, bunun sonucu olarak dünyanın tümünün tek bir piyasa olmaya yönelmesi, yani globalleşmenin artık kaçınılmaz bir süreç haline gelmesi; bütün ülkeleri belki anlamlı, belki anlamsız, ama kaçınılmaz bir yarışın içine sokmuş durumdadır. Bu yarışta geri kalmanın bedeli, önde koşanların adeta sömürgesi haline gelmek biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, aklı başında yönetime sahip her ülke, yurttaşlarını olabildiğince fazla eğitmenin peşindedir. Gelişmiş Batı ülkelerinde 11-12 yıla kadar uzanan zorunlu ve kesintisiz temel eğitim, azgelişmiş ülkelerde 1-2 yıla kadar gerilemekte, üstelik Batı ülkelerinde herkes bu eğitimden vazgeçerken, azgelişmiş ülkelerde temel eğitimden yararlanma oranı çoğu yerde % 50'nin altına inmektedir. Ve Türkiye'de ortalama eğitim süresi 3 yıl gibi kabul edilemez bir rakamda takılmış bulunmaktadır. Bundan da beteri, ülkemizdeki kız çocuklarının % 35'inin hiçbir eğitim almamasıdır.

Demek ki sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitim Türkiye'nin hayati bir sorunudur. Ayakta kalma, sömürge konumuna düşmeme ve eğer mümkün olursa sıralamada daha öne geçme mücadelesinin ihmal edilmesi olanaksız temel unsurlarından biridir. İnsanlarımızı hem daha uzun süre, hem de daha nitelikli bir şekilde eğitmemiz, iktisadi

ve stratejik bir zorunluluk olduğu kadar, her yurttaşın eğitim hakkını güvence altına alan demokratik rejimin bir emridir de. Başka bir ifadeyle, Türkiye, çocuklarını vatandaşlık bilincine sahip olsunlar diye de eğitmek zorundadır. Yurttaşlık, bizim ülkede sanıldığı gibi doğumdan getirilen bir özellik olmayıp, ancak emek ve gayretle elde edilen bir niteliktir ve bu niteliğin elde edilmesinde temel eğitimin büyük bir yeri bulunmaktadır.

Ancak, aydın sayılan veya kendilerini böyle ifade etmekte sakınca görmeyen insanlarımızın ezici çoğunluğu, sekiz yıllık eğitim olgusu ile dinsel eğitimle mücadeleyi anlamsız bir şekilde birleştirerek, adeta devletin dinsel eğitim verme zorunda olduğunu tescil etmektedir. Tartışmanın sıcağında farkedilmeyen bu köklü hatanın sonuçlarıyla ileride çok daha zorlu bir mücadele vermek zorunda kalacağız.

Oysa demokratik ve laik bir ülkede, devlet iyi niyetinden ölse bile dinsel eğitim vermez, veremez. Durum bu kadar basittir. Yani demokratik ve laik bir ülkede devletin bünyesi içinde imam-hatip liseleri ve Kuran kursları olmaz. Bunlar sivil toplumda yer alırlar, özel ve gönüllü kuruluşlar tarafından örgütlenir, finanse edilir ve işletilirler. Devletin bunlarla yegâne ilişkisi, kazançlarını vergilendirmek ve kamu düzeni açısından denetlemektir. çünkü laik bir ülkede devletin dini olmaz. Din vatandaşların serbest tercihlerine ait bir alandır. Kim neyi isterse ona inanır. Devletin yurttaşlarına din biçme gibi bir hakkı ve ödevi yoktur. Bunun yanı sıra, eşyanın tabiatı gereği, her ülkede insanlar farklı din ve mezheplere mensup olurlar. Bu arada inançsız insanlar da vardır. Devletin bu durumda, bu inançlardan birini resmi inanç haline getirerek,

onu kendi bünyesi içinde örgütlemesi (örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı gibi) ve gene bu doğrultuda dinsel eğitim vermesi, sistemin laik olmadığının göstergesidir, çünkü laikliğin temel ilkesi, devletin bütün inançlara eşit uzaklıkta durmasıdır. Bu bağlamda, sekiz yıllık eğitimi geçirmek için bütün orta öğretim kurumlarına ve bu arada ilköğretime de seçmeli Arapça ve Kuran derslerinin konulmaya kalkışılması, laikliği korumaya kalkışan zihniyetin ne denli anti-laik olduğunu göstermektedir. Çünkü bu ülkede hıristiyan ve musevi yurttaşlar da bulunmaktadır ve demokrasi, tek bir yurttaşın bile hakkının ziyan edilmemesi esasına dayalıdır.

Demek ki sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitimle imam-hatip liseleri arasında hiçbir bağlantı yoktur. İmam-hatip liselerinin devlet okulu olarak varolmaları, Türkiye'de laik düzenin yapılanmamasıyla ilgili siyasal bir zorundur. Sekiz yıllık eğitim ise, hiçbir siyasal yanı bulunmayan tamamen teknik bir konudur.

Biri teknik, diğeri siyasal düzlemde yer alan taban tabana zıt iki olguyu aynı bağlam içinde tartışmak ve birini diğerinin önceli haline getirmek, Türkiye'ye özgü optik bozukluklarından biridir. Ancak, bu optik bozukluğunun kaynağı meçhul değildir. Devletin ülkenin tümüne sahip bir konumda bulunması, yurttaşların girişim yeteneklerini sıfırlamakta, sonuçta tüm bireysel veya grupsal talepler kamu alanına yansıtılmakta ve sonuçta tüm özel sorunlar kamusal hale gelmektedir. Bu da ülkeyi ve insanları sürekli bir gerilim halinde tutmakta, en sıradan ve basit konular bile çatışma nedeni olmaktadır.

Yapılacak iş, yapılması gereken iş, zorunlu eğitimi sekiz yıla, hatta on bir yıla çıkartmak ve imam-hatip lise-

lerini lağvetmek, kadrolarını başka alanlara aktarmaktan ibarettir. Böylece çocuklarına dinsel eğitim aldırtmak isteyenler, tıpkı çocuklarının futbolcu veya ressam olmasını isteyenlerin yaptıkları gibi, bu iş için özel olarak kurulmuş ve sivil toplumda yer alan okullara başvurabileceklerdir. Ve zaten vurgulamadan geçilmemesi gereken bir nokta olarak, Türkiye'de sünni islamın dışında kalan bütün cemaatler böyle yapmaktadırlar. Yani hıristiyan, musevi veya alevi yurttaşlarımız (ki ülkenin önemli bir bölümünü meydana getiriyorlar), çocuklarına dinsel eğitimi, kendilerinin finanse ettikleri özel kurumlarda verdirtmektedirler. İmam-hatip okulları, en azından bu olgudan ötürü lakilik ve demokratlık ilkelerinin zıddında yer almaktadır ve bu yüzden de sünni islam, laik olduğunu iddia eden bir sistemde, anayasadaki amir hükme rağmen, resmi bir din olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokratik ve laik bir düzende devletin dininin olamayacağı, yani bütün dinlere eşit uzaklıkta durmak zorunda olduğundan dinsel eğitim veremeyeceği ilkesinin bilinmemesi, ülkeyi gene garip bir tartışmanın içine sokmuş bulunmaktadır.

Siyasal İslam ve Taksim'e Cemevi

İslamcı yazar Abdurrahman Dilipak'ın *Le Figaro* ekine verdiği demeçten bazı bölümler *Radikal*'in 17 Şubat nüshasında yayınlandı. Dilipak'ın beyanatının tamamının elimizde olmaması durumu değiştirmemektedir. Gazetede alıntılanan bu kısa (ve epeyi pahalı, 500 FF az para değil) bölüm, üzerinde çok uzunlamasına konuşulabilecek önermeler içermektedir.

Dilipak'ın birinci önermesi, "islamiyette laiklik olmadığı"na dairdir. İddia edilenlerin tamamen tersine, dünyada varolan dinler arasında lakiliğe en uygun ve yatkın olanların başında bu din gelmektedir. Bir kere, islamiyette bir din adamları sınıfı, yani ruhban yoktur. İkincisi, dinin bizatihi kendisi, her müminin kendi kendinin din hocası olması kuralını getirmektedir. "Hiç okuyanla okumayan bir olur mu?" biçiminde formüle edilen bu ilke, her müslümanın Kuran'ı kendi başına okuması, öğrenmesi ve yorumlaması esasını koymaktadır.

Bunun yanı sıra, islamiyet bireysel akıl ve iradeyi

önemsemekte, müslümanların iradei cüziyeleri aracılığıyla kendi kararlarını kendilerinin vereceklerini belirlemektedir. Sonuçta, islamiyette din adına konuşacak veya hüküm koyacak herhangi bir otorite veya makam yoktur, herkes kendi yolunu kendi çizecektir. İnsanların islamiyete uygun yaşayıp yaşamadıklarını denetleyecek bir makam da dinen öngörülmemiştir. İnananlar yalnızca tanrıya karşı sorumludurlar. Bu alanda tarih içinde ortaya çıkmış olan makamların hiçbiri dinsel olmayıp, tamamı siyasidir.

Ayrıca islamiyette, bu dünya insanlara tadını çıkartarak yaşamaları için verilmiş bir yerdir. Bu yüzden müslümanların bu dünyanın değişkenliğini, onun kurallarının doğrultusunda yaşamalarının önünde hiçbir dini engel yoktur. Bu yüzden islamiyetin laiklikle hiçbir çelişkisi yoktur, ama siyasal islamın vardır, çünkü laiklik her dine ve inanca eşit uzaklıkta durduğu için ve böyle durmanın kurumu olduğu için, islamiyete müdahale etme gibi bir durum söz konusu değildir. Laik bir düzende, islamiyet, müslümanlar onu nasıl kabul ediyorlarsa öyledir. Devletin, herhangi bir kamusal otoritenin veya bunun dışında bir kuruluşun müslümanlığın yaşanışına veya kurallarına ilişkin herhangi bir şey söylemeye hakkı yoktur, bu konuda kimse hüküm ve yaptırım koyamaz.

Dilipak, "islamiyette laiklik yoktur" derken, en başta dinin temel kurallarıyla çelişmekte ve dinsel bir otorite yaratmaktadır. Bu da dinin siyasallaştırılması ve din olmaktan, yani maneviyat olmaktan uzaklaştırılması, farklı islami anlayışların üzerinde baskı kurulacağının işaretidir.

Akit gazetesi başyazarı, "hıristiyanlık ikilik, islamiyet birliktir" derken de hem hıristiyalığı bilmediğini, hem de

islamiyeti yanlış anladığını ortaya koymaktadır. Bütün kitaplı dinler, yani İbrahimi denilen dinler; musevilik, hıristiyanlık ve islamiyet, hem ikilik, hem de tekliktir. İkilik, öte dünya-bu dünya ayırımından kaynaklanır ve bu, bu dinlerin özünü meydana getirir. Daha açıkçası, öte dünyanın düzenlenmesi veya öte dünyaya hazırlık sorunsalı olmasaydı din olmazdı, sadece dünyevi siyasetler olurdu, sırf bu durum bile dinin dünyevi bir siyaset olamayacağını göstermeye yeterlidir. Teklik ise, Dilipak'ın ima etmek istediği gibi bu dünyanın yönetimini de kapsayan birşey olmayıp, müminin her an dininin kuralları içinde yaşaması gerekliliğini işaret eder. Siyasal islamcıların, fondamantalistlerin vb. iddialarının tersine, bu üç dinin gerçek öğretisi içinde, dinin kurallarını başkalarına dayatmak yoktur. Bu durumda islamiyetin asıl öğretisi itibariyle siyasal bir doktrin haline getirilmesi, yani bu dünyanın yönetimine talip olması olanaksızdır.

Tekrarlıyor ve altını çiziyorum, islamiyet müslümanlardan yalnızca dinin kurallarına uymalarını ister, bu kuralları bir toplum düzeni haline getirmelerini emretmez. Bu yöndeki bütün talepler bizzat islamiyetten sapmadır.

Dilipak, "hiyerarşi ve devlete gerek yok, din bütün kurumları belirliyor" derken de yanılmaktadır. Eğer islami bilgilerini tazelerse, hiyerarşi olduğunu görecektir. Tek bir örnekle yetiniyorum. islamiyette kadın ile erkek arasında, gerek aile içinde, gerek hukuk önünde, gerekse başka düzlemlerde ast-üst bağlantısı vardır. Kadın, mirastan yarım pay alır, şahitliği erkeğinkinin yarısıdır ve evlilik düzeninde, kocası onu tek bir sözle boşayabilir, o kocasını boşayamaz. Uzatmıyorum. Devlet meselesine gelince, Dilipak'ın islamiyetin ta başından beri bir devlet

olarak şekillendiğini (siyasal islam olarak elbette), hilafeti vb. bilmediğini sanmıyorum. Takıyye yapıyor demeye de dilim varmıyor.

Dinin kurumları belirlemesine gelince, Dilipak burada da kurnazlık yapıyor. Her din kurum belirler, ama bunlar dini kurumlardır. Siyasal kurumlar, toplumsal kurumlar, ekonomik kurumlar; inanan-inanmayan, müslüman veya değil toplumun bütün üyeleri tarafından belirlenir. Müslümanlar bu kuralları dinlerinin doğrultusunda yaşarlar, o kadar. Yani isterlerse faiz almazlar, isterlerse kadın eli sıkmazlar, ama faizi yasaklayamazlar, el sıkışan kadına zina yapıyor diyemezler.

Kemalizmin "bizi köklerimizden, dinimizden, tarihimizden ayırdığı" önermesine gelince, Alexis de Tocqueville'in bir sözünü hatırlatma ihtiyacını duyuyorum: "Hiçbir toplum, hazır olmadığı bir devrimi yapamaz". Mustafa Kemal bir neden değil, bir sonuçtur. Osmanlı tarihinin ürettiği bir sonuçtur ve asla zorlama değildir, bu toplumun çok büyük bölümünün tercihlerinin billurlaşma ve yoğunlaşma noktasıdır. Hatalarıyla ve sevaplarıyla, Dilipak da dahil, hepimize aittir ve öyle iddia edildiği gibi, Osmanlıdan da radikal bir kopuş filan değildir.

Ama varsayalım ki öyle, biz Türkler Orta Asya'da at koştururken müslüman mıydık? Şamanist değil miydik, köklerimiz steplerde değil miydi? Müslüman olmamız bizi bu en eski tarihimizden kopartmadı mı? Müslüman olunurken halka birşey soruldu mu, yoksa buna devletlular mı karar verdi? Bu, "dinimizden" bir kopuş değil miydi? Tarihsel olay ve olgular böyle tartışılmaz. Bunlar anlama ve açıklamaya yönelik olmayıp, birer yargılama anlamına gelmektedirler. Tarih yargılanmaz. Müslüman olunduğu

zaman büyük bir kopuş yaşandığı gerçektir, ama bunu mahkeme terimleri içinde ifade etmenin anlamı yoktur.

Öte yandan, "dinimiz", "tarihimiz" gibi sözler herşeyi gizleyen, muğlaklaştıran kocaman ifadelerdir. İslamiyet bu ülkede yaşayan herkesin dini değildir, ayrıca müslüman olanların hepsi de bu dini aynı şekilde kavramamakta ve yaşamamaktadır. Üstelik, Osmanlı döneminde gayrimüslim nüfus, müslim nüfustan fazla olmuştur. Anadolu'da bile bu oran 19. yüzyılın sonlarına kadar % 40'ın altına düşmemiştir. Türkiye halkının % 90'ının müslüman olması cumhuriyet dönemindedir. Bunu hep böyleymiş gibi göstermenin hiç kimseye yararı olmaz.

Ayrıca Osmanlı çokuluslu bir imparatorluktu, onun tarihi, "bizim" tarihimiz olduğu kadar, Arapların, Rumların, Bulgarların vb.'nin de tarihidir.

Ve nihayet, Dilipak "dini bütün her müslüman şeriatın uygulanması için mücadele etmelidir" derken, "şeriata hayır diyenler islamiyete küfür ediyorlar" sözünün hangi amaçla kullanıldığını açık etmektedir.

Şeriat, islamiyet demek değildir, çünkü her dinin şeriatı vardır. İslami şeriat, müminlerin tam müslüman olmaları için nasıl davranmaları gerektiğini gösteren kurallar bütünüdür. Ama "her dini bütün müslüman şeriat için mücadele etmelidir" denilince işin rengi değişmektedir. Çünkü, her dini bütün müslüman tanım gereği islam şeriatına harfiyen uymak zorundadır, fakat bunun için mücadele etmesi, bu kuralları başkalarına da dayatması demektir ki, bu da islamin siyasallaştırılması, yani özünden kopartılması, dindışı bir doktrin haline getirilmesi demektir.

Dilipak'ın demokrasiye, birlikte yaşamaya hâlâ inan-

dığına inanmak istiyorum, ama *Le Figaro*'ya verdiği demeç, televizyonlarda reddetmesine rağmen, ona ilişkin olarak totaliter, hiyerarşik, siyasal islamcı bir resim çiziyor.

Taksim'e Cemevi

Siyasal islam veya daha doğru bir ifade şekliyle, siyasal amaçlar doğrultusunda islamiyetin kutsallığını kullanmak isteyenlerin oluşturduğu dinci akım, iktidarın ucundan yakaladığı andan itibaren, ülkemizde hemen her alanda gerginlik yaratmanın hiçbir fırsatını ıskalamamaktadır.

Yüzyıllardan beri halk arasında hiçbir sorun olmamış konular, bu kişilerin amaçlı faaliyetleri sonucu çatışmalı konular haline dönüşmektedir. Bunların başında Taksim'e cami tartışması geliyor.

Bu konuda çok sayıda gerçek kamuoyundan saklanmakta ve yapay bir özgürlük mücadelesi havası yaratılarak, islamcılar kendilerini mağdur duruma sokmaktadırlar.

Ama gerçek mağdurlar başka yerdedirler. Beyoğlu ilçesi, çoğu kimsenin bilmediği bir gerçek olarak, Türkiye'nin cami yoğunluğu en yüksek ilçelerinden bir tanesidir. Taksim civarında 30 kadar cami bulunmaktadır ve bu bölgenin daha çok işyeri olması nedeniyle, cami başına düşen nüus bakımından Türkiye'nin en düşük oranlarından biri oluşmaktadır. Bu gerçekler ortadayken, siyasal islamcılar bu camiyi "İstanbul'un ikinci fethi"ni simgelemek için yapmakta ısrarlıdırlar. İstanbul'u kimden "fethedeceklerdir"? Elbette Cumhuriyetten.

Bunun yanı sıra, bu bölgeden günde 600.000 kişinin

geçtiği ve bunların cami ihtiyaçlarının karşılanmadığı söylenmektedir.

Türkiye nüfusunun % 20'si Alevidir. Demek ki Taksim'den günde ortalama 120.000 Alevi geçmektedir. Beyoğlu'nda, bırakan Beyoğlu'nu, Taksim'de cami, havra ve kilise vardır, yani sünniler, hıristiyanlar ve museviler ibadet ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Ama Taksim'de hiçbir cemevi yoktur. 120.000 Alevi yurttaşımıza bu olanak tanınmamaktadır.

İslamcılar eğer samimiyseler, önce bu yurttaşlarımızın mağduriyetini gidermeli ve Taksim'e bir cemevi yapmalıdır. Bize samimiyetlerini göstermeleri için, Taksim'e cami projelerini, Taksim'e cemevi projesine dönüştürmelerini beklemek hakkımızdır.

Taksim'e Cami Yapılırsa Pagoda da Yapılır

"Taksim'e cami" tartışmasının, bir grubun ibadethane ihtiyacını başka bir grubun önlemeye çalışmasından çıkmadığı son derece açıktır. Refah Partisi teorisyenleri gerilim siyasetlerini sürdürebilmek amacıyla yapay gündem oluşturma gayretlerinin içinde, bunu bu düzlemde sunuyorlar. Türkiye'yi her konuda iki kutba ayrılmış bir ülke haline getirerek iç barışı bozmak ve meydana gelecek ortamdan yararlanarak saflarını hem sıklaştırmak, hem de geliştirmek istiyorlar. Aslında insanların ibadethane özgürlüklerini en ciddi şekilde kısıtlayan siyasal görüşlerin başında Refah Partisi geliyor, örneğin Alevi yurttaşlarımızın cemevi açma girişimlerini nasıl sert bir şekilde önledikleri herkesçe biliniyor.

Türkiye'de 71 bin cami var, bunlara dergâh, tekke gibi yerlerde ibadete ayrılmış bölümleri, hemen her büyük binada bulunan "mescid"leri, şehirlerarası yollardaki konaklama tesislerinde yer alan ve gene "mescid" adını ta-

şıyan ibadet yerleri eklenecek olursa, rakam 100 bini rahatlıkla aşmaktadır. Türkiye nüfusu ise 1996 sonu itibariyle 61 milyondur (öyle bol keseden denildiği gibi 65 milyon değil). Bu durumda kabaca 610 kişiye bir cami düşmektedir. Camiye gitmeyen (gitmeleri istenmeyen ve üstelik cuma namazı kılmaları caiz sayılmayan) kadınlar, çocuklar, Aleviler, gayrimüslimler, inançsızlar, gevşek müslümanlar, işleri olanlar, yolculuk yapanlar, hastalar, askerdekiler vb. çıkartılarak hesaplama yapıldığında, ibadethane başına 80 kişinin altında bir rakama ulaşılmaktadır.

Demek ki Taksim camii bir ihtiyaç değildir. Bu sorunun yanına kardeş olarak ekle ilmeye çalışılan "Çankaya camii" bunun kanıtını sağlamaktadır. Buraya yapılmak istenilen caminin yerinde zaten bir cami vardır ve sıkı durun, cemaatsizlikten metruk ve harap vaziyettedir.

Beyoğlu, Türkiye'nin cami yoğunluğu en yüksek bölgelerinden biridir ve buradaki camiler cemaat sıkıntısı çekmektedirler. Ağa Camii'nin önünde son zamanlarda Cuma namazı esnasında sokaklarda namaz kılanların görülmeye başlaması bir ihtiyacı !eğil, Refah Partisi'nin bindirilmiş kıtalarını temsil etmektedir. Çünkü Taksim camii tartışmaları alevlenmeden önce Ağa Camiinde hiç de kalabalık olmuyordu. Bu açıdan da Taksim camii bir ihtiyaç değildir.

Ama bütün bunlara rağmen tartışma gene de yanlış bir düzlemde yapılmaktadır. Sorun Taksim'e cami yapılır mı yapılmaz mı tartışması olmamalıdır. Çünkü bu, Refah Partisi'nin kutuplaştırma siyasetine yardım etmek olur. Eğer ihtiyaç varsa, veya ihtiyaç yoksa bile bazı yurttaşlar bunun olmasını istiyorlarsa ve bu işi üstlenecek mümin-

ler varsa, her yere cami yapılabilir. Sorun, bu caminin bir dayatmacılık ve bir siyaset aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun iyi saptanması şarttır.

Demokrasi ve laiklik ikiz kardeştir; biri olmadan diğeri olmaz ve bu ikisi birbirini destekler. Laik ve demokratik bir toplumda devletin ve kamusal alanda yetki ve ödevleri olan diğer kurumların, örneğin belediyelerin dinsel görevleri olamaz. Laik bir düzende, devletin dini olamaz, toplumda varolan bütün inanç ve inançsızlıklara eşit uzaklıkta durmak zorundadır. Laik ve demokratik bir toplumda devlet, ülkede varolan inançlardan, dinlerden, mezheplerden hiçbiri lehine tavır koyamaz, hiçbirini teşvik edemez, hiçbirine karşı çıkamaz, hiçbirini bir başkası lehine sıkıntıya sokamaz ve elbette hiçbirini kendi çatısı altında bulunduramaz.

Taksim gezisi kamusal bir alandır, yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının hepsine aittir. Devlet buranın tamamını veya bir kısmını, ülkenin tamamını temsil etmeyen bir mezhebin mensuplarına tahsis edemez. Devlet aynı nedenlerden ötürü, bu inşaat için ödenek de ayıramaz. Eğer bunları yaparsa, Türkiye'nin laik ve demokratik olduğunu iddia etmek mümkün olmaktan çıkar.

Ama laik ve demokratik bir düzende, din sivil toplumda yer alır. Nasıl isteyen vatandaş, villa, apartman, gazino, işhanı yaptırtabiliyorsa, cami de yaptırtabilir. Ve nasıl ki Taksim'de işhanı, apartman, dükkân, gazino, sanat galerisi varsa, cami de olabilir. Laik bir düzende kimse Taksim'e cami yapılmasına karşı çıkmaz. Ama bunun kamusal kaynakların kullanılmadan yapılması gerekir, çünkü bu gasp olur. Yani özel bir girişimci kurum, parasını verip, Taksim'den boş bir özel arsa alır, inşaat ve iskân

ruhsatını yasalara uygun bir şekilde elde eder ve inşaatın tüm maliyetine cepten katlanırsa, bu camiye kimse karşı çıkmaz. Zaten laik bakış açısından karşı çıkılan şey caminin kendisi değil, bunun yapılması için kamu kaynaklarının demagojik gerekçelerle gasp edilmesidir.

Üstelik buranın işyeri değil, cami olması gerekir. Rantların trilyonlarla ifade edildiği Taksim'de altı işyeri üstü cami bir bina yapılacaksa, bu özel de olsa, bunun din uğruna olduğuna kimse inanmaz ve buna izin verilmez. Taksim herkese ait olduğu için, rantların da kamuya intikali gerekir, bir partinin kasasını dolduracak düzenlerin engellenmesi gerekir. Ayrıca, Taksim'e cami yapmak isteyenler, aynı koşulları yerine getirenlerin havra, kilise, cemevi, hatta pagoda yapmalarına karşı çıkmamalı, bu gibi girişimleri desteklemelidirler.

Buyurun Taksim'e cami yapın. Ama bizim cebimizden değil. Herkesin sevabı da günahı da kendine olsun, işte dindarlık da, laiklik de bunu gerektirir.

Sincan İslam Cumhuriyeti

Refah Partisi son yerel seçimlerde, Sincan'daki oyların yaklaşık % 20'sini, yani beşte birini aldı. Halkın % 80'i veya beşte dördü onlara oy vermedi. Ama bu durum Refahlıların bu küçük kenti, Ankara'nın bu ilçesini fethetmiş olarak görmelerini engellemedi.

Sincan'ın Refahlı belediye başkanı, adeta bir devlet başkanı edasıyla bir Kudüs gecesi düzenledi, dışarıya Mescid-i Aksa'yı temsil eden bir çadır kuruldu, İran elçisi davet edilerek, İntifada'yı temsil eden garip bir oyun sahnelendi. Oyun garipti, çünkü İsrail-Filistin çatışması hakkındaki sıfır numara cehaletlerini sergiliyordu. İsrailli askerlere taş atanlar, yani intifada mücadelesi yapanlar, Yaser Arafat'ın "benim küçük generallerim" dediği üzere, Arafat yanlısıdırlar ve bunlar silahlı mücadele yapmıyorlar, üstelik bizzat işgâl altındaki topraklarda yaşıyorlar. Hakiki Filistin savaşçıları bunlar.

"Kahrolsun Arafat" sloganları atan bu garip intifada militanları, güya Hizbullah'ı temsil ediyorlar. Ama Hizbul-

lah ve Hamas gibi silahlı örgütler, Lübnan'da üslenmiş durumdalar ve baskın saldırıları düzenliyorlar. Üstelik bunlar, karışık Filistin-Lübnan-Suriye siyaset üçgeni içinde İran yanlısı şii gruplardır. Filistin davasından çok İran'ın islamcı rejiminin ihraç edilmesine hizmet etmektedirler. Zaten bugün bir Filistin özerk yönetiminin kurulmasından ve İsrail-Filistin barış sürecinden en çok rahatsızlık duyan devlet İran'dır. Bu bölgedeki gerilimin sürmesinden, kendi rejimini ihraç etmek üzere yarar ummaktadır. Bu çatışmayı bütün islam toplumlarının üzerinde bir Demokles kılıcı gibi tutmakta siyasi yarar bulmaktadır. Arafat'a o nedenle karşıdır ve bu tutumuyla aslında İsrail cephesindeki aşırı Yahudilerin ekmeğine yağ sürmektedir. Sözün kısası, İran Filistin'de bir barış istememektedir.

Demek ki Sincan'da sahneye konulan komik Kudüs gecesi oyununda, yazan da, oynayan da, belediye başkanı da işin doğrusunu bilmemektedirler. Kendi siyasetlerinin onaylandığını gören bir tek İran elçisi işin aslını bilmekte ve Refahlıların beşinci kol gibi çalışmalarından büyük memnuniyet duymaktadır. Hayatını Filistin davasına adamış ve bugün gelinen nokta için kırk yıldan fazladır mücadele veren, defalarca ölümden dönen Arafat'ın yuhalanması ve İran taşeronu Hizbullah ile Hamas'ın göklere çıkartılması, Sincan'dan gelen mesajın başka türlü okunmasını gerekli kılmaktadır.

Sincan'da Filistin davası son derece gerilerdeydi, islam aleminde sıkça yapıldığı gibi, bu dava başka sorunların çözümünde kullanıldı ve feda edildi. Asıl mesaj, İran tipi bir islam cumhuriyetinin kurulmak istendiği ve Sincan'ın da bunun küçük bir örneği olduğuydu.

Refah Partisi, çok katı bir şekilde örgütlenmiş, parti

içi demokrasinin hiç olmadığı, aşırı sertlikte hiyerarşik bir partidir. Askeri bir disiplin egemendir ve yukarıdan aşağı yalnızca emir gider, aşağıdan yukarı ise öneri gitmez, sadece emirlere uyulur. Bu partiye mensup kimselerden hiçbirinin bir eylem veya sözünün kendi inisyatifi dahilinde olduğu ve yukarının haber, onay ve emrinin olmadığı düşünülemez. Refah Partisi teorisyen ve taktikçileri, birçok şeyi belediye başkanlarına söyletmekte ve sıkışınca, bunların kendi inisyatifleri dahilinde davrandıklarını ileri sürmektedir. Bu konuda tek bir örnek yeterlidir. Taksim camii, önce Beyoğlu belediye başkanının kişisel icraatı olarak gösterilmiş, durum uygun hale gelince Büyükşehir belediye başkanı "Biz ... yapacağız" demeye başlamış, nihayet parti yetkilileri ve bakanlardan geçerek, Refah Partisi genel başkanı projenin asıl sahibinin partinin ta kendisi olduğunu ilân etmiştir.

Bu, her olayda öyledir. Refah Partisi islamcı bir rejim kurmak üzere Türkiye'yi iki kutup etrafında toplanmaya zorlamakta ve çatışma siyaseti izlemektedir. Bu açıdan bakıldığında, Sincan'daki olaylar hiç de rastlantı olarak gözükmemektedirler. Hele kontrolden çıkmış bir belediye başkanının şahsi girişimi olarak hiç değil.

Oyların beşte birini alabilen ve bunu artırma olanakları giderek azalan, parti kurmaylarının beceriksizliği hergün biraz daha ortaya çıkan, herhangi bir ekonomik ve toplumsal projesi olmadığı anlaşılan, Türkiye vizyonu çok gerilerde kalmış olan Refah Partisi, artık son kozunu, yani gerilim yaratarak, militanları aracılığıyla totaliter bir rejim kurma olanağını denemeye soyunmuş durumdadır.

Bu deneme, ne yazık ki demokratik bir düzlemde sonuçlar vermeyecektir. Doğruyol Partisi başkanının handi-

kapları nedeniyle Refah Partisi'ne esir düşmüş olmasının yanı sıra, diğer partiler de parlamentodan bir sonuç çıkmasına olanak yaratacak bir performans gösterememektedirler. Yargının kilitlenmişliği, yasaların yeterince işletilmesine olanak vermemektedir, üstelik Adalet Bakanı Refahlıdır. Bu durumda tanklar, Sincan caddelerinden, asfaltın üzerinde derin palet izleri bırakarak geçmişlerdir. Yani tanklar merasim veya tatbikat paletleriyle değil, savaş paletleriyle geçmişlerdir ve darbe söylentileri ayyuka çıkmıştır.

Darbe, Türkiye için en kötü çözümdür. Ülke bundan sonra bir daha belini toplayamaz, iç savaş çıkar ve tipik bir Orta Doğu ülkesi haline dönüşür.

İslam cumhuriyeti kurma hayallerinin provasını Sincan'da yapanların cumhuriyete, demokrasiye ve kazanılması için çokça bedel ödenmiş herşeye kastettikleri açıkça ortadadır. Arafat'ı bu kadar kolay satanlar, bize kimbilir ne gibi bir kader biçmektedirler? Bütün demokratik güçlerin, darbeye yer bırakmayacak bir şekilde tavır koymaları gerekiyor, yoksa dayak yiyen bir tek Işın Gürel olmaz.

Tarikatlar Yol Ayırımında

Tarikat, Arapçanın yol anlamına gelen tarik kelimesinin çoğuludur. Kelimenin tasavvuftaki anlamı, "sufiyi Allaha kavuşturan yol"dur.

İslam aleminde tarikat olgusunun ortaya çıkış tarihi olarak IX.-X. yüzyıllar kabul edilmektedir. Tarikatların ortaya çıkmaya başladıkları bu dönemde, böylesine bir kuruluşun amacının, katılanların öte dünyayı kazanmak için, bu dünyaya yüz çevirerek, ruhunu terbiye, nefsini ve doğal isteklerini yenme, içi (batin) temizleme ve zahidane bir yaşayış yolunu izlemeyi sağlamak olduğu kabul edilmiştir.

Bu açıdan bakıldığında tarikat, hıristiyanlıkta da varolan *itinerarium mentis ad Deum* (Zihnin Tanrıya varmak için izlediği yol) kavramının kurumsallaşması olarak anlaşılmak durumundadır. Daha açık bir ifadeyle, tarikatlar bu dünyaya değil, öte dünyaya yönelik kurumlardır ve bu dünyanın neredeyse tamamen terkini gerektirdiklerinden, bu dünyanın düzenine ilişkin hükümler içeremezler. Daha da açıkçası, tarikatlara mensubiyet, bu süfli dünya-

nın olduğu haliyle bırakılarak kendini tanrı yoluna adamak demektir. Tarikata girmiş bir kimsenin bu dünyayı ıslah etmek veya bu dünyayı dinin kurallarına uygun hale getirmek gibi bir işlevi yoktur. Çünkü bu dünyayı düzeltmeye kalkışmak, tanrı yolunda ilerlemeyi engelleyecektir. Bir ilk farkediş olarak, bu dünyaya yönelik tüm tarikatlar veya bu dünyaya din düzenini getirmeye uğraşan bütün tarikatlar batıldır, kendi ideolojisinin dışına düşmüştür ve tarikattan başka birşeydir, siyasettir ve islami terimle tefrikadır.

Tarikatlar konusunda belirtilmesi gereken ikinci önemli ilke, bunların islamiyetin zuhuruyla birlikte değil de, bundan üç yüzyıl kadar sonra ortaya çıkmaya başlamalarının, bu kuruluşların zorunlu islami kurumlar olmadıklarını kanıtlamasıdır. Daha doğrusu, tarikat olgusu bütün dinlerde varolan, yalnızca dini yaşamak isteyenlerin, kendilerini yalnızca Allah'a adamak isteyenlerin bu dünyadan el etek çekme tercihlerinin ürünüdür. Hıristiyanlıkta bu ihtiyaç manastır kurumu aracılığıyla giderilmiştir. Ama islam aleminde böylesine bir kurum olmadığından, bu örgütlenme tekkeler biçiminde kendine bir alan bulmaya çalışmıştır.

Ancak tarikat kurumu, başlangıçtaki ilkelerinin dışına çok çabuk çıkarak, neredeyse tamamen dünyevi özellikler gösteren bir yapılanma içine girmeye başlamıştır. Özellikle esnaf kuruluşlarıyla olan yakınlaşması ve esnafın da dünyanın en dünyevi işi olan üretim alanında yer alması, tarikatların giderek siyasal ve ekonomik boyutlar kazanmalarına yol açmıştır. Bunun çok basit bir nedeni vardır. Tarikat mensuplarının karınlarını doyurma sorunu nasıl çözülecektir? Manastırda olduğu gibi bizzat toprakta

çalışarak ekmeklerini çıkartma yönünde bir örgütlenmeleri olmayan bu kuruluşlar, ister istemez para kaynaklarına, yani üretimin bir unsuruna yönelmek zorundadırlar. Onları dünyevileştiren temel nokta, işte bu "ekmek parası" meselesidir. Ama sonradan ekmekten başka şeylerin peşine takılan tarikatlar da olacaktır.

Bu tarihsel boyutun yanı sıra, tarikat olgusunu günümüzde de canlı tutan bir de toplumsal boyut bulunmaktadır. Kitaplı dinlerin derin ve soyut felsefi yapılarının cahil kitleler tarafından tam anlamıyla anlaşılması olanaksızdır. Bu, bütün dinler için ve her zaman böyle olmuştur. Bunun yanı sıra, bütün dinlerin felsefi yapıları, ilahiyatları tamamen tanrısallığa yöneliktir. Tanrıyı kavramaya, içselleştirmeye yönelik bu felsefe ve ilahiyat, gerek derinliği, gerek terminolojisi ve gerekse hedefi itibariyle halkın büyük kesiminin ilgi ve idrak alanının ötesinde yer alır. Geniş kitleler, tarihin derinliklerinden gelen pagan alışkanlık, inanç ve korkularını bu felsefi dinlerin içinde de sürdürür ve ona katarlar. İslamiyet bunlara bid'at adını verip mücadele etmekle birlikte, hiçbir zaman önüne geçememiştir.

İşte islami olmayan, hatta islamiyetin özüne aykırı olan çok sayıda inanç, hurafe vs. tarikatların içinde kendilerine yer bulmuşlar ve bir cins halk tapınısı halinde hayata geçmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, tarikatlar pagan geleneklerin sürdürüldüğü yerlerde olmaktadırlar.

Nihayet, dinin felsefiliğini ve uhreviliğini kavramaktan uzak geniş kitleler, onu bir kurallar ve yaptırımlar bütünü olarak algılamakta, yani dini son derece şekilci bir biçimde anlayarak, onu yalnızca ibadetinden ve usulünden ibaret bir boyuta indirgemektedirler. Daha net bir ifadeyle, islamiyetin namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, teset-

türe girmekten vb. ibaret olduğu kabul edilmektedir. Burada önemli bir nokta, dinin bu şekilde algılanmasının sonucu olarak, bu kurallara uymanın iki beklentisi ortaya çıkmaktadır. Kurallara uyulduğu için, ilahi gücün onlara yaptırım uygulamaması beklenmektedir. Yani biri kurban kesiyorsa, cehenneme gitmeyeceği, hatta cenneti kazandığı beklentisi kendiliğinden doğmaktadır. Bu, dinin ticaret terimleri içinde algılanmasıdır. İkinci beklenti ise, ödül yönündedir. Madem ki kurallara uyulmaktadır, o halde ilahi güç onları ödüllendirmelidir. Bu da dinin çocuksu kavranışıdır.

İşte tarikatların en önemli varlık nedenleri bu noktada belirmektedir. Din böylesine karşılıklılıklar halinde anlayan insanlar, bu dünyadan beklentilerini, arzuladıklarını, istediklerini, kısacası taleplerini ilahi gücün karşılaması gerektiğini düşünmektedirler. Ama bu dünyanın kuralları, iktisat ve siyaset bağlamında kurulduklarından ve tarih de son derece belirleyici bir rol oynadığından, bazı insanlar, hatta insanların çoğu beklentilerine ulaşamamaktadırlar. Bu dünyadaki hayal kırıklıkları pagan bakış açısı ve reflekslerle birleşince, tarikatların çoğu bunları birleştiren ve bu zavallı insanlara umut dağıtan esaslı ticarethaneler haline dönüşmekte veya sırf bu iş için kurulmaktadırlar.

Allaha ulaşmanın yolu olarak ortaya çıkan tarikatlar, bugün ülkemizde tamamen dünyevi kurumlar haline gelerek, islamın özüne çok ters bir pagan şekilleniş içinde yer almaya başlamışlardır. Ülkemiz, hızlı bir geçişin yol açtığı bütün toplumsal bunalımları, tüm şiddetleriyle aynı anda yaşıyor. Müthiş bir gecekondulaşma, küreselleşmenin ürünü olan hızlı bir tüketim eğilimi, çok yüksek bir enflasyon, işsizlik, yüksek doğum oranı vb. dengeleri her

gün yeni baştan alt üst ediyor. Bu geçiş süreci, çok sayıda insanı marjinalleştiriyor, alışık olduğu toplumsal ve ekonomik çerçevelerden kopartıyor ve böylece onları büyük bir güvensizlik ve yarınsızlığın içine atıyor. Böylesine bir oluşumu içselleştirecek, kavrayacak bilgi donanımına sahip olmayan insanlar, dünyayı derin bir adaletsizlik duygusu içinde yaşıyorlar. Piyasada yer alan her mal ve hizmetin herkesin hakkı olduğunu düşünüyorlar. "Ben bunları elde etmek için hangi katkıda bulundum" sorusunu asla sormadan, bu dünya zenginliklerine kavuşamamanın travmasını yaşıyorlar; bunları ilahi güçten talep ediyorlar, elde edemeyince, onun kurallarına yeteri kadar uymadıklarını düşünüyorlar.

Bu aynı insanlar oysa dinin kurallarına uyuyorlar, ama gene istedikleri zenginliklere, televizyonda seyrettikleri hayata ulaşamıyorlar. O zaman tarikatların günü doğuyor. Dünya karşısında yenik düşmüş bu insanları saflarına katıyorlar, onların din olarak algıladıkları bütün pagan alışkanlıkları dinin özüymüş gibi sunuyorlar, büyücülük yapıyorlar, ilkel ayinler yapıyorlar ve bu insanları maddeten ve manen sömürüyorlar.

Bunun böyle olmasının en büyük nedeni, islam adına kimin konuşacağının belli olmaması. Tarikatlar, dinin özünden sapmasını hızlandırıyor, başıboşluk, paganlık ve lumpenleşme yaratıyorlar bu yöndeki varolan eğilimleri güçlendiriyorlar. İlahiyatçıların (hakikilerini kastediyorum, iki satır birşey okuyarak kendilerini böyle ilan edenleri değil) ve hakiki müslümanların tarikat olayını dizginlememeleri halinde ve dini gerçek alanına geri çekmeleri, yani laisiteye sıkı sıkı sarılmamaları halinde, gerçek islamiyetin elden gideceği artık çok açıkça gözüküyor.

Dinsel Eğitim Devletin Ödevi midir?

Cumhuriyet ideali, toplumu meydana getiren yurttaşların her düzeydeki farklılıklarını gösterebilme, ifade edebilme ve yaşayabilme özgürlüğüne dayanır. Bireysel veya grupsal farklılıkların serbestçe yaşanabilmesi ve bu farklılıkların toplumun çoğunluk grupları tarafından istenilmeyen unsurlar olarak görülmemesi için, ülke rejiminin özgürlükçü, çoğulcu ve insan haklarına saygılı demokratik bir yapılanma içinde olması gerekir.

Cumhuriyeti yaşatabilmenin ve geliştirebilmenin birinci koşulu olarak ortaya çıkan demokrasi, devletin bütün inançlara ve kanaatlere eşit uzaklıkta durmasını; bunlardan hiçbirini diğerleri aleyhine teşvik etmemesini ve tersi olarak da, hiçbirini diğerleri lehine zarara ve zaafa uğratmamasını gerektirir. Çünkü devlet belli bir ideolojiyi egemen kılmak için değil, kendini oluşturan bütün yurttaşlarının haklarını korumak için vardır ve tek bir yurttaşın bile hakkının kaybolduğu bir sisteme tam anlamıyla demokrasi demek mümkün değildir.

Ancak ne yazık ki, demokrasi dünyanın çok büyük bir kesimi için bir hayal, bir ütopya olarak kalmayı sürdürmektedir. Bunun başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, devlet anlayışı Eski Rejim kalıplarından bir türlü kopmayarak, Kutsal Devlet ideolojisini sürdürmektedir. Kutsal Devlet, kendi için varolan bir devlettir, ülkedeki insanlar onun hizmetkârı sayılmaktadır ve devletin kendi varlığını sürdürmesi, vatandaşların varlıklarını sürdürmelerinden daha önemlidir. Bunun sonucunda, bu cins devlet lüks içinde yaşarken, örneğin makam arabaları dünyanın hiçbir yerinde görülmeyecek bir konfora sahipken, halkın bir kesimi asgari yaşam standartlarının altında kalmaktadır.

İkincisi ise, cemaatler kısmiliklerine razı olmamakta, böylesine bir demokratik terbiyeye sahip bulunmamakta, birer sivil toplum kuruluşu olduklarını kabul etmemekte ve böylece devleti ele geçirerek kendi kısmiliklerini toplumun tümüne dayatmaya uğraşmaktadırlar. Bu iki nedenin birlikte sonucu olarak, birey cemaat sultasından kurtularak vatandaş haline gelememektedir.

Bu durumda, kimliğini özgürce oluşturan bireylerin çok az sayıda olduğu bizimki gibi toplumlarda, farklılıklar billûrlaşamamakta, serbestçe dile getirilememekte ve buna bağlı olarak demokrasinin kurucusu ve güvencesi olan, farklılıkların uyumunu veya farklılıklar içindeki uyumu arayan, kendine ve kendi dışındaki herkese saygı duyan vatandaş tipi ortaya çıkamamaktadır.

Böylesine bir ortamda, her biri toplumun ancak bir kısmını temsil eden inanç cemaatlerinin ülkedeki insanların tümüne yönelik dayatmacı siyasetleri zemin bulabilmekte ve böylece zaten son derece zayıf olan demokrasi-

miz, gerileme, hatta yokolma tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye'nin demokratik bir toplum haline gelmesini engelleyen, demokrasi pratiğimizi geriletici etkiler yaratan birçok unsurun başında yer alanlardan biri de imamhatip liseleridir. Bu konuda öncelikle belirtilmesi gereken nokta, her dinsel cemaatin inancını istediği gibi yaşama hakkının demokratik rejimlerde güvence altında olduğudur. Yani bireyler istedikleri gibi inanma ve ibadet etme hakkına sahip oldukları gibi, cemaatler de dinlerini istedikleri gibi uygulayabilirler. Bu bağlamda, eğer din adamına ihtiyaçları varsa, bunların eğitimini sağlamak en vazgeçilmez haklarından biridir.

Ancak, Eski Rejim devletiyle demokratik devlet arasında, bu konuda bu noktadan itibaren temel bir farklılık doğmaktadır. Demokratik olmayan Eski Rejim devleti, yurttaşlara (bireyselleşmiş bireylere) tahammül edemez ve ülke insanlarının tümünün uyruk, yani bağımlı olmasını ister, onların kendi başlarına düşünmelerini ve davranmalarını engeller, onların yerine düşünür, davranır ve halka neye inanması, nasıl hareket etmesi gerektiğini tebliğ eder. Bu tebliğe uymayanları cezalandırır, toplum dışına atar, hatta aç ve açık bile bırakır. Böylesine bir ideolojik yapı içinde olan Eski Rejim devleti, farklı inançlardan da hoşlanmaz, ülkedeki farklılıkları törpüleyerek, herkesin tek bir doğrultuda hizaya girmesini sağlamaya ulaşır.

Bu nedenle, varolan inançlardan biri resmi inanç doktrini haline gelerek, devletin koruyucu şemsiyesi altında diğerlerini tasfiye etmeye, etkisizleştirmeye, güçsüzleştirmeye girişir. Bu amaçla, devletin bütün olanakları

resmi inanç doğrultusunda sarfedilir. Bu arada resmi inanç içinde yer almayan bütün inançlara suçlu muamelesi yapılır ve bunlar resmi görüşün söylemi içinde inançsızlık olarak da sunulur.

Demokratik bir rejimde ise, devletin resmi dini olmaz, daha doğrusu devletin dini olmaz, devlet bütün inançlara karşı eşit mesafede durur ve hiçbirine ne yarar sağlar, ne de zarar verir. Demokratik ülkelerde devletin vatandaşlarının bireysel tercihleri konusunda kanaat belirtmek, bunların arasına hiyerarşi koymak, bazılarını daha değerli diğerlerini daha değersiz saymak gibi hak ve ödevleri bulunmaz.

İmam-hatip liselerine bu temel ayırım doğrultusunda baktığımızda, karşımıza demokratik gelişme açısından vahim bir durum çıkmaktadır. Türkiye'de yaşayan insanların % 25'i Alevidir, % 10 civarında gayrimüslim ve dinsiz vatandaşımız vardır. Geriye kalan % 65 ise Sünnidir, ama bunların bir bölümü yalnızca inanç düzeyinde kalmakta, ibadetlerini yerine getirmemekte veya bu konuda gevşek davranmaktadır. Sünnilerin ancak yarısı camiye gitmektedir ve bilindiği üzere imam-hatipliler görevlerini camide yerine getirmek zorundadırlar. Öte yandan, Sünniliğin içinde dört mezhep vardır ve bunların ibadet usulleri arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Oysa imam-hatip liseleri, Hanefi-Sünni doktrinine göre eğitim yapmakta ve imam ile hatipleri bu doğrultuda yetiştirmektedir. Bunun anlamı, devletin, halkın yalnızca % 20'si gibi bir azınlığını temsil eden bir inanç cemaatini toplumun tümü olarak kabul ederek, kısmi bir dinsel cemaatin görüşünü bütüne dayatmasıdır. Bu son derece anti-demokratik tutumun daha ağırı, devletin din eğitimi

veremeyeceğine ilişkin temel demokratik ilkeyle yaratılan çelişkide ortaya çıkmaktadır.

Herşeyden önce adalet ilkesi zedelenmektedir. Çünkü bu ülkede varolan diğer bütün dinsel cemaatler, devlet gelirlerine katılmalarınma rağmen, kendi din adamlarını kendileri (masraflarını kendileri karşılayarak) yetiştirmekte, bir tek Hanefi-Sünniler bu işi devlete yaptırtmaktadırlar.

İkincisi, devlet eliyle yetiştirilen Hanefi-Sünni din adamları, diğer cemaatlerin din adamlarına nazaran ayrıcalıklı olmakta, devlet memuru olarak maaş almakta ve bundan da beteri, diğer cemaatlerin din adamlarını marjinalize etmekte, yani onları "olmaması gereken" unsurlar olarak göstermektedirler. Burada da temel bir demokratik ilke çiğnenmiş olmaktadır. Demokrasilerde, devlet din adamı çalıştırmaz, din adamlarına maaş vermez, bu iş sivil toplumda örgütlenmiş dinsel cemaatlerin kendine aittir. Devletin din adamına, üstelik belli bir mezhepten olan din adamına maaş verip, diğerlerine vermemesi hem adaletsizdir, hem de devletin dini olmayacağına dair çok önemli demokratik ilkeyle açık bir çelişki yaratmaktadır.

Aynı tutumu ibadethane yapımında da görmek mümkündür. Diğer cemaatler ibadethane yapma iznini ya alamaz, ya da zorlukla aldıktan başka, bunları kendi olanaklarıyla inşa ederlerken, Sünni camileri devlet tarafından yaptırılmakta, tamirat ve diğer masrafları devlet tarafından karşılanmakta, suları bile bedava verilmektedir. Üstelik, birçok cami bugün Cumhuriyet aleyhine nutukların verildiği yerler haline dönüşmüştür.

İlahiyat Fakülteleri için de durum aynıdır. Bunlar yalnızca tek bir doğrultuda eğitim vermektedirler. Adlarının

öyle olmamasına rağmen, yalnızca Sünni İslam doktrinini öğretmektedirler. Burada da bir adaletsizlik ve çelişki açıkça ortadadır. Madem bunlar İlahiyat fakültesidir o zaman dünyadaki bütün inançların öğretilmesi gerekir. Fakat bütün bunların ötesinde, imam-hatip liseleri ile ilahiyat fakülteleri din adamı yetiştirmek üzere kurulmuş olmalarına rağmen, buralardan mezun olanlar bu alandaki ihtiyaçları kat be kat aştıklarından ve aslında amaçları da bu olduğundan (yani Türkiye'yi kendi inançları doğrultusunda tektipleştirmek), devletin bütün kadrolarını doldurmaya başlamışlardır. Böylece devletin Sünnileştirilmesi operasyonu sürdürülmektedir. Sivil kadroların ele geçirimesi neredeyse tamamlanmış olduğundan, şimdilerde imam-hatiplilerin Harp Okullarına alınması kavgası başlatılmıştır ve bu bir demokrasi mücadelesi olarak sunulmaktadır.

Oysa imam-hatiplilerin bırakın Harp okullarına, diğer yüksek okullara girmeleri ve imamlık ile hatiplik dışında başka bir iş yapmaları son derece anti-demokratiktir. Çünkü bu okulların kuruluş amacı imam ve hatip yetiştirmektir, yani bunlar meslek okulları olarak kurulmuştur ve mezun olduklarında mesleklerini yapmaları gerekir. Oysa, bunlar başlangıcından beri belli bir ideolojinin militanlarını yetiştirmek üzere tasarlanmışlar ve örgütlenmişlerdir, bu nedenle demokrasi mücadelesi olarak sunulan şey, kendi totalitelerini Türkiye'nin tümüne dayatma projelerinin bir parçasıdır.

Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde büyük bir engel meydana getiren ve demokrasinin başlıca koşulu olan laikliği neredeyse tamamen ortadan kaldıran bu uygulamaya hemen son verilmesi gerekmektedir. Daha açık

söylemek üzere, imam-hatip liseleri ile ilahiyat fakülteleri bir an önce cemaatlere devredilmeli, bunların personel kadroları lağvedilmeli, buralardan mezun olanların din işleri dışında başka bir işte çalışacakları zaman, mezun oldukları sonuncu laik okula göre atamaları yapılmalıdır.

Ancak, dinin sivil topluma intikal etmesi ve devletin her türlü din hizmetinin dışında kalması, cemaatlere hiç yardım edilmeyeceği anlamına gelmemektedir.

Tüm demokratik ülkelerde olduğu gibi, bizde de devlet, yukarıda sayılan tedbirlerin alınmasından sonra, hiçbirini dışta bırakmaksızın her cemaate belli bir oranda yardım etmelidir. Demokratik bir ülkede devlet vatandaşlarının inançlarına karışamaz, ama her cemaate temsil ettiği mümin oranına göre yardım etmek durumundadır da.

Demokrasi nazlı bir çiçektir, sertliklere, dayatmacılıklara, "benim dediğim olur"lara gelemez. Ancak herkesin kısmiliğine razı olduğu bir uyum ortamında yaşayabilir ve yararlarını herkese sunabilir.

İmam-Hatip Sorunu Siyasidir

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim projesinin siyasal bir düzlemde yeniden canlandırılmasıyla birlikte, imam hatip liselerinin orta bölümlerinin kalkacağı ve bu nedenle bu okulların lise bölümlerinin öğrencisiz kalacağı korkusu gündeme geldi. İmam hatip liselerinin kamusal eğitim (milli eğitim) sisteminin içinde devam etmesinden yana olanlar, dinsel eğitimin de bir hak olduğunu ve bunun engellenmesinin demokrasiye aykırı olduğunu söylediler. Bu okulların kapanması tehlikesi karşısında, mitingten tehdide kadar her tür yöntemi kullanmaya kararlı gözüküyorlar.

Ama, bu tartışmanın hemen hemen bütün tarafları, haklı olduklarını kanıtlamaya uğraşırken yanlış gerekçelere dayanıyorlar. İlk olarak, sekiz yıllık kesintisiz temel eğitim ile dinsel eğitimin birbirlerinin alternatifi olmadıklarının anlaşılması gerekir. Birinin varlığı, diğerinin yokluğu anlamına gelmez. Daha açıkçası, bu ikisinin birbiriyle hiçbir ilişkisi yoktur.

Temel eğitimin her Türk vatandaşı için kesintisiz sekiz yıl olması, demokratik bir toplumun olmasa olmaz koşulu olan vatandaşlık eğitimiyle ilgilidir. Başka bir anlatımla; demokrasi, kendi kaderini belirleyebilen yurttaşların varlığına bağlıdır. Bir ülkede yaşayan insanların hem bireysel düzlemde kendi kaderlerine egemen olabilmeleri, yani uyrukluktan vatandaşlığa geçebilmeleri, hem de ülke sorunları hakkında söz sahibi olabilmeleri, yani vatandaş konumlarını pekiştirebilmeleri için minimum bir eğitim almaları gerekir. Herkes için zorunlu olan bu temel eğitimin süresi, dünyada 8 ilâ 12 yıl arasında değişmektedir. Bizdeki 5 yıllık süre artık kabul edilebilir olmaktan çıkmıştır. Üstelik, kızların % 35'i hiç okula gönderilmemekte, Kuran kurslarına giden erkek çocukların da katılımıyla ortalama Türk yurttaşı başına düşen temel eğitim 3 yıla gerilemektedir. İşte sekiz yıllık temel eğitimin nedeni budur. Başka hiçbir şey değil. Yani dinci çevrelerin sandıkları ve iddia ettikleri gibi; aynı zamanda laikçi çevrelerin de sandıkları ve öyle yönlendirmeye çalıştıkları gibi, dinsel eğitimin önünü kesme gibi bir amaca sahip değildir, olamaz.

Öte yandan, demokratik ve laik bir sistemde, dinsel eğitim isteyen herkesin hakkıdır, ama kamusal alanda düzenlenmez, yeri sivil toplumdur. Bunun böyle olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. En başta temel demokratik ilke gelmektedir. Demokratik bir sistemde, yurttaşlar arasında ayırımcılık uygulanamaz, herkes kamusal alanda eşit haklara sahiptir. Oysa Türkiye'de dinsel eğitim bir hak değil, bir ayrıcalık halindedir, yalnızca bir dinin bir mezhebinin bir öğretisine mensup olanlara uygulanmakta ve diğerleri bu işi kendi ceplerinden sağlamaktadırlar.

Öte yandan, laik bir sistemde devletin dininin olamayacağı ilkesi, yani devletin (kamusal alanın da) ülkedeki bütün din, mezhep, inanç veya inançsızlıklara eşit uzaklıkta durma zorunluluğu bulunmaktadır. Dünyanın istisnasız bütün ülkelerinde, insanlar birden fazla din, mezhep, tarikat vb.'ye mensuptur ve bir bölümü de inançsızdır (belirtmeden geçmeyelim ki, dünyada Allaha inanmayanların sayısı, müslümanlarınkinden daha çok, hıristiyanlarınkinden de biraz azdır. Türkiye'de ise çok çeşitli baskılar nedeniyle kendilerini ifade edemeyen inançsızların oranının % 20 civarında olduğu tahmin edilmektedir). Bu dinsel dağılım ülkemizde son derece karmaşık boyutlara ulaşmıştır. Sadece örnek olarak söylenilmesi halinde, üç kitaplı dine mensup insanlarımızın farklı mezhep ve tarikatlara mensubiyetlerinin meydana getirdiği farklı dinsel anlayış gruplarının 500'ün üzerinde bir sayıya ulaştığını söylemek mümkündür. Bir de bu farklı gruplara mensup insanların çoğu zaman aynı mekânlarda bir arada oldukları, çocuklarının aynı okullara gittikleri gözönüne alındığında, her birine kendi inancında dinsel eğitim vermenin olanaksızlığı ortaya çıkacaktır.

Ama asıl sorun dinsel eğitimin kamusal alanda düzenlenmesinin, bütün bu çoğulluğun içinden yanızca birinin egemen hale getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bugün imam hatip liselerinde islamiyetin sünni yorumunun hanefi mezhebine göre eğitim yapılmakta; bu da ortaya resmi bir din çıkartmaktadır. Oysa dinsel eğitimin sivil topluma bırakılması ve devletin dinsel eğitim vermekten vazgeçmesi halinde, herkes kendi inançları doğrultusunda eğitim alma hakkına kavuşacak ve gerçek vicdan ve inanç özgürlüğü sağlanabilecektir. Bu haliyle, bir mezhep

kendi görüşünü herkese dayatmaktadır.

Durumun bir diğer cephesini de, imam-hatip liselerinin kuruluş amaçlarına cevap vermemeleri oluşturmaktadır. İmam hatip liseleri yılda yaklaşık 80 bin mezun vermektedir. 1996-97 öğretim yılında 601 imam hatip lisesi faaliyet göstermektedir. Buralarda 511.502 öğrenci okumaktadır.

Buna karşılık, Türkiye'de 70.213 cami bulunmakta ve bütün imam, müezzin, vaiz vb. kadroları dolu bulunmaktadır. Öte yandan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüm kadrosu 88 bindir. Demek ki imam hatip liselerinden her yıl mezun olan 80 bin gencin eğitim gördükleri alanda istihdam edilmeleri olanaksızdır. Bu alanda müthiş bir kaynak israfı söz konusudur.

Ayrıca, islamiyette kadınların (kızların) dinsel görev almaları olanaksızdır, ama imam-hatip liselerinde önemli oranda kız öğrenci bulunmaktadır. Bundan da önemlisi, bu liselere devam eden öğrencilerden (tabii erkekler) sadece % 4'ü imam -hatip, % 7-11'i de müftü, vaiz olmayı istemektedir. Bu iki istek arasındaki kesişmelerin indirilmesiyle, imam-hatip liseleri öğrencilerinin sadece % 10'unun din adamı olmak istediği, diğerlerinin laik işlerde çalışmak istedikleri görülmektedir. Örneğin, erkek öğrencilerin % 18,2'si, kızların % 19,3'ü kaymakam olmayı arzulamaktadır. Bu oran bile, tek başına, imam-hatip liselerinin varlığının siyasi amaçlara dayalı olduğunu göstermeye yeterlidir.

Son bir örnek olarak, erkeklerin sadece % 18,2'si, kızların % 21'i ilahiyat fakültesine devam etmeyi düşünmektedir.

Bütün bunların birleştirilmesi halinde, laik ve de-

mokratik bir ülkede dinsel eğitimi devletin veremeyeceği, bu işin sivil toplum örgütlenmesi halinde isteyen herkese ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Ama asıl vurgu, imam-hatiplilerin bizzat kendilerinin din adamı olmayı istememeleri üzerine durulmalıdır.

Böylesine bir tablo, imam-hatip liselerinin kapatılarak, cemaatlere devrini zorunlu kılmaktadır.

Yalnızca Dine Dayalı "Siyaset"!

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, kendisiyle yapılan hemen bütün söyleşilerde, Refah Partisi'nin referansının İslam olduğunu söylemektedir. Refah Partisi siyasal alanda yer tuttuğuna göre, bu referansın öncelikle siyasal olduğunu anlamak gerekmektedir. Yani R. T. Erdoğan, Refah Partisi mensuplarının bireysel düzlemdeki dinsel tercihlerini değil, partisinin bütün olarak islami doktrini egemen kılmayı yönelik bir siyaset güttüğünü dile getirmektedir. Bu durumda, Türkiye'ye özgü garipliklerden birinin tipik örneği karşımıza çıkmış olmaktadır.

Recep Tayyip Erdoğan'ın bu sözü, aynı anda hem doğru, hem de yanlıştır. Bu söz, mevcut durumu işaret etmesi açısından doğrudur, çünkü Refah Partisi ve birkaç minör parti daha, siyasal söylemlerinde doğrudan İslamı referans almaktadır. Ama iş burada kalmamakta, laik söylem içinde olduklarını sanan diğer partiler de, referanslarını "mutlak doğrular"a dayandırdıkları veya referansları-

nı "mutlak doğrular" biçiminde inşa ettikleri için, değişmezlik alanında, yani dinsel alanda yer tutmakta ve böylece onların da referans alanı dinsel olmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'nın sözü aynı zamanda yanlıştır. Bu yanlışlık, sözün içeriği ile işaret ettiği arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan gerçek ve objektif bir yanlışlıktır, yani eğer anlambilim terimleri içinde söylemek gerekirse, bu "mükemmel" bir yanlıştır. Yanlışlık, siyaset ile dinin uyuşmazlığından, bu ikisinin aynı düzlemde, aynı alanda yer alamazlığından kaynaklanmaktadır. Din, bir "olması gerekenler" alanı çizer, siyaset ise "olabilecekler matematiği"ne dayanır. Daha açık bir anlatımla, din, varoluşunu bir değişmezler bütünü üzerinde kurarken; siyaset, zorunlu olarak çeşitli çıkar ve hakların meydana getirdiği milyarlarca denklemin eşanlı çözümüdür, yani tamamen pazarlık, karşılıklı taviz ve sonuçta değişim üzerinde kuruludur. Din, bireylerin kendi emirleri doğrultusunda hizaya gelmelerini beklerken, siyaset bireylerin farklı davranışlarının uyumunu sağlama seanslarıdır.

Öyleyse din ile siyasetin aynı düzlemde yer almaları olanaksızdır. Çünkü din değişmezlere dayalı olduğu için, kendi doğrularını pazarlık masasına yatırmayacak, bunları dayatacaktır, yok eğer dogmalarını pazarlık masasına yatırırsa, yani gerçekten siyaset yapmaya kalkarsa, o zaman da din olmaktan çıkacaktır. Demek ki referansı din olan partilerin siyasetle ilişkileri iktidara gelene kadardır (buna takiyye adı veriliyor). Bundan sonrası siyasetsiz, otokratik bir yönetim olacaktır.

Ancak, bu tutum Türkiye'deki bütün partilere araz olmuştur ve bunun iki tane başat nedeni bulunmaktadır.

Birincisi, ülkenin geçirdiği üç açık darbe ve sayısız gizli darbe sonucu, ordunun resmi ideolojisi haline dönüşen Kemalizm, dinsel bir içerik kazanmış, değişebilirlik özelliğini, yani siyasal yapısını kaybetmiştir. İkincisi, bu üç açık ve sayısız gizli darbe, Kemalizm ile İslamiyet dışındaki bütün gerçek referans sistemlerini Türkiye bağlamında yoketmiştir. Böylece Türkiye, siyasetsiz siyasetin yapıldığı son derece garip bir ülke haline gelmiştir.

Bu durumda, yeni kurulan partilerin de referansları din olmaktadır. Örneğin bir Alevi partisi "siyasal" arenaya ilk adımların atmıştır, yakında bunun peşinden bazı tarikat partilerinin gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Böylece Türkiye'de "siyaset", resmi din siyasetinden yana olanlarla, buna karşı çıkanların arasındaki bir mücadele zeminine oturmaya aday olarak gözükmektedir. Tabii bu tabloda, laisizmin de (laikçilik, laikperestlik, Türkiye'ye özgü olan bu kurum gerçek adı laisite olan kurumdan çok farklıdır) bir din olarak yer aldığını belirlemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye, siyasal zemini inşa edememiş, bu alandaki girişimleri darbelerle felcetmiş olmanın bedelini, bugün siyaseti tamamen ortadan kaldırmaya yönelik "siyaset"lerin eylemini siyaset sanacak kadar gerilemekle ödüyor. Ve işin kötüsü, bu bedel ödendikten sonra daha gelişkin bir siyasetin ortamının oluşacağı umudu da pek yok. Ancak bu aşamada yapılabilecek bazı şeyler gene de bulunmaktadır. Herşeyden önce, referansı değişmez doğrular, yani dogmalar olan söylemlerin siyaset katilleri olduğu gerçeğinin yüksek sesle ve sıklıkla telaffuz edilmesi gerekmektedir.

Libya ve Fransa Hezimeti Aynı Şeydir

Türkiye milli futbol takımı, 9 Ekim Çarşamba (1996) gecesi Fransa milli futbol takımıyla bir dostluk maçı yaptı ve 4-0 yenildi. Maçın oynanacağı gün çıkan gazeteler, milli takımı yüreklendirecek başlıklar attılar. Aslında "Türk'e Türk propagandası yapmak"tan ileri gitmeyen ve hiçbir sağlam desteği olmayan bu başlıkların yarattığı hoşnutluk ancak bir tek gün sürebildi. Örneğin Sabah gazetesi, spor sahifesinde sekiz sütuna manşet olarak şu başlığı verdi: "Horoz susturulacak".

Aynı günkü Milliyet'in birinci sahifedeki sekiz sütuna manşet başlığı ise öyleydi: "Bir üfürürüm". Bunun alt başlığı ise, "Hocadan gayriciddi gezi savunması: "Bir üfürürüm eleştiriler yok olur". Gene 9 Ekim tarihli Yeni Yüzyıl'ın birinci sahifesindeki sekiz sütuna manşet başlık şöyleydi: "Hoca bütün ülkeyi eşşek yerine koyuyor". Alt başlık ise, "Türkiye'ye hakaret eden Kaddafi'yi filozofa, kendisini de Romalı komutana benzetti".

10 Ekim tarihli gazetelerin spor sahifeleri, bu kez felâket havası içine girmişlerdi. Örneğin bir gün önce "Horoz susturulacak" diyen Sabah gazetesi, üst manşetinde "A Milliler, 29 maçtır yenilmeyen Fransa'ya boyun eğdi" dedikten sonra, sekiz sütuna şu başlığı atmıştı: "Paris'te tatsız gece".

Öte yandan, 1 Ekim'de başlayan 11. Camiler Haftası nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yapılan törende konuşan Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, "Yeni üslupta camiler yapılması lazım, asırlar geçti, bir Mimar Sinan yetiştiremedik" dedikten sonra, Türkiye'de 70.200 cami bulunduğunu, her yıl 1.500 cami yapıldığını belirtmiştir.

Türkiye'nin nüfusu, 1996 sonu itibariyle 61 milyondur. Bu durumda 868 kişiye bir cami düşmektedir. Bunun yanı sıra, nüfus artış hızı % 1,2'ye gerilemiştir. Yani 1997 yılında ülke nüfusu 732.000 kişi artacaktır. Bu durumda, 488 kişiye yeni bir cami yapılıyor olacaktır. Bunun başka bir anlamı da, cami yapım hızının nüfus artış hızından yüksek olması nedeniyle, cami başına nüfusun giderek gerileyeceği, yani insan başına düşen cami miktarının artacağıdır.

Rakamlara bakışımızı biraz daha derinleştirirsek, ortaya şunlar çıkmaktadır. Türkiye nüfusunun en azından % 20-25'i alevidir. Biz bunu % 20 olarak kabul edelim. O zaman, cami başına nüfus 695'e gerilemektedir. Gayrimüslim, dinsiz veya camiye hiç gitmeyen nüfusunu da çok düşük bir tahmin rakamı olan % 10 olarak kabul edersek, cami başına nüfus 608'e düşmektedir.

Bilindiği üzere aleviler camiye gitmez, bu durumda cami sadece sünnilerin kullandığı bir mekândır, ama sün-

nilerin de hepsi camiye gitmez, bazı durumlarda gitmeleri caiz bile değildir. Sünni cemaatin nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, mevlid gibi bazı istisnalar dışında camiye gitmezler, bu durumda cami başına nüfus 304'e düşer. Keza gene çok kabaca % 50 olarak aldığım, ama bunun çok üzerinde bir orana sahip olan 18 yaşından küçüklerde camiye gitmezler, böylece cami başına nüfus 152'ye iner, baştaki rakamlar irdelemelerle bu söylediklerimizin birleştirilmeleri halinde, çok yakın bir gelecekte cami başına nüfus 100 sayısına gerileyecek ve cami yapım hızının bu şekilde devam etmesi halinde, yakında herkesin özel bir camii olacaktır.

Bu oluşum, bizatihi islami öğretiye terstir ve zıttır. Çünkü islamiyette cami, cemaatin bir araya gelmesi ve tartışması içindir, oysa Türkiye'deki bu uygulama ortada cemaat bırakmamakta ve cami yapımı tamamen dindışı ve tamamen dünyevi, aynı zamanda siyasi bir gösterim ve gösteriş haline gelmektedir. Tabii buna, caminin kutsallığına sığınılarak gecekonduların ve kaçak yapıların korunması kurnazlığını da eklemek gerekir. Nitekim, gecekondu bölgelerindeki cami sıklığı akıl almaz boyutlardadır ve son duruma göre, her beş yüz metreye bir cami düşer hale gelmiştir. Bundan da vahimi, yeni cami yapımının yarattığı kaynak israfıdır. İslami öğretiye uygun olarak cemaatin toplanması için yapılması gereken camiler, ortalama olarak 500 kişi alabilecek kapasitededirler. Bu durumda, 70.200 cami 35 milyonluk bir cemaate yetebilecek düzeydedirler. Oysa, yukarıdaki hesaplamaların gösterdiği üzere, Türkiye'deki cami nüfusu en fazla 10.600.000'dir. Demek ki cami alanında bu ülke 25 milyonluk bir kapasite fazlası yaratmış durumdadır. Bunun parasal kaybına

şimdilik girmiyorum, ama çok fazla trilyon olduğunu söylemeliyim. Ve işin kötüsü, Türkiye'de yoksulluktan en fazla yakınanlar bu cami cemaati olup, gene kaynakları en fazla israf edenler kendileri olmaktadır.

Cami sayısındaki bu enflasyonun yanı sıra, imam-hatip okulu ve Kuran kursunda da benzeri bir enflasyon yaşanmakta ve öylece Türkiye'de büyük bir zihinsel tekçilik ve totalite doğmaktadır.

Hiçbir ilgisi yokmuş gibi gözükmesine rağmen, spor dünyasında da benzeri bir gelişme yaşanmaktadır. Futbol, giderek bu ülkenin tek "sporu" haline gelmiştir. Var olan diğer spor dalları kendilerine örneğin medyada hemen hiç yer bulamamakta, ancak uluslararası bir başarı elde edildiğinde hatırlanmaktadırlar. Spor dünyası da çoğulluktan yoksundur ve kafalar burada da tek yönlü çalışmaktadırlar.

Bu durumda, "Horoz susturulacak" cinsinden, tamamen kamuoyunu okşamaya ve onun tek yönlü şartlanmışlığı üzerinde yer tutmaya yönelik bir başlık atıldıktan sonra, hemen ertesi gün hezimetin ortaya çıkmasıyla, bu kez rakibin "29 maçtır yenilmiyor" olmasına sarılınmış ve beklentilerin suya düşmesine bir boyun eğme edebiyatıyla cevap verilmiştir.

Erbakan'ın Afrika hezimeti konusunda da aynı şey olmuştur. Mısır ve Libya'da hakaret üstüne hakarete uğrayan Erbakan, önce "horozu susturma" aşamasına gelmiş ve bunu "bir üfürmeyle" eleştirileri püskürteceğini iddia ederek ve kendini "Romalı komutana" benzeterek yapmıştır. Tıpkı spor basınının yaptığı gibi, tekyönlü şartlanmış taraftarlarına hayali bir üstünlük duygusu vermeye çalışmıştır. Ancak ikinci aşama çabuk geçmiş ve Erbakan

hezimeti bu kez "aynı şeyi Batılılar da yapıyor" cinsinden bir "tencere dibin kara edebiyatı" içinde boyun eğerek kabullenmeye başlamıştır.

Bu cemaati bu söylem içinde kandırmak da o kadar zor bir iş değildir. Çünkü dünyayı tek bir pencereden gören bu insanlar, Erbakan'ın dünya arenasında hiçbir geçerliği ve işlerliği olmayan "İslam Birliği" hayalini ciddiye almakta ve zaten "Hoca"yı takım tutar gibi tuttuklarından ötürü, Refah Partisi liderinin hezimete uğradığını hiç mi hiç düşünmemekte, aksine, böyle olduğunu söyleyenleri ihanetle suçlamaktadırlar.

Fakat asıl saptanılması gereken nokta, ortalama Türkiye vatandaşının kafasının tek yönlü oluşmuş olmasıdır. Futbol ve cami tek örnek değildir. Orta öğretimden geçmiş sıradan her kişi, bizim dünyanın en kahraman, en büyük, en çalışkan, en dürüst, en ... insanları olduğumuza iman etmiştir.

Erbakan, partisi ve ona oy veren % 21 oranında insan gökten zembille inmediler. Bunları Türkiye'nin, ancak toptancı düşünceye olanak veren genel zihniyet iklimi üretti. O halde, maceracı ve hayalci Erbakan zihniyetini devre dışı bırakmanın yolu, Türkiye'yi esir almış olan bu toptancı zihniyeti geriletmekten geçmektedir.

Irk ve Din

Ülkemizdeki bir sürü can sıkıcı durumun başında, düşünce dünyamızın feodalleşmiş olması geliyor. Bu topraklarda kendine yer bulan her ideoloji, inanç veya doktrin, kendini adeta surların gerisinde güvenceye alarak, kendi dilini ve anlam sistemini oluşturuyor. Bilim ve düşüncenin böylesine adacıklar halinde bölünerek feodalleşmesi, Türkiye'nin tümü ölçeğinde bir anlam çerçevesi ve tartışma zemini kurmayı hemen hemen olanaksız hale getiriyor.

Kendini "çok toleranslı ve ılımlı bir müslüman" olarak tanımlayan, islamcı kesimin önde gelen düşünürlerinden sayılan Mehmet Şevket Eygi, düşünce dünyamızdaki bu geçirimsizliğin ve iletişimsizliğin, yani kapalı havuzlar halinde bölünmüş olmanın tipik örneklerinden birini sunuyor. 11 Ağustos 1996 tarihinde Akşam gazetesinde yayınlanan, Ülkü Demirtepe'yle yaptığı söyleşide, Eygi, kavram ve kelimeleri tamamen özelleştirilmiş ve genel pratik ve kabulden kopartılmış bir anlam içeriğinde kullanıyor.

Ben bunu çok tehlikeli bir gidiş olarak görüyorum. Siyasal farklılıkların kültür ve dil haline getirilmesinin Türkçeyi atomize etme tehlikesi taşıdığını farkediyorum.

Mehmet Şevket Eygi, "İrtica reaksiyon demektir... Dominan kültür olan islamiyet asıldır. Laiklik islamiyete karşı reaksiyon olduğu için asıl irtica laikliktir. Kemalist inkılaplara baktığımız zaman, bunların hiç birinin salt aksiyon değil, islamiyete karşı reaksiyon olduğunu görüyoruz" diye başlamaktadır söyleşisine.

Türkiye'ye çok özgü bir tutumdan M.Ş. Eygi de kendini kurtaramayarak, kavramların içlerini önce boşaltmakta, sonra da serbestçe yeniden doldurmaktadır. İrtica, rücu'dan gelen Arapça bir gelişmedir ve geri dönme, eskiyi isteme anlamına gelir. Reaksiyon ise, Fransızcadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir ve fizikten sosyolojiye kadar çeşitli bilimlerde kullanılan çok sayıda anlamı vardır, ama toplumsal-siyasal bağlamdaki tek anlamı (ki burada o anlam söz konusudur), Fransız devriminin ilkelerinden çıkmış olan toplumsal ilerlemeye karşı çıkan ve eski kurumları ihya etmeye yönelen fikir ve eylem demektir.

Bu durumda ister irtica, ister reaksiyon denilsin, söz konusu olan eskinin ihya edilmesidir. Ve laiklik, dinlerden daha yeni bir kavram olduğuna göre, eskiye rücu etmeyi ancak din isteyebilir, o halde laiklik talebinin din karşısında mürteci veya reaksiyoner olması olanaksızdır.

M.Ş. Eygi, "laiklik islamiyete karşı reaksiyon"dur derken, reaksiyonun fizikteki anlamını (tepki) kullanarak, kavramları çarpıtmaktadır ve Cumhuriyete karşı islamcı tepkinin (reaksiyon), bir geriye gidiş (irtica) hareketi olduğunu gizlemeye ve olguları tersine çevirmeye çalışmaktadır. Bu ifadedeki diğer vahim bir çarpıtma da, "laik-

liğin islamiyete karşı bir reaksiyon (tepki) olduğu"dur. Bu kesinlikle yanlış bir ifadedir, çünkü laiklik ne islamiyete, ne de herhangi bir başka bir dine reaksiyondur. Laiklik, Türkiye'de anlamakta ve kabul etmekte zorluk çekiliyor ama, dinin (hangisi olursa olsun) bu dünyayı yönetmesine karşı çıkıştır. Daha açıkçası, bu dünya ile öte dünyanın ayrılması ve dinin bu iki alanı birleştiren totalitesinin kırılmasıdır.

İlginç sohbeti esnasında, islamcı partilerin adlarının başındaki milli sıfatının aslında islami anlamına geldiğini belirten Eygi, islamiyette zorlama olduğunu bildirmekte ve Türkiye'de müslümanların takiyye yaptıklarını ikrar ederek, imam hatip okullarında yer alan büst ve resimlerin takiyye olduğunu örnek olarak vermektedir.

Fakat M.Ş. Eygi'nin söylediklerinin en ilginç yanını, ırklar arasındaki eşitsizliklere ilişkin olanı meydana getirmektedir. Ülkü Demirtepe'nin "Bütün islam dünyası bilgi ve teknolojide daha geri değil mi zaten?" sorusuna, "Bu dini sebeplerden değil, daha çok etnik ve coğrafi sebeplerdendir. Fatih Sultan bile İstanbul'u alırken topları bir Macar ustasına döktürtmüştü" cevabını veren islamcı ideolog ve düşünür, Demirtepe'nin "islam dünyasındaki geriliği ırksal bir faktöre mi bağlıyorsunuz?" sorusuna ise, "İslamin payına düşen ırkların listesini yapın, bir de hıristiyanlığın payına düşen ırkların listesini yapın. Germenler, Anglosaksonlar, Slavlar, İskandinavlar hep hıristiyan" diye karşılık vermiştir.

Ancak Demirtepe'nin, "bunlar üstün ırk mı oluyor?" diye üstelemesi karşısında biraz geri çekilen ılımlı islamcı M.Ş. Eygi, "üstün ırk değil, ama ırkların kabiliyetleri vardır. Senede seksen yumurta veren tavuk vardır, üç yüz

yumurta veren tavuk vardır. Bir sütçü beygiriyle bir küheylanın aynı olduğunu mu düşünüyorsunuz? İslam dünyası Pakistan, Hindistan, Araplar, Türkler, Malezya, Kara Afrika'dan oluşuyor" diye bir akıl yürütme getirmiştir.

Belli dinlerin belli ırklara has olması, ırklar arasında "kabiliyet" hiyerarşisi varsayılması, 19. yüyılın sonu, 20. yüzyılın başındaki ırkçı teorileri ve en başta da Gobineau'yu akla getiriyor. Bunları bilimsel gerçekler karşısında ciddiye almanın gereği yoktur. Öte yandan hıristiyanların küheylana benzetilirken, müslümanların sütçü beygirine benzetilmiş olmasından müslümanları ben tenzih ederim. Bu arada, küheylan ve sütçü beygiri at ırkları değildir. Irklar, Arap, İngiliz, Macar katanası vb. gibi adlar taşırlar. Kavramların serbestçe doldurulup boşaltılması, işte ortaya böyle komik durumlar çıkartmaktadır.

Her neyse, M.Ş. Eygi'nin söylediklerinin herhangi bir temeli olabilir mi diye, yakın tarihli bir olay, yani Atlanta olimpiyat oyunları çerçevesinde küçük bir araştırma yaptım. Sonuçlar oldukça şaşırtıcı çıktı. Olimpiyatlarda 273 altın 273 gümüş ve 299 bronz olmak üzere 845 madalya verilmiş, Kazakistan ve Nijerya gibi nüfuslarının yarısı hıristiyan olan iki ülke de dahil 11 müslüman ülkesi madalya kazanmış. Bunların arasında en iyi dereceyi 20. olan Türkiye yapmış. Sonra Kazakistan 24., Nijerya 32., Cezayir 34., Endonezya 41., İran 43., Suriye 53. olarak gelmektedir, Tunus ise sonuncu Uganda'nın bir önündedir. Müslüman ülkelerin toplam altın madalyası 14 olup, beşinci Fransa'nınkinden (15) azdır, gümüşte ise toplam 10 olup, 21. Kanada'nınkinden (11) azdır. Toplam madalya ise 40 olup, 7. Avustralya'nınkinden (41) azdır.

Kara Afrika kökenlilerin ABD veya Fransa gibi forma-

lar altında kazandığı madalyaları bir yana bırakıp, gerçekten Kara Kıtadan gelenlere baktığımız zaman, 22 madalya kazandıklarını ve bunların yalnızca 6 tanesinin müslümanlar tarafından kazanıldığını görüyoruz (ve bu da Nijerya adına madalya kazananların tamamının müslüman olduğu varsayımına dayanmaktadır). Buradan çıkan sonuç, Kara Afrika'nın çok az madalya alabildiği, ama bu kıta hıristiyanlarının müslümanlarla aynı ırktan olmalarına rağmen ve onlardan daha az kalabalık olmalarına rağmen, onlardan daha fazla madalya aldıklarıdır. Son olarak, Suriye tek bir madalya kazanmıştır ve bu altındır, bunu da heptatlon dalında, Ghada Shouraa adında, ülkesindeki müslümanlarla aynı ırktan olan hıristiyan bir kız kazanmıştır. Kazak madalyaları da bu ülkenin hıristiyan yurttaşları tarafından kazanılmıştır.

Bu durumda, M.Ş. Eygi'nin ırksal yetenek hiyerarşisi tezi çökmektedir. Çünkü Kara Afrika'da ve örneğin Suriye'de ırk farkı değil, din farkı belirleyici olmaktadır. O halde onun bilim ve mantık dışı söylemine uyarak, geriliğin nedeninin din olduğunu söylersek ne olur?

Çok yanlış olur. Dinle gelişme arasında hiçbir ilişki yoktur. Yani din ne geriletir, ne geliştirir. Çünkü bu dünyaya ilişkin bir olgu değildir. İslamcılar bunu anlayana kadar ırkçılık da yapacaklar ve farkına varmadan kendi dinlerini bir gerilik kaynağı olarak da gösterecekler.

Biz, ortak kültürümüzün önemli bir unsuru olan dini de, onlara rağmen korumaya ve savunmaya devam edeceğiz.

Laiklik ve İslamiyet

Yeni Şafak gazetesi yazarı Ahmet Taşgetiren'in Neşe Düzel'le yaptığı görüşme, 18 Kasım tarihli Yeni Yüzyıl gazetesinde yayınlandı. Taşgetiren bu konuşmada, "bir insan hem laik hem müslüman olamaz" dedikten sonra, "Bir yandan Kuran'ın ilkelerini insan için konmuş en doğru ilkeler olduğunu kabul edeceksiniz, sonra da 'benim hayatımı tanrı değil kendim belirlerim' diyeceksiniz. İslam'ın tavrı açık: 'Bu Allah'ın koyduğu kurallar' diyor. Bir de başkalarının koyduğu kurallar var. Bu, parlamento, bir monark, bir Sezar olabilir. İslam seçiminizi yapın diyor" diye bildirmektedir.

Taşgetiren'in bu sözlerinin anlamsal çözümlemesi bazı sonuçlar vermektedir. Öncelikle, İslamiyet ile laikliğin zıt, hatta birbirini reddeden doktrinler olduğu ileri sürülmektedir. İkincisi, dinin kuralları ile insanların kuralları arasında yetkinlik farkı olduğu bildirilmektedir. Dinin kuralları mükemmeldir, ama insanınkiler kusurludur. Ve nihayet, İslamiyet insanlara, seçiminizi yapınız demektedir.

Taşgetiren'e göre, müslüman, dinin kurallarını, yani mükemmelliği, insani olana tercih eden kişidir. Ama, dini

kurallar "en doğru ilkeler" olduklarına göre, değişmeleri/değiştirilmeleri olanaksızdır. Oysa, insan değişkendir. Tarihin varlığı, insanın bireysel ve toplumsal hayatının değişkenliğinin kanıtıdır. Bu durumda ortaya büyük bir sorun çıkmaktadır: değişmez/değiştirilemez kurallarla, değişken bir olguyu düzenlemek ne derece mümkündür ve bu düzenleme ne kadar adil olabilir? Basit bir örnekle açık hale getirmek üzere, zina yapan kadının taşlanarak öldürülmesini 20. yüzyıl vicdanı kaldırabilir mi? Veya başka bir ifadeyle 15 yüzyıl öncesinin toplumsal kurallarının zaman içinde donmuş hali bizim şimdi içinde yaşadığımız dünyayı her açıdan kuşatabilir mi?

İkincisi, birçok dinci yazarın söylediğine göre, Kuran ilkeleri her çağın koşullarına göre yorumlanabilir. Ama bu yorum, söz konusu ilkelerin bizatihi değişkenliği anlamına gelir ve başta ileri sürülen "en doğru" olma ilkesiyle çelişir, çünkü "en doğru"nun değişmesi diye birşey olamaz. Öte yandan, yorum kimin tarafından yapılacaktır? Elbette din alimleri tarafından denilmektedir. Ama bu da halkın iradesini boşlayan bir oligarşi yaratacaktır. Nitekim, İslamiyetin egemen olduğu toplumların reel tarihlerine bakıldığında, her yerde merkezi iktidarın hizmetinde ve onun dünyevi istekleri doğrultusunda yorum yapan bir ilahiyatçılar ordusu görülmektedir. Örneğin Osmanlı tarihinde, kuralların dine uydurulması değil, padişahın iradesinin önceliği ve buna dini kılıf bulma çabaları söz konusu olmuştur. Öyleyse, Taşgetiren'in iddiasının tersine, İslamın egemen olduğu toplumların tümünde de, hükümleri, kuralları, yasaları gene insanlar koymuşlar, ancak tek fark olarak, bunların dinin emirleri olduğunu iddia etmişlerdir.

Öyleyse sorun, kuralların dinden mi, insanlardan mı

kaynaklandığına ilişkin değildir, çünkü her ne hal olursa olsun kuralları insanlar koymaktadırlar. Sorun, demokrasi ile demokrasi-karşıtlığı arasında tercih yapma noktasındadır. Nitekim Taşgetiren, parlamentonun kural koyma yetkisini, dolayısıyla halk iradesini reddetmektedir, böylece dinci kesimin son zamanlarda tutturduğu "demokratik" söylemin, iktidara gelinceye kadarki bir takiyye olduğunu kanıtlamaktadır.

Bunlardan da önemlisi, bir insanın hem laik, hem müslüman olamayacağına dair önermedir. Laikliğin, bu ülkede son derece yanlış anlaşılan ve tanımlanan bir kavram olduğunu bilmekle birlikte, dinci kesimin onu müslümanlıkla zıtlık terimleri içinde kurgulamasını çok vahim buluyorum. Laiklik, insanların bu dünyaya ilişkin, yani dünyevi yanlarıdır. Çok basit bir örnekle, evlilik laik bir kurumdur. Bu hem islamiyette, hem de hıristiyanlıkta böyledir. İki dinde de, bir kadınla bir erkeğin birbirlerine söz vermeleri, evlilik akdinin tamamlanması için yeterlidir. Bunun sonradan papaz veya hoca tarafından yapılan bir işlem haline getirilmesi, evliliğin bizatihi dinin kutsallık küresi içinde yer aldığını belirlemez. Bu, bu dünyanın dinselleştirilmesidir ve dinsel nedenlere değil, siyasal nedenlere dayalıdır. Bu örnekleri artırmak çok kolaydır. Ancak sözü uzatmadan hemen belirtilmesi gereken nokta, hangisi olursa olsun, dinin gerçek söylemi tarafından düzenlenmeyen bir alanın mutlaka bulunduğudur. Ve bu alan, dincilerin iddia ettiklerinin tersine, asıl dinsel alandan çok daha geniştir. Açıkçası, islamiyet de dahil, her din, dindışı alanı dinsel alandan çok daha geniş tutmuştur. İşte laiklik, dinin kendi özünde olmadığı halde, dincilerin siyasal niyetlerle dünyayı dinselleştirme çabaları-

nın önündeki engeldir, dünyeviyi koruma çabasıdır. O halde hem müslüman, hem de laik olunabilir. Üstelik kendini tamamen dine vererek, bu dünyadan el etek çekmeyenlerin tümü, ne kadar dini bütün olsalar da, bu dünyayı yaşadıkları için zorunlu olarak laiktirler. Daha açık bir örnek vermek üzere, bir imam, bir din adamı olmasına rağmen, evlendiği, bu dünyanın çeşitli gaileleri ile boğuştuğu, borç alıp borç verdiği, takım tuttuğu vb. için bu dünyanın bir parçasıdır ve zorunlu olarak laiktir. Öyleyse, müslüman-laik zıtlaşması, uzlaşmaz çelişkisi icad etmek, hedef saptırmaktır ve tahrifattır.

Bir müslümanın dininin kurallarını yaşamak istemesi doğaldır. Ancak eğer baskı uygulanmazsa, hiçbir toplum üyelerinin tümü itibariyle aynı dinden, inançtan, mezhepten insanlardan meydana gelmez. Hele Türkiye gibi farklı dinlerden, mezheplerden veya inançsız yurttaşlarının oranı neredeyse sünni müslümanlarınkine eşit olan bir ülkede, laiklikten başka birşey bizi birarada tutamaz. Çünkü laiklik, devletin dininin olmaması, yurttaşlarına din ve inanç dayatmaması, bütün inanç ve inançsızlıklara eşit mesafede durmasıdır. Ama korkarım ki sünni islamcıların böyle bir kaygıları yok ve inançlarını iktidar olduklarında dayatacaklarının ipuçlarını şimdiden veriyorlar. Ancak şöyle düşünmelerini öneriyorum. Bu ülkedeki farklı inanç veya inançsızlıklardan birinin iktidar olarak, kendi konumlarını onlara dayatmaya kalkışmaları karşısında ne hissedeceklerini akıllarından bir geçirsinler, o zaman laiklikten başka bir çarenin olmadığını anlayacaklardır.

Tek bir yurttaşın bile farklılığına saygı göstermeye dayalı olan demokrasi, ancak dinsel totaliterliği dizginleyen laiklik sayesinde kurulabilir ve yaşayabilir.

Refah'ın Fos Çıktığını Refahlılar Biliyorlar mı?

Refah Partisi, islami kuralları bu dünyada egemen kılacağını ilân etmiştir. Bu nedenle ona verilen oylar hangi nedenlerle olursa olsun, sonuçta bu düzenin egemen kılınması için verilmiş demektir ve Refah Partisi'nin ekonomik, toplumsal veya siyasal alandaki başarısızlıklarının hiçbir önemi yoktur. Onun söylemi ve seçmenlerinin beklentisi açısından yegâne geçerli kıstas, islami düzeni ne denli egemen kılabildiğidir. Fos çıkıp çıkmaması bu noktada belirlenecektir. Fakat hangisi olursa olsun, bir dinin kurallarını bu dünyada uygulamaya kalkışmak, üstünden gelinemez bir çelişkinin içine düşmek demektir.

Bu giderilemez çelişkinin kaynağı; dinin değişmez hükümlerden meydana gelen ve çağlar boyunca aynen kalmak zorunda olan bir sistem olmasına karşılık; bu dünyanın öncelikle ve özellikle değişken olmasıdır. Tarih boyunca değişmeyi ne durdurmak, ne de önlemek mümkün olabilmiştir. Bu durumda, bu dünyayı dinle yönet-

meyi amaçlayan her proje, dayandığı fikri yapının değişmezliğini, dünyanın değişkenliğine dayatmanın olanaksızlığı karşısında, kendini bu değişkenliğe uyarlamak ve açıkçası değişmek zorunda kalmıştır/kalır/kalacaktır.

Bu dünyayı din doğrultusunda yeniden yapılandırmaya talip olan Refah Partili kurmaylar; bu temel çelişkinin bilincine vardılar mı, varsalar da söylerler mi bilinmez, ama ilk günden bu yana bütün icraatları dinsel kurallardan bir sapma biçiminde ortaya çıkmıştır ve bundan her din partisini bekleyen ikinci temel çelişki kaynaklanmaktadır. Din kuramlarını bu dünyaya uygulamakta aciz kalan bir siyaseti hâlâ dinsel bir siyaset olarak kabul etmenin olanaksızlığı ve kendilerine bu amaçla oy verenleri aldatmış olmanın içinden çıkılmaz durumu. Dinsel bir siyasetin olanaksızlığı ile dini düzen isteyenlerin oylarıyla iktidarda olma arasındaki uzlamaz çelişki, Refah tipi partileri otoriter bir rejime sürükler.

Refah Partisinin tek başına iktidarda olmama itirazlarını peşinen bertaraf etmek üzere, tarihsel ve güncel örnekler vermek mümkündür. Tarih boyunca islami olma iddiasındaki bütün iktidarlar (buna, Refahlıların hayali bir şekilde yeniden inşa ettikleri Osmanlılar da dahildir), bu dünyayı dinin kurallarından çok büyük sapmalar pahasına yönetebilmişlerdir. Dinin saltanatı yasaklamasına rağmen, tarih içindeki bütün islami devletlerde iktidar hanedanların elinde olmuştur. Güncel örnek ise İran'dır. Mollalar rejimi, ayrıntıdaki birkaç istisnanın dışında, hiçbir islami kuralı uygulayamamıştır. Bunun en tipik göstergesi, dört nala bir enflasyonun varlığıdır. Refahlılar belki bilmezler ama, enflasyon GSMH'nın adaletsiz paylaşıldığının en açık kanıtıdır. Oysa, islamiyet adil paylaşım esası-

na dayanmaktadır; bunu bile başaramayan bir rejime islami demek son derece yanlıştır; bu rejim ancak, dini istismar eden bir molla grubunun halkın üzerine çöktüğü bir oligarşi adını haketmektedir.

Dünya üzerindeki tekil ekonomilerin birbirlerine eklemlenerek tek bir dünya ekonomisi haline gelmeleri süreci, tüm sancılara, olumsuzluklara, adaletsizliklere, geniş çaplı sömürülere rağmen tüm hızıyla sürmektedir ve bundan geri dönüş olanağı yoktur. Bu durumda, mollalar İran'ı veya Saddam Irak'ı gibi çağdışı rejimlerin bile bu globalleşmenin dışında kalmaları mümkün değildir. En azından petrol satmaları gerekir ve petrol fiyatı bu ülkelerde belirlenmemektedir. Bunun önemi, petrol satamayan Irak'ın içine düştüğü feci durumda açıkça görülmektedir.

Demek ki, dine dayandıklarını/dinin kurallarını uyguladıklarını iddia eden rejimler, aslında dinle hiçbir ilgisi olmayan kapitalizmin kurallarına boyun eğmektedirler. Bütün bunlar Refah Partisi için de geçerlidir. Kendi kuralları içinde işleyen/işlemek zorunda olan ekonomiye her müdahaleleri, dinsel bir kazanım olmayacak, yalnızca ekonominin işleyişini bozacaktır o kadar; bir de dini daha da dünyalaştırarak özünden uzaklaştıracaktır.

Refah ideolog ve teorisyenlerinin söyledikleri dikkatle incelendiğinde, din adına, dinsel sistem adına dile getirdikleri taleplerin ve vaadlerin aslında, tesettür, cami yapımı ve ibadet özgürlüğü ile sınırlı olduğu görülecektir. Bunun dışındaki söylemlerinin hiçbiri dinsel değildir, yani islamiyetin öğretisi içinde yer alan unsurlar değildir. Örneğin adil düzen projesi, hiçbir dinsel öge içermemekte, Orta Çağın dar piyasalı zenaat tipi üretim modelini

tekrarlamaktan öteye geçememektedir.

Öte yandan, İslam birliği veya kardeşliği gibi başlıklar altında toplanan islam ümmetine (tarihte reel olarak hiçbir zaman olmamış olan) dönme özlemi, cumhuriyeti dinamitlemeye yöneliktir. Çünkü ümmet ulusun tersidir ve cumhuriyet de ulusa dayanır. Refah Partisi cumhuriyeti dinamitlemeye uğraşırken, varlığını aynı cumhuriyete borçlu olduğunu unutmaktadır. Çünkü Osmanlı devletinin nüfusunun yaklaşık % 40'ı gayrimüslimlerden meydana gelmekteydi. Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğunun müslümanlardan meydana gelmesi, Cumhuriyet politikalarının sonucudur. Ayrıca, Refah ümmetçiliği, bir İslam birliği kurmaktan çok, bilinçli veya bilinçsiz, Arap milliyetçiliğine hizmet eder bir nitelikte olarak gözükmektedir.

Refah Partisinin kendi söylemiyle çeliştiği temel noktaların başında, islami olmayan çok sayıda unsuru doktrininin içine almış olması gelmektedir. Örneğin islamiyette ezan okunması bir zorunluluk değilken, bugün her camide bolca bulunan ve Refah'ın iktidar ortağı olmasıyla güçleri giderek arttırılan hoparlörlerle, tüm halka yönelik bir tebligat kanalı haline gelmiştir. Dinde zorlama olmayacağına dair başat islami ilkelerden biriyle çok açıkça çelişen bu hoyrat tutum, Refah'ın islami olmaktan çok despot bir doktrinin bayraktarlığını yaptığının kanıtıdır. Demek ki bu örneklerin gösterdikleri ve onlara eklenebilecek çok sayıdaki diğerinin gösterebilecekleri üzere, ne Türkiye'de, ne de dünyanın başka bir yerinde islami bir rejim kurulabilir. Refah Partisi de kuramaz. Ancak, çarpıtılmış ve özünden çok uzaklaştırılmış islami bir söylemle kitlelere umut tacirliği yaparak topladığı oylarla,

köhne, zorba ve hem iktisat, hem de siyasetten yoksun bir rejim kurulabilir. Bu rejime karşı çıkanları da, dine karşı çıkıyorlar kolaycılığı içinde odun yığınları üzerinde yakar, elini, kolunu keser.

Böylece açıkça anlaşılacağı üzere, Refah Partisi iktidara ister ortaklı, ister ortaksız gelsin, fos çıkmak zorundaydı ve çıktı. Ama asıl sorun buradan itibaren başlamaktadır. Refah'a oy vererek onu sırtlanan ve böylece günahlarına ortak olan kitleler, onun fos çıktığını anladılar mı/ anlayacaklar mı?

Doğrusu ben böyle bir olasılığı pek görmüyorum. Çünkü bu partiye oy verenler, varolan tüm siyasal doktrinlerden haberdar olmadıkları gibi, islami öğreti konusunda da iyice cahildirler (yoksa evliyalara çaput bağlarlar mıydı?). Bu durumda, binlerce dindışı faktörü islamiyetin içine sokan Refah'ın demagojik söylemi, bunlara dinin bizzat kendisi olarak gözükmektedir. Hal böyle olunca, camilerden hoparlörlerin kaldırılmasına yönelik ve dini açıdan da geçerli bir talebi dine saldırı olarak göreceklerdir. Keza, kadınların tesettürünü dinin özü sanacaklardır, vb.

Böylesine bir zihinsel şartlanmışlığın egemen olduğu bir ortamda, elbette en büyük yarayı dinin kendi almaktadır. Nitekim, Batı Avrupa deneyi, dünyevi konuları dinin içine sokma hatasına düşen kilisenin sonunda ne denli küçük bir role razı olmak zorunda kaldığını gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, samimi müslümanların vakit çok geç olmadan Refah oportünizmi ve demagojisiyle mücadeleye girişmeleri gerekmektedir.

İslam'ın Lideri Nasıl Olunur?

Samuel P. Huntington, tezleri son bir iki yıldan beri Türkiye'de epeyi tartışılan Amerikalı bir siyaset bilimcisi ve stratejist. Bundan sonra dünya ölçeğindeki büyük çatışmaların "uygarlıklararası"nda olacağına dair irdelemeleri, uluslararası bilim ve düşünce çevrelerini çokça meşgul ettikten sonra, bu tezin ciddiyetinin düşük bulunmasıyla ilgi alanından giderek uzaklaşmakta olan Huntington, bizim için fazlasıyla ilginç bir tezle, en azından Türkiye gündeminde yeniden bir yer tutmayı başardı.

Huntington, dostum Şahin Alpay'la yaptığı ve 9 Eylül'de Milliyet'in "Entellektüel Bakış" bölümünde yayınlanan söyleşisinde, Türkiye'nin İslam dünyasının lideri olması gerektiğini ileri sürmüştür. Amerikalı siyaset bilimcisi, bu görüşünü şu sözlerle dile getirmektedir: "Türkiye gerçekten Avrupa ile Asya, İslam ile laiklik vs. arasında bölünmüş bir ülke. Bu bakımdan, kimi liderlerinizin de işaret ettikleri gibi, uygarlıklar arasında bir "köprü" olabilir. Ancak islam dünyasında düzene ihtiyaç var... İslam

dünyasındaki çatışmalar kısa sürede çözüme ulaştırılabilirler mi, bilmiyorum. Ancak dünyayı dolaştıkça İslam bilincinin güçlendiğini görüyorum. İslam dünyasının Bosnalı müslümanlara verdiği destek bunun sadece bir örneği... İslam dünyasında liderlik rolü oynayabilecek ülkeler var. Ancak Türkiye, ekonomik gelişme seviyesi, stratejik konumu, kendine güvenen bürokrasisi, ordusu (ile), Batı ve İslam karışımı kültürü ile islam alemine önderlik bakımından eşsiz bir yere sahip. Tarihte Osmanlılar da bunu yapmadı mı?.. Eğer Türkiye bir batılı ülke olma ısrarından biraz vazgeçer, modernleşme ve demokrasinin bir İslam ülkesinde de mümkün olduğunu göstermeye daha çok ağırlık verirse, bütün dünyaya ve İslama büyük bir model olur."

"Türk demokrasisi Türk değerlerine dayanmalı. İslam değerleri Türkiye'nin kültür mirasının bir parçası. Türkiye islami değerleri demokrasiyle bağdaştırabilirse, bu büyük bir katkı olur. Türkiye, işleyen bir demokrasiye sahip tek islam ülkesi. Demokrasinin mutlaka laik bir temele dayanması gerekmez. İslam ile demokrasi bağdaşabilmeli".

Huntington'ın, ilkel bir kabileye nasıl daha iyi ok yapabileceğini gösteren Batılı kâşif edasıyla, bize neler yapmamız gerektiğini öğretmesindeki densizlik ve kendini bilmezliği bir yana bırakıyorum. Asıl dikkat çekici ve bir o kadar da vahim nokta, bu Amerikalı "bilim adamı"nın kullandığı kavramların tarihsel, bilimsel ve anlamsal içeriklerine sahip olmamasıdır.

İslam alemi, coğrafi açıdan ele alındığında, en batıda Senegal, en doğuda Endonezya, en kuzeyde Sibirya ve en güneyde Güney Afrika Birliği tarafından belirlenen muazzam bir coğrafi alana yayılmakta ve dağılmaktadır.

Bu alanda yer alan, devlet kurmuş veya kurmamış islam topluluklarının toplum nüfusu 1,5 milyara dayanmış durumdadır. Bu devasa coğrafya ve insan topluluğunun tek bir uygarlık küresine mensup olduğunu düşünmek ve buna toptan "İslam Uygarlığı" adını takmak, bilimsel kavramlardan azade olmanın göstergesidir.

Uygarlıklar çeşitli göstergeler açısından çerçevelenebilirler, ama çok yalın ve genel bir tanımın tehlikelerini de göze alarak, insanların maddi ve manevi yaşam tarzlarının eklemlenmiş bütünü olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, çeşitli uygarlık tasnifleri yapmak mümkündür, bunların hepsine girmeden, göçebe uygarlığı ile yerleşik uygarlığının aynı şey olamayacaklarını zikretmek yeterli olacaktır. Bu durumda, göçebe ve müslüman olan Moğollar, uygarlık bakımından yerleşik ve müslüman Bosnalılara mı daha yakındılar, yoksa hıristiyan ve göçebe olan tarihin Germenlerine mi? Veya Endonezya'da Budist kültürün İslamiyet üzerindeki etkileri ne kadardır ve Türkiye'de hıristiyanlığın? Bu sorular çok uzatmak mümkün. Bu açıdan din uygarlığın tamamı değil, bir unsurudur. Daha açıkçası, nasıl bugün bir hıristiyan, budist veya musevi uygarlığından söz etmek mümkün değilse, bir İslam uygarlığından da söz etmek mümkün değildir.

Ama bu hep böyle olmamıştır. Tarih içinde, örneğin bir hıristiyan ve bir de islam uygarlığı olmuştur (çünkü, ayrıca bir budist, bir şintoist, bir brahmani vb. uygarlıklar da olmuştur)? Bunun nedeni, Modern Çağa kadar, insanın maddi ve manevi hayatının tüm ögelerinin meydana getirdiği bütünün din tarafından belirlenmesi olmuştur. Oysa bugün din, teokratik devletlerde dahi bir toplumun hayatının tüm kesimlerini belirleyememekte ve din artık

uygarlığı sadece kendi rengine boyamamakta, tabloyu oluşturan renklerden sadece biri olmaktadır. Tartışmayı kısa kesmek üzere, örneğimi İran'dan verirsem, din kadın kıyafetlerini belirleyebilmekte, ama müziği, petrol çıkarımını ve tasfiyesini, savaş taktiklerini vb. belirleyememektedir. Oysa, uygarlığın belli bir dinin adını taşıyabilmesi için, o dinin istisnasız bütün yaşam alan ve kesitlerinde belirleyici olması gerekir. Daha doğrusu, maddi hayatın da, manevi hayatın kutsallık kodu içinde yaşanması gerekir. Eğer, hayatın minicik bir kesimi bile o dinin kodlandığı kutsallığın dışına çıkarsa, o zaman sadece din tarafından belirlenen bir uygarlıktan söz etmek de mümkün olmaktan çıkar.

Öte yandan İslam alemi, bu muazzam coğrafyası içinde çok farklı uygarlık küreleri arasında bölünmüştür. Bir Filipinli, bir Çadlı veya bir Azeri müslümanın aralarındaki hemen tek ortak nokta, aynı kitaba ve aynı peygambere iman etmekten ibarettir.

Huntington'ın tezinin formüle ederken söylediği, Türkiye'nin İslam ile laiklik arasında bölünmüş bir ülke olması da akla sığar gibi değildir. Çünkü laiklik, ne dinin zıddı (o dinsizliktir), ne karşıtı (o din düşmanlığıdır), ne de antitezidir (o da ateizmdir). Bir müslüman rahatlıkla aynı anda müslüman ve laik olabilir. Laiklik, kısaca söylendiğinde, dinin sivil topluma intikal etmesidir. Daha açık bir ifadeyle, dinin bireysel bir mesele haline gelmesi, kimsenin (devlet de dahil) bu alana müdahale etmemesi ve bunun paralelinde, dinin de toplumun tümünü düzenleyen bir totalite olmaktan çıkması demektir.

Huntington, islamla laikliği böylesine uzlaşmaz terimler halinde zıtlaştırdıktan başka, demokrasinin mutla-

ka laik bir tabana dayanmasının gerekmediğini tebliğ ettikten sonra, "İslam ile demokrasi bağdaşabilmeli" diye buyurmaktadır.

Bu sözleri birarada söyleyen birinin eğer kafasının içinde gizli bir amacı yoksa, siyaset bilimini fizik derslerinde öğrendiğinden kuşkulanmak gerekir. İslam ile veya herhangi bir dinle demokrasinin bağdaşabilmesinin yegâne yolu laikliktir. Çükü laiklik, dinin kısmiliğine geri çekilmesi, toplumun tümüne total bir bakış dayatmaktan vazgeçmesi demektir. Demokrasi ise, bu toplumu meydana getiren tüm kısmiliklerin, haklar bağlamı içindeki uyumu, uzlaşımı ve birlikte yaşaması demektir. Öyleyse, kısmiliklerden birinin totalitesini dayatmaya kalkışması durumunda demokrasi olamaz. Bu durumda, bizde de bazı aydınların safiyane bir şekilde iddia ettiklerin tersine, demokrasi ancak laiklik tabanı üzerine oturabilir. Daha da açıkçası, laiklik demokrasinin önkoşuludur.

Bugün bir hıristiyan uygarlığından değil de, bir Batı uygarlığından söz ediliyor olmasının tek nedeni, batı toplumlarının laik toplumlar olmalarıdır. Bugün Batı'da ve yeryüzünde laik olmadığı halde demokrat olan hiçbir toplum olmadığı gibi, ülkemizdeki bazı iddiaların tersine, bunlar önce laik olmuşlar, demokrasi ancak bu kısmilikler temeli üzerine oturabilmiştir.

Ayrıca, temel bir yanılgıyı gidermek üzere, Türkiye laik ama demokrat olmayan bir ülke değildir; laik olmadığı için demokrat da olamayan bir ülkedir. Devletin cami yapıp, imam maaşı ödediği, imam hatip okulu açtığı, dini Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla kendi içinde tuttuğu vb. bir ülkede laiklik değil, devlet dini vardır. Demek ki islam ile demokrasiyi bağdaştırmanın tek yolu laiklikten

geçmektedir.

İslam aleminin liderliğine Huntington'ın lafını dinleyerek soyunacak bir Türkiye'nin, bırakın uygarlıkların önderi olamayacağını, bu işi hangi siyasal, ekonomik, askeri, bilimsel, kültürel vb. gücüyle yapabileceği merak konusudur.

Bu konuları tartışmak ve sonuca ulaştırmak üzere, Amerikalı stratejistlere ihtiyacımız yok. Herşey açıkça ortadadır. Türkiye demokrasiyi işletemiyor, çünkü laik değil, yani dini sivil topluma aktaramamış. Bu yüzden din, kendi tüm içsel totalliğiyle siyasal bir doktrin olarak davranıyor. O halde dinin din, yani maneviyat; si-yasetin de siyaset, yani son tahlilde bölüşüm ve hak mücadelesi haline gelmesi, laikliğin asıl anlamıyla yerleşmesi, dinin gerçek doğasına dönmesi ve demokrasinin sa-hiden hayata geçmesine yol açacaktır.

İt Ürür, Ama Kervan Yürümez

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Belediye-İş Sendikası arasında imzalanan toplu iş sözleşmesi nedeniyle, 18 Temmuz 1996'da yaptığı konuşmada, RP-DYP koalisyon hükümetinin uygulamalarına yönelik eleştirilere cevap verirken, "Türkiye'de bağıran insanları kaale almadıkları"nı bildirmiş ve "ne olursa olsun it ürür kervan yürür, inandığımız doğru çizgide ilerleyeceğiz" demiştir.

R. Tayyip Erdoğan'ın bu ifadesinden, vatandaşlık görevini yaparak yanlış gördükleri şeyleri eleştirenleri "it" ve kendi hükûmetlerini de "kervan" olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Refahlıların özel bir dile sahip oldukları ve Türkiye'nin genel dilini anlamadıkları açığa çıktığından, onların diliyle konuşmak bazen zorunlu hale gelmektedir. Bu açıdan, kervanın, başta bir eşek ve arkasında ona ve birbirlerine bağlı deve ve katırlardan meydana geldiğinin bilinmesinde yarar vardır. Ayrıca bu deve ve katırlar, bazen 300 kg'a kadar varan yükler taşımaktadır-

lar. Eşek nereye giderse, onu tamamen izlemekten başka bir seçenekleri de yoktur. Böyle bir tabloda, ben kendi hesabıma, gelip geçen kervana özgürce ürüyen itler arasında yer almaktan çok memnunum. Öte yandan, kervanda da köpekler vardır ve bunlar, gündüzleri develerin gölgesi altında ilerlerler, geceleri konaklayan kervanı dış tehlikelere karşı uyarmaları beklenir, ama bu köpekler civarda ürüyen itlere havlama cesaretini kendilerinde bulamazlar.

Böylesine bir dille haberleşme bizi çok uzağa götürmez ve "tencere dibin kara" edebiyatı, tartışma veya daha doğrunun aranması faaliyeti değildir. Ancak, böylesine bir dil kullanmaktan asla çekinmeyen Refahlıları, Türkiye'nin ortak diline çağırmak da benim görevimdir.

Bu katılmayı beklerken, R.T. Erdoğan'ın aynı konuşmasına geri dönüyorum. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı, "Faizini, faiz giderlerini işçi memura yükleme devri kapanıyor, mazlumlarla zalimler arasındaki açık makas da kapanacaktır" diye bildirmiştir. Memura, işçiye, emekliye verilen zamlarla Türkiye'nin adalete ve adil düzene geçtiğini ifade eden Erdoğan'a, "zam için 'bu kaynağı nereden buldun'" diye soruluyor. Devletin hazinesinden trilyonlar kendilerine aktarılırken, bu kaynağın nereden bulunduğu arandı mı? Ama emekliye, işçiye, memura, dar gelirliye bugüne kadar görülmemiş bir zam yapıldığı için, kaynağın nereden bulunduğu soruluyor. Size ne? Sizin cebinizden çıkan birşey var mı, siz niye rahatsız oluyorsunuz, bu iddiaları ortaya koyanlar kaynağını da bulur" demiştir.

Türkiye'de demagojinin resmi söylem haline gelmesi ilk kez yaşanmıyor, ama bu kadar tutarsız ifadelere dayalı

bir demagoji ilk defa görülüyor. Kitlelerin demagojiyi bilgiden daha geçerli sayma eğilimleri karşısında, hükûmetin Refah kanadından gelen tutarsız ve son derece kaypak açıklamalara mutlaka içerik çözümlemesi yapılması gerekmektedir.

Erdoğan'ın konuşmasında en temel tutarsızlık, iktisadi bir olayın, iktisat-dışı terimlerle açıklanmasıdır. "Rantiyeci" olarak ifade ettikleri tabaka, devletin açık bütçe politikasının sonucu oluşmuştur, yani devlete borç verenlere hazineden bir aktarım söz konusu değildir ve öte yandan, bu açık bütçenin başlıca nedeni, memur sayısının dayanılmaz boyutlarda olmasıdır. Bu tartışmaları başka bir yazıya bırakıyorum, ama Erdoğan'ın söyleminin eşitlikçi yapısının irdelenmesi gerektiğini düşünüyorum. Sol anlatımdaki sömüren-sömürülen zıtlığı, Erdoğan'ın dilinde zalim-mazlum çelişkisine dönüşmüştür. Sömürü, üretim ilişkileri içinde doğar. Oysa zulüm, haksızlık demek olup, çok geniş kapsamlıdır, örneğin bir kocanın karısını dövmesini de içerir. Öte yandan, sermayenin faiz geliri elde etmesiyle, işçi, memur ve emeklinin düşük ücret alması arasıda bağlantı yoktur. Daha doğrusu, faizlerin yüksekliği neden değil, devletin hovardaca harcama yapması, önce harcayıp, sonra kaynak aramasının sonucudur. İşçi üretimden emek katkısı karşılığı pay alır, memur ise devletin kaynaklarından maaş alır. Devlet kaynakları ise, vergi, patrimuan gelirleri ve bizde bir de enflasyondur. Eğer memura reel bir artış sağlarsanız, bu ya vergi artışıyla, ya da enflasyon artışıyla sağlanır. Her iki halde de işçi, memura yapılan zamdan zarar görür. Acaba Erdoğan, bu durumda memuru zalim, işçiyi mazlum olarak görmek zorunda kalmayacak mıdır? Üstelik faizlerin

yükselme nedenlerinin başında devletin cari açıkları gelmektedir, cari açıkların birinci kalemi de memur maaşlarıdır. Acaba gene Erdoğan, söylemine sadakat ilkesi gereği, memuru zalim olarak görmek zorunda kalmayacak mıdır?

Emekli maaşları ise, devletin emeklilere bir armağanı değil, onların çalışırken ödedikleri primlerin karşılığıdır. Dünyanın ileri ülkelerinde, emekli maaşları ödenen primlerle bağlantılıyken, bizde böyle bir bağ yoktur, devlet kendi hiyerarşisine göre emekli maaşı dağıtmaktadır. İşte esas zulüm (haksızlık) budur. Düşük emekli maaşlarının nedeni, sistemin iflasına ve sosyal güvenilk kurumlarının sürekli hazineden beslenmelerine yol açan, çalışırken ödenen primlerle bağlantısı olmayan yüksek emekli maaşlarıdır.

Böylece, memura, emekliye yapılan % 50'lik zamla Türkiye adalete filan geçmiş olmamakta, adaletsizlik aynı şekilde, yalnızca nominal % 50 artmış olarak sürmektedir. Üstelik, altlardaki % 50'lik zamla, üstlerdeki % 50'lik zamların meydana getirdiği mutlak gelir artışındaki devasa farklılıklar adaletsizliği daha da artıracaktır. Demagoji üstadları için yazıyorum. 10 milyon % 50 zamla 15 milyona çıkar, mutlak artış 5 milyondur. 100 milyon ise 150 milyona çıkar ve mutlak artış 50 milyondur. İki artış arasındaki fark da 45 milyondur, yani küçük maaştaki artışın 10 katı veya onun toplam maaşının 3 katı kadar bir artış söz konusudur. Refah adaleti böyle mi sağlayacaktır? Rakamlara alışık olmayan geniş kitleleri demagojiyle aldatmak kolaydır, ama bu Refah'ın da adaletsizliği artırdığı gerçeğini gizleyemez.

Fakat, R. T. Erdoğan'ın konuşmasındaki en ilginç bölüm, bu zamların kaynağına ilişkin değerlendirmesidir.

Kaynağı nereden bulduklarını açıklamayan Erdoğan, üstelik bunun sorulması karşısında "Size ne! Sizin cebinizden çıkan birşey var mı?... Bu iddiaları ortaya koyanlar kaynağını da bulur" diyerek, Refah Partisi'nin hükûmet etme zihniyetine ilişkin üç ipucu vermiştir. Birincisi, hükûmet kararlarından ötürü eleştirilemez, ona eylemleri konusunda soru sorulamaz. Yani Refah'ın kafasındaki yönetim tarzı demokrasi-dışıdır.

İkincisi, Refah hükûmeti keramet sahibidir, kimsenin görmediği, bilmediği olanakları görür, bilir. Yani Erdoğan tarafından dile getirilen, Refahın hükûmet etme tarzı metafiziktir. Nihayet sonuncu ipucu, Refah eski hükûmetlerin yaptığı tüm hataları tekrarlamayı hak olarak görmektedir, çünkü onlar yaparken ses çıkartılmadı, bize niye çıkartılıyor denilmektedir.

Koalisyon ortağıyken bile kendini tutmakta çok zorlanan Refah'ın siyaset anlayışı, islami olmayı da aşarak, anti-demokratik, totaliter, halkı kaale almayan, maceracı, popülist, enflasyonist, faşizan (ileride faşist de olabilecek) bir yolda hızla ilerlemektedir.

Refah'ın Normalleşmesi

Refah Partisi koalisyon ortağı olarak iktidara geldiğinden beri, medyanın neredeyse tümü, bu partinin muhalefetteki söylemi ile iktidardaki icraatı arasındaki farklılıkları bir "normalleşme" olarak görmekte ve bunu vurgulamaktadır. Refah'a karşı olanlar bunu sevinçle, yana olanlar ise üzüntüyle karşılamakta, ama teşhiste birleşmektedirler.

Normal, anadili Türkçe olan insanların büyük bir çoğunluğu ve bu arada elbete medya mensuplarının da ezici çoğunluğu açısından, "olması gereken" anlamına gelmektedir. Böylesine bir anlamlaştırma çerçevesi içinde, "Refah'ın normalleşmesi", Refah'ın "olması gereken" konuma gelmesini ifade etmekte, böylece bu parti, yazı ve söz erbabının gözünde gayrimeşruluktan meşruluğa terfi etmektedir.

Oysa, yabancı dillerden alıntılanan birçok kelime gibi, normal ve ondan türeme normalleşme kelimelerinin özgün anlamları, Türkiye'deki harcı alem anlamlarından çok farklıdırlar. Eski Yunancanın dik açı, gönye anlamla-

rına gelen *norma* kelimesi, Latincede *normalis* haline dönüşerek, kural ve ölçüyü (daha doğrusu ölçü birimini) ifade eder olmuştur. Fransızcada ise, 15. yüzyıldan itibaren "normal" biçimine geçerek bir ad-sıfat olmuştur. Zaman içinde kazandığı birçok anlamının kökünü ve özünü "her türlü istisnai özellikten arınmış olmak" meydana getirmektedir. Böylece bu esas anlamın çerçevesinde, kurala uygun olmak, alışkanlıklara ters düşmemek, en sık rastlanılan unsur gibi olmak gibi, benzer ifadelerin de adı veya sıfatı olmuştur. Normal denildiğinde ilk akla gelen, ölçüye, kurala, alışılmışa uygun olan; bozukluk ve düzensizlik göstermeyen gibi anlamlar olmalıdır.

Buna karşılık, "olması gereken" çok başka birşeydir. Bilimsel bir önerme kadar, metafizik ve kaderci bir önermenin de sonuçlarını destekleyebilen bir önbelirlenme ifadesidir. Daha açık bir anlatımla, normal, insanın koyduğu kurallara atıfta bulunurken; "olması gereken", insanı aşan ve eşyanın tabiatına ilişkin, tanrısal veya doğal yasa diyebileceğimiz kabullere atıfta bulunmaktadır.

Demek ki, "normal"in Türklerin büyük bir çoğunluğu tarafından "olması gereken" olarak algılanması, Refah'ın normalleşmesinin de onun meşrulaşması, ilahi veya doğal yasalar çerçevesinin içine girmesi olarak okunmasına yol açmaktadır.

Gerçekte ise, bu normalleşme, Refah'ın Türkiye'nin bildik, alışılmış siyaset yapma kalıplarını benimsemesinden başka birşey değildir. Refah'ın kendi söylemine nazaran yozlaşması olan bu "normalleşme"yi, "olması gereken" veya "başka türlüsü mümkün değildi" biçiminde koymak, örtülü bir şekilde de olsa, Türkiye'nin siyasetsiz bir toplum olduğunu ve öyle kaldığını/kalacağını iddia

etmek olacaktır.

Başka bir ifadeyle, normalleşmeyen siyasal formasyonların izin verilen siyasetin dışında bırakılarak, marjinalleştirilmeleri, sonra da iç düşman haline getirilmeleri ve ancak normalleşen siyasal oluşumlara izin verilen alanda siyaset yapma olanağı tanınması, Türkiye'de önceden belirlenmiş bir siyaset alanı olduğunun, bunun dışına düşen talep ve önermelerin siyaset-dışı sayıldığının kanıtıdır.

Ama siyaset herkesin işidir. Her talebin hayata geçirilme olasılığının bulunduğu bir pazarlık borsasıdır. Yoksa, ancak şunlar tartışılabilir cinsinden bir normlar silsilesinin belirlediği "normal" bir alanın içinde hareket edebilme serbestisinin adı olamaz. Türkiye bu yüzden siyasetsizdir.

Bizans'ı da katarsak, Türkiye iki bin yıla uzanan çok uzun tarihi boyunca, hem siyasal alanın alabildiğine sınırlandığı, hem de siyaset yapabileceklerin aşırı tahditli bir şekilde belirlendiği bir ülke olmuştur. Bunun böyle olmasının temel nedeni, bu coğrafyada, bu uzun tarih boyunca devletin belirleyici ağırlığının her zaman öncelik taşımış olmasıdır.

Kendi için devlet veya kutsal devlet adını verdiğimiz bu oluşum, varlığını ve varoluş nedenini kendini oluşturan yurttaşların dışına koyduğu için "kendi-için" ve bu varlığı değişmezlik terimleriyle ifade ettiği için de "kutsal"dır. Bu cinsten bir devlete göre, yurttaşlar kendilerini yönetmekten aciz, çıkarları gözetilmesi ve bakımları üstlenilmesi gereken "çocuk-insanlar"dır, bu insanların bu açıdan elbette siyasal rüştleri de olamaz, demek ki siyasetin aktörleri de değillerdir. Osmanlıda halkın "reaya" (sü-

rü) olarak ifade edilmesiyle, Cumhuriyet dönemindeki "halk için halka rağmen" anlayışı arasında pek bir fark yoktur.

İşte Refah Partisi'nin söylem-icraat zıtlaşmasından doğuyormuş gibi gözüken bir kısım "aydın" tarafından "normalleşme" olarak alkışlanan dramı, aslında bu partinin zaten "normal" olmasından kaynaklanmaktadır, yoksa bu kadar zamandır resmi siyasetin içinde yer alabilir miydi?

Bu parti zaten "normal"dir, çünkü Refah'ın siyaset anlayışıyla, Türkiye'nin "normal" siyaset anlayışı arasında ne doktrinal, ne de eylemsel düzlemde fark vardır. Daha açık olmak üzere bazı örneklerden hareket edersem, Refah Partisi'nin de devleti yurttaşların üzerinde gördüğünden; kendi için ve kutsal, yani değişmez bir devlet algılamasına sahip olduğundan vb. söz etmem yeterli olacaktır.

Halkı, herbiri farklı bir bireyler ve bireysellikler toplamı olarak değil de, doyurulması, zaptü rapt altında tutulması gereken türdeş bir güruh olarak görme konusunda, Refah Partisi'nin Bizans Basileus'undan, Bilge Kağan'dan, herhangi bir Osmanlı yöneticisinden, herhangi bir Cumhuriyet dönemi siyasisinden hiçbir farkı yoktur. Gene, Refah Partisi'nin siyasetsiz bir toplum algılamasıyla, tüm geçmişimiz arasında da herhangi bir fark yoktur.

Refah Partisi'ni görünüşte farklı kılan, bu siyasetsiz ve vatandaşsız toplum anlayışını dayandırdığı kavramsal çerçevedir. Refah Partisi, bunu din adına, dine ilişkin olarak getirdiği öznel yorumunun adına yapmakta ve kurguladığı devlet modelinin kutsallığını ve değişmezliğini dinden anladıklarına dayandırmaktadır.

Sonuçta, Refah Partisi'nin "normalleştiğini" iddia etmenin hiçbir anlamı yoktur, çünkü bu parti, genel kabulleri itibariyle zaten "normal" bir siyaset anlayışının içinde yer almaktadır. Hep sistem partisi olmuştur, hep öyle kalacaktır. Aslında kadınlara tesettürü zorunlu kılabilir, ama bunun, işe hangi kıyafetle gelineceğini yurttaşın serbest iradesine bırakmayarak belirleyen "laik" devletin şimdiye kadarki uygulamalarından ne farkı vardır ki?

Gerçek tek aktörünün, farklılığı içinde uyum arayan birey-yurttaş olduğu hakiki siyasal alan oluşmadığı sürece, RP veya başka herhangi bir parti arasındaki ayrıntı farklarını esas farklılıklar sanmaya ve bunların arasından seçim yapmayı da demokrasi olarak kabul etmeye devam edeceğiz ve RP normalleşiyor diye sevineceğiz.

Sünnicilik

Dinler tarihi boyunca yapılacak hızlı bir gezinti bile, istisnasız her dinin çeşitli mezhep ve tarikatlara bölündüğünü göstermeye yeterlidir. Bu gezinti biraz daha derinleştirilecek olursa, her dinin içinde bugün varolan mezhep ve tarikattan daha fazlasının, hem de çok daha fazlasının ortaya çıktığı ve bunların çoğu zaman kanlı bir takibata uğratılarak yokedildikleri görülecektir.

Dinin evrensel bir olgu olduğunda, insanların büyük çoğunluğunun maneviyatlarını düzenlemek için kapsamlı sistemlere ihtiyaç duyduklarında hiçbir kuşku yoktur. Ancak dinin, insanların tümü tarafından aynı şekilde anlaşılmasını ve uygulanmasını beklemek abestir. Nitekim tarihsel deney, bize bu farklı anlayış ve uygulamaların adeta doğal bir durum olduğunu göstermektedir.

İnsanlar, belli bir dini, bu din kitaplı bir din olsa ve nüansları belirli olsa bile, farklı şekillerde anlamakta ve uygulamaktadırlar. Örneğin İslamiyette Kuran bizzat tanrının kelâmı olmakla birlikte, insanlar bu kelâmı farklı şe-

killerde kavrayabilmekte ve mezhep ve tarikatlar bu kaçınılmaz durumdan itibaren doğmaktadırlar.

Bunun böyle olmasının temel nedeni, her insanın, her insan grubunun farklı tarihselliklerin ve toplumsallıkların ürünü olmasıdır. Bunun sonucunda, aynı söz, farklı tarihsel ve toplumsal konumdaki insanlar tarafından farklı şekillerde kavranılmaktadır. Çok basit bir örnekle açık hale getirmek üzere, aynı deve bir Arap için binlerce çağrışım yaratırken, bir Bosnalı için sıradan bir hayvandan başka birşey değildir. Ayrıca, bedevi Arap ile şehirli Arap da deve konusunda farklı çağrışımlara sahiptirler.

Somut, ele gelir, gözle görülür nesneler için bile sonsuz bir kavrayış, anlayış ve çağrışım çeşitliliği varken; dinin soyut önermeleri (örneğin Allaha ilişkin olanları) karşısında bu çeşitliliğin ve farklılaşmanın derinleşmesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır ve insanlar, somut durumlarda nesnenin kendine başvurma olanağına sahipken, soyutta bu olanak ortadan kalkmaktadır ve bu yüzden, bu gibi kavramları içselleştirebilmek için kendi tarihlerine, kültürlerine, geleneklerine vb. başvurmaktan başka çareleri yoktur. İşte aynı din, bir de bu yüzden farklı şekillerde kavranılmaktadır. Bu konuda çok iyi bilinen bir örneği tekrarlamanın hiçbir sakıncası yoktur. İsa Peygamber, İskandinavya'da sarışın ve mavi gözlü olarak tasvir edilmektedir. İspanyolların veya hıristiyan Arapların İsa'sı ise esmerdir. Habeşlere gelince, İsa onların resimlerinde zenci olarak gözükmektedir. Ülkemizde Bizans'tan kalma kiliselerde veya ikonalarda İsa hep esmerdir, ama aynı İsa Rusya'da sarışındır. Demek ki insanlar, peygamberlerini bile kendi suretlerinde içselleştirmekte ve görselleştirmektedirler. Aynı şeyi cami veya kilise mimarisi için de söylemek

mümkündür. Süleymaniye'de veya Paris'teki Notre-Dame'da dua edildiği zaman tanrı, mahalle mescidi veya kilisesinde dua edildiği zamandakinden daha yüce gözükebilir.

Tarih ise işleri tamamen karıştırmaktadır. Asya'dan gelen Türklerin, Selçuklu fethiyle din değiştirerek müslüman olan yerli hıristiyanların, Zerdüşt geleneğinden gelen İranlıların ve puta taparken İslamiyete geçen Arapların, müslümanlığı aynı şekilde anlamaları ve uygulamaları olanaksızdır. Keza şehirli ile köylü; zengin ile fakir; sahil çocuğu ile dağlı vb. arasında da birçok farkın doğması kaçınılmazdır.

Ama bütün bunlardan önemlisi, devletin din karşısındaki tutumudur. Modern demokratik, laik ve insan haklarına saygılı devlet modelinin ortaya çıkmasına kadar ve bugün hâlâ çoğu ülkede, devlet yurttaşlara değil, uyruklara dayalı olmuş ve bu yüzden de uyruklarının yani tabilerinin her türlü konumunu belirleme hakkını kendinde görmüştür. Buna despot veya Eski Rejim devleti diyoruz. Bu devlet, bütün uyruklarının aynı imana mensup olmalarını istediğinden, ülkede varolan her dinin yalnızca tek bir mezhebini kabul etmiş (resmi din veya mezhep), diğerlerini ise marjinal saymış ve gücü yettiği zaman da bunları yoketmeye yönelmiştir.

Bütün bu unsurların birleşmesinin sonucunda, bugün dünyanın birçok ülkesinde ve bu arada bizim ülkemizde de, bir dinin mezheplerinden biri resmileşmiş, diğerleri bir türlü mutaberlik kazanamamışlardır.

Bu resmi mezhebe, Batı dillerinde ortodoksluk adı veriliyor. Türkçeye "doğru yorum" olarak çevirebileceğimiz bu kelime, aslında resmi din ve mezhep görüşünü

ifade etmektedir. Bunun dışındakilere de heterodoks adı verilmektedir. Tam anlamı "diğer yorum" olan bu kelime, resmi söylem tarafından sapkınlık, sapma anlamında kullanılmakta ve kutsallığı kabul edilmemektedir.

Oysa, hangisi olursa olsun, bir dinin doğru yorumunun hangisi olduğunu kestirmek olanaksızdır. Bu durumda mezheplerin ve dinlerin birbirlerine saygı göstermeleri ve birarada özgürce yaşamaları gerekir. Ama, din bir kez iktidarı ele geçirmenin veya elde tutmanın aracı haline getirilince (ki tarih boyunca hep böyle olmuştur), resmi mezhep diğerlerinin tasfiyeye yönelmektedir.

Bu durum bugün Türkiye'de bir kez daha yaşanıyor. İslamiyeti egemen kılmaya çalıştığını söyleyen Refah Partisi, aslında kendi ortodoks (sünni) ideolojisini egemen kılmaya uğraşıyor. Ben buna "sünnicilik" adını veriyorum. Yani Refah Partisi İslamcı bir parti değil, "sünnici" bir partidir ve bu nedenle de dinsel öğretinin emredici hükümlerine rağmen tefrika yaratmakta, yani dini siyasallaştırarak, insanları bölmekte, islam alemini parçalamaktadır. İslamiyete bundan büyük kötülük olamaz.

Sünnici Refah Partisi, kendi dışındaki inançlara hayat hakkı tanımayacağını eylem ve söylemiyle göstermektedir. Türkiye'nin sünnilikten de eski, köklü inançlarından biri olan ve yurttaşlarımızdan önemlice bir bölümünün manevi alanını oluşturan Alevilik, bu partiye mensup bakanlardan birinin çirkin saldırısına uğramıştır. Mum söndü iftirasını tekrarlamakta beis görmeyen bu bakan, sünni dayatmacılığının iyi bir örneğini vermiştir. Keza bugün Türkiye'de sünniler tabanında yapılan bir hesaplamaya göre, 80 kişiye bir cami düşerken (bilindiği üzere, sünni doktrinde kadınlar ve çocuklar, bazı istisnalar dışında ca-

mi cemaatinden sayılmazlar), Refah Partili İstanbul Belediyesi Taksim'e cami yapma inadını bir şova dönüştürmüştür ve diğer cemaatlerin manevi ve ruhani ihtiyaçlarını hiç kaale almamaktadır.

Sünniciler, gerek yaşam biçimi, gerekse örf ve adet olarak gözlerini Arabistan'a ve İran'a çevirmişlerdir ve bu yüzden, ulusal geleneklerin taşıyıcısı olan Alevi yurttaşlarımızı her yerde dışlamaya yönelmişlerdir.

Demokratik ve laik bir ülkede vicdan, inanç ve ibadet özgürlüğü vardır. Herkes neyi isterse ona inanır. Ama dini siyasallaştıran sünnicilerin demokrasiden nasiplerini aldıkları söylenemez. İktidara geldiklerinde diktatörlüklerini kuracaklarını ve Arap tarzı olan kendi inançlarını herkese dayatacaklarını söylemek için kâhin olmak gerekmez.

Türkiye Neden Batı Dünyasının Dışına Kayıyor?

Bizim sonuçları çoğu zaman neden sanma ve akıl yürütmelerimizi buna göre kurgulama gibi kötü bir alışkanlığımız var. Türkiye'nin, Refahlı iktidarla birlikte Batı ile olan açıklığının artması olgusunu, Refah Partisi'nin amaçlı iradesine bağlama gibi bir anlayış yaygınlık kazanıyor.

Oysa, çoğu olayda olduğu gibi, egemen kanaatin tersi bu olayda da daha doğruyu bulmamıza yardımcı olacaktır. Açıkçası, Batı'dan daha da uzaklaşmamızın nedeni Refah'ın iktidara gelmesi değil, Refah'ın iktidara gelmesi Batı'dan uzaklaşmanın sonucudur. Keza, Refah'ı iktidara getiren temel etmen seçmen kitlelerinin gelenekçi-dinci-yerelci bir çizgiye kayması değil, şimdiye kadar uygulanan Batılılaşma siyasetlerinin Batı gibi olmaya değil de, Batı gibi görünmeye yönelmiş olmalarıdır.

Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'nin son iki yüz elli yıllık tarihinin bir Batılılaşma tarihi olduğu söylenegelmiştir. Ama aslında, bu sürecin neredeyse tamamı, bazı Batı

formlarının kullanılarak, devletin gücünün ve tekelciliğinin pekiştirilmesi tarihidir. Sonuçta, son zamanlarda yükselen İslamcı muhalefet, önündeki modeli Batılılaşma sanmakta ve buna karşı çıkarken Batı'ya karşı çıktığı yanılgısını üretmekte, ama yeldeğirmenleriyle dövüşmekten başka bir şey yapmamaktadır.

Öte yandan, bu yeldeğirmeni mücadelesinin paradoksal bir yanı da bulunmaktadır. Türkiye'nin son iki yüz elli yıllık tarihine damgasını vuran gardrop batılılaşması, gerçek batı gelişmelerinin neredeyse zıddına düştüğü için, kurumsal düzlemde Osmanlı geçmişimizden getirdiğimiz siyasal model varlığını tüm şiddetiyle sürdürmüştür. Batı'da demokratik çoğulcu, birey hak ve özgürlüklerine dayalı bir siyasal sistem oluşurken, bizde bunun tersine, devletten kaynaklanan bir meşruluk çerçevesinde yapılabilen dar bir siyasetin alanı belirmiştir. Daha açık terimlerle söylersem, devlet, bizim ülkede siyasetin dış sınırlarını belirlemenin yanı sıra, siyasetin aktörlerinin kimler olacağını da takdir etmektedir. Bunun sonucunda siyasal yelpaze, olabilecek en dar boyutta şekillenmekte ve insanların kişisel, grupsal veya toplumsal taleplerini dile getirebilecekleri farklı siyasetler ortalıkta bulunmamaktadır. Hepsi birbirine benzeyen partilerin meydana getirdiği sözüm ona çoğulculuğun çoğulculuk olmaması nedeniyle, resmi ideoloji tarafından izin verilen çerçevelerin dışına çıkan projeler ya sistem dışı kalmak, ya da kutsallığından ötürü dokunulmaz olan bir kanal içinde ifade edilmek zorunda kalmışlardır. İşte Refah Partisi, dinin kutsallığını siyasal arenaya taşıyarak, bütün sistem dışı ve aslında çoğu itibariyle birbiriyle uzlaşmayan taleplerin taşıyıcısı haline gelmiştir. Bu durumda açıkça görüldüğü

üzere, Refah Partisi, karşı çıktığı sistemin sayesinde varolabilmiştir ve garip bir paradoksla bunu Batılılık zannedip, kendini var eden bu sisteme karşı çıkmaktadır.

Batı tipi toplumu belirleyen sayısız ögenin başında, siyaset ve iktisat gelir. Siyaset, bir toplumu, ulusu, halkı meydana getiren herkesin vatandaş olması, yani siyasetin seyircisi değil, aktörü olmasını gerektirir. Böylesine bir yapılanma içinde, resmen belirlenmiş bir siyasal alan olamayacağından, her vatandaş, her kanaatini dile getirebilir, bunu hayata geçirmek için çalışabilir. Batı tipi siyasetin temel özelliği, ülkenin tümünün vatandaşların tümünün sorumluluğu içinde olmasıdır.

İktisat ise, bir toplumun ürettiklerinin, bu üretime yapılan katkıyla orantılı paylaşımı demektir.

Bu iki esas koşulu yerine getirmeyen bir ülkeyi, kıyafetine, beş yıldızlı otellerine, bayan başbakanına bakarak Batılı saymak olanaksızdır. Bizim ülkemizde "siyaset" çok küçük bir azınlığın tekelindedir ve bundan beteri, sınırları resmen belirlenmiştir. İktisat diye birşey ise yoktur. Çünkü devlet tüm üretimi kendinin saymakta ve bunu bu üretime yapılan katkılardan tamamen bağımsız olarak, kendi tercihlerine ve önceliklerine göre paylaştırmaktadır. Zarar eden fabrika işçisine reel gelir artışı sağlamakta, birçok ürüne dünya fiyatlarının üzerinde bedel ödemekte, memurlara verimlilikte bağlantısız zamlar sağlamakta, emekli maaşlarını tamamen hiyerarşik bir tarzda ödemekte, o kişilerin memuriyetleri sırasında ödedikleri primleri hemen hiç hesaba katmamaktadır. Ayrıca Türkiye'de farklı inanç gruplarına mensup insanların hepsi vergi öderlerken, bunlardan yalnızca biri, Sünni İslam ülkenin yegâne dini sayılarak, Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarına

maaş ödenmekte ve gene herkesin katkısı olan devlet kaynaklarından sadece cami yapılmaktadır. Bu örnekleri sonsuza kadar arttırmak mümkündür, ama vurgulanması gereken nokta, ülkede yaratılan zenginlikten herkesin imtiyazlara göre değil de, haklara göre pay almasını sağlayamayan bir sistemin Batı modeliyle ilgisinin olmadığıdır.

Refah Partisi'nin çıkmazı buradadır. Batıcılık zannettiği, ama aslında köhne bir kutsal devlet modeli olan bu sisteme karşı çıkarak oy toplamıştır, ama bu yapıyı değiştirmeye ideolojik yapısı ve devletten hak etmedikleri payları imtiyaz biçiminde almak için bekleyen kitlesi müsait değildir. Söylemiyle eylemi arasındaki bu derin fark, onun da Türkiye'yi Batı dışına kaydırma sürecindeki aşamalardan biri olmaktan ileri gidememesine neden olacaktır.

Kapışma Ekonomisi

Refah Partisi'nin, şimdiye kadar varolan dar çerçeveli siyasetin, daha önceki aktörlerinden hiçbir farkının olmadığının, olamayacağının en kesin kanıtlarından birini, Refahyol'un yakın tarihli ekonomik icraatını meydana getirmektedir. Refahyol, bu alanda, binlerce yıldan beri gelen ve artık iyice derinleşmiş bir halk zihniyet ikliminin engeline hem çarpmakta, hem bu iklimin bir ürünü olmakta, hem de eğer bunu değiştiremezse kendi varoluş nedenini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Refah'ın çıkmazı söylemi ile oy aldığı kitlenin özlemleri arasındaki zıtlığın içinde gizlidir. Buna bir örnek şöyle verilebilir.

Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK)

genel başkanı, Refahyol hükümetinin 1996'nın ikinci yarısı için getirdiği % 50,5'lik memur maaş zammını yetersiz bulmuş, buna gerekçe olarak, "dört kişilik bir ailenin mutfak masrafının 17 milyon lira" olduğunu söylemiştir.

Sendika taleplerinin bu denli iktisat dışı olduğu bir ülkede, hükümet tasarruflarının da tamamen iktisat dışı olmalarına şaşırmamak gerekir. Türkiye'nin son bir yıllık kümülatif enflasyon oranı % 85 civarındadır. Bunun aylık ortalama ifadesi % 5,2'dir. Bu durumda ilk altı aylık kümülatif enflasyon oranı % 36'dır. Memurlara bu altı aylık dönemin başında ortalama % 60 zam yapılmıştır. Demek ki kaba bir hesapla, memurun % 24 fazlası vardır. Eğer bu hesabı, olması gerektiği üzere ay tabanı üzerinde yaparsak, memurun avantajının daha yüksek olduğu görülecektir.

Öte yandan Refahyol hükümetinin ikinci altı aylık dönem için yaptığı % 50 şirinlik muskası zamla birlikte, memurun yıllık maaş artışı kümülatif % 150'ye çıkmaktadır ve kaba hesapla, elinde enflasyon haddinin 65 puan fazlası bir artık kalmaktadır.

Demek ki memura büyük bir refah payı verilmiştir. Ancak KESK başkanının bunu yetersiz bulması kafaları karıştırmaktadır. Acaba memurlar büyük bir verimlilik artışı sağlamışlar da, o yüzden mi ek bir pay istemektedirler? Çünkü dünyanın iktisatla yönetilen bütün ülkelerinde, reel ücret artış taleplerinin tek göstergesi budur.

Hayır, memurlar ortalama veya toplam bir verim artışı sağlamamışladır. Üretim, kadroların siyasal çiftlik anlayışı içinde aşırı şişirilmeleri yüzünden, ortalama ve toplam memur verimliliği düşmektedir. Zaten KESK başkanı da böyle bir gerekçe ileri sürmemiştir; sadece "tencere

dolmuyor" demekte, ama bunu dört kişi için söylemektedir, yani biri çalışan, üçü onun eline bakan dört kişi için. Öyleyse onun kafasındaki devlet, memura ve tüm aile efradına, bu memurun Gayrisafi Milli Hasılaya katkısı her ne olursa olsun, bakmakla yükümlü "kerim devlet"tir.

Ekonomik gösterge ve gerekçelerden kopuk, arkaik bir "karın doyurma" edebiyatı, hem Refah Partisi'nin demagojik ve içi boş "adil düzen" kurgusunu palazlandırmakta, hem de Türkiye'nin yatırım ve istihdam olanaklarının aşırı şişkin memur kadrolarına peşkeş çekilmesine, yol açmaktadır. Üstelik çiçeği burnunda Refahlı maliye bakanının, bu fahiş zamdan kaynaklanan 125 trilyonluk ek yükün devletin dinlenme tesislerinin satılarak karşılanacağını açıklaması korkutucudur. Aynı iktisat bilgisizliği, eski başbakan, yeni yardımcısı Tansu Çiller de göstermiş ve özelleştirme satış hasılatını gelir zannetmişti. Gelir akım bir kavramdır, süreklidir, onu doğuran faktör varolduğu sürece devam eder. Oysa devlet mallarının satılması, tıpkı özel kişilerin servetlerini çözmeleri ve nakde çevirmeleri gibidir, bir defalıktır. Özelleştirmeden elde edilen paralar ancak yatırımlara harcanırlarsa gelir getirebilirler, memur maaşına giderlerse, ziyan olur ve sonunda kaynak tükenince emisyon, arkasından dörtnala enflasyon kaçınılmaz olur. Her kapışma ekonomisinin sonu budur.

İşte Türkiye'nin siyasal ve ekonomik açıdan temel çıkmazı bu noktada yer almaktadır. Kitleler, pek fazla teşhis edemedikleri bu siyasetsizliğin ve iktisatsızlığın sonuçlarından zarar görmekte ve bu düzenin değişmesini istemekte, bu nedenle kendine umut vaat eden partilere gitmektedirler.

Yakın tarihimiz bunun sayısız örneğiyle doludur. Ancak, ortaya umut olarak çıkan partilerin tümü de, mevcut düzenin ürünü oldukları ve ancak o düzen sayesinde iktidarlarını sürdürebildikleri için, sorunlar çözülmeden kalmakta ve zaman içinde katlanarak büyümektedirler.

Bugün Türkiye'nin gündemine İslamcı çizgiden bir umut olarak oturan ve kitleleri demagojik söylemiyle kendine çeken Refah Partisi de, diğer partileri yoketmiş olan aynı sürecin içine girmiş bulunmaktadır. Bundan ne çıkacağını hep birlikte göreceğiz.

Laiklik Herkese Gerekli

Türkiye'deki tartışmalar, çoğu zaman birbirini anlamayan, anlama olanağı olmayan ve "duymaz, uydurur" misali anladığını sanan sağırlar arasındaki bir diyalog biçiminde cereyan ediyor.

Bugün siyasal, toplumsal, ekonomik vb. literatürümüzde yer alan sayısız kavram, bize Batı'da oluştuktan sonra ithalat yoluyla gelmiştir. Bunun sonucunda da, kendilerini Batı-karşıtı sayanlar, sırf bu konumlarından ötürü, içeriğini ve oluşumunu hemen hiç bilmedikleri bu kavramlara karşı çıkarlarken; bu kez Batılı olduklarını sanan, ama Batı'nın sadece cilasına sahip olanlar da, gene işleyişini tam bilmedikleri bu kavramları, Türkiye'de kazandıkları içerikler sanki evrensel olanlarla örtüşüyorlarmışcasına savunmaktadırlar.

Bu talihsizliğe uğrayan kavramların başında laiklik gelmektedir. Kökü M.S. 5. yüzyıla kadar uzanan ve 19. yüzyıla kadar gelen bir zaman diliminde Batı toplumları, yavaş bir süreç içinde dini, kısmi bir hale getirmişlerdir.

denilen süreç bu doğrultuda meydana gelmiştir.

Ancak Türkiye'de ne dış, ne de iç ticaret hadleri ülkenin ve sermaye birikiminin lehine gelişmediğinden, sermaye birikimi daha çok gelir dağılımının bozulması yoluyla sağlanmıştır. Bunun anlamı, Türkiye'de üretilen hemen her malın dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlarla satılması anlamına gelmektedir. Hem devletin israf siyaseti, hem de sermaye birikimi için adeta iç koloni yöntemlerinin uygulanması sonucu, Türkiye'deki gelir dağılımı bugün dünyanın en bozuklarından biridir. Yayınlanan resmi istatistiklere göre, GSMH'nın % 56'sını nüfusun % 20'si alırken, bölüşümden en zararlı çıkan sonuncu % 20'lik kesim, ancak % 4 pay alabilmektedir. Yaklaşık rakamlarla, ilk % 20'lik kesimin GSMH'dan aldığı pay yılda 110 milyar dolar, sonuncu yüzde yirmilik kesiminki ise 8 milyar dolardır. En yüksek gelir grubunda fert başına ortalama GSMH 9 bin doların üstündeyken, en düşük kesimde bu rakam 670 dolar civarına düşmektedir. Eğer bunlara kayıt dışı ekonomi unsurları katılacak olursa, farkın daha da büyüyeceği açıktır. Ancak, bu denli büyük gelir farklılıklarına rağmen, en düşük gelir grubunda da net bir refah artışı bulunmaktadır. Ama ara o kadar açılmıştır ki, bu durumda insanlardaki nisbi farklılık duygusu artmakta ve eskiye nazaran daha iyi koşullarda olmalarına rağmen, kendilerini fakirleşmiş olarak görmektedirler. Onları bunun tersine inandırmak asla mümkün değildir.

Demek ki şu anda Türkiye'de yaşayan insanların ezici çoğunluğu, son derece gayri adil bir düzen içinde yaşadığına kesinkes inanmış durumdadır. Toplumsal zihniyetin böylesine şekillendiği ve kalıplaştığı dönemler, totaliter ideolojilerin yükselmeleri için uygun ortamlar yaratır-

önce dinin yararınadır. Fakat bizim ülkemizde hemen herkes laikliği "din ve devlet işlerinin ayrılması" olarak tanımlamakta, ama bunun ne anlama geldiğini pek düşünmemektedir.

Laikliğin bu tanımı son derece yetersizdir. Dünya pratiğinde, din küresi ile dünyevi kürenin birbirlerinden ayrılmaları, birbirlerine hiçbir şekilde karışmamaları biçiminde bir tanım geçerlidir. Bu iki alanın birbirinden tamamen ayrılması demek, her ikisinin de kendi özerklikleri içinde var olmaları demektir. Oysa ülkemizde durum tersinedir, yani devlet, hem dini denetlemek, hem de farklı inançların varlığına rağmen, tüm ülke insanlarına tek bir iman biçimi dayatmak üzere, dini kendi içinde örgütlemiştir ve buna bizim ülkede laiklik denilmektedir.

Tartışmaya buradan itibaren başlamak gerekir. Bu laiklik değil, onun tamamen tersidir. Laik bir toplumda, din sivil topluma ait bir konudur, kamusal alanda yer almaz. Daha açıkçası, laik bir ülkede diyanet işleri başkanlığı olmaz, bu başkanlık sadece tek bir mezhebi temsil etmez. Devlet, o mezhepten din adamı yetiştirmek üzere imam hatip okulu açmaz, cami yapmaz, imam ve diğer görevlilere maaş veremez.

Böylesine bir sistem laiklik olmadığı gibi, demokrasinin de önünü tıkamaktadır. Çünkü, demokrasi bir toplumu meydana getiren tüm bireyleri cemaatlerin ve gönüllü grupların, varoluşlarını ve varoluş tarzlarını diğer herkese dayatmaya kalkışmaksızın, kendi kısmilikleri içinde, bir uyum ve uzlaşım içinde yaşamaları demektir.

Batı'da laiklik işte böylesi bir ortam içinde belirmiş ve pekişmiştir. Yani ülkemizde ezici çoğunluğun sandığının tersine, Batı'ya özgü bir fantezi değil, demokratikleş-

me sürecine giren her toplumun mutlaka ürettiği bir kurumdur. Bu açıdan bakıldığında, "laiklik bizim kültürümüze yabancı" sözlerinin hiçbir anlamı yoktur veya bu sözün tek bir anlamı olabilir, "biz henüz laikliği üretecek kadar demokratik bir çerçeve oluşturamadık".

Bir ülkede var olan inançlardan yalnızca birini destekler nitelikte bir dinsel çatı kurulması ve bunun da bir devlet organı haline getirilmesi, laiklik olmadığı gibi, demokrasinin önündeki en büyük engellerden biri haline gelmektedir. Demokrasi nasıl tanımlanırsa tanımlansın, sonuçta tek bir kişinin bile hakkının kaybolmamasını gözeten bir sistemdir. Böylesine bir siyasal yapılanma içinde, dinin devletin içinde yer almasına olanak yoktur. Bu açıdan bakıldığında, dinin bizzat cemaatlere devredilmediği bir sistemi demokrat olarak nitelemek olanaksız olmaktadır. O zaman, laiklik demokrasinin önkoşulu haline gelmektedir ve bu durumda da, laiklikten bütün inançlar yarar sağlamaktadırlar.

Türkiye'de bilinmeyen ve büyük çoğunluk tarafından iddia edildiğinin tersine, laiklik her toplumun, her siyasal örgütlenmenin doğasında vardır. İthal edildiği veya başka bir topluma benzemek için değil, olması gerektiği için olmalıdır/olacaktır. İslamcıların kültürümüze yabancı saydıklarından ötürü reddettikleri laiklik, bu toplumun gelişme süreci için kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Çünkü toplumlar çeşitli kurumları birbirlerinden bağımsız olarak da üretebilirler, bu gelişme sürecinin yapısı ile ilgilidir. Laiklik, modernleşmenin doğal sonuçlarından biridir. Modernleşme ise, bireyi cemaate, topluma ve devlete karşı hem koruyan, hem de özgürleştiren mekanizma ve kurumların oluşum, gelişme, pekişme ve yerleşim sürecidir.

İstanbul'un Fethi Kutlamaları Seviyesiz Bir Şova Dönüşürken...

Türkiye'de yaşayan insanların hemen hiçbiri, geçmişi kendi gerçekliği içinde anlamaya, kavramaya ve bu yaşanmışlığı olduğu haliyle kabule hazır bir ruh hali içinde bulunmamaktadır. Eğitim sistemimizin köhne bir "şanlı tarihimiz" söylemine takılı kalmış olmasının yanı sıra, istisnasız bütün siyasetlerin tarihi bugünkü "sefaletlerimizin aynası" olarak kullanma eğilimi bunda rol oynamaktadır.

Böylece biz, Türkiye'de hemen yalnızca tahrif edilmiş tarihlerle karşı karşıyayız. Herkes, tarihi bulunmuş mal sayarak, istediği şekli vermekte kendini serbest görüyor. Bundan beteri, radikal siyasetler, tarihi kendi sert ideolojilerinin kıblesi haline getirmek için onu adeta yeni baştan kurguluyorlar.

Fondamantalist dinci söylemini, geçmişte kalması gereken ve zaten de kalmış olan bir hıristiyan-müslüman uzlaşmaz çelişkisi üzerine oturtarak, zaten varolan Türk

şovinizmini, Arap kokulu bir islamcı şovenlik haline dönüştürmeye çalışan Refah Partisi, son birkaç yıldan beri İstanbul'un fethini de kendi ideolojisi yönünde tahrife yönelerek, bu önemli tarihsel olguyu düzeysiz bir panayır festivaline çevirmektedir.

Osmanlılar İstanbul'un fethini hiç kutlamamışlardır. Bu adet, ilk kez 1953 yılında, fethin beş yüzüncü yılını kutlama maksadıyla harekete geçen İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından başlatılmıştır. Bu ilk kutlama, fethin anlamını, tarihsel yerini ortaya çıkartmaya yönelik ve bilimsel ağırlıklı olmuştur. Daha sonra Ulubatlı Hasan'ın surlara bayrak dikmesi, gemilerin karadan yürütülmesi gibi naif unsurların eklenmesiyle, iyice gülünç bir panayır oyunu haline dönüştürülmüştür. En sonunda da, İstanbul'un bazı belediyelerinin Refah'ın eline geçmesiyle, namazlı niyazlı, yeşil bayraklı, yanlış elbiseli padişah ve yeniçerileriyle iyice pespâye bir şov haline gelmektedir.

İstanbul'un 1453'te Osmanlılar tarafından fethinin Büyük Tarih içinde elbette bir yeri vardır. Osmanlı beyliğinin bir imparatorluk haline dönüşmesine, devlet yönetimindeki Türk unsurların tasfiye edilerek kesin bir devşirme egemenliğinin kurulmasına, mülk ve vakıf toprakların miriye alınarak, özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılmasına vb. önemli katkılar sağlayan etkileri bulunmaktadır. Burada hemen vurgulanması gereken nokta, II. Mehmed'in aldığı bütün bu tedbirlerin İslami hukuka ters olmasıdır. Tek bir örnekle yetinmek üzere, İslam miras hukuku (Feraiz) özel mülkiyeti benimserken, Osmanlı miri rejimi reddetmektedir. Keza, İstanbul'un fethi Osmanlı devletinin Avrupalılaşmasının, Avrupa adet ve kurallarının girmesinin başlangıcıdır da. İslam'daki resim ya-

Dayatmayı Tercih Sanmak

İnsanların kimliklerini meydana getirdiğini düşündükleri unsurlara sahip çıkmaları, bunlara yönelik baskıları veya totaliter saldırıları defetmek için mücadele etmeleri elbette haklar düzleminde yer alan duruşlardır. Ama aynı insanların, kimlik unsuru olarak şekillenmiş bu duruşların oluşum süreçleri konusunda aynı hassasiyeti göstermeleri beklenir.

Oysa dünyanın her yerinde, istisnasız bütün toplumlarda, kimlik unsurları az veya çok dayatılmaktadır. Açıkçası, biz kimliğimizi serbestçe belirleme noktasına henüz uzak bulunduğumuz bir yerde durmaktayız. Ama bu başat çıkmazın gözardı edilmesinin neredeyse insanlığın tümünü kapsayacak bir yaygınlıkta olması, kimliklerimizi tercih veya seçim sonucu elde ettiğimizi sanmamıza yol açmaktadır.

Tercih, zihinsel veya bilgisel kavrama alanımızın içine giren yaklaşık eşdeğerli alternatifler arasından, bizim bir tanesini benimsememizdir. Seçim ise, bize sunulan al-

sında Şehzade Orhan'ın hıristiyanların yanında ne işinin olduğunu sormuyorum.

Sormuyorum ama, bu tarihsel olgunun bir islamiyet-hıristiyanlık çatışması olarak gösterilme gayretlerine rağmen, Osmanlı ordusunda çok sayıda hıristiyan (Sırp, Ulah, Rum, vb.) bulunmaktaydı. Osmanlı toplarını döken Urban adında bir Macardı vs. Kuşatma öyküsünü uzatmamak üzere, Refah'lıların bayıldıkları ve müthiş bir başarıymış gibi sahip çıktıkları, komik gösterilerine vesile ettikleri, gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmeleri, aslında bir başarısızlıktır. Çünkü, Bizanslılar 1453'te gerdikleri zincirin aynını, 1204'te de Haliç'in ağzına germişlerdi ve Haçlılar bunu kırmayı başararak kenti çabucak ele geçirmişlerdi. Oysa Osmanlılar donanma komutanı Baltacıoğlu bu işi bir türlü başaramamıştır ve gemileri karadan taşıtmak zorunda kalmıştır.

İstanbul'un fethi, dünya tarihinin önemli olaylarından biridir ve bütün tarihsel olgular gibi nesnel bir incelemeyi haketmektedir. Üstelik, bu başat olay, Osmanlı tarihinde yol açtığı çok sayıdaki büyük dönüşümle bizim bugünümüzü önemli ölçüde belirlemiştir. Geçmiş hepimizin ortak malıdır. Bunu meşreplere göre paylaşmak ve hele tahrif etmek kimsenin haddi değildir. Askeri açıdan çok fazla önemli olmayan İstanbul'un fethi, sonuçları açısından çok önemlidir. Onun askeri yanını abartarak, bir "islamın hıristiyanlığı ezmesi" söylemine oturtulmasına razı olmak, tarihimizi ideolojilere teslim etmek olacaktır.

Sekiz Yıllık Temel Eğitim ve Laiklik

Türkiye, başat sorunlarından birini gene elmalarla armutları toplayarak tartışıyor. Aynı kavramsal çerçevenin içinde biraraya gelmesi olanaksız unsurları adeta doğal bir ardışıklığın, hatta bir neden-sonuç ilişkisinin içine sokuyor.

Bunun temel nedeni, ülkemizde hiçbir siyasetin veya siyasal söylemi olan cemaatin kısmi çözümleme yapma yeteneğine sahip olmaması ve bunun sonucu olarak, kendi "doğru"sunu olması gereken sanarak, bunu total bir şekilde ve diğerlerini tasfiyeye yönelerek dayatmaya kalkışmasıdır. Bu temel nedenden türeyen bir refleks de, her zaman asıllar yerine gölgelerle savaşılmasıdır. Örneğin, teokratik bir rejim kurmak isteyenler, kendi cemaatlerinin kadınlarına hem başörtüsünü dayatmakta, hem de bunu toplumun geri kalanına karşı bir özgürlük sorunu olarak koymaktadır. Oysa özgürlük, bireysel tercihler alanıdır ve cemaatsel tavırların özgürlükle bir ilgisi yoktur. Daha açıkçası, bizatihi özgürlükçü olmayan bir hareket,

miş olan bu toplumlar, bireyi, farklılaşmayı artık o kadar korkutucu görmüyorlar, insanların cemaatlerin içine hapsolmasına o kadar iyi gözle bakmıyorlar, irkilseler bile farklı kimliklere saygı gösterebiliyorlar.

Ama bizimki gibi toplumlarda farklılık, ancak ihanet terimleri içinde içelleştirilebiliyor ve bazen de kendini toplum adına hareket etmeye memur addedenler tarafından cezalandırılabiliyor. Herkesin bir ve aynı olması isteniliyor. "Türkiye'nin % 90'ı müslümandır" veya "Türkler misafirperverdir" cinsinden sloganlar, hem bu mutlak benzeşme arzusunu, hem de farklılık karşısındaki korkuyu çok açıkça dile getirmektedirler. Sırf kendilerinden farklı olduğu için bir barmeni katledenlerin cinayetlerini gerekçelendirmeleri sırasındaki sözleri bu ikili konumu gözler önüne sermişti.

Çoğu kimse için itiraf etmenin olanaksızlığına rağmen, farklılık karşısındaki bu korkunun altında, derinlerde, bilinçaltında, bazen bilinç düzeyine de çıkan, dayatılmış kimliklere duyulan kuşku yatmaktadır. Mutlak değer olarak dayatılan ve uğrunda ölünecek kimlik unsurları haline getirilen, ama benzeşmenin kaçınılmaz sığlığından ve anonimliğinden başka birşey yaratmayan bu aynılıklar, ister istemez katı cehaletler yaratmaktadır. Kalabalığın içinde eriyen, bireysel kimliği hiçbir zaman sahip olamayan ve kendini ancak bir cemaatin içinde ifade edebilen ve belirleyebilen kişi, yabancı olan herşeyden ürkmekte, korkmakta, bunları kendine bir tehdit olarak algılamaktadır. Tanımadığı, bilmediği her şeyden nefret etmek üzere kurgulanan bu tektip kimlikler, travmalara yol açmaktadır ve örneğin, "Allahın sevgili kulları"ndan meydana gelen müslüman aleminin tümünün bir yıllık

GSMH'nın neden kâfir Fransızlarınki kadar bile olamadığı açıklanamamaktadır. Bir milyar "yüce" müslüman, sırf müslüman olduğundan ötürü "yüce" bir milyar insan, 55 milyon kâfir Fransız kadar üretememektedir. Üstelik hıristiyanlıkta, insanlar bu dünyaya ilk günahın kefareti olarak cezalandırılmak üzere gönderilmişlerdir, oysa islamiyette bu dünya insanlara nimetlerinden yararlanmaları için verilmiştir. Bu çelişki, tektip kimliklerde ancak nefret yaratmakta ve kendini nefret ettiği kâfirin aynasında konumlandırmaktadır. Böylece, total kimlikler ancak negatif kimlikler olabilmektedir. Veya, eğer nefret edilecek birşey yoksa, bunlar da olmayacaktır. İşte bu çıkmaz, bu gibi insanların kimliklerini travmatik bir şekilde yaşamalarına yol açmaktadır.

Kimlik unsurlarının çoğunun tercih meselesi olduğunu kavrayamayan ve böyle bir şekillenmeye izin vermeyen toplumlarda, siyaset sonunda bir kimlik kavgası haline dönüşür ve kendi üzerine kapanan cemaatler giderek gerçekten koparlar. Çünkü açıldıkları anda, karşılarında kendilerine total bir kimlik dayatmaya hazır birilerini mutlaka bulacaklardır.

onu kendi bünyesi içinde örgütlemesi (örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı gibi) ve gene bu doğrultuda dinsel eğitim vermesi, sistemin laik olmadığının göstergesidir, çünkü laikliğin temel ilkesi, devletin bütün inançlara eşit uzaklıkta durmasıdır. Bu bağlamda, sekiz yıllık eğitimi geçirmek için bütün orta öğretim kurumlarına ve bu arada ilköğretime de seçmeli Arapça ve Kuran derslerinin konulmaya kalkışılması, laikliği korumaya kalkışan zihniyetin ne denli anti-laik olduğunu göstermektedir. Çünkü bu ülkede hıristiyan ve musevi yurttaşlar da bulunmaktadır ve demokrasi, tek bir yurttaşın bile hakkının ziyan edilmemesi esasına dayalıdır.

Demek ki sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitimle imam-hatip liseleri arasında hiçbir bağlantı yoktur. İmam-hatip liselerinin devlet okulu olarak varolmaları, Türkiye'de laik düzenin yapılanmamasıyla ilgili siyasal bir zorundur. Sekiz yıllık eğitim ise, hiçbir siyasal yanı bulunmayan tamamen teknik bir konudur.

Biri teknik, diğeri siyasal düzlemde yer alan taban tabana zıt iki olguyu aynı bağlam içinde tartışmak ve birini diğerinin önceli haline getirmek, Türkiye'ye özgü optik bozukluklarından biridir. Ancak, bu optik bozukluğunun kaynağı meçhul değildir. Devletin ülkenin tümüne sahip bir konumda bulunması, yurttaşların girişim yeteneklerini sıfırlamakta, sonuçta tüm bireysel veya grupsal talepler kamu alanına yansıtılmakta ve sonuçta tüm özel sorunlar kamusal hale gelmektedir. Bu da ülkeyi ve insanları sürekli bir gerilim halinde tutmakta, en sıradan ve basit konular bile çatışma nedeni olmaktadır.

Yapılacak iş, yapılması gereken iş, zorunlu eğitimi sekiz yıla, hatta on bir yıla çıkartmak ve imam-hatip lise-

lerini lağvetmek, kadrolarını başka alanlara aktarmaktan ibarettir. Böylece çocuklarına dinsel eğitim aldırtmak isteyenler, tıpkı çocuklarının futbolcu veya ressam olmasını isteyenlerin yaptıkları gibi, bu iş için özel olarak kurulmuş ve sivil toplumda yer alan okullara başvurabileceklerdir. Ve zaten vurgulamadan geçilmemesi gereken bir nokta olarak, Türkiye'de sünni islamın dışında kalan bütün cemaatler böyle yapmaktadırlar. Yani hıristiyan, musevi veya alevi yurttaşlarımız (ki ülkenin önemli bir bölümünü meydana getiriyorlar), çocuklarına dinsel eğitimi, kendilerinin finanse ettikleri özel kurumlarda verdirtmektedirler. İmam-hatip okulları, en azından bu olgudan ötürü lakilik ve demokratlık ilkelerinin zıddında yer almaktadır ve bu yüzden de sünni islam, laik olduğunu iddia eden bir sistemde, anayasadaki amir hükme rağmen, resmi bir din olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokratik ve laik bir düzende devletin dininin olamayacağı, yani bütün dinlere eşit uzaklıkta durmak zorunda olduğundan dinsel eğitim veremeyeceği ilkesinin bilinmemesi, ülkeyi gene garip bir tartışmanın içine sokmuş bulunmaktadır.

ğı için, yolsuzluk ihbar etmek zorunda da kalmamıştı. Zaten başka işleri vardı. Demirel'e verdiği raporlarla göze girmiş, babanın hükûmetinde bakan olmuş, sonra da Çankaya'ya çıkınca, onun partisinin ve hükûmetinin başına geçivermişti.

Ama Tansu hanım da, tıpkı Nurdan hanım gibi, subjektif ile objektifi, özel çıkar ile genel çıkarı, ben ile biz'i ayırmaktan ve bu ikilikler arasında denge kurmaktan acizdi. Başbakan yardımcısı olarak yer ve sorumluluk aldığı hükûmetin TSK duvarına toslayarak istifa etmek zorunda kalmasından sonra, cumhurbaşkanının onu değil de, bir başka partinin liderini hükûmet kurmakla görevlendirmesi üzerine, tıpkı Nurdan hanımın kaynağının gayrimeşru olduğunu bilmesine rağmen "nafakam da nafakam" diye tutturması gibi, kendi koalisyonunun kaynağının hiç de demokratik olmadığını bilmesine rağmen, babanın bu hareketinin anti-demokratik olduğunu ilân etti ve demokrasi mücahideliğine soyundu.

Tansu hanım, SHP, ANAP ve RP ile koalisyon yaptı. Bu üç partinin dünya görüşleri ile siyaset pratikleri arasındaki farklılıklardan, derin farklılıklardan hiç rahatsız olmadı. Seçim propagandaları sırasında Refah Partisi'ni Türkiye'nin en tehlikeli unsuru olarak ilân etti. Taksim'lerde laiklik mitingleri düzenledi. Hem Türklere, hem de Batılılara, kendinin laikliğin yılmaz savunucusu olduğunu söyledi ve Refah'a geçit vermeyeceğine söz vererek oy topladı, sonra gitti Refah'la koalisyon yaptı. Ve bütün bunların "hak"kı olduğunu düşündü. Çünkü Tansu hanım için ilke değil, siyasal doktrin değil, seçmene verilen söz değil, hedef vardı ve hedef de iktidardı.

Tansu hanımın Refah'a şaibesinden ötürü esir düştü-

günü bilmeyen yok, ama bu durumu aklileştirme ve meşrulaştırma zemini olarak demokrasi söylemini seçmesi, işte bu akıl alır gibi değil.

Türkiye'nin siyasal zemininin demokrasi adını hiçbir zaman haketmediği açıkça ortada. Bireyin ve sivil toplumun gelişmesinin ve kendilerini serbestçe ifade etmelerinin önündeki sayısız engel kapı gibi durdukça; farklılıklar ihanet olarak görüldükçe, darbe aralarında bir iki seçim yapabilmeyi ve parti başkanlarının gözdelerini parlamentoya yollamayı demokrasi sanmak, safdilliği de aşan bir durum olsa gerek. Herbir partinin, liderinin aşiret düzeni içinde yönettiği, her milletvekilinin parti başkanının emir kulu olduğu, seçmen ile seçilen arasındaki ilişkinin ilkeler değil de çıkarlar düzleminde kurulduğu, iktidarın yandaşlara mama dağıtmak olarak algılandığı bu sisteme, bizzat anayasanın çok sayıda anti-demokratik öge içerdiği bu sisteme demokrasi diyen beri gelsin.

Ama işte Tansu hanım, bu sistemin içinde demokrasinin zedelendiği kanaatinde, çünkü demokrasiyi şimdiye kadar hep birilerinin imtiyazı olarak algıladı. Tıpkı Nurdan hanımın nafaka hakkının diğer herşeyi geride bırakacak kadar önemli olduğunu düşündüğü gibi, Tansu hanım da, yakaladığı iktidarı kendine kaybettirmenin antidemokratik olduğunu düşünüyor. Bu iki kadın da, "hak" sandıkları şeyin, başkalarının sırtından oluşan ve onlara imtiyaz olarak gelen bir haksızlık olduğunu göremiyor, görse bile aldırmıyor.

Bu neden böyle oluyor? Türkiye'nin çağdaş değerleri içselleştirmedeki aczinden; geleneksel ve çağdaş olanı aynı tencerede pişirmesinden. Ama tabii en başat neden olarak, bireyi oluşturmamasından. Ortalıkta birey olma-

islamiyeti yanlış anladığını ortaya koymaktadır. Bütün kitaplı dinler, yani İbrahimi denilen dinler; musevilik, hıristiyanlık ve islamiyet, hem ikilik, hem de tekliktir. İkilik, öte dünya-bu dünya ayırımından kaynaklanır ve bu, bu dinlerin özünü meydana getirir. Daha açıkçası, öte dünyanın düzenlenmesi veya öte dünyaya hazırlık sorunsalı olmasaydı din olmazdı, sadece dünyevi siyasetler olurdu, sırf bu durum bile dinin dünyevi bir siyaset olamayacağını göstermeye yeterlidir. Teklik ise, Dilipak'ın ima etmek istediği gibi bu dünyanın yönetimini de kapsayan birşey olmayıp, müminin her an dininin kuralları içinde yaşaması gerekliliğini işaret eder. Siyasal islamcıların, fondamantalistlerin vb. iddialarının tersine, bu üç dinin gerçek öğretisi içinde, dinin kurallarını başkalarına dayatmak yoktur. Bu durumda islamiyetin asıl öğretisi itibariyle siyasal bir doktrin haline getirilmesi, yani bu dünyanın yönetimine talip olması olanaksızdır.

Tekrarlıyor ve altını çiziyorum, islamiyet müslümanlardan yalnızca dinin kurallarına uymalarını ister, bu kuralları bir toplum düzeni haline getirmelerini emretmez. Bu yöndeki bütün talepler bizzat islamiyetten sapmadır.

Dilipak, "hiyerarşi ve devlete gerek yok, din bütün kurumları belirliyor" derken de yanılmaktadır. Eğer islami bilgilerini tazelerse, hiyerarşi olduğunu görecektir. Tek bir örnekle yetiniyorum. islamiyette kadın ile erkek arasında, gerek aile içinde, gerek hukuk önünde, gerekse başka düzlemlerde ast-üst bağlantısı vardır. Kadın, mirastan yarım pay alır, şahitliği erkeğinkinin yarısıdır ve evlilik düzeninde, kocası onu tek bir sözle boşayabilir, o kocasını boşayamaz. Uzatmıyorum. Devlet meselesine gelince, Dilipak'ın islamiyetin ta başından beri bir devlet

Kaş Yaparken Göz Çıkartmak

Kavramlar, insanların anlaşmalarını olduğu kadar olguları anlamlandırmayı da sağlayan araçlardır ve ancak üzerlerinde tam bir anlaşma olması halinde işe yararlar. Oysa bizim ülkede kavramların, hele ithal edilmiş olanlarının neredeyse tamamı orta malı sayılmakta ve herkes bunları istediği içerikle donatmaktadır. Bu durumda genel bir anlaşma olanaksızlaşmakta, dil feodalleşmekte, her cemaatin ancak kendinin anlayabileceği adalar halinde parçalanmaktadır. Aslında bu bile tercih edilebilir bir durumdur, çünkü bir gün bu adasallıkların giderilerek gerçekten ulusal hale gelecek ve herkesin kolayca tecavüz edemeyeceği ortak bir dil oluşturma umudu gene de bulunmaktadır. Ama bizdeki durum bundan öteye geçerek, iyice vahimleşmiştir. İnsanlar kavramların bizatihi sahip oldukları içerik ve anlamlarını kavrama zahmetine katlanmaksızın, çağrışımlarla anlamlandırma yoluna gitmekte, böylece hem kavramların asıl içerikleri kolayca kaybedilmekte, hem demagojilere açık bir ortam oluş-

makta, hem de bilgi edinmek için öğrenim gibi zahmetli bir yoldan geçmenin gereği kalmamaktadır.

Siyasetin, kendi iradesini diğer herkese kabul ettirme, dayatma sanatı olarak anlaşıldığı bu ülkede, siyasetle profesyonel olarak uğraşanlar, yani bu işten ekmek ve icabında pasta yiyenler, kavramları en demagojik ve tamamen çağrışımlara bağlı olarak anlayan ve kullananların başında gelmektedirler.

Ordunun, "muhtıra gibi" olduğu söylenilen brifinglerinden sonra, ne zamandan beri beklediği başbakanlığını tehlikede gören bayan Tansu Çiller, "hiç kimsenin milli iradenin üzerinde olamayacağı"nı buyurmuştur. Tansu hanımın burada "milli irade" derken, parlamentodaki çoğunluğu kastettiği son derece açıktır. Ancak, "milli irade" ne parlamento çoğunluğu anlamına gelir, ne de parlamento çoğunluğu "çoğunluk iradesi"ni temsil etmektedir. Ayrıca "milli irade" ile "milletin çoğunluğu" hiçbir zaman aynı anlama gelmezler.

Öte yandan, Tansu hanımın çoğunluk hesapları da yanlıştır. Öncelikle, Refahyol'a verilen oyların toplamı bütün oyların çoğunluğunu değil, azınlığını oluşturmaktadır. Parlamentoda şu anda bu iki partiye mensup milletvekillerinin toplam sayısının çoğunluk oluşturması seçim sisteminin bir azizliğidir. İkinci olarak, yurttaşlar ve en başta da DYP'ye oy verenleri böylesine bir koalisyon için irade beyanında bulunmamışlar, hatta tersi yönde oy kullanmışlardır. Demek ki bu koalisyon çoğunluk iradesinin zıddında, bir "azınlık iradesi"dir.

Siyaseti sıcak ve gündelik düzlemde yapanların, bazen kastettikleriyle yol açtıkları sonuçlar arasında ciddi ve tehlikeli ayrılıklar doğmaktadır. Tansu Çiller'in "milli

irade" sözünü uluorta ve bilgisiz bir şekilde kullanmasının bazı önemli sonuçlarının olması muhtemeldir ve bunlar Tansu hanımın sağlamak istedikleriyle taban tabana zıt bir yönde ilerleyebileceklerdir.

Heyecanlı ve hevesli başbakan adayının kulaktan dolma kullandığı "milli irade" kavramının yaratıcısı ünlü aydınlanma düşünürü, Fransız filozofu Jean-Jacques Rousseau'dur (1712-1778).

Aydınlanma düşünürlerinin ortak noktası olan doğa durumundan yola çıkan Rousseau, toplumun bir sözleşmeye dayalı olarak kurulduğuna dair ütopik irdelemelerini dile getirdiği *Toplum Sözleşmesi* adlı kitabında, "her birimiz genel iradenin yüksek yönetimi altında, nefsimizi ve bütün iktidarımızı birleştiriyoruz ve her üye bütünün bir parçası oluyor" demektedir. Rousseau'nun genel irade kavramı, cumhuriyetin kuruluşu aşamasında bizde milli irade haline gelmiştir.

Rousseau'nun kurgusuna göre, herkesin doğal olarak sahip olduğu haklarını serbest iradesi dahilinde devretmesiyle, ortaya toplumu yönetecek bir güç olarak genel irade çıkmaktadır. Toplum sözleşmesi yapıldığından, herkes genel iradeye itaat ederken aslında kendi iradesine uymaktadır. Çünkü toplum sözleşmesi ile aynı zamanda siyasal toplum da kurulmuş olmaktadır. Bu siyasal toplumun yönetimi sorunu ise, hakların genel irade tarafından içerilmesi biçiminde çözülmektedir. Burada genel iradeyi kim veya ne temsil etmektedir sorusu ortaya çıkmaktadır. Rousseau, bu önemli soruya şu cevabı vermektedir: "Herkesin iradesiye genel irade arasında çoğu kez büyük bir fark vardır. Genel irade yalnızca ortak çıkarı gözönüne alır. Kişisel irade ise, kişisel çıkarların ve yalnızca özel çı-

karların toplamıdır."

Bu ifadeden açıkça anlaşıldığı üzere, genel irade teker teker bireysel iradelerin toplamı anlamına gelmediği gibi, bu toplamın çoğunluğunu da ifade etmemektedir. Zaten bizim cumhuriyeti kuran iradenin "milli irade" olarak ifade edilebilmesini sağlayan bu özellik olmaktadır. Yani genel iradenin belirmesi ve eylemde bulunabilmesi için oy birliğinin veya oy çokluğunun sağlanması zorunluluğu yoktur. Oy çokluğu sağlanan bir durum, eğer kişisel veya özel çıkarların toplamıysa, genel (milli) irade belirmeyecektir. Ayrıca, Rousseau'ya göre, çoğunluğun katılmadığı, hatta onaylamadığı bir görüş dahi genel (milli) iradeye uygun olabilir. Hatta Rousseau'ya ve ondan müdevver bizim milli irade kavramının içeriğine göre, tek bir kimsenin görüşü bile toplumsal çıkara uygun, yani milli (genel) iradeye uygun olabilir.

Tansu Çiller'in elbette bütün bu teorik incelikleri bilmek, bunların üzerinde kafa yormuş olmak zorunluluğu yok, bir iktisat hocası olsa bile, sosyal bilimler alanında yer tutuyor olsa bile. Ama bir kavramı kullandığında ve bundan siyasal sonuçlar çıkartmayı umduğunda, içeriğini ve doğurabileceği sonuçları iyice araştırmak ve tartmak zorundadır.

Milli mücadele, adının ilk bakışta çağrıştırabileceği gibi bütün bir ulusun katılmış olmasından ötürü bu adı taşımamaktadır. Tersine, bu çabayı üstlenen ve yürüten müteşebbis heyetin bunu milli iradenin tecellisi olarak gördüklerinden bu adı kazanmıştır. Milli mücadelenin iç ihanetler, kararsızlıklar ve çoğu zaman da ilgisizlikler ortamında yürütüldüğünü bilmeyen yok. Böylece milli mücadelenin kendisi veya arkadan gelen devrimler veya

cumhuriyetin ilânı gibi olguların hiçbiri "çoğunluk iradesi" olarak tecelli etmemiştir. O zaman bayan Çiller "milli iradenin üstünlüğü" söylemiyle, aslında TSK'nın müdahalelerini onaylamış olmaktadır. Çünkü Rousseau'dan müdevver resmi siyasal görüşe göre, bir azınlık da milli iradeyi temsil edebilir, çoğunluk iradesi çoğu zaman kişisel çıkarların toplamından ibarettir. Zaten bütün darbeler bu anlayış ve doktrin çevçevesinde yapılmış, silahlı kuvvetlerin milli iradeyi temsil ettiği ileri sürülmüştür.

Başbakan adayının kendi canını kurtarmak için sağdan soldan duyduklarıyla idare eden söylemi, darbeci çıkışlara siyasal bir zemin yaratmıştır.

Siyasal Etik ve Estetik

İnsan zihni kaosu, düzensizliği, kuralsızlığı kavramsallaştıramaz, evreni ancak bir kozmos, bir düzenlilik ve bir yasallık olarak algılayabilir. Bu nedenle bütün kaotik unsurları devre dışı bırakan bir evren anlayışı vardır. Bu anlayışın sonucu ve ürünü olarak, düzen ile düzensizlik arasında belki kendinde-olmayan zıtlığı başat olarak görmekte; iyi-kötü, güzel-çirkin vb. gibi zıtlaşmalı ikilikler buradan itibaren türetilmektedir. Bu adsal varoluşlar, bir süre sora gerçeğin kendisi olarak kabul edilmektedirler. Gerçeğin adsal temellerden itibaren oluşturulması, evreni anlayış ve kavrayışımızı da adsal hale getirmekte, dilsel değişmeler, yani kavramsal kaymalar, sonuçta bizim evren anlayışımızdaki gelişmelerden başka bir şeyi göstermemektedirler. Evrenin kendinin ne olduğu ve böyle çelişkileri içerip içermediği ise, bu adsal zıtlıklardan itibaren inşa edilebilir gibi değildir.

Modern bilim, evrenin esas davranışının ve bu arada maddenin esas eğiliminin entropiye, yani kaosa doğru ol-

duğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, bütün yaradılış efsaneleri, bütün dinler kozmos halindeki evrenin öncesinde bir kaos halinde evren görmektedirler.

İnsan aynı zamanda, Pascal'in dediği gibi, sonsuz büyükle sonsuz küçük arasındaki bir konumdadır. Düşünen bir canlının bunu algılaması, aynı anda hem sonsuz küçük, hem de sonsuz büyük olmak biçiminde olmaktadır. Bu algılama kararsızlığı, insanın yerini belirlemesinin imkânsızlığını doğurmaktadır. Bunun içselleştirilmesi ise, herşeyin izafi olduğu noktasına götürmektedir. O halde, nesnenin kendi özsel gerçekliği her ne olursa olsun, onun hakkındaki kanaatimizin öznel bir izlenim olması kaçınılmazdır. Tabii bu arada, bu öznel izlenimin içinde kültürün, eğitimin ve bunların hepsinin muhassalası olan dilin yerini ve etkisini ihmal etmemek gerekir. Öznel izlenimler, aynı zamanda genel izlenimlerdir de. Bu öznelliğin genelleşmiş biçimine objektivite diyerek, sanal bir hakikat atfetmemiz de dilsel yapılardan kaynaklanan kaçınılmaz bir hatadır ve bunun düzeltilmesine imkân yoktur.

Bu durumda, nesneyi algılayan insan aslında onu kurmaktadır, inşa etmektedir, onu yerleştirmektedir. Bizim dışımızda ve bizden bağımsız olarak varolan şeyleri bile kurgulayıp, inşa ettiğimize göre, doğrudan bizim ürünümüz olan her tür somut ve soyut şeyin evleviyetle kurgu ve inşa olduğunun kabulü zorunludur.

O halde biz insanlar, içinde/birlikte yaşadığımız herşeyi, tarihin harmanının içinde ve gündelik yoğurmaların birikimli süreci içinde oluşturuyor ve sonra aradan zaman geçince, bunların veri, hatta nesne olduğunu, bizatihi bir hakikate sahip olduklarını sanıyoruz.

Güzellik kavramı bunlardan biridir. Doğa, bizi çevre-

leyen herşey olarak da okunabilir ve bu varlık, kendiliğinden güzel veya çirkin değildir, böyle bir sorunsal çerçevesinin içinde değildir. Doğanın özsel şekillenmesi içinde, karanfilin devedikeninden daha güzel olduğuna dair herhangi bir kıstas yoktur. Bunu bu hale getiren, bizim hiyerarşik kategorilerimizdir ve bu kategoriler nesnelerin kendilerinden veya aralarındaki ilişkilerden değil, zihnimizin algılamak ve kavramak için tasnif etmek, yani kaosu kozmosa çevirmek zorunda olmasından kaynaklanmaktadır.

Hal böyle olunca, siyasetle etik ve estetiğin ne gibi bir ilişkisi olabilir? Bu abesle iştigâldir cinsinden önermeler geçerliklerini hemen kaybederler.

Estetik, çoğu zaman iddia edildiği gibi güzelin, mutlak güzelin aranması ve bulunması faaliyeti olmayıp, belirli kategoriler dahilinde bir uyum arayışıdır. Yani açıkçası, Güzel (büyük harfle) yoktur, güzel bir inşadır, biz ondan her ne anlıyorsak odur ve bu zaman içinde değişir, bunun varlık nedeni bir kategoriye dayanmaktadır. Bu kategorinin açılması halinde, bir bütün ile unsurları arasındaki tutarlılığın test edilmesi sonucu ortaya çıkan yargıya güzellik adını vermekteyiz. Bir bütün ile unsurları arasında, belirlenmiş kıstaslara göre tam bir tutarlılık, aynı zamanda tam bir uyum olduğunda, bu bütün tam anlamıyla estetik olacaktır, güzel olacaktır. Bu mükemmel durumdan uzaklaşılması ölçüsünde de çirkine kayış meydana getirecektir.

Bütün ile unsurları arasındaki tutarlılığı, dolayısıyla uyumu çözümleme olanağı veren kıstaslar ise değişkendir. Çünkü bizatihi tutarlılığın kendisi değişkendir ve ezeli ve ebedi bir tutarlılık bulunmamaktadır. Bu değişken-

lik, insanın yaratıcılık ve özgürlük alanıdır, eğer buna bir de özgüllük eklenecek olursa o zaman bireysel alana ulaşmış oluruz. Bireysel alan, kişisel alan demek olmayıp, farklılıkların üretildiği serbestiyet bölgesidir. Özdeşliklerin uyuma ihtiyacı olmadığı bilindiğinde bu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Siyaset, işte bu değişkenlik ve özgürlük paftasının içeriği olmaktadır.

Siyaset, bireylerin birbirlerine karşı konumlarını belirleme seanslarıdır. Bu seansların sonuçları hukuku oluşturur. Ama bireylerin, dolayısıyla bireysel hikâyelerin çeşitliliği ve değişkenliği hukuku da değişken ve siyaseti sürekli kılar. O zaman, siyasetin bir uyum arayışı olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Bir uyum arayışı olarak siyaset, zorunlu olarak estetik bir faaliyettir, o halde zemini güzelin ta kendisidir.

Bu durumda, kesit analizi içinde, belli bir süreç aralığında uyuma yönelik olmayan bir siyasetin güzel olamayacağı ve bu yüzden de siyaset olamayacağı çok açıkça ortaya çıkmaktadır. Demek ki siyaseti siyaset yapmak, onu önce estetik kılmaktan, yani uyuma değil de zıtlaşmaya yönelten unsurların tasfiye edilmesinden geçmektedir. Çünkü en başta söylendiği üzere, insan zihni ancak kozmosu, yani uyumu algılayabilir ve geliştirebilir.

Uyum, farklılıkların aritmetiğinden tamamlayıcılıkların cebir ve geometrisine geçildiği an ortaya çıkmaya başlar. Başka bir deyişle, dört işlemden ibaret aritmetik süreçler, unsurları özdeş saymak zorundadır. Böylesine bir algılama siyasetsiz bir topluma denk düşer ve resim tek renk, hatta renksiz; müzik teksesli, hatta sessiz olur. Böyle bir toplumda, yani ayrışmamış birimlerden meydana gelen bu yüzden uyum sorunsalı bulunmayan bir ze-

minde, siyaset değil, gütme ve güdülme vardır ve bu hiç de estetik değildir.

Buna karşılık matematik, her bir değişkenin farklı bir değer taşımasına dayalıdır ve aslında çözüm, uyum yönünde olacaktır. Yani toplumun farklılıkları içinde varolan bireyselleşmiş bireylerden meydana gelmesi, bunların benzeşmesi değil, uyuşmasının aranması, estetik bir faaliyet olarak siyasete can verecektir. Bunun dışındakiler ise, çobanla sürüsü arasındaki ilişkilerin ötesine geçemeyecektir.

Etik ise, kurallar arasındaki uyumdur ve bu yüzden o da matematik ve estetiktir. Hangisi olursa olsun, bir oyuna katılmak, onun kurallarına uyulacağının zımni bir taahhüdüdür. Etik, bu taahhüdün kurallaşmış ve estetikleşmiş halidir. Siyaseti kuralına göre oynamamak, onu kozmostan kaosa doğru yöneltmek bizatihi etik eylemin zıddıdır. Daha doğrusu, böylesine bir tavır etik değildir, yani ahlâk dışıdır.

Türkiye'de siyaset ne yazık ki estetikten ve etikten mahrum, çünkü bu en mükemmelinden insani eylemin temel kuralı bu ülkede işlemiyor. Siyaset bir uzmanlık dalı ve bir meslek değil, herkesin işidir. Herkes ise, istisnasız herkestir. Yani şu veya bu nedenle bazı kişi veya grupların siyaset dışı bırakılmaları, geri kalanın siyaset değil, kapışma olmasına yol açar ve tabii yurttaşların değil, uyrukların olduğu bir ülkeyi açık eder.

Medya ve İktidar

Türkiye, hemen hemen bütün sorunlarını "kabul" ve "red" cepheleri halinde tartışan, çoğu zaman da söz dışındaki yöntemlerle tartışan bir ülke. Konuların içerik, kapsam ve bağlantılarının hiç gündeme gelmediği tartışmalarımızda, esas güdü karşı tarafı yenik düşürmek olarak ortaya çıktığı için, sorunların kendilerini bir türlü çözümleyemiyoruz; çözümleyemediğimiz için de çözemiyoruz ve böylece her şeyin eşanlı bir kanserleşmesini yaşıyoruz. Bu kanserleşme, bizim yalnızca tümör üreten bir zihinsel yapıda olmamızdan kaynaklanıyor. Tümörleri, karşı tarafın zıddı olarak oluşturduğumuz kanaatlerimizin kirliliği içinde meydana getiriyor ve üretiyoruz. Bu negatiflik, giderek bizim temel varoluş tarzımız ve hayata bakışımız haline gelmekte.

Medya konusundaki tutumlar ve sözüm ona tartışmalar da bunun dışında değil. Latincenin, aracı anlamına gelen *medium* kelimesinin çoğulu olan *media,* bizde büyük bir anlam çarpıtmasına uğratılarak kitle iletişim araçları

haline getirilmiştir. Oysa, İngilizcenin *mass media*'sı, habere ve bilgiye doğrudan ulaşma olanağı olmayan büyük kitleye bu konuda aracılık eden organları ifade etmektedir. Biz, aracıyı araç haline getirerek, zihinsel iklimimizi de ortaya koymuş oluyoruz. Eğer bir araç söz konusuysa, bunu kullanan biri veya birilerinin de olması kaçınılmazdır. Açıkçası, kökeninde nötr olan bir kavram, bizim zihniyetimiz içinde taraflı hale getirilmiştir.

Hal böyle olunca, "medya ne işe yaramalıdır, aracılık görevini nasıl yerine getirmelidir?" cinsinden etik bir tartışma yerine "medya kimin aracıdır?" cinsinden bir iktidar kavgası Türkiye gündeminin baş köşesine oturmuştur.

İktidar açısından medya, elbette yönetimi elinde tutan siyasal oluşumların aracı olmalıdır. Çünkü Türkiye'de siyaset herkesin işi değil, adları "siyasetçi" olduğu için meslekleri de öyle sanılan, sözüm ona profesyonel bir grubun işidir. Halk, siyaset yapma hak ve yetkisini sanki bunlara devretmiştir. Türkiye'deki egemen kavrayış, siyasetin halka ait bir faaliyet olduğunu kabul edememektedir. Bunun sonucunda, iktidarı elinde tutan grup, halkla değil, iktidar rakipleriyle ilgilenmekten başka bir şey yapmamakta, bu da siyaset sanılmaktadır. Medyanın özel sermaye tarafından denetlenen bölümü ise, aynı soruya, bizzat medyanın aracı olmalıdır diye cevap vermektedir. Bu bakış açısından, iki taraf arasında özsel bir fark bulunmamaktadır.

Farklılık, amaçlar çözümlenilmeye başladığında ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki bütün iktidarlar, halkı kendi doğrultularında eğitilmesi ve bazen de hizaya getirilmesi gereken, bizatihi bir şekli olmadığı için biçime sokulması gereken bir kitle olarak görmüşlerdir. Medya, bu amaca

hizmet edecek başlıca araçlardan biri olarak algılandığından, yakın zamanlara kadar alışık olduğumuz uygulama, kamusal ve özel medyanın bu doğrultuda zaptürapt altında tutulması yönünde olmuştur. "Düşünce suçları" olarak, son derece tutarsız ve despotça bir ifadeyle dile getirilen alandaki cezaların en büyük bölümünün medya mensuplarına reva görülmesi, bunun en açık gösterge ve kanıtlarından biridir.

İktidarlar, medyaya iki temel hedef göstermektedirler. Bunlardan birincisi, baş "resmi tez" adını verebileceğimiz, devletin sürekli olan ve özellikle de seçilmemiş organları tarafından kıskançlıkla korunan "ilkeler"dir. İkincisi ise, mevcut iktidarın kendi "siyaset" ve ideolojisini dayatmak, yaygınlaştırmak ve eğer fırsat bulabilirse baş resmi tez haline getirmek üzere geliştirdiği bakış açısıdır ki, buna da ikinci veya alternatif "resmi tez" adını verebiliriz. Bu iki "hedef"ten sapılması, iktidarlar tarafından "suç" kavramı içine sokulmuştur ve dışarıda kalan unsurlar da, olayların sıcağı içinde ortaya çıktıkça bu kavramın içine alınmaktadırlar. İktidarların böylesine bir tavrın içinde olabilmelerinin nedeni, Türkiye'nin demokrasiyi bütün kurumları itibariyle işletmenin uzağında kalmasıdır. Kısaca söylemek üzere, demokratik bir ülkede ne esas, ne de alternatif resmi tez olur. Daha da açıkçası, halkın peşine takılması istenilen "resmi tez"lerin bulunduğu ülkelere demokratik sıfatını vermek zor zordur.

Medya ise, bazı istisnaların dışında, geniş kitlesi itibariyle, aracı olma rolüne hiç ısınamamıştır, hatta bunun farkında bile değildir. Herkesin misyoner olduğu ve kendi doğrularını başkasına dayatmanın erdem sayıldığı bu ülkede, medyanın havariler ve misyonerlerle dolu olması

şaşırtıcı değildir. Böylesine bir zihniyet iklimi içindeki bir toplumun medyasının mensupları aracı olma gibi süfli bir rolle yetinemeyecek kadar dava adamıdırlar. Onlar da toplumu eğitmeye soyunmuşlardır. Demek ki özel medya da halkı kendi doğrultusunda (veya farklı kısımları itibariyle doğrultularında) biçimlendirilmesi gereken şekilsiz bir kitle olarak görmekte, o da halkı demokrasiye müstehak saymamaktadır. Bu noktada, iktidar ile özel medya arasında hiçbir fark yoktur.

Resmi yayın organlarının sözünü bile etmenin gereği olmadığı açıkça ortadadır. Ama sivil toplumda yer alan medya kuruluşlarının çoğu, "para kazanma zorunluluğu" kalkanının arkasına sığınarak, toplumun en alt kesimlerinin beğenilerini esas alan bir doğrultuda yayın yaparak, toplumsal gelişmeye katkı yapmanın tamamen uzağında, geriletici bir unsur haline gelmektedirler. Demokrasinin henüz rüşeym halinde olduğu ve henüz çok nazik ve kırılgan olduğu bu ülkede, "toplumun haber alma özgürlüğü" adına özel hayatın dokunulmazlığına sık sık tecavüz edilmektedir. İş burada kalmamakta, bazen gerçekten düzmece haberlerle, belli konularda kamuoyu oluşturmaya çalışılmaktadır. Köşe yazarı bolluğu, demokrasinin ve çok sesliliğin güvencesi olmak yerine, çoğu zaman birçok yeteneksiz yazarın arzı endam etmesine ortam hazırlamaktadır.

Fakat bütün bunların temelinde, bizim kendi haber alma ve bilgi edinme hakkımıza sahip çıkmamamız yatmaktadır. Aslında çoğumuz böyle bir haktan haberdar bile değiliz. Haberdar olsak bile, böyle bir hakkı kullanmaya niyetimiz de yok. Haber ve bilgi, işimize yaramadığı sürece bizi ilgilendirmiyor. Çünkü çoğumuz hâlâ ülkenin

tümünden sorumluluk duyan vatandaşlar haline gelemedik. 1000 kişiye düşen gazete sayısı bakımından dünyanın en gerilerinde yer alıyoruz. Gazeteleri, çanak çömlek veya tuttuğumuz takımın zaferi için alıyoruz. Televizyonu yalnızca bir eğlence aracı olarak görüyoruz. Kitap okumuyoruz, dergilerin yüzüne bile bakmıyoruz. Bu cins şeyleri bulunmuş mal sayıyor ve tesadüfen satın almış birini gördüğümüzde, adeta hakmışçasına ondan istiyoruz. Bu cins şeylere bedel ödemeye hiç yatkın değiliz.

Halkın bedelini ödemediği medyanın ayakta kalması mümkün müdür? Satılmayan bir malın üretimi sürdürülebilir mi? Eğer halk bedel ödemiyorsa, medya ya resmi, yani iktidarın sesi olur; ya da onu kendi doğrultularında kullanmak isteyen çıkar gruplarının ve siyasal veya diğer cemaatlerin doğrultusunda yayın yapar.

Böylesine bir ortamda özel medyaya yönelik eleştirilerin, onları sıkı bir denetim altına almak isteyen iktidarların ekmeğine yağ süreceği de kesindir. Ama, bu böyle olacak diye, medyanın kusurlarını görmezden gelmek de olabilecek bir şey değildir.

Bu çıkmazdan kurtulmanın bir tek yolu vardır. Çoğulcu ve demokratik bir oluşum için elden gelen gayretin sarf edilmesi. Medya, ancak bunun sonucunda halkla haber ve bilgi arasında aracılık yapmak olan asli görevine dönebilecektir.

Yozlaşmanın Ekonomi Politiği

Yozlaşmak, canlı veya cansız bir sistemin bazı kurucu özelliklerini kaybetmesi veya bazı altsistemlerin işlevlerin kaybetmesi sonucu, kuruluş kodunun dışında davranması veya işlevinin farklılaşması olarak tanımlanabilir. İnsan söz konusu olduğunda; tekil kişilerin yozlaşması toplum bütünü açısından can sıkıcı bir durumdur, ama münferit kaldıkları sürece toplumun yozlaşmasına yol açmaz. Örneğin fizik yozlaşmalar, hastalık olarak adlandırılıp, toplumsallık gereği bakım gerektirdiklerinden kaynak tahsisi anlamına gelmekte ve alternatif harcama olanaklarını yoketmektedir. Kültürel veya manevi yozlaşmalar ise, ahlâk veya yasa terimleri içinde eskiye döndürülmeye çalışılmakta veya bunların çoğalması halinde toplum kabuk değiştirmektedir. Bu açıdan, bireysel yozlaşma, toplum itibariyle potansiyel bir tehdit olmakla birlikte, önemsizdir ve toplum kendini yaptırıma bağlanmış kurallar aracılığıyla bu gibi durumlara karşı korumaya çalışır. Eğer koruyamazsa, bu, değişim dediğimiz radikal

süreci harekete geçirir.

Toplumun yozlaşması ise, değişim ile karıştırılmaması gereken bir durumdur. Daha doğrusu, toplumun yozlaşması da bir değişimdir, ama özellikli bir değişim ve bireyin yozlaşmasını aşan bizatihi vahim bir durumdur. Değişme ana başlığı altında incelemenin mümkün olmasına rağmen, bir yol kazası sayılması olanaksız, hele doğal bir gelişme olarak kabul edilmesi hiç mümkün olmayan bir sapmadır ve belli bir teorik çerçeve içinde incelenmesi gerekir.

Öncelikle , neye göre yozlaşıldığının saptanması ödevi ön plana çıkmaktadır. Teorik bir yaklaşım içinde, yozlaşmayı ona atfen konumlandıracağımız ve belirleyeceğimiz ideal bir düzen aramamız, bunu tanımlamamız, sonra da bu idealliğin ne kadarının kuruntusal ve ideolojik, ne kadarının da reel ve yaşanmış olduğunu saptamamız gerekir.

İdeal Düzen: Kime Göre, Hangisi, Ne Kadar?

Bir ideal düzen teşhisi etme çabası, bizi ister istemez tarihe götürecektir. Ancak, tarihe bakan kişi, istisnasız her zaman, buraya daha önce bakmış olanların gözlüklerini, büyüteçlerini ve dürbünlerini değil de, onların bu araçlardan gördüklerini, bu gördüklerini algılama biçimlerini kullanmak zorundadır. Yani daha en başta, karşısında devasa zihniyet ve bu zihniyetlerce şifrelenmiş dil sorunları çıkmaktadır. İş burada da kalmamaktadır. Tarihe bakan kişinin kendi ideolojileri, kendi kabulleri olduğu için, malzemesini oldukları haliyle değerlendirmesi neredeyse olanaksızdır. Bu da içsel bir zihniyet kodu olarak karşımı-

za çıkacaktır.

Burada "Osmanlı tarihi nasıl okunmalı?" veya "Tarih nasıl okunur?" cinsinden yararsız bir spekülasyonun içine girecek değilim. Yalnızca ideal sistem (toplum) inşalarının kaçınılmaz yanlılığını vurgulamak istiyorum.

Osmanlı toplum düzeni, Osmanlı devirlerinin herhangi birini yaşamış olan veya ona zorunlu olarak zamansal bir uzaklıktan bakan çoğu kimse açısından idealdir. Hatta platongil ideal devlet (toplum) düzeninin en mükemmel realizasyonu olduğu bile söylenilebilir. Üstelik, bu sistem değişmeyi, yani esas yapıdaki farklılaşmayı dışladığı için de, ideal'in tanımı açısından idealdir. Yani, bütün unsurları, bu unsurların kompozisyonu itibariyle homojen olması veya böyle sayılması nedeniyle idealdir.

Burada minik bir parantez pahasına, idealin hayata geçebilir birşey olup olmadığını sormak gerekmektedir. Özü itibariyle limit bir kavram olan ideal, eğer böyle bir olasılık varsa, ulaşıldığında hâlâ ideal olarak kalmaya devam edemez. Demek ki, Osmanlı idealdir dediğimde, bunun, onun bir ideal arayışı, bir idealin peşinden koşma olduğu biçiminde okunması gerekir.

Osmanlı İdeali ya da Yakalanan İdealin Sefaleti

Tarihi kavramsallaştırırken karşılaşılan güçlüklerin başında, ifade biçimlerinin, yaşanmamışlıkları yaşanmışlık haline sokmaları gelmektedir. Bir Osmanlı idealinden söz ettiğimde, bunun mutlaka Osmanlılar tarafından hissedildiğini, kavramsallaştırıldığını söylemek elbette istemiyorum, ama dilin yapısı gereği söylüyorum. Bu çelişkiyi gi-

dermenin daha iyi bir yolu var mıdır bilmiyorum ama, bana göre, zamansal, zamana bağlı kavramları her zaman geçerli, aynen geçerli bizatihilikler halinde algılamama uyarısından başka yol yok.

Osmanlı neyin arkasından koşmuştur diye bir soru sorduğumda, bunun baştan belirlenmiş bir ideal olduğunu, o yaşanmışlık değil, bizim dilsel yetersizliğimiz yaratmaktadır. Sonra da bu dilsel yeterizlikler, yeterlilikler halinde ideoloik çerçevelerin içine alındığında, yaşanmış tarihin dışında, tamamen sanal bir tarih oluşturulmaktadır. Bizim bu ülkedeki sancılarımızdan birinin kökeni burada yer almaktadır. Osmanlı elbette birçok şeyin peşinden koşmuştur. Ama bizzat aktörlerinin dahi çoğu zaman farketmeden hizmet ettikleri esas arayış (arayış kelimesinin içerdiği özsel bilinç anlamını devreye sokmama koşuluyla), değişmez bir düzendir, bunu kurabilmenin ve sürdürebilmenin yolları ve bu yollar bulunduğunda, bunları bir sistem haline getirebilme çabasıdır.

O halde, Osmanlı "ideali" ve Osmanlı "ideal sistemi" değişmeye tahammülsüzdür. Ve değişmeyi engelleyemez hale geldiği zaman yozlaşır. Bu temel önermenin esas terimleri olan "ideal" ve "yozlaşma"nın değer yargısı katılmadan ve hiyararşize edilmeden okunmaları şarttır. Bunun anlamı, tarihi kurgulama ve anlama çabası içinde hiçbir olgunun iyi veya kötü kabul edilemeyeceğidir. Yani ne Osmanlı "ideali", ne de bunun "yozlaşması" iyi veya kötüdür. Bu iki hal, yalnızca iki haldir ve bize düşen bunu anlamaktır, mekanizmalarını saptamaktır.

Osmanlının değişmeye direncini kıran temel unsur; devlet ve hakimiyet anlayışının doğası gereği, dışa kapanamamasıdır. Tamamen sistemin mantığı içinde bakıldı-

ğında, imparatorluğun oluşma aşamasında lehte olan dış unsur (çünkü imparatorluk, ona doğru genişleyerek, onu içine alarak inşa edilmektedir, bunun başka türlüsü mümkün değildir), bu formasyonun kendi optimumuna ulaşmasından sonra aleyhte hale gelmiştir. Osmanlı optimumu, dış dünyayı dışlama olanağından hem içsel, hem de dışsal nedenlerle yoksun olduğundan, değişmeyi sistemsel olarak reddetmeyen dışsal unsurların bağımlı değişkeni haline gelmiştir. İşte bu yozlaşmadır. Yozlaşmanın başlangıcıdır. Dışı içine alarak dışı reddeden Osmanlı, dışı içeri alamayacak noktaya geldiği an, dışın içeri girmesini engelleyemez, çünkü dışı içeri almak üzerine kuruludur. Bu olanaksızlık, onun optimumda dengeye gelmesini de olanaksız kılmaktadır. Bu mükemmel bir paradokstur, çünkü optimuma ulaşan Osmanlının dışa kapanması şarttır, ama hep dışa açık olduğu için kapanması da "ideal" olarak kalacaktır, yani "ideal" asla gerçekleşemeyecektir. Bu gerçekleşemeyiş de "yozlaşma" olarak içselleşecek ve yaşanacaktır.

Osmanlı Paradoksu

Dış dünyanın olanaklarını ve bazen de kendini içselleştirerek değişmez bir sistem kurmaya dayanan Osmanlı İmparatorluk inşa süreci, fetih aracılığıyla, farklı ve dağınık yerel bazı ekonomileri ve toplumsallıkları bellli bir ekonomi politiğin içine almıştır. Platongil terimlerle filozof-kralın (yani herşeyi bilen kadir-i mutlak tek yönetici) padişah, koruyucuların eyalet ve merkez ordusu, besleyicilerin de reaya olduğu bu sistemin mantığını Osmanlı daire-i adalet kavramsallaştırması özetlemektedir. Her sı-

nıf diğerleri için vardır ve sistemi kilit taşını, padişah tarafından cisimlendirilen devlet meydana getirmektedir.

Ancak bu inşa süreci esnasında, çatı aynen platongil modele göre kurulmuş (bunun bilinçli bir iradenin sonucu olduğu düşünülmemelidir, kendiliğinden süreç, teorisini arkadan getirmiştir), fakat onun 5040 yurttaşı olan bir şehir-devlet için öngördüğü bu sistemin milyonlarca km^2'lik bir alana ve milyonlarca insana doğru genişlemesi, farklı toplumsallıkların eklemleşmeyen yerellikler halinde kalmalarına yol açarken gene yerellikler halinde kalan eklemleşmemiş ekonomiler, yalnızca artık ürünün merkezileşmesi sonucunu vermiştir. O kadar ki, Osmanlı devletinin kendini bir başkent imparatorluğu olarak inşa etmesi, bu artığın merkezileşmesinin hem nedeni, hem de sonucu olmuş, öte yandan, imparatorluğun kendini, idealini, imgesini başkentin aynasında üretmesi, yerelliklerin daha da yerelleşmelerine ve imparatorluğun antik tarzda bir örtüden ibaret olarak kalmasına yol açmıştır.

İşte bu türden merkezileşme, dışarıyı dizginleyemeyen, onun içeri, dışarı olarak sızmasını engelleyemeyen sistemin ikinci yozlaşma unsurunu meydana getirecektir. Artık ürünün vergi veya dirlik sistemi, daha sonra da iltizam veya mukataa gibi uygulamalar aracılığıyla merkezileştirilmesi, miri toprak sistemine can veren fetih ideolojisinin ürettiği, toprak mülkiyetinin merkeze ait olması fikriyle birleşince, Osmanlı ülkesindeki ekonomik hasılanın sahibi aslisinin devlet olduğu konusundaki sarsılmaz, ama asla bu terimlerle dile getirilemeyen temel kavrayış yerleşik hale gelmiştir.

Bu arada, Osmanlı için dışsal, ama kendi için içsel olan dış dünyanın Batı bölümünde iktisat ve siyaset or-

taya çıkmaya başlamıştır ki, bu da Osmanlı, sonra da Cumhuriyet açısından üçüncü yozlaştırıcı unsuru meydana getirecektir. İktisat, gelir paylaşımının piyasada, faktör katkıları doğrultusunda gerçekleşmesi; siyaset ise, hakların imtiyazlara galebe çalması olarak tanımlandığında, Osmanlı "ideal" sisteminin doğası gereği iktisatsız ve siyasetsiz olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır.

Yozlaşmanın Yozlaşması

Cumhuriyetin aynen aldığı ve değiştirmeden koruduğu bu miras, dışsallığın yoğun bir şekilde içselleşmeye başlamasıyla ve üstelik bu içselleşmenin artık fetih yoluyla değil de, ters-fetih yoluyla, yani dışarının içeriyi fethetmesi yoluyla olmasıyla, sistematik terimler içinde problematik hale dönüşmekte ve dışarıyı içselleştiren sistem kendini eskinin aynısı olarak üretmekten aciz olduğu için yozlaşmaktadır. Son zamanlarda giderek arttığı düşüncesini uyandıran derin yozlaşma, aslında kendi ideolojisi doğrultusunda değişmeyi reddeden bir sistemin, dışsal değişme faktörü karşısındaki içgüdüsel tepkisinden ibarettir. Daha çok şeyin su yüzüne çıkması, yozlaşmanın artması ya da derinleşmesinden çok, "değişmez" sistemin değişmeye başladığının, yani özünü kaybettiğinin, dolayısıyla sistem olmaktan çıktığının belirtisidir. Daha açıkçası, yozlaşmanın artması veya azalmasının artık herhangi bir önemi yoktur, çünkü bu yozlukları üreten sistem hayatiyetini kaybetmiştir.

İşin devlet cephesi daha ele gelir, daha kolay çözümlenebilir gibi gözükürken, toplumsal ve bireysel cephesi, gene bu sistemin mantığı ve yapısı gereği daha diplerde

kalmakta ve belirlenmesi, hele ileride ne hale geleceğinin kestirilmesi çok güçleşmektedir.

Siyasetsiz ve iktisatsız Osmanlı değişmez "ideal" sistemi, Cumhuriyet döneminde de aynen devam ettirilmiştir, herkesin işine geldiğinden, kimse başka türlüsünü bilmediğinden, tanınmayan karşısındaki atavik korkudan ötürü. Bu yüzden, çok geniş kitleler haklar küresi içinde değil, imtiyazlar küresi içinde şekillenmişlerdir ve başka türlü bir düzeni kaos terimleri içinde algılamaktadırlar. Kendi başına kalmaktan korkan çocuğun psikolojisinin aynısı olan bu toplumsal refleksin ürünü olarak, kendilerini devletin bağımlısı, ama aynı zamanda imtiyazlısı olarak üreten, böyle kavrayan ve adlandıran kitlelerin tekil unsurlarının, kendilerini birey olarak, yani haklara, dolayısıyla ödevlere ve tabii risklere sahip kişiler olarak görmeleri, siyasete ve iktisata alışmaları, yani karanlıkta yalnız başlarına dolaşabilmeleri, daha doğrusu kendilerini bu iki majör insani ve insanlaştırıcı faaliyetin aktörleri olarak görmeleri henüz olanaksızdır ve dışsallığın içselleşmesi travma olarak yaşanmaktadır.

Bu travma, benzer durumlarda olduğu gibi, eskiden beri bilinene, tanınana, tanındığı sanılana daha fazla sığınmaya yol açtığı için, iktisatsızlık ve siyasetsizlik, bazı kitle ve grupların daha da vurgulu hedefi haline gelmektedir. Bunun sonucunda, eskiyi kurtarma, yaşatma, diriltme veya ihya etme misyonerlikleri doğmaktadır. Bu misyonerlikler, su üstüne çıkan yozlaşmanın parçaları olduklarını farkederek/farketmeyerek, yozlaşmayı yozlaştırmaktadırlar.

Yozlaşmanın yozlaşması, yüzlerce yıllık sistemin dayanaklarının teker teker kaybının ve yerlerine başka şey

konulamamasının sonucu olarak (zaten konulsa, sistem bunları reddeder), imtiyazlara dayalı paylaşımın sistemik olmaktan çıkması ve artık suç haline gelmesini doğurmaktadır. Yani eskiden sistemin içinde yer alan, onun bir parçası olan bir konum, sistemin yozlaşmasından, yani özünü yitirmesinden ötürü bir yozlaşma olarak görülmektedir. Yozlaşmanın yozlaşması, eskiden beri varolanı, alışılmış olanı dayanılmaz hale getirmekte, yüzlerce yıllık alışkanlıklar, insanları korkutur hale gelmektedirler.

Türkiye'nin şimdi geldiği dönemeç aşılamazsa, bu ülkenin eski sistemi ihya etmesi olanaksız olacak, arkaik bir kabilelerarası (çeteler de denilebilir) çatışmanın karanlıklarına yuvarlanılacaktır, çünkü eski sistem kendi ürettiği yozlaşmayı da yozlaştırarak, artık eski "idealite"sini kaybetmiştir. Bu dönemeç eğer aşılabilirse, o zaman yeni bir sistem kurulmaya başlanacaktır, iktisatlı ve siyasetli.

Bodrum Kalesi, Bodrum Paşası

Türkçenin deyimleri çok güzeldir. Bunlardan biri olan "bir bardak suda fırtına kopartmak", Refahlı Kültür Bakanı'nın "Bodrum kalesi seferi"ni anlatmak için çok uygun düşmektedir.

Haçlı seferleri sırasında, hacılara hastane ve koruma hizmetleri vermek üzere Gérard Tenque tarafından 1113'te Kudüs'te kurulan Saint-Jean Hospitalier tarikatı, 1140'lara doğru askeri hale gelmiş, Akkâ kalesinin 1291'de müslümanların eline geçmesiyle Doğu'daki sonuncu topraklarını kaybederek, önce Kıbrıs'a, sonra 1309'da fethettiği Rodos'a yerleşmiştir. Bu yüzden, tarikatın soylu mensuplarına Rodos şövalyeleri de denilir. İşte ünlü Bodrum kalesi, bu şövalyeler tarafından, çeşitli Avrupa uluslarından mimarlara 15. yüzyıl boyunca yaptırtılmıştır. Türkiye'de hatta dünyada hiçbir benzeyi olmayan ve 15. yüzyıl Batı mimarisinin içinde bulunduğu Gotik dönemin ilginç örneklerinden birini meydana getiren bu yapı kompleksinin en önemli özelliği, mimari bir üslûp bütünlüğü gös-

termemesi, tarikata insan veren tüm Avrupa uluslarının mimari özelliklerini yansıtmasıdır. Bu kompleksin parçalarından birini de, kulelere çıkılmaya başlanılan düzlükte yer alan şapel meydana getirmektedir.

Medyada sıklıkla "şapel kilisesi" gibi acayip bir tamlama yapılmasına rağmen, şapel özel kiliseleri ifade eden bir terimdir, daha açıkçası, halka açık olmayan, yaptıranın özel hizmeti için kullandığı kilisenin adıdır. Bodrum kalesi şapeli, yalnızca kalede oturan şövalyelere hizmet verip, kentten kimseyi kabul etmediği için bu adı taşımıştır.

Şehrin antik dönemdeki adının Halikarnassos olduğunu ve ünlü tarihçi Herodotos'un bura doğumlu olduğunu herkes biliyor. Bodrum adı ise, kalenin havarilerden aziz Petrus'a ithaf edilmesiden ötürü Petronium adını olmasından ve bunun halk arasında Bedronyum, Bodrine diye söylenerek, sonunda Bodrum haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Burada birçok tartışmaya ışık tutması bakımından küçük bir not eklemek gerekmektedir. P ile başlayan kelimelerin B ile başlayan kelimelere dönüşmesi Rumcanın bir özelliğidir. Bu açıdan, kent halkının en azından çoğunluğunun hıristiyan Rumlardan oluştuğu çıkarsaması kolaylıkla yapılabilir.

Bu küçük kasaba, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferi sırasında, arkada düşman bırakmamak amacıyla, 1522'de Balak Mustafa Paşa tarafından fethedilmiştir. İşte bu fetihten sonra şapel, 1523'te camiye çevrilmiş, ama bir ad verilmemiştir.

Kültür Bakanı, bu binanın 1962'ye kadar 439 yıl cami olarak kullanıldığını, müslüman cemaate hizmet verdiğini, ama şimdi müze haline getirildiğini, üstelik içine "ha-

yali" bir Bizans gemisi konulduğunu, bu yüzden tekrar camiye dönüştürüleceğini açıklamıştır. Üstelik derin bir tarih bilgisiyle, şapeli camiye çeviren kişinin Evliya Çelebi olduğunu açıklamıştır. Oysa Evliya Çelebi Bodrum'a 1676-1677 yılında gitmiştir ve o kaleyi gördüğünde şapel, 154 yıldan beri camidir.

İkinci önemli nokta, şapelin camiye çevrilme nedeni, müslüman cemaatin ibadet ihtiyacı değildir, çünkü Evliya Çelebi'nin kenti ziyaret ettiği sırada bile müslüman nüfus hemen yalnızca kaledeki dizdar ve emrindeki seksen neferden ibarettir. Kale dışındaki halk tamamen gayrimüslimdir. Nitekim kente yapılan ilk cami olan Mustafa Paşa Camiinin inşa tarihi 1723'tür. Kaleye bitişik olan ve "müslüman cemaat"in ibadetine açılan bu camiden sonra, 1735'te Hasan Paşa tarafından Tepecik Camii yaptırtılmıştır ki, bu iki cami kentte artık müslüman bir nüfusun da varlığını kanıtlamaktadır. Nitekim İslam Haneleri veya Türkbükü gibi yer adları da o sıralarda belirmiştir. Bu adlar, müslüman nüfusun azınlıkta olduğunun kanıtlarıdır.

Öte yandan, bütün yolculuklarını çok hızlı yapan ve abartmaları ünlü olan Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere ancak nadiren güvenilebilir. Örneğin Bodrum adının nereden geldiğini şöyle açıklamaktadır: "Bu kapının solunda deniz kıyısında hile ile bir kale yapmak için Menteşe Bey Oğullarından bir bodrumluk yer ister ve çalılar içine bir kale yapar. Nice sene sonra çalıları yakıp kale meydana çıkar. Onun için Bodrum derler". Buranın Menteşeoğullarının eline hiç geçmediği tarihsel bir gerçektir ve çalı içine farkettirmeden kale nasıl yapılır sorusunu, Evliya Çelebi'yi kaynak alan Kültür Bakanı'na sormak gerekir.

Şapel şimdi bir Bizans batığının özgün parçalar da içeren bir rökonstrüksiyonunun sergilendiği bir salon olarak kullanılıyor, eskiden de Miken salonu olarak hizmet vermişti. Kalenin tümünün meydana getirdiği Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, dünyanın en iyi müzeleri arasında yer alıyor, şu anki müdürü Oğuz Alpözen, özverili çalışmalarıyla müzenin dünya ölçeğine yükselmesinde büyük katkıları olan bir bilim adamı. Şapel'de sergilenen batık, hiç de "hayali" değil, bilimsel yöntemlerle, eksik parçaları tamamlanmış bir harika.

Bütün bunların ötesinde, biri hemen kaleye bitişik, biri ondan yüz metre ileride, bir diğeri beş yüz metre ötede olmak üzere yirmi kadar cami var. Bodrum'un nüfusu 20 bin, kadınlarla çocukları ve çok sayıda olan yabancıları, dinsiz-imansızları, sefahat düşkünlerini çıktığınız zaman, geriye 2-3 bin cami cemaati kalıyor (o da kuşkulu ya!), yani 100-150 kişiye bir cami. Bu durumda, kim kalenin o dik yokuşlarından tırmanarak "şapel camii"ne gider?

Sayın bakanın niyeti çok açıktır. Müze haline getirilmiş, eskiden kiliseden camiye çevrilmiş bir binayı tekrar cami yaparak ve "ibadete" açarak, Ayasofya'ya da aynı senaryoyu oynamanın alt yapısını döşemek istiyor.

Kültür Bakanı, bir kültürün totalitesini dayatmasına destek veren, o kültürün bayraktarlığını yapan bir militan değil, Türkiye'nin bütün kültürlerinin bakanıdır/olmalıdır. Görevi, bir kültürü bin bir türlü hileyle egemen kılmaya uğraşmak değil, farklı kültürlerin sentezlenmesine olanak yaratmaktır. Kültürler arasına hiyerarşi koymak, bir kültür bakanına yakışmaz. Demokratik ülkelerde böyle bir hareket, bakanın görevden azledilme nedenidir.

Paşanın Ölümü ve Medya

Bodrum'un son yıllardaki simgelerinden biri öldü. Zaten son beş-altı yıldan beri derin bir inzivaya çekilmiş olan Zeki Müren'in neredeyse naklen gerçekleşen dramatik ölümü, Türkiye'nin bir bölümünde bir duygu selinin setlerini aşarak bütün medyayı istila etmesine yol açtı. Hemen her köşe yazarı Paşa için birşeyler yazdı ve tüm benzeri olaylarda olduğu gibi kantarın topu kaçırıldı. Sanatta devrim yapan bir kişi olduğundan, bir halk kahramanı imgesine kadar müthiş bir sıfatlar yelpazesi içinde, inanılmaz, mitolojik bir Zeki Müren portresi çizildi.

Cenaze töreni; Mustafa Kemal Paşa'ya, İsmet Paşa'ya, Turgut Özal'a yapılanlarından hiç de daha az görkemli değildi.

Böylesine bir durum; güzel sesli, değişik, ama sonuçta bir şarkıcı olan bir kimsenin bu kadar büyük vaveylayla uğurlanması elbette onun sorunu olamaz. Sorun bizde, birçok iyi evladımızı sudan nedenlerle harcayan, yokeden, sonra da kolayca unutan bir toplumuz. Deniz Gezmiş'e, Adnan Menderes'e, Nazım Hikmet'e, Aziz Nesin'e, Adnan Kahveci'ye ve binlerce diğerine reva gördüğümüz muamelelerden sonra, cenaze törenine ancak bir iki yakının katıldığı yüzlerce sanatçı, bilim adamı vb.'den sonra, Zeki Müren'e yapılan bu görkemli tören ve Ajda Pekkan'ın onu "şehit" olarak nitelemesi, toplumsal paranoyamızın, değerler skalamızdaki önlenemez düşüşün en iyi göstergeleri olmuşlardır.

Bodrumlu bir hanımın "Bodrum'u o Bodrum yaptı" demesinin tersine, Zeki Müren o kente sadece sığınmaya gitmişti, birçok başka gönüllü sürgün gibi. Ama Bod-

rum'u gerçekten Bodrum yapan Cevat Şakir'in bugün Bodrumlular tarafından hatırlanmaması, mütevazi bir şekilde gömülmüş olması ve Zeki Müren'e yapılan tören aslında ne denli sahte dünyalar yarattığımızı ortaya koymaktadır.

Olmak Ya Da Sahip Olmak, İşte Bütün Mesele!

Biz sıradan ölümlüler, şimdiki zamanı yaşarken içinde hareket ettiğimiz bu küçük zaman kesitinin tüm geçmiş ve geleceği anlamamız için yeterli bir tecrübe ve atıf alanı oluşturduğunu sanırız. Daha doğrusu, bizim şu anki zihniyetimizin zaman ve mekân içinde hep aynı olduğunu düşünürüz, bu ana ait tercihlerimizi evrensel değişmezler olarak kabul ederiz.

Ama tarih öyle işlemiyor. Dünün deliliği bugünün aklı ve bugünün aklı yarının deliliği haline gelebiliyor. Örneğin, Mevlevi dervişlerinin 17. yüzyıldaki sema ayinleri derin bir dini ve felsefi uhreviyat taşırken, bugün turistik bir "gösteri" haline gelebiliyor. Bu tabir bana ait değil. TRT televizyonu, haber bültenlerinin birinde, mevlevilerin Konya'daki bir sema törenlerini aynen "gösteri" terimiyle ifade etmiştir ve pek de yanılmamıştır, çünkü burada artık seyirciye yönelik, modern anlamda bir *show business* söz konusudur. Keza, Osmanlı ordusunun rakip güçler üzerinde yılgınlık etkisi yaratmak üzere kullandığı, barış zamanlarında da padişahın egemenlik simgelerin-

den biri olarak nevbet çalmak üzere örgülediği mehter takımı, bugün neredeyse artık her belediyenin olur olmaz her fırsatta ortalığa çıkardığı ve bu yüzden giderek pespayeleşen, sıradan bir gösteri kumpanyası haline dönüşmüştür.

Düşünce dünyasında kısa bir gezinti, ne kadar da çok düşünürün, çağlarının egemen zihniyeti dışıda fikirler ileri sürdükleri için yakılma, hapis, tımarhane, işkence gibi çok sayıda gaddar cezaya tabi tutulduklarını görmek için yeterli olacaktır. Kazanan ideoloji, tüm rakiplerini sapkınlık olarak mahkûm etmekte, böylece tarih sadece kazananların doğrultusunda yazılmaktadır. Biz de, sıradan insanlar olarak, kazanan ile haklı olan arasındaki ayırımı yapamadığımız için, kazananı hep haklı görürüz.

Örnekleri artırmak, insanın maddi ve manevi hayatındaki derin değişimlere dair binlerce öykü anlatmak çok kolay bir iştir. Ama bu ayrıntı bolluğu, insanın esas değişme yönünü gizleme tehlikesi taşıdığından, bu yazı gibi küçük boyutlu alanlarda, asıl söylemi boğma ve yoketme tehdidini içerir.

Lafın gevelemeden söylenilmesi halinde, insanlığın ezeli ve ebedi hedeflerinin başında, sahip olmaktan olmak'a geçiş yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, insanlık tarihinin tümünü sahip olmak tarihi olarak okumak mümkün olduğu gibi, paralel bir tarihsel süreç olarak, her zaman azınlıkta kalan bazı kimseler ve grupların da, insanı insan kılmak, yani bir ihtiyaç varlığından bir varoluş varlığı haline getirmek için verdikleri mücadeleyi de yakalamak mümkündür. Bunun daha anlaşılır bir dile aktarılması halinde, sahip olmak, edinmek gibi fiillerle ifade edilen varoluş tarzının hayvansal alana, olmak fii-

liyle ifade edileninin de insansal alana denk düştüğünü söylemek mümkün hale gelmektedir.

Dün ve bugün veya yarın herhangi bir anda, insan tanımlanmaya çalışıldığında, bu onun sahip olduğu maddeler açısından değil, bizzat kendinin ne olduğu noktasından yapılmıştır/yapılmaktadır/yapılacaktır.

Olmak fiiliyle ifade edilen, insanın kendini oluşturması ve buradan bir insan kavramsallaştırmasına ulaşmaya çalışması, bizim bütün kurumsal yaratılarımızın kökeninde yer almaktadır. Uygarlık veya medeniyet gibi çok genel, bu genelliğinden ötürü muğlak bir adlandırmayla belirlemeye çabaladığımız bu yaratılar, dinden sanata, siyasetten iktisada tüm kurumlarımızın içinde oluştukları bir matrisin, bir rahmin ortaya çıkartılmasıyla anlaşılır hale gelirler. Çünkü insan bir ihtiyaç varlığı olarak kalsaydı, sadece sahip olmanın emirleri doğrultusunda davransaydı, bu kurumlardan hiçbirinin oluşmasına gerek kalmazdı, hayvanların ne dini vardır, ne de demokrasiyi bilirler.

Bu matris, insanın kendini ayrı bir bizatihilik olarak algılayabilme ve kendine doğal bir varlık olmaktan öte bir varoluş biçebilme yeteneğinin ürünüdür. Açıkçası, insan kendini doğanın zıddı ve hasmı olarak inşa etmiştir ve insanlık tarihini bu temel göstergenin doğrultusunda, kendinde–varolan-doğa'nın yerine insanın planladığı, kurguladığı ve imal ettiği doğayı geçirme mücadelesi olarak kavramak mümkün hale gelir.

Böylesine bir tarihsel süreç içinde, sahip olmak marjinal ve anlık hale gelmekte, asıl kalıcı unsur, insanın kendini, kendine biçtiği ideal çerçevesinde oluşturması, yani olması olarak ortaya çıkmaktadır.

Demek ki insan tanrılığa soyunmuştur, çünkü kendi-

ni verili olanın sınırları dışında tanımlamakta ve bundan da ötesi, verili olanın çevirselliğinin dışına çıkarak, kendi yapay doğasını imal etmeye cüret etmektedir. İnsanın, Prometheus efsanesiyle dile getirdiği bu tanrılığa soyunmuşluğu, tarihi mümkün kılan temel öge olmaktadır, yoksa hayvanların da tarihi olurdu.

İnsan, tanrılığa soyunmuş olmaktan hep korkmuş ve bu korkusunu dinlerin içinde yatıştırmaya çalışmıştır. Din, insanın kendine biçtiği yaratıcılığın meşrulaştırıldığı alandır. Daha açık bir ifadeyle, hangi din söz konusu olursa olsun, insan bu alanda sahip olmanın değil, olmanın ilkelerini geliştirecek, verili doğanın süfli tekdüzeliğinin üstüne çıkacak, dünyevi bağımlılıklardan ulvi yüceliklere ulaşacak ve belki de tanrısına kavuşacaktır.

İnsanlığın kaydettiği hiçbir din, bu genel çerçevenin dışında kalmamıştır ve bu elbette İslamiyet için de geçerlidir. Ama ne yazık ki, Emevi hilafeti döneminden beri İslamiyet, onun uhrevi yanını hep bir kenarlara bırakarak, bu süfli dünyaya ilişkin bir siyaset haline getirenlerin eline esir düşmüştür.

Bu gelenek kırılamadı, bugün yeryüzünde islam adına hareket ettiklerini iddia eden bütün siyasal formasyonlar, islamiyeti sıradan bir dünyevilik haline getirmede yarış halindeler. Hizbullah'ın masum sivillere yönelik suikastleri, FIS'in Cezayir'deki cinayetleri ve bunlara ek olarak, kendilerini tanrıya adamış yedi korumasız hıristiyan keşişi, son olarak da Oran piskoposunu katletmesi, Afganistan'da dinsel-siyasal fraksiyonlar arasında gürül gürül akıtılan kardeş kanı vb., islama ne kadar yazık edildiğine dair sadece birkaç örnek.

Ülkemizde de, kendini din adına hareket etmekle

yetkili gören, kerameti kendinden menkul bir parti var. Ve o da islamiyete yazık ediyor. Çünkü olmak üzere kurulu bu dini, sahip olmak üzere örgütlenmiş bu dünyanın süfliliğinin içinde tüketiyor. Bir felsefeyi, bir yücelme ve kendini aşma yolunu; karın doyurma ve gecekondu edinerek Türkiye rantından pay alma kavgasına balıklama dalmış bir ideoloji haline getiriyor. İslamiyet, Refah'a bırakılmayı haketmeyecek kadar tarih, felsefe ve yücelik doludur. 1400 yıllık düşünsel kazanımların, pasta payını büyütmek isteyenlere çanak tutanlar tarafından heba edilmesini önleme işi hakiki müslümanlara düşmektedir.

Faizsiz Ekonomi Masalı

Tarih boyunca, faizsiz işleyen hiçbir geniş çaplı ekonomi olmamıştır. Buna, faizi yasaklayan hıristiyanlık ve islamiyetin ekonomiyi tamamen denetleyebildikleri dönemler de dahildir.

Faiz çok çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. Bunlardan bazıları ideolojik, yani maksatlı; diğerleri de yansız olabilir. Ama en sık rastlanılan ve birbirinin zıddında yer alan iki tanımdan ideolojik olanı, faizi, paranın para kazanması, yani haksız bir kazanç olarak koyarken; bilimsel olanı, faizin sermaye faktörünün geliri olduğunu belirtmektedir.

Sermaye nasıl tanımlanırsa tanımlansın, sonuçta bir üretim faktörüdür. Bu niteliğinden ötürü üretimde yer alır ve diğer faktörler gibi, bu varlığın karşılığında ona bir bedel ödenmesi zorunludur. Nasıl emek gücü ücret almadan; toprak veya bina kira (rant) almadan ve teşebbüs gücü kâr olanağı olmadan üretime katılmazlarsa, sermaye de faizsiz bir düzende üretime katılmaz ve bu durumda üretim olanaksız hale gelir.

Faizsiz bir ekonomi olabileceği konusundaki yanılgı ve bu yanılgıya bağlı olarak üretilen ütopyalar, insanların çok uzun bir süre, teşebbüs ile sermayeyi tek ve aynı üretim faktörü sanmalarından ve buna bağlı olarak, faizin kârın içindeki payını görememelerinden kaynaklanmıştır. Bu iki faktörün farklı ve ayrı unsurlar olduklarını, bu niteliklerinden ötürü üretimden farklı cinsten paylar aldıklarını anlayabilmek için, en büyük eserlerini 19. yüzyılın hemen başında veren Jean-Baptiste Say'i beklemek gerekmiştir.

Sorun aslında çok basittir. Bir işçi, evinde bir onarım yaptığında kimseden bir ücret almazken, bir patron hesabına çalıştığında alır, çünkü emeğini kiralamıştır. Keza, kendi evinde oturan biri veya kendi tarlasını işleyen bir köylü kendine kira ödemez, ama başkasına verirse ondan kira alır. Sermaye için de aynı durum söz konusudur. Bir kapitalist eğer sermayesini kendi yatırır, yani aynı anda müteşebbis de olursa, sermayesinin faizi kârın içinde gizli kalır. Veya daha açık bir ifadeyle, bu kapitalistin herhangi bir işlemden elde ettiği gerçek kâr, genellikle kâr sanılan miktardan, yatırdığı sermayenin piyasa faizinin düşülmesi sonucu bulunur.

Kendi için çalışan işçi veya kendi evinde oturan veyahut kendi tarlasını işleyen kişi gelir elde etmemektedirler, ama bir harcamadan da kurtulmaktadırlar. İşte kendi sermayesini kullanan kişi de faiz harcamasından kurtulmakta, ama fiyat başkasının sermayesini de kullansa aynı olacağından, bir faiz geliri elde etmektedir.

Öte yandan, sermayenin özel kişilere veya kamuya ait olması da faizi ortadan kaldırmaz. Çünkü mülkiyetin kime ait olduğu ile reel ekonomik mekanizmalar arasında

bağlantı yoktur. Zaten kendine islami bankacılık adını takan sektör de, kafalardaki, bu faizi içeren kâr yanılgısından yararlanarak, kâr payı adı altında bal gibi faiz vermektedir.

Adil Düzen, Adaletsiz Düzen

Refah Partisi'nin yeni bir buluşmuş gibi gündeme getirdiği "Adil Düzen", kökü Milat öncesine dayanan ve yaklaşık 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar bütün dünyaya egemen olan, sosyal ve iktisadi bir düzendir.

Olaya yalnızca iktisadi cephesinden bakıldığında, "adil düzen"in aslında müthiş adaletsiz bir düzen olduğu görülmektedir. Bu düzende üretim, geleneksel olarak sabit veya devlet tarafından saptanan girdi fiyatlarına dayalı olarak gerçekleştirilir. Böylece hammadde üreticilerinin ve emekçilerin gelirleri süreç içinde gerileme eğilimindedir. Kâr haddi de devlet veya gelenek tarafından belirlenir (adil veya normal kâr). Fiyat böylece piyasada değil, devlet karar organlarında oluşur. Bundan beteri, talep miktarının fiyatı etkilemesi olanaksızdır. Böylece yüksek talep gören malların pahalılanma ve düşük talep görenlerinin de ucuzlama olanağı olamaz. Bu da kaynak tahsisinde israfa yol açar.

Üretim miktarının talepten bağımsızlığı ve kopukluğu, sistemin adeta önbelirlenmiş bir devlet siparişi doğrul-

tusunda işlemesine yol açar. Bunun anlamı, işletme ölçeklerinin ve sayılarının çok uzun dönemler için sabit kalması olacaktır. İşletme sayısının sabitliği, ayrıcalıklı ve bu yüzden rant toplayan bir işyeri sahipleri cuntası yaratacaktır. Refah Partisi ideologlarının harika ifadesiyle "rantiyecilik" asıl bu durumda büyük boyutlarda gerçekleşecektir.

İşletme ölçeğinin sabitliği ise, ölçek büyümesinin tüm avantajlarının heba edilmesi ve bunun bedelinin tüketicilere ödettirilmesi olacaktır. Daha vahimi, böylesine bir yapılanmanın sermaye birikimini ve teknolojik iyileşmeyi dışta bırakması, en iyisinden marjinalleştirmesidir.

"Adil düzen", üretim ve satış aşamasındaki her tür rekabeti de önleyerek, tüketiciyi tekel fiyatlarına mahkûm edecektir. Ancak, tekel kârlarının sermaye birikimine dönüşmesi olanaksızlığından ötürü, sistem müthiş bir devlet lüksü ve israfını besleyecektir.

Küçük ölçekli, yerel, köhne, teknolojisi sabit, ulusal ve dünyasal piyasalarla eklemleşememiş eski tipten ekonomilerde geçerli olan ve duraganlığın hem nedeni, hem de sonucu olan "Adil ekonomik düzen", günümüzün herşeyin birbirine bağlı olduğu, globalleşen geniş çaplı ekonomik yapılanması içinde uygulanırsa, uygulanan ekonominin sömürgeleşmesi kaçınılmazdır. Çünkü dinamizm ile duraganlığın karşılaştığı her seferinde, durağan ekonomi bağımlı hale gelir. Daha açık bir ifadeyle ve örnek olarak, fiyatların sabit olduğu bir ekonomi, fiyatların esnek olduğu bir ekonomiye av olur.

"Adil Düzen", anakronik ve demagojik bir modeldir. İktisatçıların bunu bu yüzden ciddiye alıp, tartışmadıklarını sanıyorum. Ama bu düşüncenin mimarları, bu suskunluğu haklılıklarının karinesi olarak görebilirler.

Bayrağın Kutsallığı

Bugünün kavramlarının geçmiş içinde mutlaka bir karşılığını bulmaya yönelik tarih anlayışı, ülkemizdeki egemen zihniyet kalıplarından birini meydana getirmektedir. Bunun sonucu olarak, geçmişten bugüne, ana hatları itibariyle değişmeyen, ancak ayrıntıda farklılaşan bir süreklilikler silsilesi algılanmaktadır.

Bu egemen zihniyetin yansımaları bayrak konusunda da görülmekte, örneğin tarih içinde varolduğu iddia edilen 16 Türk devletinin "bayrakları"na resmi ve ulusal statü kazandırılmaktadır. Oysa bu tamamen yanlıştır, Türk devletinden ister yöneticileri Türkçe konuşan, isterse halkının çoğunluğu Türkçe konuşan devlet anlaşılsın, bu sayı 16'yla ifade edilemeyecek kadar fazladır. Ama bunların hiçbiri gene de Türk devleti değildir, çünkü hanedan veya halk açısından bakıldığında, hiçbirinin ulusal kaygıları olmamıştır.

İkincisi ve daha önemlisi, bunların bayrakları, bugünkü bayrak kavrayışının geriye doğru yansıtılması doğrul-

tusunda uydurmadır, çünkü bir ulus-devleti temsil eden bayrak, en erken 17. yüzyıldan itibaren ve Batı Avrupa'da belirmeye başlamıştır. Ondan öncekilerin hepsi, bir hanedanı veya egemen bir kastı temsil etmiştir.

Demek ki modern bayrak (veya ulusal bayrak), ulus-devletlerinkiyle paralel bir gelişme süreci izlemiştir. Ve etnik, dinsel, dilsel vb. köhne bağlantılardan arınmış bir şekilde ülkesel ulusu (yani insanları birarada tutan yegâne bağlantının eklemleşmiş bir ülke olması anlamında) temsil etmesi de Fransız devrimiyle gerçeklik kazanmıştır.

Ulusal bayrağın ulus-devletle bu yakın akrabalığı, onun farklı siyasal süreçlerden geçmiş toplumlarda çok farklı şekillerde algılanmasına yol açmaktadır. Ulus-devletin, ulusal pazar adı verilen ekonomik olarak eklemleşmiş bir coğrafyada, doğal ve kendiliğinden süreçler içinde oluştuğu, yani ulusun iktisaden kurulduğu ülkelerde, ulusal bayrak ülkenin birliğinden çok –bu zaten kazanılmıştır ve uluslaşma sürecinin motorudur–, itibarını temsil eder.

Ulusun siyaseten kurulmaya çalışıldığı, yani ulusal pazar oluşmadan, egemen bir siyasi iradenin dayatmasıyla tepeden kurulmaya uğraşıldığı ülkelerde ise, bayrağa bir kutsallık atfedilmektedir. Çünkü, bu gibi ülkelerde uluslaşma süreci tamamlanmamıştır ve hatta çoğunda işin henüz başında bulunulmaktadır. Bu gibi ülkelerde yerellikler, etnik ve kabilesel bağlantılar, dindaşlıklar, ulusal birlikten daha önceliklidirler. Bu nedenle, buralarda bayrak ulusal birliğin kutsal simgesi haline getirilmeye uğraşılır ve bu amaçla, bayrak ve ulus dinsel bir söylem içinde kutsallaştırılırlar.

Oysa kutsallık, tanrısallığın maddi düzlemdeki teza-

hürüdür. Yani her din açısından kutsal, tanrının kendini maddede belli etmesidir. Ancak ulus tanrısal bir inşa değildir, tamamen dünyevidir, tamamen insanlara aittir ve tamamen onlar tarafından yaratılmıştır. Bu yüzden ona ait simgeler de tamamen dünyevi olmak zorundadırlar. Bu durumda, bir ulus-devletin varoluşunu ancak laik terimlerle belirlemek mümkündür. Hal böyle olunca, ulus-devletin temel simgesi olan bayrağın da, dinsel alanla hiçbir ilişkisinin olmadığının, kutsallık terimleri içinde kurgulanamayacağının kabulü gerekir.

Öte yandan, dinsel algılama ulusal yapıları dışlar. Demek ki ulus ve ulus-devlet, dinin evrensellik kavrayışının zıddıdır ve bu yüzden dünyevi yani laik düzlemde yer alırlar. Böylece bu oluşumun simgesi olan bayrağı da dinsel kutsallık küresi içinde değil, laik ve dünyevi itibar kürsi içinde kavramak gerekir.

Bu kavrayışa ulaşılması halinde, yani kendiliğinden ve özü itibariyle kutsal bayrak kavrayışından, itibarının her an korunması gereken bayrak kavramına geçince; bayrağın kendi kendini kutsallığı sayesinde korumasından, altında yaşayanların onu yücelterek koruyuşuna geçilmiş olunur ki, bayrak işte o zaman gerçekten ulusal olur.

Çokkültürlülük, Çoğulkültürlülük

Türkiye'nin büyük toplumsal sorunlarından bir kısmı, ancak son birkaç yıldır boyutlu bir şekilde tartışılabilir hale geldi. Yüzyıllarca süren suskunluktan ve bundan da beteri habersizlikten sonra, insanlarımız sorunlarının hepsini değilse bile, bir bölümünü tartışabildikleri bir ortamın ortaya çıkmasıyla birlikte, bazı kaçınılmaz acemilikler yapmaya başladılar.

Bu acemiliklerin başında, sorunların ifade edilme biçimine ilişkin adlandırma ve çerçevelendirme hataları yer alıyor. Şu anda ülkemizde en fazla tartışılan toplumsal olgulardan biri olan, farklı kültür odaklarının varlığı, epeyi hatalı bir terim olan çokkültürlülük kelimesiyle ifade edilmektedir.

Bu terimin olguyla tam örtüşmemesi, onu hatalı bir terim haline getirmektedir. Çünkü, tarih boyunca varolan ve devlet kuracak kadar karmaşık bir ilişkiler ağı oluşturmuş her toplum, eşyanın tabiatı gereği ve zorunlu olarak çokkültürlü olmuştur. Bu açıdan, bir toplumun çokkül-

türlü olmasını talep etmek diye birşey kendiliğinden olanaksızdır, zira her toplum zaten öyledir. Birkaç örnekle daha açık hale getirmek üzere, dünyada varolan bütün toplumlarda, kır kültürü-kent kültürü, gecekondu kültürü, elit kültür gibi ayırımların varlığını zikretmek yeterli olacaktır. Bir toplumun hepsi de birbirinin aynı insanlardan meydana gelen tam anlamıyla türdeş bir bütün olmadığının bilinmesi halinde, hangisi olursa olsun, her toplumda mutlaka aynı anda birden fazla kültürün bulunacağı kendiliğinden anlaşılacaktır.

Öyleyse talep edilen çoğul bir kültürel ortamdır, yani egemen bir kültürün olmadığı, belli bir toplumda belli bir anda varolan çeşitli kültürlerin eşit yaşama hakına sahip olmasıdır. İşte bunun adı da çoğulkültürlülük olmaktadır.

Kültür, insanların yaşama biçimlerini ifade eden bir terimdir. Böylesine geniş bir kapsamı olan bir kavramın, tarihten, coğrafyadan, iktisattan etkilenmemesi söz konusu olamaz. Bu durumda aynı ülke içinde çok sayıda farklı kültürün bulunması kaçınılmazdır. Ama bu kültürel farklılıkları yerel özellikler sayarak, bunların birbirleriyle temas etmelerine ve birbirlerini etkileyerek, sonuçta bir senteze, yani ulusal kültürü oluşturmaya yönelmelerini engellenmesi, çokkültürlü bir ortamın varlığına rağmen, çoğulkültürlülüğün ortaya çıkmasının önüne set çekmektedir. Çünkü o ülkede varolan farklı kültürler, egemen kültür tarafından, bu egemen kültürün alt birimleri, türevleri versiyonları, değişik şekilleri sayılmakta, onların tek başlarına ayrı bir kültürel odak meydana getirdikleri kabul edilmemektedir. Bu yüzden, çoğulkültür ve çoğulkürltürlülük kavramı önem kazanmaktadır.

Daha açıkça ifade etmek gerekirse, ulusal kültürü

inşa etmenin iki zıt yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bir ülkede varolan tüm kültürel farklılıkların veya daha doğrusu tüm farklı kültürlerin kendilerini serbestçe ifade etmelerinin önünün açılarak, buradan bir senteze doğru ilerlemek biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu demokratik yoldur.

Anti-demokratik ve otoriter olan ikincisi ise, siyasal gücü ellerinde tutan unsurların ülkeye ve topluma bir kültür kalıbı biçmeleri ve bunun dışında kalanları marjinalliğe, hatta yeraltına itmeleridir. Bu yol, belli bir resmi tez çerçevesinde yol almakta ve ülke ile toplum gerçeklerini çoğu zaman hiçe saymaktadır. Ulusal kültürün kalıplarının siyaseten ve tepeden inme bir şekilde belirlendiği bu modelde, insanlar, topluluklar ve kültürler arasında eşitsizlikler doğmakta; resmi tezin himayesindeki kültürel ögeler teşvik görürlerken, diğerleri ya yok sayılmakta ya da tahribata uğratılmaktadırlar. Bu modelin en bariz özelliği, birinci modelin tersine, bir sentez süreci olmanın zıddında; tüm diğer kültürlerin egemen kültürden farklılaşımları ölçüsünde tasfiye edilmeleri süreci olmasıdır. Bunun yanısıra bu model, ülkenin ve toplumun kültürel düzeyini belli bir noktada dondurmakta, ona bir değişmezlik ve kutsallık atfetmekte, böylece farklı kültürlerin aralarındaki temas ve etkileşimler sonrası ortaya çıkabilecek zenginleşme olanaklarını yok etmektedir.

Demek ki, çokkültürlülük ikinci tipten bir kültür siyasetine denk düşerken; çoğulkültürlülük kültürlerarası serbest ilişkinin ve birbirine zarar vermeden yaşamanın adı olmaktadır.

Bugün Türkiye Cumhuriyetinin ülkesini oluşturan topraklar, çok uzun bir tarihe sahip olmanın yanı sıra, Akde-

niz, Orta Doğu, Anadolu ve Balkanların tüm kültürel unsurlarından etkilenmiş, ayrıca kökleri tarih öncesine kadar dayanan çok sayıda yerli kültürün izlerini de günümüze kadar devam ettirmiştir. Ancak bu farklı kültürlerin hemen hepsi, Osmanlı döneminde yerellikler olarak kalmış, kendilerini ancak bölgesel alanlar içinde ifade edebilmişlerdir. Cumhuriyet döneminde de durum fazla değişmemiş, farklılıklar ancak yerellikler olarak yaşanmıştır. İşte bu, çokkültürlülük denilen şeydir ve modern bir toplumun çoğulkültürlülüğe geçmesi gerekir. Bir örnek konuyu daha açık hale getirecektir. Bugün ülkemizde sayılamayacak kadar çok yerel halk oyunu var, bunların hemen hepsinin daha ilk bakışta, ya kıyafetlerinden ya da dans figürlerinden hangi bölgeye ait olduklarını anlıyoruz. Halk türküleri için de aynı durum söz konusu, bu kadar çok farklı folklorik ögenin birarada bulunması, çoğu zaman sanıldığı ve iddia edildiği gibi bir zenginliğin göstergesi değil, bunun tamamen tersine, bu kültürel ögelerin zaman içinde hep yerellikler olarak kalmalarının sonucu olarak sentezlenememiş olmalarının belirtisidir. Böylece Türkiye çokkültürlü bir ülke olarak bir türlü çoğulkültüre geçemediği için ulusal kültürünü inşa etmekte çok zorlanıyor ve bunun sonucunda bildik sıkıntılar doğuyor.

Çoğultürkültürlüğün olabilmesi için ülkede yaşayan insanların tümünü temsil eden devletin bu kültürlerin hepsine karşı eşit uzaklıkta durması içlerinden birini veya birkaçını diğerlerine karşı ayrıcalıklı hale getirmemesi gerekir. Bu konuda bir örnek bize daha açık olma olanağı sağlayabilir. Türkiye dinsel inanç açısından tekdüze bir toplum değildir. Hıristiyan ve Musevi yurttaşlarımızın varlığının yanısıra, çoğunlukta olan Müslümanlar da, başta

Alevi ve Sünni olmak üzere farklı bakışlara ve ibadet tarzlarına sahip çok sayıda cemaatten meydana gelmektedir.

Ancak, Türkiye'de yaşayan herkesin ortak örgütü olan devlet, kendini vatandaşlarının dışına ve üstüne koyarak, ülkenin yegâne inancı Sünni-Hanefi inançmış gibi davranmakta, diğer din, mezhep ve tarikatların varlığını hesaba katmamaktadır. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı yalnızca sünni inanç doğrultusunda düzenlenmiştir. Devlet yalnızca Sünnilerin ibadet ihtiyacını dikkate almakta, ne bir kilise, ne bir havra, ne de bir cemevi inşa ettirmektedir.

Bu sorunun demokratik çözümü, devletin din ve kültür işlerinden tamamen çekilmesi ve herkesin kendi dinsel ihtiyaçlarını kendinin karşılaması doğrultusunda yer almaktadır.

Son zamanlarda İstanbul'un ve Türkiye'nin gündemine getirilen Taksim'de cami tartışmalarında, bu caminin yapılmasından yana olanlar, bölgedeki cami sayısının ihtiyaca cevap vermediğini söylemektedirler. Yani Taksim civarında cami vardır, ama yetmemektedir denilmektedir. Oysa bu bölgede tek bir cemevi bile yoktur. İşte egemen kültür anlayışı kendini böyle dışa vurmaktadır. Egemen grubun ihtiyacı, tüm ülkenin ihtiyacıymış gibi sunulmakta, diğer inanç ve kültür grupları sanki hiç yokmuş gibi tavır alınmaktadır. Daha doğrusu, onların inanç ve kültürlerini geçerli saymamaktadır.

Kültürlerden birinin kendini ülkedeki diğer tüm kültür ve inançlara dayatmaya kalkışması, o ülkeyi bütünleşmeye değil, aksine parçalanmaya götürür. Demokratik yolu benimsemek, herkesin yararınadır. Böylece kültürler birbirleriyle serbestçe ve eşitlik içinde temas kurarak, daha gelişkin sentezlerin yollarını döşeyebileceklerdir.

Azınlık(ta) Olmak

Azınlık ve çoğunluk, birbirlerini tanımlayan, biri olmadan diğeri olamayan, kendilerini diğerinin aynasında üreten, ama gene de zıtlaşan negatif kavramlardır. Bu iki zorunlu zıtlaşmalı beraberlik, "ben ile öteki"nin en mükemmel prototipidir. Bir bütünü, özdeş birimleri itibariyle değil de, benzemezliği esas alan kısımları itibariyle tanımladıkları için negatiftirler. Farklılığı değil de, zıtlığı öne çıkardıkları için negatiftirler. Aynı zamanda, her ikisinin de ancak bu zıtlaşmalı birlik içinde varolabildiklerinin farkına varmadıkları için de aptalcadırlar.

Bir toplumu, esas gövde veya "olması gerekli" sayılan bir çoğunluk ile çeşitli azınlıklardan ibaret hiyerarşik ve belki de çatışmalı bir biraradalık olarak kurgulamak antik bir gelenektir. Antik uygarlık, insanları bireysel kimliklerine göre belirlemenin, tanımlamanın ilmine vakıf olmadığından, onları mensubiyetlerine göre tasnif etmiştir. Bu sınıflandırma, antik dünyanın evreni kavrayışı ve ona verdiği biçim içinde, hiyerarşik ve değişmez bir yapıda

olmuştur. Antik dünyanın değişmeyi bir felâket olarak görmesi, insanları statülerine zincirleyen zihinsel bir iklimin belirlenmesinin temel nedeni olmuştur.

Çoğu kimse tarafından demokrasinin beşiği sanılan Eski Yunan, insanları katı sınıfsal yapıların içine hapsettikten başka; "biz ve öteki" zıtlığının ilk örneklerinden olan, polis yurttaşlığı ile yabancı *(meteikos)* uyuşmazlığını da ortaya koymuştur. Köle-özgür, kadın-erkek, yurttaş-yabancı gibi doğumdan getirilen mensubiyetlerin yanı sıra, birçok başka zıtlaşma öğesi de Eski Yunan patentlidir. Yunanlıların dünyayı ancak zıtlaşmalı ikilikler halinde kavramsallaştırabilmeleri, ünlü Helen-Barbar ayırımına da can verecek ve bu daha sonra uygar-uygar olmayan dünya gibi ayırımlara beşiklik ederek, bütün ayırımcı, faşist veya ırkçı düşüncelerin kökeninde yer alacaktır.

Platon'un ünlü *Politeia*'sında, ideal bir sitenin yurttaş sayısı 5.040 olmalıdır derken vurguladığı şey, aslında ilk çoğunluk konumudur. Erkek, toprak sahibi, özgür ve seçme-seçilme hakkına sahip bu 5.040 kişinin dışındaki herkes, şu veya bu mensubiyet farkından ötürü azınlıkta kalacak, azınlık olacaktır, bunların toplamı 5.040'tan çok fazla olsa bile, Platon'un ilk çoğunluk ideolojisini oluştururken, sayıların gizine başvurarak elde ettiği (5.040, 1'den 7'ye kadar olan sayıların çarpımlarının toplamıdır) bu rakam, bu cins ideolojilerin ne denli belirsiz kaynaklara dayandıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu mistik 5.040 sayısı aslında hiç de çoğunluk değildir, yalnızca çoğunluk olduğu iddia edilmektedir. Nitekim, M.Ö. IV. yüzyılda Atina polis'inin nüfusu 300.000 kişiyken, bunlardan yalnızca 5.000'inin çoğunluk olması 295.000 kişinin çeşitli azınlıklar halinde bölünmesi bir de-

ha ürünü müdür, yoksa müthiş bir oligarşiyi mi belirlemektedir? Veya kim çoğunluk, kim azınlık?

Roma dünyası, Akdeniz aleminin tamamını kapsayan devasa bir imparatorluk haline dönüştükten sonra, biz ve onları belirleyecek unsur sayısında da doğal bir artış meydana gelmiş, yabancının yerliye, fatihin yenik düşene veya muteberin sıradan olana nazaran konumunu belirleyen ve hiyerarşize eden kıstaslar çoğalmıştır. Roma'da şekillenen, ama ondan bağımsız olarak ve benzeri süreçler sonucu ortaya çıkarak İran, Mısır veya Çin'de de aynı biçimlenmeyi gösteren antik imparatorluk modeli, azınlık statüsünün yüzyıllar boyunca hemen hiç değişmeyecek olan çatısını çatacaktır.

Çok kısa söylemek gerekirse, antik dünyada azınlık statüsü, katlanılan, ama muteber görülmeyen ve fırsat çıktığında dışlanan, hatta kovulan cemaatlerin durumudur. Bundan da önemlisi, herkesi kendi seçmediği ama içine doğduğu için taşıması gereken tek kimliği olarak kabul edilen önbelirlenmiş statülerin içine hapsetmek, sürekli azınlıklar yaratmaktan başka bir sonuç vermeyecektir. Fakat bu istenilen bir sonuçtur, çünkü çoğunluk, çoğunlukta olmaktan başka bir marifetleri olmayan insanların mesleği ve geçim kaynağıdır. Kendilerini, gerekliliklerini ve bu dünyadan pay almalarını bu azınlıklara bakarak, onlarla zıtlaşarak ve onlara nazaran üstünlük oluşturarak üreteceklerdir.

Modern dünya kurulurken, toplumların türdeş olmaları istenilmiş, bunun en doğrusu olduğuna iman edilmiştir. Her toplumun aynı dinden, aynı dilden, hatta aynı etnisiteden insanlardan meydana gelen bir bütün olması yönünde, bazen kanlı da olan çabalar sarfedilmiştir. Mo-

dern çağın eşiğindeki ve başlarındaki din savaşları, bu siyasetin sonuçlarından sadece bir tanesidir. Bu türdeşleştirme çabalarının sonucu, dışlanma, kovulma ve bazen de antik dünyada da varolan gettolaşmanın ağırlaşması olmaktadır.

Ama tarih hiçbir zaman tek bir yönde yol almaz. İtalyan Rönesansı'ndan itibaren, çok mevzii olsa da, bazı insanlar cemaat sultalarından kurtularak, bireyselleşmeye başlamışlardır. Bunun anlamı, bu kişilerin kimliklerini mensubiyetler ve aidiyetler küresinden, kişisel yaşam öykülerine taşıdıklarıdır. Bunun yanı sıra şekillenen hümanizma ve daha sonra buna eklenecek çeşitli felsefi ve siyasal düşünceler, modern toplumu inşa ederlerken, aynı zamanda evrensel vatandaşlık ilkesine de ulaşmışlardır. Başka bir ifadeyle, bir ülkede doğmuş olmak, oranın vatandaşı olmak, eşit haklı vatandaşı olmak için yeterlidir ve insanların arasındaki her türden farklılıklar, onların azınlık veya çoğunluk oluşturmalarının nedeni olamazlar.

Fakat, antik zihniyet öylesine köklüdür ki, modernitenin bütün kazanımlarına rağmen, hemen hemen bütün insanların kafalarında çeşitli azınlıklar bulunmaktadır. Erkeğin egemen olduğu alemlerde, toplumun diğer yarısı olmalarına rağmen, kadınlar azınlık muamelesi görmektedirler. Çocuklar, ne kadar sevilirlerse sevilsinler, dünyanın her tarafında azınlıktırlar. Dünyanın hemen hemen her ülkesinde, etnik veya dinsel farklılıklar, bütün taraflar açısından azınlık-çoğunluk terimleri içinde ifade edilmektedirler. Bu kadar güçlü olan antik zihniyet, bugünlerde düşünce dünyasına da post-modernite adıyla büyük bir sızma içindedir.

Geniş kitlenin bazı unsurlarının kişisel yetersizlikleri-

ni ve birey olarak ortaya çıkmaktan duydukları korkuları telâfi etmek üzere çoğunluk ideolojisine sığınmaları sonucu, ana gövdeden farklılaşan bir hayat tarzı, bakış, duruş, görüş, hissediş ve elbette doğum, marjinalleşmekte ve azınlıklaşmakta, bazılarının bu konumu suç terimleri içinde ifade edilmektedir.

Her azınlık, konumunu bu açık veya gizli suçlamaların serpintileri içinde, bizzat kendi duruşunu hissedişi açısından şizofrenik ve bazen de paranoyak bir şekilde yaşamaktadır.

Oysa azınlık diye birşey yok. İnsanlar var, onların bireysel seçim, tercih veya maruz kalmaları var. Böylece her tekil hayat ayrı bir hikâye ve böylece çoğunluk da yok.

Evlilikleri Artık Devlet Kurtaracak

Devlet Bakanı Işılay Saygın'ın hazırlattığı ve parlamentoya sevkettiği yasa teklifinin, TBMM Adalet Komisyonu'nun Refahlı üyelerinin engeline takılarak alt komisyona havale edildiği haberi, basında kendine ancak küçük bir yer bulabildi.

Basına yansıyan minik haberlerden öğrenebildiğimize göre, bu yasa teklifi esas olarak, a) karısını ve çocuklarını döven kocaların cezalandırılmalarını; b) kocaların eve alkollü gelme ve evde içki içmelerinin yasaklanmasını; c) şiddet uygulayan kocanın varsa ruhsatlı silah ve araçlarının polis tarafından zaptedilmesini; d) kocanın evin içinde bulunan eşyalara zarar vermesinin yasaklanmasını; e) şiddet uygulayan kocanın 6 aya kadar eve girişinin yasaklanmasını öngörmektedir.

Bu yasa teklifinin, DYP'li Necati Çetinkaya'dan destek alan Refahlı komisyon üyeleri tarafından engellenmesi, ortaya Türkiye'ye özgü bir gariplik çıkartmaktadır. Refah Partisi, çeşitli düzeylerdeki sözcülerinin dile getir-

mekten hiç usanmadıkları üzere, "referansı islam olan" bir partidir. İslamiyetin alkollü içkiyi yasakladığı ise tartışma götürmez bir gerçektir. Evli erkeklerin içki içmelerini neredeyse olanaksız hale getiren bu yasa teklifini öğretileri gereği hararetle desteklemeleri gereken Refahlıların, bunun tamamen aksine kösteklemeleri bir açıklama gerektirmektedir.

Aynı teklif, evli erkeğin karısını ve çocuklarını dövmesini de engellemeye uğraşmaktadır. Oysa Refah Partisi, doktrin olarak kadının bağımlı bir statüde tutulmasını zorunlu gören erkek-merkezli bir partidir. Bu durumda, erkek-egemen toplum anlayışlarına halel gelmemesi için, içki yasağı gibi dinsel bir emrin tersine davranmışlardır. Bunda şaşılacak birşey yok, çünkü bu Refah'ın ne ilk, ne de son takiyesi, çünkü bu Refah'ın din ile siyasi çıkarlar çeliştiği zaman tercihini dinsel emirlerin tersinde kullanışının ne ilk, ne de son örneği.

Ancak Işılay Saygın'ın teklifi, bütünü itibariyle çok daha tehlikeli ve geri bir zihniyeti temsil etmekte, bu zihniyeti yasal çerçevenin içine sokmaya çalışmakta ve bunu ne yazık ki kadın haklarını koruma gerekçesi altında yaparken, aslında kadın haklarını yok etmektedir. Eğer daha açık olmak gerekirse, Işılay hanım, devletin topluma ve bireylere ahlâk biçme hakkına sahip olduğu gibi, müthiş totaliter bir tavır içinde bulunduktan başka, kadının bağımlı konumunu güçlendirmektedir.

İki şeyin birbirinden ayrılmadığı durumlarda devlet despotlaşmakta ve birey ortadan silinerek, devletin kulu olan bir uyruk haline gelmektedir. Birbirinden kesinlikle ayrılması gereken iki şey; işlenmiş suç ile suç işleme olasılığıdır. Suç, yasaların ihlalidir ve gene aynı yasalarda ön-

görülen yaptırımlar doğrultusunda cezalandırılır. Suç işleme olasılığı ise, her birey için potansiyel bir durumdur ve cezalandırılması ancak totaliter rejimlerde olur. Üstelik, bu potansiyel suçluluğun fiili suçluluk haline dönüşmeden cezalandırılması, devletin "uyruklar"ına ahlâk dayatması anlamına gelir.

Işılay hanımın kanun teklifi, kocanın içki içmesinin suç haline dönüşen sonuçlarını değil, bizatihi içki içmesini yasaklamaya yöneliktir. Daha açık bir anlatımla, alkollü araba kullanılmasının cezalandırılması kamu düzeni açısından ne denli zorunluysa, bir kocanın içki içtikten sonra karısını ve çocuklarını döveceği varsayımına dayalı peşinen yasaklama da o kadar zorunlu sayılarak, kamu düzeninden çıkılmakta, bireylere ahlâk ve hatta hareket belirlemeye ve dayatmaya yönelinmektedir.

Böylece suça neden olduğu varsayılan bir eylem (içki içmek) yasaklanarak, suçu oluşmadan cezalandırma yoluna gidilmektedir ki, bunun şimdiden ölçülmesi olanaksız müthiş sonuçlara gebe olduğunu görmek için birazcık tarih bilgisi yeterlidir. Eğer suç ile ona yolaçtığı varsayılan neden arasında böylesine ilşiki kurulacak olursa, örneğin Hürriyet gazetesine saldıran gencin bunu dini duygular içinde yapmış olmasından ötürü dinin yasaklanması veya başkasına aşık olarak karısından boşanmak isteyen bir kocanın, buna razı olmayan karısını öldürmesinden ötürü aşkın yasaklanması gibi binlerce abes ilişki üretmek mümkündür.

Devletin totaliterliği de zaten böyle oluşur. ilişkisiz şeyler arasında ilişki kurarak ve sonunda niyetleri, hatta rüyaları bile cezalandırarak. Bu açıdan, Işılay hanımın teklifi Batı Avrupa'nın 17. yüzyılda yaşadığı bir zihinsel

iklime denk düşmektedir. Püritenliğin zirvede olduğu 17. yüzyıl Avrupa'sı, toplumu oluşturan bireylerin kendi ahlâklarının olabileceğini kavrayamamakta ve onlara bir devlet ahlâkı dayatmaktaydı. Bu bağlamda, dilenciler, fahişeler, işsizler vb. hapsedilir veya sürülürken, "aile ödevlerini ihmal eden", örneğin "içen, kumar oynayan" vb. kocalar, yargıç tarfından mallarından mahrum edilebiliyor, hapsediliyor veya sürgüne gönderilebiliyorlardı. Hatta böyle kocaların mallarını kullanma hakkı, aile meclisine devredilebiliyordu.

Şimdi buralarda değiliz. Herkes hakkını koruyabilir, korumalıdır. Vatandaş olmanın başka yolu yok. Ama Türkiye'de kadınların ve çocukların ezildikleri, bu durumun ancak böyle engellenebileceği de söylenebilir. Fakat bu, vasi devlet ideolojisinden başka birşey değildir. Çünkü bu kanunun yürürlük kazanması halinde kadınlar korunmayacak, sadece himaye edileceklerdir. Yani bu kanun, kadının ikinci sınıflığını, himayeye muhtaç olduğunu, kendi başına bir varlık olmadığını tescil etmekten başka birşey yapmamaktadır. Kadının bireyselleştiği bir toplumda böyle bir yasa olmaz, çünkü koca şiddetine uğrayan kadın boşanır. Bizde boşanamamasının nedeni, kadınların çoğunun evliliği bir "meslek" olarak görmeleridir.

Kız çocuklarının % 35'inin hiç okula gitmediği, aileleri tarafından bir yatırım aracı veya bedava emek gücü olarak görüldüğü bu ülkede, eğitimli ailelerde bile kız çocuklarının çoğu zaman bir meslek edinmesi için değil de "iyi bir evlilik" yapması için yetiştirildiği bu ülkede, kadınları ikinci sınıflıktan kurtarmak için yasa çıkartmanın hiçbir anlamı yoktur. Üstelik bu cins yasalar, yeni yeni filizlenmeye başlayan birey haklarını, yani her bir bireyin

farklı olabilme hakkını boğma tehlikesini taşımakta, bundan da beteri, toplumun tümünü tektipleştirme peşinde olan islamcı ve diğer fondamantalizmlere destek vermektedir.

İsteyen içer, istemeyen içmez. Bunu ahlâki bir düzleme taşımak, hele suçun kaynağı saymak, bizi daha derin totaliterliklere ve daha derin kadın zulümlerine götürür.

Hukuk, Demokrasi ve Siyaset

Hukuk mu, Haklar mı?

Ülkeyi yönetme durumunda olanlar, hemen her fırsatta Türkiye'nin bir "hukuk devleti" olduğunu söylemekten tad almaktadırlar. Bu söylem içindeki "hukuk", bu "yöneticilerin" dilinde "yasalar" anlamına gelmektedir. O zaman Türkiye'nin bir hukuk devleti olduğu sözündeki eşanlamlı sözcüklere yer değiştirttiğimizde, aslında "yasaların egemen olduğu" bir devletten söz edildiği anlaşılmaktadır.

Ancak, tarih şimdiye kadar yasaların egemen olmadığı bir devlet kaydetmemiştir. Açıkçası, her devlet yasalara dayanmıştır/dayanır/ve muhtemelen dayanacaktır, bunun şimdiye kadar bir istisnası görülmemiştir. Öyleyse bizim siyasilerimiz, devletin olmazsa olmaz bir koşulunu, neden sanki Türkiye'de (hadi bilemediniz birkaç ülkeye daha) has bir özellikmiş gibi ikide bir söylemekte ve bundan adeta bir övünme payı çıkartmaktadırlar?

Çünkü, onların anladığı anlamda değil de, asıl anlamındaki hukuk devleti, modern toplum ve demokrasile-

rin göstergelerinden biridir. Böylece bizim siyasetçilerimiz, adsal bir özdeşlik sayesinde, kendi yönetimlerindeki Türkiye'nin modern ve demokratik olduğu görüntüsünü yaratmak istemekte, hatta buna inanmaktadırlar. Herhalde inanmaktadırlar, çünkü siyasilerimizin çoğunun yasaların varlığını demokrasinin varlığı için yeterli gördükleri bilinmektedir. Aynı siyasilerimizin, en gaddar diktatörlüklerin, en despot devletlerin de birer "yasa devleti" olduğunu akıllarına bile getirmedikleri de bilinmektedir.

Türkiye, birçok kavramın adını, içeriğinden ve arkasındaki tarihten ayrık olarak ithal ederek modernleştiğini sanacak kadar saf çok sayıda insana sahiptir. Hukuk devleti, Batı Avrupa'da demokrasi mücadelesi esnasında doğmuş bir kavram olup, "yasa egemenliği"nin dışında ve üstünde, "hakların dokunulmazlığı ve yasalar tarafından güvenceye alındığı siyasal sistem" anlamına gelmektedir. Demek ki söz konusu olan, hangi kök veya kaynaktan gelirse gelsin, hangi konuyu düzenlerse düzenlesin her tür yasanın egemen olması değil, hakları güvenceye alan yasaların egemen olmasıdır.

Burada hemen belirtilmesi gereken nokta, yasaların hakları güvenceye almalarının zaman ve mekân içinde çok yeni ve sınırlı bir olgu olduğudur. Devlet adını hakeden her siyasal ve toplumsal örgütlenmenin mutlaka yasal bir çerçevesinin bulunması gereği, bu yasaların kaynağı sorununu gözlerden gizlememelidir. Tarihin çok uzun bir süresi boyunca, bütün devletlerde yasalar ilahi kaynaktan gelen emirler olarak kabul edilmişler, bu nedenle de değiştirilmeleri olanaksız olmuştur. Ancak, dünyanın Batı Avrupa adını alan bölümünde, yaklaşık Orta Çağın sonlarından itibaren başlayan felsefi ve siyasal bir

yoğurma faaliyetinin sonucu olarak, yasaların kaynağının insanların bizzat kendileri olduğu ve bu yüzden de değiştirilebilecekleri kavrayışına ulaşılmıştır. Kabaca 16.-18. yüzyıllar arasına yerleştirilebilecek bir süreç içinde, Batı Avrupa'da hakimiyetin kaynağının vatandaşlar topluluğu olduğu anlayışı kavramsallaştırılmıştır.

Yasaların ve egemenliğin kaynağının gökyüzünden yeryüzüne inmesini sağlayan temel unsur, "hak"tır. Daha farklı bir anlatımla, yasaların kaynağının gökyüzü olduğunu kabul eden devlet sistemlerinde, "hak" adını taşıyan bir anlayış çerçevesi yoktur. Devlet ve onun yönetimi, tanrıların isteği üzerine şöyledir veya böyledir. Böylesine bir yapılanma içinde, halk devletin bağımlısıdır, onun uyruğudur ve bu yüzden de nasıl bir hayat yaşaması gerektiğine yöneticiler karar vereceklerdir. Tabii, buradan üretilen mantıksal bir sonuç olarak, halkın üretiminin denetimi devlete ait olacak, bu devlet üreticilerin üretime katkılarını hiç dikkate almadan, onu istedikleri gibi paylaştıracaklardır.

Hak kavramının ortaya çıkabilmesi için, uyrukluktan vatandaşlığa geçilmesi, yani bireyselliğin belirmesi gerekmiştir. İnsanın birey olarak belli bir özgürlük alanına sahip olduğu ve bunun dokunulmazlığı fikrinin üretilmesi, kaçınılmaz olarak hak kavramına ulaştıracaktır. Bireysellik, her bir tekil kişinin farklılığını yaşayabilme özgürlüğü olduğuna göre, bütün farklılıklar ve birbirinden ayrı bireysel duruşlar, bakışlar, davranışlar hak kavramı içinde toplanmışlardır.

Bunun yanı sıra, uyrukluktan vatandaşlığa geçiş, daha doğrusu vatandaşlığın inşa edilmesi, bireyselleşme ve farklılıklar paftasının hem nedeni, hem de sonucu olarak

gerçekleşirken, devletin ekonmi üzerindeki tekelci konumu da tartışılmaya başlamış ve ekonominin devletin değil, vatandaşların alanı olduğu sonucu hem fiilen, hem de düşünsel olarak üretilmiştir. Böylece insanlara eskiden üretimlerinden bağımsız olarak, kendi keyfine ve çıkarlarına göre imtiyaz dağıtan devlet ekonomisinin yerine, herkesin üretime katkısını belirleyen ve buna bağlı olarak payını ortaya çıkartan ekonomik ve siyasal mücadele geçmiş, bu da ekonomik alanda imtiyazlar yerine hakları egemen kılmıştır.

Batı dillerinin çoğunda, hukuk ile hak kavramları aynı kelimeyle ifade edilmektedir. Güzel bir rastlantı sonucu, Türkçede de hukuk kelimesi hak kelimesinin çoğuludur. Uzun bir düşünsel yoğurmanın yanı sıra, ağır bedeller ödenen ekonomik ve siyasal bir mücadelenin ürünü olarak Batı Avrupa'da ulaşılan hukuk devleti kavramının, bizim siyasilerimizin ve çoğu "aydınımızın" onu indirgedikleri/o kadarını kavrayabildikleri "yasalı devlet"ten çok farklı birşey olduğu açıkça ortadayken, bizim insanlarımızın ezici çoğunluğunun bu anlamsal içeriğe sahip olmamaları nasıl açıklanabilir?

Bu sorunun cevabı aslında basittir. Biz hukuktan, hakları değil de, kaynağı ve kapsamı ne olursa olsun yasaları anlıyoruz, çünkü ülkemizde bir haklar alanı mevcut değil. Böylesine bir alan olmadığı için de, güvenceye alınması konusu gündemimizde ve düşünce ufkumuzda yer almıyor.

Buna karşılık, hukuku "yasalar" olarak anlamamız için birçok neden var. Bunlardan en önemlisi, hakların olmadığı bir yerde imtiyazlar olacağı için, yasalar bizim ülkede imtiyazları düzenleyen ve dağıtan mekanizmaların başlıca aracı olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Hakların Sicili Olarak Hukuk, Pazarlık Alanı Olarak Demokrasi ve Güvencesi Olarak Devlet

Siyasetin iktidar mücadelesi olduğuna iman eden ve bunu ayrıcalıklı bir azınlığın "mesleği" olarak gören bir toplumda, bunun böyle olmadığını, aslında ve bütünüyle çeşitli "hak"ların karşılıklı etki ve tepkilerinin oluşturduğu muazzam bir etkileşim alanı olduğunu söyleyerek işe başlamak, çoğu kimsede bir yabancılaşma duygusu yaratabilir. Ama her ne olursa olsun, hak kavramının siyaseti kuran temel unsur olduğunu, iktidar mücadelesinin ise siyaset olmadığını ortaya koymak kaçınılmaz bir görev olarak kendini dayatmaktadır. Öncelikle, iktidar mücadelesinin bir güç kullanma ayrıcalığını ele geçirme mücadelesi olması nedeniyle, insana değil, canlıya özgü bir konum olduğunu belirlemek gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, hemen bütün canlıların doğasında varolan, hemcinslerine egemen olma ve kendi hayat alanını genişletme veya en azından muhafaza etme kavgası olarak iktidar müca-

delesinin siyasetle hiçbir ilgisi yoktur. Tamamen insani bir faaliyet olan siyasetin, bu hayvani algılanışından kurtarılması, siyaseti siyaset ve insani bir uğraş kılacaktır.

Hak, Hakkım, Hakkımız, Haklar

Hak kavramının ne zaman ortaya çıktığını belirlemek o kadar önemli gözükmüyor. Hayvanlarda da varolduğunu bildiğimize göre, insanlığın şafağına kadar geri gittiği kesin gibi. Buna karşılık, hak olgusunun insanın, insan-olma durumunun ayrılmaz bir parçası haline geldiği noktayı yakalamak çok önemli. Bu neden ve amaçla, bu kavramın tekilden genele giderken, nasıl genelden özele geçtiğini görmek heyecan verici bir macerayı izlemek kadar lezzet verici olacaktır. Bu aynı zamanda imtiyazın çökmesi, hakkın dikilmesinin hikâyesi de olacaktır.

Hakkın genel bir kavram olarak başladığı macerası, bu durumla taban tabana zıt bir şekilde, insanlığın dar bir kesimini, olabilecek en dar kesimini, bu yüzden tekil adını hakeden bir bölümünü kapsadığı anda karşımıza çıkmaktadır. Bu maceranın kökeninde "hakkın kaynağı" kurgusu yer almaktadır.

Küçük bir ekonomik açıklama ögesini akıl yürütmenin içine dahil etmenin pek bir zararı olmaz. Hak sorununun ortaya çıkabilmesi için, ekonomik artığın nasıl paylaşıldığının gündeme gelmesi gerekir. Herkes ürettiği kadar tüketsin denilebilseydi hiçbir sorun olmayacaktı, ama uygarlık da kurulamayacaktı. Hak sorunu, bazılarının ürettiğinden fazlasını tüketmesiyle, dolayısıyla diğerlerinin de ürettiklerinden azını tüketmeleriyle ortaya çıkmıştır. Bunu olanaklı kılan toplum örgütlenmesi, dolayısıyla bu ör-

gütlenmenin çatısını kuran soyut unsurlardır. Bu soyut unsurların başında, toplumu (topluluğu) hiyerarşize eden, bu şekilde durmasını sağlayan ve eşitsizlikleri doğum anına kadar geri götüren hakimiyet yapılanması gelmektedir. Hakimiyet, topluluğu kuran irade olarak mitolojik bir şekilde meşrulaştırılmakta ve bunun paralelinde kurulan iktidar(lar), kendi(leri)ni hakların belirleyicisi ve dağıtıcısı olarak şekillendirmektedir(ler).

İnsanlığın hakimiyeti kozmogonilerde / kozmogonilerle soyutlayıp meşrulaştırdığı başlangıç döneminde, hak, bu dünyayı "böyle" kuran tanrıların istediği doğrultusunda, peşinen ve insanın yeryüzündeki varoluşuna aşkın bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu aşkınlık, yeryüzündeki kurulu düzenin siyasetin nesnesi ve konusu olmasını engellemekte, böylece siyaset, tanımının ve kapsamının en düşük noktasında bir iktidar mücadelesi olarak mitolojinin belirlediği sahnede, gene onun tarafından belirlenmiş aktörlerce oynanan bir oyun olmaktadır. Bu oyunun birinci rolünü kapabilen kişi, en mükemmelinden bir hak dağıtıcı olarak ortaya çıkmakta ve bu haklar zahmetlerle orantılı olmak zorunda olmadıklarından, zorunlu olarak imtiyaz biçimine bürünmektedirler.

Antik dünyanın, politeizmi veya monoteizmi içinde, bu aşkın hak kavrayışının dışına çıktığını söylemek mümkün değildir. Hakkın bireysel değil de, toplumsal, hatta cemaatsel önsel bir belirleniş olduğu kavrayışı, bu dönemde pekişerek sürmüştür. Daha büyük insan gruplarını kapsayan ve belirleyen yeni hiyerarşiler, hakkı bir doğum özelliği halinde inşa ederken, aynı zamanda imtiyazı da yegâne bölüşüm ögesi halinde, ideolojinin temel taşı olarak tutmaktadır. Böylesine bir zihinsel iklimin ürünü

olarak, bireyin de belirmesi veya daha doğru bir ifadeyle cemaat cenderesini aşması/kırması olanaksızdır, çünkü hak biçiminde sunulan ve kurgulanan imtiyazlara ulaşma ancak mensubiyetler bağlamında mümkün hale gelebilmektedir. Bu statüsel konum, hakkın temel zemini olan bireysel kavrayışa olabilecek en uzak mesafede durmaktadır. Bunun sonucunda, antik dönem tarihin hak kavrayışına en uzak dönemini meydana getirmektedir.

Hakkın bireyselleşmesi, imtiyaz anlayışı doğrultusunda olmak üzere ve bir paradoks olarak, insanlığın en katı hiyerarşik örgütlenmeye maruz kaldığı Orta Çağda meydana gelecektir. Soyluluğun, topraklar ve insanlar üzerindeki bir egemenlik ve komuta yetkisi olarak ortaya çıktığı bu dönem, henüz imtiyaz olarak okunması gereken hakkın dünyevi cephesini inşa edecektir. Feodal soyluluk, haklarının kaynağını doğrudan kendi konumuna bağlarken, toplumun hiyerarşik düzeninin tanrının isteği olduğuna ilişkin ideolojik önerme/dayatmayı reddetmemekte, ancak bunu çok dünyevi bir "kılıç hakkı" kavramıyla da birleştirmektedir.

Feodalitenin imgesi, hakkın kıstasını ve örneğini oluşturmuş, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan hak talep ve teorileştirmelerinin *archetype*'ini meydana getirmiştir. Bunun böyle olmasındaki temel etken, tanrıya atfedilen ve bu yüzden değişmez ve olması gereken bir hiyerarşinin içindeki bir konunun *(ordo)* varoluşunun ve sürekliliğinin dünyaya ait terimlerle açıklanmasıdır. Soylu, kılıcına dayandığı için özgürdür ve kılıcı olmayan serfler, ona bu yüzden hizmet etmek durumundadırlar. Soylunun kılıcının tanrının hizmetinde kullanılması gerektiği ilkesi, bütün dinlerin dünyeviyi açıklarken dünyayı kut-

sallaştırma zorunda kaldıkları gibi, hıristiyanlığın da kendi örgütünü, yani Kiliseyi meşrulaştırırken getirdiği bir kuraldır. Bu açıdan dinsel bir gerçek değil, dinselleştirilmiş dünyevi bir gerçektir. Ama bunun, ileriki yüzyıllarda ortaya çıkacak olan devasa önemi, bir özgürlük küresinin, dinselleştirme çabalarına rağmen, tamamen dünyevi kökenli olmasıdır.

Rönesans ve Aydınlanma süreçleri burjuvaziyi; Sanayi Devrimi ve sosyalist teori işçiyi hak talipleri arasına sokmuştur. 18. yüzyılın Atlantik devrimlerini önceleyen süreç içinde gelişen felsefi hak kavrayışının ancak siyasetin kazanımlarıyla birleşmesi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren geliştirilmeye başlayan modern hak kavramının belirginleşmesine katkıda bulunmuştur. Ama buraya gelebilmek için, bir insan tanımının oluşturulması gerekmiştir. Antikitenin veya Orta Çağın soyut, hem de aşırı soyut felsefi insanından, somut, ele gelir bir iktisadi ve sonrasında da siyasi insana gelebilmek için çokça mürekkep ve bazen de çokça kan akıtılması gerekmiştir. Ancak, doğuştan eşit insan kavramına ulaşılması, "insan hakları" kavramsallaştırmasına, dolayısıyla eskinin sınıf, tabaka veya cemaat temelli hak/imtiyazından, doğrudan doğruya insan olmaktan kaynaklanan temel haklara doğru bir atılım yapılabilmesine imkân vermiştir.

Bugün hak kavramı, insanın soyut ve somut varoluşlarıyla bütünleşmiş ve tarihin süzülmüşlüğüyle birleşmiş bir şekilde, herşeyden önce insanı tanımlama eyleminin başat unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan hak, bir haklar manzumesi olan insanın kesit ve süreç halinin tanımıdır. Soyut insanın, insanı soyutlamanın, bir insan ideali ve ideal insan oluşturma gayretlerinin sonucu olarak

ortaya çıkan insanlığın hedefi olarak insanın, gene aynı dereceden soyut haklarının olduğuna dair bir düşünce iklimi, dünyanın hemen hemen tümünü kapsamış durumdadır. Bu felsefi insan veya felsefenin insanının felsefi hakları konusundaki tartışmalar da, ister istemez felsefe alanında kalmakta ve bunların bazı serpintileri somut/maddi hayatın üzerine düşmektedir. Çok açık bir nedenden ötürü: kavramlar bize bir kerede ebediyete kadar geçerli olmak üzere verilmezler, onları biz oluştururuz, ancak bu biz iki başlıdır, bir yandan maddi hayatın değişkenliği, diğer yandan da felsefenin yoğurucu çabası, somuttan soyuta ve bunun karşılığında soyuttan somuta bir hareketliliğe yol açar. Bu hareketliliğin meydana getirdiği kaçınılmaz sapma ve değiştirmeler kavramlar ile gerçekler (veya gerçekten algılananlar) arasında sürekli olarak yaklaşan uzaklaşan paralellerin kurulmasına neden olur. Felsefe ile maddi dünyanın birbirine en yaklaştığı dönemler, insanlığın en tartışmalı ortamlarına denk düşer. İşte, insan kavrayışı, tartışmanın zirvelerinin ürünü ve sonucu olarak, tarih içinde farklılaşmış ve felsefesinn değişmez bir insan ve insan doğası tanımı getirme gayretlerine rağmen, insan doğası diye birşey olmadığı ortaya çıkmıştır. Doğası olmayan insan, kendini inşa etmek zorundadır. Kendini inşa etmek ise, bir bakıma haklarını inşa etmek demektir. Öyleyse insan, bütün varoluşu boyunca siyasete mahkûmdur, yapmak için ve eğer yapamazsa köleleşmek için.

Somut insanın hakları, ekonomik taban üzerinde siyaseten belirlenmektedir. Bu açıdan, maddi alemde de bir kerede ebediyen geçerli bir haklar alanı yoktur. Bu alan, genişleyebildiği gibi daralabilmektedir de. Tarihin

oyunu içinde oluşan bu gel-gitleri, sakin bir denizin huzurlu dalgaları haline getirme, yönündeki çaba, hukuk düzenini meydana getirmektedir.

Hukuk ya da Hakların Sicili

Hukukun, insanlara nasıl davranmaları gerektiğini söylemekten hakların sicili olmaya giden bir yol macerası olmuştur. Bu macera, onun ilahi kaynaklardan, yücelerden yeryüzüne, bu "süfli" dünyaya doğru inişi olarak da okunabilir.

Hammurabi kanunlarının yazılı olduğu taş kitlesinin üzerinde, bir tanrı, büyük ve yüce olarak, ayaklarının dibinde de Hammurabi, küçük ve tâbi olarak heykelleştirilmiş biçimde yer almaktadırlar. Mesaj son derece açıktır. Hukuk yapılmaz, insanlara verilir. Kanunlar tanrının iradesidir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi Hammurabi'ye bunlar uygulanmaları için verilmektedir. Ama aynı zamanda, Hammurabi, heykelde yer almayan halka nazaran kanunun hem kaynağı, hem taşıyıcısı, hem de muhafızıdır.

Eski Yunanda veya Roma'da yasalar tanrıların iradesi olarak çıkartılmakta ve yasa koyucular *demos* veya *senatus* meclislerinin soylu toprak sahibi üyeleri olmaktadırlar. Halk, gene nasıl davranması gerektiğini öğrenmektedir.

Bu terbiyevi yasama Orta Çağda da sürmüş ve merkezin atomizasyonu her feodal birimi bir iktidar odağı haline getirirken, aynı zamanda örfi hukukun, yani senyör hukukunun da merkezlerinden biri olarak belirlenmiştir. Kilisenin evrensel, yani herkes için aynı ve aynen geçerli

hukuku kurma çabası, herkesin katıldığı bir hukuk yapımına değil, tanrıdan geldiği söylenilen kuralların, yani Kilise kurallarının egemen kılınmasına dayalıdır. Böylesine bir ideolojik çerçeve, toplumun katı hiyerarşik yapısının muhafazasını sağlamayı hedeflemektedir. Hukuk, burada bir varolanı savunma mekanizması olarak belirmekte, değişkenliklere tahammül gösteremeyerek, kast sistemini sürdürmektedir. Bu inat, onun değişmesine değil, kırılmasına neden olacaktır.

Ulus-devlet oluşumunun başlangıcını temsil eden krallıklar da, hak değil imtiyaz dağıtan hukuk sistemlerini kurmaktan öteye geçememişlerdir. Ancak, ulus inşa eden ekonomi, tarihin kaprisleri sonucu yerellikler altında istikrar kazanmış ve geçirimsiz kaplar halinde birbirinden ayrılmış çok farklı bölgeleri aynı piyasa sistemi içinde biraraya getirirken, insanları da din, dil, etnisite farklılıklarından soyutlamak zorunda kalmıştır. Oysa bu gibi doğumdan getirilen kimlik özellikleri, insanların cemaat cenderesine zincirlenmelerini sağlayan temel unsurlardır. Bunların kırılmaları, ulus formasyonu içinde önemsizleşmeleri ve bireysel düzleme geri çekilmek zorunda kalmaları, insanlar arasında zahiri bir eşitlik görüntüsü yaratacak, buna karşılık gerçek eşitsizlikler iktisat alanında belirlenir hale gelecektir. Fakat iktisatın yarattığı eşitsizlikler, eskinin toplumlarında olduğunun tersine, bölüşüm, devlet tarafından gerçekleştirilen bölüşüm sırasında değil de, üretim aşamasında meydana gelecektir. Ancak, üretim, bölüşümdeki adaletsizlikleri gizleme konusunda yeteneksizdir. Bu da, iktisadın siyaset yaratmasına yol açacaktır. Bu iktisat tarafından yaratılan siyaset, demokrasiye doğru yönelmek zorunda kalacaktır. Eski Yunan'ın de-

mokrasi adını haketmeyen, ama düşünce tarihinin bir cilvesi sonucu bu adı alan oligarşisinden çok farklı olan bu demokrasi, kendini hakların izinde inşa edecektir. Hukukun hakla bağlantısı, demokrasinin yeşermeye başlamasıyla belirecek ve modern insan hakları kavramsallaştırmasının boyut kazanmasıyla bütün çağdaş rejimlerin özünü oluşturacaktır.

Hak, hakedilen, yani bütüne katılan ve dolayısıyla bütünde meydana gelen ekstra artışı da kapsayan paydır. Bu pay, bütünden alınan faizli paydır. Bu payın eksilmesini önleme çabası da siyasettir. Eğer siyaset hakların tescil edildiği bir hukuka varabiliyorsa, hukuk sistemi gerçek özüne kavuşmuş olmaktadır.

Haklar Pazarlık Sonucu Kesinleşir

Çoğu kimsenin romantik bir şekilde sandığının tersine, haklar doğuştan getirilmez. Gene çoğu kimsenin sandığının tersine, haklar verilmez, verilen ancak imtiyaz olur. Öyleyse, haklar kazanılır ve bu hakları kazanamayanlara veya kazanamayacak olanlara kabul ettirilir. Yani herkes için aynı anda ve aynı derecede geçerli haklar yoktur, haklar her bireyin özel konumuna göre çeşitlendirilecek ve farklılaştırılacak kadar çoğuldurlar. Ancak, bazı haklar gerçekten de doğumdan getirilir, ama bunların üzerinde konuşmaya bile gerek yoktur, örneğin her insanın sahip olduğu yaşama hakkı, eşyanın tabiatı gereği böyledir, insanlık durumu bunu kazandırmaktadır. Bunlara zaten hak demek de pek doğru değildir, bunlar insan olmanın olmazsa olmaz koşuludurlar.

Haklar, pazarlık sonucu kazanılırlar ve bu pazarlık

imtiyazları yok eder. Hak kazanımı negatif bir süreç olup, yok ettiği şeyin boş bıraktığı alanda kurulur. Demek ki pazarlık, hak kuran pazarlık, ancak Eski Rejim'in tasfiye edilmesi ölçüsünde ve bunun karşılığında demokrasinin kurulması ölçüsünde olur.

Demokrasi, kelimenin ilk anlamının üstünde ve onu aşan modern anlamı içinde, çoğunluk yönetimi değil, tersine her tür azınlığın (bir kişiden meydana gelen azınlıklar da dahil) güvence sağlamasıdır. Veya daha açık bir ifadeyle, demokrasilerde çoğunluk olmaz, çoğunluklar olur, azınlık olmaz, azınlıklar olur ve sayı hiçbir gruba diğerlerine nazaran üstünlük vermez. Bunun da başka bir şekilde söylenmesi denenirse, tartışılan her konu kendi çoğunluğunu ve kendi azınlığını yaratır. Her konu için ayrı ayrı oluşan bu çoğunlukların, kendi azınlıklarını yok etmeye hiçbir hakları yoktur, azınlık çoğunluk kanaatine katılmamakta ve kendisininkini ebediyete kadar korumakta serbesttir. Bu yüzden haklarında herhangi bir eksilme meydana gelmiyorsa ve tersinden, çoğunluğun haklarında bir çoğalma meydana gelmiyorsa, demokrasinin varlığını teşhis etmek mümkün olabilir. O halde, demokrasilerde sonuçta herhangi bir yönetici ve karar verici çoğunluğun olması imkânsızdır. Bu da, hakların hem belirme ortamını, hem de güvencesini meydana getirir.

Konusuna göre azınlığa düşme ve çoğunluğa geçme olasılığı her an bulunan bireylerin, hayali bir tek çoğunluk-azınlık zıtlığının peşine takılmanın aldatıcılığını gördükleri an demokrasi yol almaya başlar. Bunun tersine, çoğunlukların her konuda çoğunluk, azınlıkların da her konuda azınlık olduğu toplumlar, bireyi ve dolayısıyla demokrasiyi üretememiş toplumlardır. Buralarda seçim

yapılması ve yöneticilerin bu seçimlerin sonucunda belirlenmesi hiçbir şey değiştirmemekte, bunlar oligarşik Eski Rejim reflekslerini sürdüren siyasetsiz ve iktisatsız toplumlar olarak kalmaktadırlar.

Bütün bu söylenilenlerin ışığında, limitte tek bir bireyin bile toplumdan farklılaşan bir tek hakkının bile kaybedilmesi demokrasiyi yaralar hale gelir. Pazarlık ise, bireylerin veya grupların birbirlerinin alanlarına tecavüzlerinin önlenmesi ve zorunlu kesişmelerin çözüme bağlanmalarını sağlar ve zaten pazarlık, demokratik siyasetin adıdır.

Siyasetin salt bir iktidar mücadelesi olarak algılanması, bir Eski Rejim refleksidir. Çünkü eski rejimde, iktidarı elde tutmak, bölüşüm kanallarını da elde tutmak ve yanaşmalık sistemini sürdürmek, daha doğrusu her klanın kendi yanaşmalarına daha fazla pay verdiği bir bölüşüm düzenini sürdürmek anlamına gelmektedir. Böylece, Eski Rejimde iktidara gelmek, toplam hasılayı kendi keyfine göre ve kendi adamlarına paylaştırmak, diğerlerine de kırıntıları serpmek demektir. Bu nedenle, Eski Rejim siyasetsizdir, çünkü varolan düzeni değişmezlik terimleri içinde koymaktadır. Demokraside ise, iktidar mücadelesi önemsizdir, buna karşılık hakların tescilinden önceki pazarlık son derece önemli hale gelmiştir. İşte bu yüzden demokrasiler siyasetli topluma denk düşerler ve bu düzende, bu nedenden ötürü siyaset herkesin işi haline gelmiştir. Daha da açıkçası, demokraside siyasetçilik diye bir meslek olamaz.

Demek ki demokrasi hakların reel hale gelmesinin ortamıdır.

Devlet ya da Hakları Kim Koruyacak?

Devlet, kendi için bir kuruluş olarak, besleyici halkı teba olarak şekillendirmek ve onu bu konumda ebediyen tutmak zorundadır. Bunun bir süreklilik olarak inşa edilmesi, devletin kutsallığının inandırıcılığına veya halkın cehaletine bağlıdır. O halde Eski Rejim devleti zorunlu olarak ilahi kaynaklara atıf yapmak ve teokratik olmak zorundadır.

Sarsılmaz, değişmez ve değiştirilemez ilahi düzenin gölgesi olarak ve kendi gölgesini de ideolojisi olarak oluşturan bu devlet, aynı zamanda ulus-devlet olma yolunda ilerlemek zorunda kalmaktadır. Çünkü iktisat (yani kapitalizm) bunu böyle istemektedir. İktisadın keşfi, zorunlu olarak siyasetin keşfini getireceği için, iktisadın yarattığı yurttaş, siyasetin aktörlerini ortaya çıkartmaktadır. Bu arada siyaset de, hak tartışması olarak yurttaşın birincil görevi haline gelmektedir.

Önce dar kapsamlı olan yurttaşlık (ve onun ayrılmaz parçası hak), Pandora'nın kutusunun açılmasıyla ister istemez genişleyince, siyaset hem herkes için hak, hem de haklar herkes için iktisat haline gelmiştir. O zaman kendi için devletin kutsal, ilahi kökenli ve kendi için olarak kalması imkânsızlaşmıştır. Hâlâ içinde olduğumuz bu "devletin evcilleştirilmesi" süreci, onu artık bir "haklararası çatışmalarda hakem" ve dolayısıyla "hakların muhafızı", yani halk tarafından yapılmış anayasaya sahip bir devlet haline getirmektedir.

Quot Homines, Tot Sententiae

M.Ö. 2. yüzyılda yaşamış olan Latin şairi Tarentius'un *Phormion* adlı eserinden alınan bu söz, ne kadar insan varsa, o kadar kanaat vardır anlamına gelmektedir. Her insanın tek başına ve ayrı bir kanaat öznesi oluşturması eşyanın tabiatı icabıdır. Ancak, tarihin çok uzun bir süresi, bu gerçeğin reddine, hatta inkârına yönelik, baskıcı, totaliter, tekçi ideolojilerin etrafında toplanılmasını sağlamaya yönelik şiddetli çabalara tanık olmuştur. Ve tarih, genelliği içinde buna hâlâ ve insanlık evreninin büyük bir kısmı itibariyle tanık olmaya devam etmektedir.

İnsanın özü farklılıktır, ama aynı zamanda birarada yaşamaktır. Ancak, birarada yaşamak, zorunlu olarak aynı hayatı yaşamak demek değildir. Bunun farkedilmesi ve hayata/kayda geçirilmesi, hak, hukuk, demokrasi ve (demokratik) devlet beraberliğinin sağlanmasıyla olabilmektedir. Bunu anladığımız zaman, ormanın içindeki ağaçlar kadar özgür olacağız.

Cumhuriyet'i Bilmeden "Cumhuriyet" Tartışmak

Bizim ülkede kavramlar çoğunlukla ithaldir. Bu kavramlar, bazen somut, bazen de soyut bizatihilikleri işaret ederler, ama bu işaretlerin nesneleri, genelde kavramın anavatanında olduğundan başka bir gerçekliğe denk düşerler. Bu hep böyle olmuştur. Lüzumsuz ve maksatlı bir şekilde yüceltilen, böylece aslını tanıma olanağı giderek kaybolan ve sonuçta bir inanç ve tapınma alanı haline dönüşen Osmanlı dönemi de farklı bir yapılanma içinde olmamıştır.

Cumhuriyet, Türkiye'nin bu kavramların içini boşaltma ve kendi meşrebine göre yeniden doldurma alışkanlığının sonucu olarak, gerçek anlam çerçevesinin çok dışında bir anlamsal yapı kazanmıştır. Bu durumda, bu ülkede cumhuriyete karşı çıkanlar da, ondan yana olanlar da, büyük çoğunlukları itibariyle, aslında başka birşeyin kavgasını yapmaktadırlar.

Bu durumda, cumhuriyetin tanımlanması, çerçevesi-

nin çizilmesi ve içeriğinin belirlenmesi gerekmektedir. Ben bu kısa yazıda bu konuya bir giriş yapma amacını taşıyorum.

Özellikle, cumhuriyet, saltanatın zıddındaki bir rejim olarak anlaşılmaktadır ki, bu onu baştan sakatlamakta ve minimum düzeyine indirmektedir. Cumhuriyet, herşeyden önce "siyasetli" toplum demektir ve bu açıdan "siyasetsiz" toplumun zıddı olmaktadır ve bu arada vurgulamak gerekir ki, saltanatlı veya saltanatsız, her rejim siyasetsiz olabilir. Bu ülkede siyasetin olabilmesi için, siyasal toplumun ortaya çıkmış olması gerekir. Bunun için de, cemaatlerin tasfiye edilmeleri veya sivil topluma aktarılmaları gerekir. Toplumsal ilişkilerin mensubiyetler ve aidiyetler küresinden, hevesler, inatlar ve uğraşlar küresine intikal etmesi ise siyaseti doğurur. Yani herkesin yerinin önceden ve ebediyen belirli olduğu cemaat düzeyinde siyaset ya yoktur, ya da minimum düzeydedir. Bu durumda birinci saptama kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet, ancak siyasal toplumun varlığı halinde mümkün olabilir. Cumhuriyet, limitte toplumu meydana getiren kişilerin tümünün siyaset yapabilmesi, toplumsal ilişkilerin gelenek, din veya başka herhangi bir kalıp tarafından değil de siyaseten belirlenmesi demektir.

Siyaset ise, hakların toplamını ve karşılıklı konumlarını belirleme seanslarıdır. Siyaset, hak sahibi her bireyin bir denklem oluşturduğu, milyonlarca denklemden meydana gelen bir bütünün simültane çözümüdür. Bu açıdan bakıldığında, cumhuriyet imtiyazlara değil, haklara dayanır. İmtiyaz, kişinin doğumdan veya cemaatsel ilişkilerden ötürü kazandığı konum ve durumlardır, hak ise, kendi çabalarının ürünüdür.

Öte yandan, cumhuriyet bir potadır. Ve eğer yerellikleri evrensellik haline dönüştüremezse varolamaz. Cumhuriyet, antik yerellikler içinde donmuş etnik, dinsel ve kültürel cemaatleri halk haline getirir. Buradan ikinci saptama elde edilmektedir: halk yoksa, cumhuriyet de yoktur. Daha açıkçası, "halklar"ı olan bir cumhuriyet olamaz. Bu içerik içinde, cumhuriyetin bağlantısı ülke iledir. Ülke (veya vatan), siyasal toplumun tümünün ortaklaşa maliki olduğu geçmiş, şimdi ve gelecektir. Bir halkın hepsinin aynı etnik kökenden olması, aynı dinsel inanca sahip olması, aynı kültürü paylaşması gerekmez, cumhuriyet bunlarla ilgilenmez, üstelik bunlar yerel özelliklerdir. Cumhuriyet yalnızca evrensel bağlantıların ve bağların geometrik yeridir.

Toplumu kuran ve herkesin hem etnik, hem dinsel, hem de kültürel bağlantılarını bireysel hale getiren oluşumun adı cumhuriyettir. Cumhuriyet bireyi ortaya çıkartır, pekiştirir ve rejimin güvencesi mertebesine çıkartır. Her birey, toplumla şu veya bu etnik, dinsel veya kültürel cemaatin bir üyesi olarak değil, şu veya bu etnik, dinsel, kültürel kimliğe sahip bir birey olarak ilişki kurar. Bu durumda bütün mensubiyetler bireysel hale gelir. Böylece, cemaatin içinde eriyerek kişisel kimliğe sahip olamayan köhne insanın imtiyazlara ve dolayısıyla kişisel bağımlılıklar sisteminin içinde yokolmasına karşılık; cumhuriyet her bireyi, mensubiyetleri her ne olursa olsun, diğerleriyle eş sayar ve onu cemaat cenderesinden kurtarır. Demokrasi ancak bundan sonra potansiyel hale gelir.

Bizim ülkede "cumhuriyet bir fazilet rejimidir" sözü sıklıkla kullanılır. Ancak bu söz, büyük kitle tarafından, "saçı bitmemiş yetimin hakkını yememek"ten öteye bir

anlamsal içerik kazanmamıştır. Oysa, fazilet felsefi içeriği itibariyle, bir bireyin, onu birey kılan başkalarından farklı yanlarını ifade eden bir terimdir. Bu durumda, "cumhuriyet bir fazilet rejimidir" denildiğinde, birbirlerinden farklı niteliklere sahip olan bireylerin meydana getirdikleri bir armoni (uyum) olarak anlaşılmak zorundadır. Kısacası, cumhuriyet benzerlikler değil, benzemezlikler üzerinde inşa edilir. Bir toplumun, bir cumhuriyetin zenginliği, onun bütünü üzerinde tam hakka sahip bireylerin tekil düzlemdeki farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Demokrasiyi mümkün kılan özelliklerden biri de bu olmaktadır. Aksi takdirde farklı partilere ne gerek vardır? Demek ki bireysel farklılıklar cumhuriyetin özünü meydana getirirler. Benzerlikler köhne gelenekselliklerin ve cemaatlerin yaşam tarzını vurgularlarken, benzemezlikler de açık toplumun yaşam tarzı olarak ortaya çıkarlar.

Cumhuriyet, bireyciliğe değil, bireyselliğe dayanır. Bu iki kavram ülkemizde vahim bir vurdumduymazlık içinde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Oysa bunlar farklı toplumsallıklara denk düşmektedirler. Bireycilik, yani kişinin kendi çıkarını hem diğerlerininkinden, hem de topluluğunkinden üstün görmesi ve bu öznel çıkar hiyerarşisini hiç bir zahmet hiyerarşisiyle çatıştırma ihtiyacını duymaması, bunu ahlâki bir ödev, bir toplumsallık gereği olarak hissetmemesi, imtiyazlar küresinin yegâne atıf alanı olduğu, toplumsal hiyerarşilerin mensubiyetler düzleminde belirlendiği toplumların özelliğidir. Buna karşılık, fazilet olarak cumhuriyet rejimi, bireye ve bireyselliğe dayanır. Yani bir toplumun ayrılmaz parçaları ve eşit üyeleri olan kişilerin kendilerini hem farklılıkları içinde üretmeleri ve geliştirmelerine, hem de bu geliştirmenin atıf noktası

olarak cemaat değerleri yerine evrensel değerleri koymalarına dayanır. Böylece, birey (farklılık) ve hak kavramlarının aynı bağlam içinde birleşmeleri, cumhuriyeti gerçek kapsamına ulaştırır.

Biz, ne yazık ki Türkiye'de henüz buralarda değiliz. Belli bir pratik, cumhuriyetin ideal uygulanması olarak, hem uygulayanlar, hem de karşıtları tarafından kabul ediliyor. Bu da içinden çıkılmaz bir sağırlar diyaloğu doğuruyor. Öneğin, Türkiye'nin çokdinli, çokmezhepli bir ülke olmasına rağmen, sünni islamın resmi egemenliği, olması gereken durum olarak kabul ediliyor ve bu, adeta cumhuriyetin bir ilkesi olarak algılanıyor. Buna başka örnekler eklemek mümkün, ancak asıl vurgulanması gereken nokta, bizim şu anda cumhuriyetten başka birşeyi tartıştığımızdır.

Demokrasi Üzerine Çeşitlemeler

Medyada fikir belirtenlerin görüşleri izlendiğinde, ister islamcı, ister liberal, isterse sol kesimden olsun, çoğu aydınımızın en öncelikli taleplerini başında demokrasinin yer aldığı görülmektedir. Eğer böylesine kaba bir tasnifin içerdiği kaçınılmaz yanlışlar bir yana bırakılacak olursa, "önce devlet" diyenlerin dışında, herkesin demokrasiden yana olduğu ve bunu dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Fakat bu kadar çok insan tarafından telâffuz edilen demokrasi konusunda, acaba herkes aynı şeyi mi anlamaktadır? Yoksa, demokrasi kavramı bizde, tıpkı birçok diğer kavram için olduğu gibi, "köre göre fil" midir?

Bu çifte soruyu bir miktar cevaplandırmanın yolu, her kesimden aydınların demokrasi talebini, bizatihi demokrasiyi kurmak, geliştirmek, pekiştirmek için mi, yoksa başka bir amacın aracı olarak mı ileri sürdüklerini araştırmak ve çözümlemektir. Böylesine bir yaklaşım öncelikle bir demokrasi tanımından, daha doğrusu demokratik bir zeminin ana hatlarının belirlenmesinden yola çıkmak

zorundadır.

Biz Türkler, Yurttaşlık Bilgisi derslerinde öğrendiğimiz "halkın kendi kendini yönetmesidir" cinsinden demokrasi tanımını bütün hayatımız boyunca muhafaza ediyor ve bunu hiçbir zaman bir içerik çözümlemesine tabi tutmuyoruz. Sonunda bu tanım, halkın yöneticilerini seçmesi haline dönüşüyor ve dolayısıyla da demokrasi, belli seçim dönemlerinde bir çoğunluk iradesinin oluşması ve bunun kendisi toplumun tümüne dayatması haline indirgeniyor. Oysa demokrasi, yöneticilerin nasıl belirleneceğiyle değil, nasıl denetlenecekleriyle ilgilidir. Daha açıkçası, bir rejimi demokratik kılan öge, yöneticilerin seçimli olması değil (bu gereklidir, ama yeterli değildir), kendilerine oy versin vermesin halkın tümüne karşı sorumlu olmalarıdır. Yani demokrasilerde, yöneticiler sorumludurlar, bu sorumlulukları kendilerine oy verenlere karşı değil (örneğin Sıvas'tan seçilen bir milletvekilinin Sıvaslı seçmenlerine karşı değil), toplumun tümüne karşıdır, çünkü demokrasinin olmazsa olmaz ilkesi, vatandaşlar şirketinin siyasal egemenliğin tümüne bölünmez bir şekilde sahip olmasıdır. Böylece, egemenlik bölünmez niteliktedir, ama bu aynı bünyenin içinde farklı yönelimler olabilmektedir. İşte bu yönelimlerden birinin iktidara gelmesi, diğerlerini yok saymasına neden olamaz.

Böylesine bir sorumluluk sisteminin yerleşebilmesi için, siyasal iktidarın kaynağının ilahi (yani vatandaşlar şirketinin dışında) olmaktan çıkarak, toplumun tüm üyelerine aktarılmış olması gerekir. Bunun anlamı, bir toplumda yaşayan her insanın siyasal bir aktör olduğunun teslim edilmesi ve siyasal iradesinin işlevselliğinin hayata geçirilerek teyid edilmesinin demokrasinin olmazsa ol-

maz ilkelerinden olduğudur. Bu açıdan bakıldığında, demokrasi son tahlilde, tek bir yurttaşın iradesinin bile hayata geçirilebilme olasılığının önünü kapatmayan, aksine teşvik eden siyasal sistem olmaktadır. Tabii buna bağlı olarak, hiç kimsenin hakkının bir başkası veya başkaları tarafından gaspedilmesine izin vermeyen bir yapılanma olmaktadır. Ayrıca belirtmeye gerek bulunmadığı kadar açık olduğu üzere, demokrasi ancak bir haklar sistemi üzerine dayanabilir. Eğer bazı insanların doğumdan, konumdan, mertebeden, ünvandan, meslekten vb. ötürü sahip oldukları ayrıcalıklar varsa ve bunlar hakların önüne geçiyor ya da onları ihlal ediyorsa, demokrasiden söz etmek gene mümkün olmayacaktır.

O halde, demokrasilerde bireylerin (yurttaşların) mensubiyetleri, aidiyetleri, tercihleri veya konumları siyasal iktidarın ilgi alanının dışındadır. Yani iktidar, yurttaşlara kimlik, ahlâk, din, etnisite vb. biçemez, bu alanları belirleyemez, bu gibi konular devletle yurttaş ilişkisinin dozunu ölçemez. Devlet, bunlardan birini veya birkaçını diğerleri aleyhine teşvik de edemez, geriletemez de.

Tabii böylesine bir ortamın oluşması ve korunması, siyaset yasağı ilkesinin gündemden düşmesine bağlıdır. Yani demokrasilerde siyaset bir elitin işi değil, herkesin doğal hakkıdır.

Demokrasinin yeşerebileceği ortam, devletin kutsallığının gerilemesine bağlıdır. Kendi için devlet veya kutsal devlet dediğimiz oluşum, kendi ile ülkede yaşayan insanlar arasına katı engeller koyar ve uyruklarıyla ilişkisini buyurganlık esasına dayandırır. Oysa demokratik sistemde, devlet, yani yasama, yürütme ve yargı olarak adlandırdığımız üç temel fonksiyon şeffaf olur. Bunun anlamı,

her bir birey-yurttaşın, bu temel fonksiyonların işleyişi ve kararları hakkında tam bilgiye sahip olabilmesidir. Bu yetmez, bunları eleştirebilmeli ve bu eleştiriler ihanet terimleri içinde algılanmamalıdır.

Demokrasinin olmazsa olmaz bir koşulu da, hukukun üstülüğüdür. Ancak, hukuk ilahi kökenli olabileceği gibi, yasama organının kitleye emirleri biçiminde de olabilir. Oysa demokratik bir sistemde hukuk, vatandaşların iradelerinin yansıması biçiminde ortaya çıkar. Hukukun üstünlüğü denildiğinde, toplum üyelerinin üzerinde anlaştıkları kuralların üstünlüğü kadar, hakların imtiyazlara üstünlüğü de anlaşılmalıdır. Daha açık olmak üzere, demokratik bir sistemde hukuk, bireyler ve gruplar arasındaki farklılıkları yok etmeden, bunların arasındaki uyumu arama ve pekiştirme çabası olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunları birleştirir ve demokrasi talebinde bulunan bazı büyük kesimlerin talepleriyle karşılaştırırsak, ortaya ilginç sonuçlar çıkmaktadır. İlk önce islamcı kesime baktığımızda, Türkiye'ye ve kendilerine yönelik taleplerinin başında "demokrasi"nin geldiğini görüyoruz. Ancak bu kesim siyasal iktidarın kaynağını ilahi olarak görmektedir. Hukuku, yurttaşlar tarafından yapılan ve farklılık ile çeşitliliklerden uyuma yönelen, bu yüzden de değişken olan bir faaliyet olarak değil; önceden, bir kerede ebediyete kadar geçerli total bir sistem olarak anlamaktadır. İslamcıların anlayışına göre, farklılıklar saygı gösterilmesi gereken şeyler olmayıp, değişmez hukuka (şeriat) göre hizaya sokulması gereken sapkınlıklardır. İslamcılar şeffaflıktan da yana olmayıp, kutsal devlet söylemi içinde yer almakta, ayrıca toplumun çok geniş kesimlerini (ör-

neğin toplumun yarısını meydana getiren kadınları) siyaset dışı bırakan elitist bir anlayışa sahiptirler. Bu irdelemeleri uzatmak sonucu değiştirmeyecektir. Açıkça görüldüğü üzere, islamcılar demokrasinin tam zıddında yer almakta, kendi totaliter, tahakkümcü, çeşitliliğe geçit vermeyen iktidarlarını kurabilmek için, geçici bir süre için demokrasiden (daha doğrusu bazı ilkelerinden) yana çıkmaktadırlar.

Mevcut sistemi eleştiren ve bunun demokratik olmadığını haklı bir şekilde saptayan ve islamcı olmayan, ama liberal, solcu, etnik milliyetçi, sünni olmayan mezhep mensupları gibi gruplar da demokrasi talep etmektedirler. Bunların bazılarının bu talepleri samimi olmakla birlikte, özellikle laiklik konusunda meydana gelen büyük bir çatlak, bu talepleri işlevsizleştirme tehlikesi taşımaktadır.

Şimdiye kadarki Cumhuriyet pratiği içinde uygulanan sistemin gerçek laiklikle uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığı, ülkemizde laiklik denilen şeyin sünni islamiyeti devlet dini haline getirmekten başka birşey olmadığı, ne yazık ki çok az kimse tarafından farkedilebilmiştir. Bu durumda, islami olmayan kesimin "önce demokrasi" veya bazılarının yeni yeni dile getirmeye başladıkları gibi "demokrasi ve laiklik biradada" önermeleri, bu temel sorundan ötürü amaçlarına ulaşmamaya mahkûmdur.

Devlet ile dinin birleştiği ve bu ikili ama tekleşmiş varlığını total bir şekilde ortaya koyduğu bir sistemi demokratikleştirmenin tek bir yolu vardır, önce laikleştirmek. Eğer dini kendi kısmiliğine, devleti de kendi kısmiliğine indirmek mümkün olmazsa, demokrasinin yeşereceği çoğulcu zeminin de belirme olasılığı olmayacaktır.

Kendi Düşen Ağlamamalıdır

"Ne olacak bu memleketin hali?", biz Türklerin en sık sorduğu sorudur. Aslında aktüel durumdan memnun olmamayı ve gelecek hakkında belli bir endişeyi içeren bu soru-kanaat, cevabının bir kısmını da içinde taşımaktadır. Memleketin halinin ne olacağının sorulması, cevabının başka(sı/ları)ndan beklendiği anlamına gelmekte ve "ben bu memleketin halini düzeltme işinden sorumlu değilim, buna atanmış, bu iş için gökler tarafından belirlenmiş kişiler var" çaresizliği ve özgüvensizliğini de ortaya koymaktadır. Bu soru aynı zamanda, soranın, ülkenin tümünden sorumlu yurttaş olma bilincine ulaşamadığının da göstergesidir. Bu durumda cevap, memleketin halinin ne olacağına büyüklerimizin karar vermelerinin gerektiği yönünde olmak zorundadır. Büyüklerimiz ise, belli aşamalardan geçerek herkesin ulaşabileceği bir mertebeye ulaşanları değil, doğumdan itibaren büyük olmaları yazılmış olanları ifade etmektedir. Yani bu soru çerçevesinde, Türk toplumu, ezelden ebede büyükler-küçükler olarak,

katı kategoriler halinde bölünmüştür. Su geçirmez kaplar gibi olan bu tabakalanma, ülkenin kaderini de belirlemektedir.

Büyüklerimiz

Tarih, bizde ve dünyada, çok yakın tarihlere kadar, bu dünyanın ululârının yaptıkları ettiklerinin hikâyesinden ibaret olmuştur. Son elli yıla sıkışan çok dar bir zaman dilimi içinde, tarihin tüm insanlar tarafından oluşturulduğuna ilişkin yeni tarihçiliğin, ülkemize ancak serpintileri gelmiştir ve geniş kitleler, aydınlarımızın da neredeyse tamamıyla birlikte, "tarihi yapan kahraman" mitosunun peşine takılmışlıklarını sürdürmektedirler.

Tarihi eğer kahramanlar yapıyorsa, elbette kurtarıcılar da onlar olacaktır. Beyaz atlı prens düşü kuran gelinlik kızın rüyasından pek farklı olmayan bu tarih anlayışının en kötü yanı, bu çocuksu saflığı değildir. Bu bakış, aynı zamanda, en basit mantık kurallarından biri olan tersiyüzü kavrayışından da yoksundur. Yani eğer tarihi kahramanlar yapıyorsa ve insanları onlar kurtarıyorlarsa, insanların kurtarılması durumuna düştükleri felâketlere de onlar yol açıyorlardır. Çünkü, sıradan insanlar tarihin aktörü değillerdir, ona yalnızca maruz kalmaktadırlar, bu nedenden ötürü, felâketlerden ve saadetlerden sorumlu olamazlar. Bu önbelirlenmiş tarihin içinde, durumlarını ancak kader olarak yaşayabilirler.

Homeros destanlarında tarihi tanrılar yapıyorlardı. Kurtarıcı olan bu tanrıların, felâketlere de yol açan unsurlar oldukları gösteriliyordu. Bundan 3000 yıl öncesinde ulaşılmış olan ferasete, bugün neden sahip değiliz? Çok

basit bir nedenden ötürü: Hata yapan kahraman veya büyük adam bizim havsalamıza sığmaz da ondan.

Öyleyse büyük adamlar tarafından yapılan tarihte, felâketlerin dışsal olmaları gerekir ki, bu da düşman kişisinin senaryonun içine sokulmasını şart kılar. Düşmanın (iç veya dış), her derde deva, başat bir açıklayıcı haline sokulduğu bir tarih anlayışına dayalı eğitimden geçen bizim insanlarımız, kendi masumiyetlerine kesinlikle inanmakta ve sonuç olarak, başlarına gelen her türlü kötülükten ötürü başkalarını suçlamaktadırlar. Bizim zihniyetimizdeki bu "başka" kavramı ayrıca incelemeyi haketmektedir. Her şeyden önce, ben veya öteki veya biz ve başkası biçimindeki ayırımların, bir cins kabilecilik olduğunun tesbiti gerekmektedir. Suçluluk terimlerine dayalı böylesine bir kırılma hattının ihdası, çeşitlenmiş, çoğullaşmış bir topluma tahammülsüzlüğün işareti olmaktadır. "Biz", olması gereken, iyi vb. gibi sıfat-adlarla tanımlanırken, düşman biçiminde kişileştirilen başkası, şeytanın bu dünyada cisimlenmesi olmaktadır. Bu da elbette, bu dünyanın öte dünya terimleri içinde kurgulanması ve yaşanması anlamına gelecektir ki, kendini masum olarak inşa eden insanın günahlarının sorumluluğunu şeytana yüklemesiyle ruhlar kurtarılacaktır. Bizim insanlarımızın derinliklerinde yer alan bu "kurban olma" psikozu hem kurtarıcı kahramanları meşrulaştırmakta, hem de bizim insanlarımızı kaderlerini belirleme işini başkalarına bırakmaya yönlendirmektedir.

Buradan ikinci bir refleks kaynaklanmaktadır: Tarihi bir kader olarak yaşamak. Daha açık bir ifadeyle, dünün, bugünün ve yarının önbelirlenmiş bir sürecin çeşitli düzeylerde hissedilen konakları olduğuna ilişkin deruni

şartlandırmanın ürünü olan bizler, olanlardaki ve olacaklardaki kişisel, cemaatsel, toplumsal sorumluluklarımızı algılamanın ve içselleştirmenin uzağında kalmaktayız.

Böylesine bir zihinsel iklim, örneğin demokrasinin kurtarıcıları belirleme seansları olarak kavranılmasına yol açmaktadır. Bu temel kabulün kaçınılmaz sonucu olarak, seçilenler, seçenlerin temsilcileri değil, ilahi güçlerin yeryüzündeki temsilcileri haline gelmekte ve kendilerine neredeyse doğa üstü güçler atfetmektedirler. Bizim tarihi ve şimdiyi kavrama biçimimiz, kamusal işlerimizi gördürmek için seçtiklerimizin birer misyoner haline gelmelerine yol açmaktadır.

Bir seçim gecesinin sabahında bu dünyanın ululuları arasına katılıvermenin sarhoşluğundan asla kurtulamayan büyüklerimizi, eşyanın tabiatı gereği, kendilerini seçenlere karşı değil (çünkü bu bir seçim değil, olması gerekenin tecellisidir), diğer büyüklere, ulu olmaları için seçilmeye ihtiyaçları bulunmayanlara karşı sorumluluk duymaktadırlar. Devleti ebed müddet'in kutsallığını hem oluşturan, hem de sürdüren insanlarla birlikte bir cins Olimpos meclisi oluşturan seçilmişler, bu dünyanın işlerini aralarında çözmektedirler.

Büyüklerimizin yer yüzüne Olimpos'tan bakmaları iktisatsız ve siyasetsiz bir toplum olmamıza neden olmaktadır ve "ne olacak bu memleketin hali?" sorusunun ilk cevabını buradan üretmek uygun olacaktır. Çünkü iktisatsız ve siyasetsiz bir toplumun sorunlarını çözmesi olanaksızdır.

"Büyüklerimiz", iktisatsız bir toplumun ürünü oldukları için, varlıklarının temeli olan bu yapıyı sürdürmek üzere herşeyi yapmaktadırlar. Zaten toplumun iktisadı

keşfetmesi onların sonu olacaktır. Bir toplumun iktisatsız olması, milli gelirin faktör sahiplerinin katkıları oranında değil de, büyüklerimizin keyfi kararlarının doğrultusunda paylaştırılması demektir. Büyüklerimiz, her bir grup veya kişinin ulusal hasıladan ne kadar pay alacağına karar verme tekeline sahiptirler. Çünkü bizde faktör ve nihai mal fiyatları piyasada oluşmaz, büyükler tarafından belirlenir. Böyle bir yapılanmanın sonucu, herkesin şu veya bu şekilde büyüklere yanaşması olmaktadır. Böylece, bir cins yanaşmalık sistemi oluşmakta ve bireysel yeteneklerin, çabaların birikimlerin, inatların önemi sıfıra çok yaklaşmaktadır. Bu ortamı ve yapılanmayı destekleyen temel ise, kutsal ve kendi için devlet anlayışı olmaktadır. Bu toplumu meydana getiren herkesin devletin hizmetkârı olduğuna ve devletin bizatihi bir varlık olduğuna ilişkin ideolojik şartlandırma, insanların devlet ile devleti elinde tutanları bir ve aynı görmelerine yol açmaktadır. "Devlet biziz" noktasına bir türlü gelemeyen bizim ülke insanları, "onların devleti"nden bahşiş almakla yetinmektedir. Adeta kabile tipi olan bu örgütlenmede, iktisadi paylaşım ilkel klanlar arası mücadele tipinde olmakta, israf ve gösteriş kaçınılmaz bir iktisadi faaliyet haline dönüşmektedir. Tabii olmak değil, görünmek önem kazanmakta, gerçek değerler, sanal değerler uğruna feda ve israf edilmektedir. Açıkçası, eğitim varmış, sağlık hizmeti varmış gibi davranılmakta bunların gerçek ve olması gereken boyutlarda yapılanmalarından her zaman korkulmaktadır.

"Büyüklerimiz" aynı zamanda siyasetsiz bir toplumun üzerine oturmaktadırlar. Demokrasiyi belli aralıklarla oy vermeye indirgemiş olan bu düzen, kitlelere oy deposu olmaktan öteye bir misyon yüklenmelerini inatla

engellemektedir. Bizim dilimizde "siyasete girmek" veya "siyaset yapmak" gibi fiiller, "büyüklerimiz"in eylemlerini ve yalnızca onları işaret etmektedirler. Oysa siyaset herkesin işidir. Çünkü siyaset, toplum halinde yaşamanın vazgeçilmez tabanıdır ve herkesin elbette söyleyecek sözü, ifade farklılığı, bütüne katacağı değişik boyası vardır.

"Büyüklerimiz", siyasetsiz toplumu sürdürebilmek için, bu ülke insanlarını tektipleştirmenin peşindedirler. Resmi tezler adını verdiğimiz ve bize her aşamada ezberletilen "bilgiler", bizim ne kadar "bize benzediğimizi", "bizim bizden başka dostumuz olmadığı"nı öğretmeye yöneliktirler. Tabii, farklılığın olmadığı bir yerde, siyasetin de yeri yoktur.

Siyasetin ve iktisadın başverir gibi olduğu durumlarda, "büyüklerimiz" hemen "iç ve dış düşmanların komploları" silahını çekmekte, "ulusal birlik ve beraberlik"in bozulduğundan dem vurmaktadırlar. Bunun daha basit bir Türkçeyle ifadesi, "Ey halk (ey sürü diye de okunabilir)! Hizaya gel!"dir. Demokrasinin farklılıkların uyumu olması gerçeği karşısında, benzemezliklere asla geçit vermeyen bir düzenin belli aralıklarla seçim yaptırmasının herhangi bir anlamı olabilir mi? Evet vardır, dış dünyaya hoş görünmek. Büyüklerimizin temel kaygılarından biri de, içeriye hiç ifade etmedikleri bir şekilde hissettikleri, dış dünya korkusudur. Kendi seçmenlerine karşı kendi ideolojilerini dayatan "büyüklerimiz", bu kez dış dünyanın ululari karşısında, onların kurallarına göre oynamayı tercih etmektedirler. Bu ikili yaşam, onları damgalamaktadır.

Aydınlarımız

Büyüklerle küçükler arasında bir tabaka olan aydınlarımız da, "ne olacak bu memleketin hali?" sorusunu en fazla soran grup olmakla birlikte, bu sorunun sorulmasına yol açan ortamın baş hazırlayıcıları arasında yer almaktadır.

Bizim ülke aydını, mutlak doğruların peşinde koşar; bunları bulduğuna ve onların muhafızının kendi olduğuna inanır. Kendi aydın konumunu, halkın cahil olduğu varsayımı üzerine inşa eder ve buradan doğan ikilemin cenderesinde, travmatik bir hayat yaşar. Varolması için, cahil halk herşeyin doğrusunu bilen aydın zıtlaşmasına ihtiyacı vardır. Ama aynı zamanda kendini bu halkın öğretmeni olarak da konumlandırır. Halka neyi düşünmesi, nasıl davranması gerektiğini tebliğ eder (tabi rivayet muhteliftir, her aydın klanı başka doğruları tebliğ eder). Dram buradan itibaren başlar ve trajediye dönüşür. Halk cahil olmaktan çıkarsa, aydına ihtiyacı kalmayacaktır, eğer öğretmenlik yapmazsa misyoner olma işlevinden, yani "halk için aydınlık" konumundan uzaklaşacaktır. Sonuçta, "aydın olma konumu" her zaman tehdit altındadır.

Aydınlarımız bu umarsız misyonerliğin yanı sıra, tıpkı büyüklerimiz gibi kurtarıcılığa soyunmuşlardır. Ama bu işlevlerini ne büyükler, ne de halk kabul eder, bu yüzden onlar da yamanmak zorunda kalır ve fonksiyoner, yani şunun veya bunun memuru olurlar. Aydının dramı burada bitse ne alâ, bir de doğrularını ürettiği kaynakların kendine ait olmaması gibi kökten bir sorun yaşar. Ya Batı'dan, ya Doğu'dan beslenir, bunları bizim harmanlarda dövmeden olduğu gibi kabul ettiği halde, kendini "en milli" görmekten asla vazgeçmez.

Aydınlarımızın tekçi, toptancı, sihirli reçeteleri vardır. Bunlar toplumsal bir uzlaşmanın değil, aydın klanlarının kapalı kapı istişarelerinin ürünüdürler. Aydın, reçetelerini dayatmanın peşindedir, bu yüzden tartışmadan hoşlanmaz, ama kavgayı sever. Ve o da siyasetsiz ve iktisatsız bir toplum yapılanmasına katkıda bulunmaktadır.

Asıl anlamında siyaseti sevmez, çünkü bu, onun sihirli reçetelerini tartışmalı hale getirerek, onun yüce fonksiyonunu hiçe indirebilir. İktisadı da sevmez, çünkü "ürünlerine" (eğer varsa) müşteri bulması gerekecektir, oysa bu olanaksızdır.

Demek ki ülkeyi yönlendiren büyüklerimiz ve aydınlarımız, bize iktisatsız ve siyasetsiz bir Türkiye sunmaktadırlar. Ya biz ne yapıyoruz?

Küçüklerimiz ya da Bazılarının Deyimiyle Halk

Siyaset dışı kalmaktan şikâyetçi olmayan bir zümre söz konusudur. Bu ilk bakışta şaşırtıcı ifadenin destek noktasını, iktisadı geçmişinin hiçbir döneminde tanımamış bir kitlenin, kapışmanın kırıntılarıyla yetinme refleksini edinmiş olması meydana getirmektedir.

Dünyada varolmanın, dünyaya gelmiş olmanın, karnının birileri tarafından doyurulmasının yeterli ve gerekli koşulu olduğuna ilişkin zihinsel bir ikilem ürünü olan "küçüklerimiz", paylarının iktisaden belirlendiği bir düzene ruhen ve entellektüel olarak hazır değillerdir. O nedenle, bir hak mücadelesi olan siyaseti kendileri ve toplum için kuramamakta, buna karşılık, imtiyaz kapma yarışı olan yanaşmalık düzeninin içinde devinmeyi daha rahat görmektedirler.

Zarar eden işletme işçisinin dünya ortalama maliyet-

lerinden çok daha yüksek maliyetlerle üretim yapan köylünün, aşırı bolluktaki bir kitlenin üyesi işlevsiz memurun, düşük kalitede imalat yapıp yüksek fiyattan satabilen sanayicinin, arsa rantından ötürü yüksek kira alabilen ev sahibinin, hayatında bir gün bile çalışmadığı halde babasından ötürü yetim maaş alan geçkin kızın, kamu arazisine gecekondu yapıp kentin genişlemesiyle bir çok daireye sahip olan içgöçmenin, devlete borç vererek yüksek faiz alanın vb. iktisat kurallarına göre işleyen bir düzende çıkarlarının bozulacağı kesindir. Başkalarının hakkından kırıntı yürütmeye dayalı bu sistemden memnundurlar. İktisada dayalı bir düzende, imtiyazlarını, yani başkalarının hakkına ortak olma durumunu kaybedeceklerdir. O halde, bu kapışma sistemine dayalı, siyasetsiz ve iktisatsız toplumdan yana olacaklardır.

Küçüklerimizin hemen hepsi bu düzenden yanadır. Halk, kendine düşen kırıntıları kapışmaktan başkasını bilmemektedir, öğrenmeye de niyeti yoktur. Biz hepimiz suçluyuz!

Ne Olacak Bu Memleketin Hali?

Ne olabilir? Ne olmalıdır? diye de sorulabilir ve o zaman ortaya iki yazı daha çıkar. Kısa olma kastıyla yalnızca "ne olmalıdır?"a cevap vermeyi denersem, demokratik olmalıdır'dan başka bir sonuca ulaşamıyorum.

Neden demokrasi? Büyüklerimizi seçmek veya daha doğrusu, büyüklerimizin kendi aralarından işaret ettiklerine belli aralıklarla oy vererek, onların bizi kurtarmalarını beklemek değil elbette. Demokrasi, en öncelikli içeriği itibariyle, imtiyazlar küresinin yerine haklar küresinin ge-

çirilmesidir. Yani iktisat ve siyasetin önce kurulmaları, sonra işletilmeleri ve nihayet toplumsallığımızın vazgeçilmez tabanı olarak pekiştirilmeleridir.

İktisat ve siyasetin olmadığı bir toplum, ulusal serveti kendi keyiflerine göre paylaştıranlara av olur ve sonunda tabii kurtarılmayı bekler. Bu kısır döngüyü kırmanın yegâne yolu, küçüklerin bizzat siyaset yapmaları ve ulusal hasıladan, ona kattıkları kadar pay almaya razı olmalarından geçmektedir. Bu da yeni bir toplum projesi ve yeni bir anayasa, daha doğrusu, ilk hakiki Türk anayasasının yapılması demektir.

Her toplum, karın doyurmaktan iktisada, yönetilmekten (veya güdülmekten) siyasete geçerken, bunu belgelemiştir. Toplumun bütün katmanlarının, bu başat iki düzlem üzerindeki/konusundaki uyum iradesini kayda geçiren bu belgeye, kötü bir Türkçeyle anayasa diyoruz. Ama, bir kenara bırakılması çok yazık olan eski dildeki teşkilâtı esasiye tabiri, yani toplumun esas kuruluşu çok daha uygundur. Burada siyasal ve iktisadi toplumun kurulduğu vurgulanmaktadır. Çünkü toplum zaten vardır, olmasaydı anayasa yapamazdı. O halde, anayasa (teşkilât-ı esasiye) ile toplumun iktisadi ve siyasal toplum haline geldiği belgelenmektedir.

Biz Türkler hiç anayasa yapmadık. Çünkü ne iktisadı, ne de siyaseti oluşturabildik. Türk toplumu, hem siyasal, hem de toplumsal sözleşmesini yapma noktasına çoktan gelmiştir. Bu ülke, köhne bir himayeciliğe, kabileciliğe, Olimpos tanrılarına teslim olmayacak kadar gelişmiştir.

Anayasamızı kendimizin yapma zamanı gelmiştir. Bu memleketin halinin ve istikbalinin ne olacağına, orada, biz karar veririz.

"Demokratım" Demekle Demokrat Olunmuyor

Başbakan Erbakan, hakkında açılan bir dava nedeniyle avukatı aracılığıyla verdiği savunma dilekçesinde, "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemini "fesat" olarak nitelendirmiştir. Aynı dilekçede bu fesat kelimesinin hukuksal anlamının "hukuksal bir işlemdeki sakatlık" anlamına geldiğini söyleyerek, kendini savunmuştur.

Fesadın böylesine bir hukuksal anlamının olmadığı, hukukçu olmayanların bile bilecekleri kadar açıkça ortadadır. Bu kelimenin gerçek anlamı, bozukluk, karışıklık, çürümedir. Bunlardan türeyen siyasal anlamı ise, iktidar aleyhine girişilen komplo hareketidir.

Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, iktidarla aynı fikirde ve aynı yolda olmamayı fesat, yani komplo olarak nitelendirmektedir, avukatı aracılığıyla başvurduğu tevil her ne olursa olsun, işin gerçeği ve söyleminin yegâne içeriği sadece budur.

İşte tam bu noktada, ortaya çok ciddi bir demokratik

etik ve estetik sorunu çıkmaktadır. Çünkü başbakan Erbakan, her fırsatta kendinin ve partisinin demokrasiden yana olduklarını, kendinin tam bir demokrat olduğunu ve anti-demokratik saldırılara maruz kaldıklarını ileri sürmektedir. Keza, Refah Partisi'nin söz söylemesine izin verilen bütün mensupları da aynı sözleri dillerine pelesenk etmiş durumdadırlar. Ama Erbakan'ın diğer birçok sözü ve eylemi gibi, bu da anti-demokratiktir, çünkü demokratik bir sistemde fesat (komplo) olmaz, meşru muhalefet olur. Veya tersinden söylenmesi halinde, komplo (fesat), ancak muhalefetin iktidar tarafından meşru sayılmadığı rejimlerde ortaya çıkar. Eğer Erbakan, hayran olduğunu her fırsatta ifade ettiği İslam devletleri siyasal tarihini hafızasında bir canlandıracak olursa, bu rejimlerin istisnasız hepsinde hiçbir meşru muhalefetin varlık kazanamadığını, ama buna karşılık, Refah Partisi'nin kendini devamcısı olarak gördüğü Osmanlınınki de dahil tüm bu devletlerin tarihinin birer fesat (komplo) zincirinden ibaret olduğunu hatırlar.

Fazla uzağa gitmeden birkaç örnekle yetinirsem, islami doktrinin saltanatı açıkça yasaklanmasına rağmen, dört halife döneminden hemen sonra kurulan Emevi hilafetinden itibaren, bütün islam ülkeleri hanedanlar (saltanat) tarafından yönetilmiştir. Kuranda öngörülen islami cemaat yönetimi hiçbir islam ülkesinde uygulanmamıştır.

Gene bu bağlamda, islamiyetin açıkça öngördüğü şuranın asla uygulanmaması, iktidarın her zaman fesat yoluyla el değiştirmesine yol açmıştır. Abbasi döneminde Haşhaşiyun tarikatının işlediği siyasi cinayetleri ve giriştiği komploları uzaklıkları nedeniyle bir yana bırakıyorum. Ama Genç Osman'ın, III. Selim'in, Deli İbrahim'in ve da-

ha birçok padişahın halledilmelerini (tahttan güç kullanarak indirilmelerini) hatırlatmakla yetiniyorum. Kabakçı Mustafa veya Alemdar isyanlarını; Celali isyanlarını; İstanbul'daki yeniçeri ve diğer kapıkulu taifesinin kazan kaldırmalarını, padişah ve vezir kellesi almalarını, sokakta terör estirmelerni de hatırlatıyorum. Yatağında ölen veziri azam sayısının, boğulan sayısından çok daha az olduğunu sadece işaret ediyorum. Topkapı sarayının dış avlusunun adı Siyaset Meydanı'dır ve siyaset Osmanlıcada "ceza olarak öldürmek" anlamına gelir; siyasetgâh ise, "yönetim tarafından yargısız verilen idam cezalarının infaz yeri" demektir.

Demek ki gelenek, iktidarın keyfi bir yönetim sürdürmesi, bu yüzden de muhalefetin ancak fesat biçiminde ortaya çıkabilmesi yönündedir. Bunun sonucunda, Türkçede "ya devlet başa, ya kuzgun leşe" biçiminde bir özdeyiş türemiştir. Bu ifade, siyaset geleneğimizin ancak kanlı hesaplaşmalara olanak verdiğini veciz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anayasasında demokratik bir devlet olduğu çok açık belirtilen Türkiye Cumhuriyetinin bir başbakanının bu geleneği sürdürme niyeti içinde olduğunu düşünmek bile istemiyorum, ama Başbakan Erbakan, sözkonusu savunma dilekçesinde "vatandaşların iktidarı ve siyasi partileri uyarmak için eylem yapma haklarının bulunmadığını" bildirmiştir. Bundan da beteri, bu eylemin "iktidar tarafından onaylanmamış olması", onun fesat olarak nitelendirilmesi için yeterli bir gerekçe olarak görülmektedir. Görülen birşey daha vardır, o da başbakan Erbakan'ın muhalefet ile fesadı aynı şey olarak algıladığıdır.

Demokrasi, bizim adımıza çok üzücü olsa da, bir

Batı icadıdır. Yani Erbakan'ın içinde kalmakta ısrarlı olduğu Doğu saltanat geleneği, böylesine bir oluşuma olanak verecek ortamın unsurlarından hiçbirini yaratmamıştır. Çünkü Refah Partisi genel başkanının savunma dilekçesinde zikredilen "vatandaş" bu topraklarda ortaya çıkmamış ve serpilmesi hep önlenmiştir.

Zaten Erbakan "vatandaş" derken "uyruk"u kastetmektedir. Uyruk, iktidara tabi olan, ondan emir alan, onun gösterdiği doğrultuda hareket eden kimsedir. Uyruğun ne düşüneceğini, nasıl davranacağını, ne yeyip içeceğini, yani herşeyini iktidar belirler. Sözün kısası, uyruk bir birey değil, bir "bir"dir. Uyrukların hepsi birbirine benzer, iktidar bunların böyle olmaları ve kalmaları için gayret sarfeder ve böylesine bir topluluk yalnızca toplama işlemiyle yönetilir: "şu kadar teba...". Uyruğa dayalı sistemlerde insanların soyadlarının olmaması çok belirleyicidir, çünkü onlar birer "birdirler" ve ayrı kimliklere ihtiyaçları yoktur.

Vatandaş ise başka bir tarihin, başka bir oluşumun ürünüdür. Herşeyden önce bireydir ve diğerlerinden farklı olduğu için bireydir. İşte demokrasi burada devreye girer. Birbirlerinden farklı düşünceleri, yaşamları, çıkarları vb. olan bütün bu bireyleri bir uyum içinde birarada tutma sanatı olarak demokrasi, ancak iktidarın karşısında muhalefet(ler)in olması halinde varolabilir. Ve Doğu geleneğinin hiçbir zaman kavrayamayacağı başat bir unsur olarak, demokrasilerde herkesin muhalefet hakkı vardır. Limitte, tek bir kişinin bütün topluma ters düşme hakkı bile vardır. Yani demokrasilerde iktidar ülkenin efendisi ve sahibi olmadığı için, emir verme ayrıcalığı da yoktur ve gene Doğu geleneğinin asla anlayamayacağı diğer ba-

şat bir unsur olarak, demokrasilerde çoğunluğun her istediğini yapması olanaklı değildir.

Demokrasi, farklılıkların korunması, ama uyumlu hale getirilmesi üzerine dayanır. Ülkemizde maalesef çoğu kimsenin öyle sandığının tersine, sandıktan çıkma bir faşizm değildir. Dayatmacılık, totaliterlik, ideolojik baskı vb., anti-demokratiktir. Bu nedenle, bireylerin ister tek başlarına, isterse gönüllü olarak mensup oldukları kuruluşlar aracılığıyla düşüncelerini istedikleri gibi ifade edebilmeleri; gösteri, protesto yapabilmeleri, yani eylemde bulunabilmeleri demokrasinin olmazsa olmaz koşullarındandır.

Demokratik anlamda hukuk devleti, yasaların egemen olduğu bir devletten ibaret değildir. Bunun çok iyi anlaşılması gerekir ve korkarım Doğu geleneği bunu anlamakta da acze düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yasa egemenliği, tarihin kaydettiği bütün devletlerin ortak özelliğidir. Başka bir ifadeyle, tarih boyunca yasaların egemen olmadığı hiçbir devlet olmamıştır. Ama asıl önemli olan, yasaların kaynağı ve kapsamıdır. Tarih boyunca bütün devletlerde yasaların tanrısal kaynaklı oldukları iddia edilmiş ve bunların değişmezliğinin arkasına sığınan saltanatlar, insanları kul, teba, uyruk olarak, sürü halinde tutmuşlardır.

Buna karşılık demokratik hukuk devleti, yasaların vatandaşlar (veya temsilcileri) tarafından yapıldığı ve her türlü hakkı güvenceye aldıkları yapılanmanın adıdır. Bu açıdan Erbakan'ın yasaları bahane etmesi ve vatandaşın sesine kulak vermekten kaçınması, onun saltanatçı Doğu geleneği içinde kök saldığının işaretlerinden birini daha oluşturmaktadır.

Türkiye totaliter rejimlere müstehak olmayacak kadar gelişmiş bir insan varlığına sahip. Bireyselleşmiş bireylerin sayısı hızlı olmasa da artıyor. İnsanlarımızın epeyce bir bölümü imtiyaz peşinde koşmanın insan onurunu zedelediğini fark ederek, haklarını talep ediyor. Bu ülkede yaşayanların büyük bölümü artık din devletinin, yeryüzünde tanrıyı egemen kılmak için değil de, bir oligarşiyi iktidara getirmek için kullanılan bir yöntem olduğunu görebilecek olgunlukta.

Erbakan'ın temsil ettiği zihniyet bu ülkenin, bu coğrafyanın binlerce yıldan beri süren dünüdür. Ama yarın geliyor, hem de hızla ve hiçbir totaliteye geçit vermeyeceğe benziyor. Hele bir de bu ülke insanlarının kul olmaya razı olmayacak kesiminin bilincinin yükselmesiyle.

Siyasetsiz Siyaset

Dilin ortaklaşa bir haberleşme kanalı olmaktan hızla uzaklaşarak, kişisel hırslara feda edildiği bu ülkede, en kötü muamele gören kelimelerin başında "siyaset" geliyor. Osmanlı Türkçesinde, "devletin cezalandırma kastıyla yargılamadan verdiği idam hükmü" anlamına gelen bu kelime, zaman içinde Batı dillerinin politika sözcüğünün içerdiği anlamları da kazanmaya başlamıştır.

Batı dillerinin politika kelimesi, eski Yunancanın *politikos*'undan (*polis*'e ilişkin) gelmektedir. *Polis,* eski Yunancanın kapsamlı kelimelerinden biridir. Hem kenti, hem bu kentle civar kırın oluşturduğu şehir-devleti, hem de buradaki toplumu ifade eder. Bu durumda *politikos,* devlet halinde yaşayan bir toplumun, bu örgütlü beraberlikten doğan bütün sorunlarının çözüm seansları olmaktadır. Bunun yanı sıra, toplum bireyler tarafından kurulduğu için, siyaset de bu bireylerin öncelikli işidir. Batı'daki gelişme de, politikanın siyasal topluma ilişkin sorunların çözüm alanı olması yönünde olmuştur.

O halde kaçınılmaz ve Türkiye'de hep ıskalanan bir saptama olarak, siyasal topluma mensup herkes siyaset yapma hakkına sahiptir. Buradan da iki soru kaynaklanmaktadır. Birincisi, kimler siyasal topluma mensuptur? İkincisi de, bizim ülkede siyaset neden belli bir grubun tekelinde olarak görülmektedir?

Bu iki sorunun cevabı aynı olgusal düzlemde verilebilir. Demokrasilerde siyasal toplum yurttaşlardan meydana gelir; daha da açıkçası, demokrasilerde bir ülkenin bütün yetişkin yurttaşları siyasal topluma mensupturlar ve isterlerse siyaset yapabilirler, yani topluma ilişkin sorunların çözümünde taraf olabilirler ve kanaat belirtebilirler.

Buna karşılık demokratik olmayan toplumlarda, siyaset yalnızca bir iktidarı ele geçirme kavgasından ibarettir ve yurttaşlar arasında değil, birkaç rakip ve kemikleşmiş "siyaset" klanı arasında olur. Burada hemen açılması gereken bir parantez bulunmaktadır. Klan ile siyasal parti arasında uzaktan bakıldığında görülen benzerlik, yaklaştıkça kaybolmaktadır. Siyaset klanının tek amacı iktidarı ele geçirmektir. Siyasal partinin ise amaçlarından yalnızca biridir, bunun yanı sıra farklı bir görüşe hayat kazandırmak da önemli bir yer tutmaktadır. Siyaset klanı açısından iktidara gelmenin amacı sorun çözmek değil, ülkenin iktisadi üretimini denetimine geçirerek, yandaşlarını avantajlı hale getirmektir. Bu nedenle, siyaset klanlarının egemenliğindeki toplumlarda "siyaset" bir meslek sayılır ve ancak *bazı* kimselerin yapabileceği iddia edilir ve bu iddia çoğu zaman çok çeşitli yasaklarla desteklenir. Böylesine bir sistemde, siyasal toplum yurttaşlardan değil, "siyaset" profesyonellerinden oluşur ve siyaset-dışı tutulan geniş kitle ise, uyruk konumunda kalır veya en iyisinden

belli aralıklarla sandığa gitmesinin siyasete katılma olduğuna inandırılır. Ondan bu mamayla yetinmesi istenir.

Buna "siyasetsiz siyaset" adını veriyorum. Çünkü aslında siyaset herkesin işidir. Bu genel ilkeye getirilecek her kısıtlama, siyasetsizliğe biraz daha kayışın işareti olacaktır. Siyasetsiz siyasetin en vahim sonucu, siyaset yapabilenlerin bütün çözüm öneri ve eylemlerinin total olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, siyasetsiz siyaset bölücüdür, toplumda azınlıklar ve çoğunluklar yaratmakta, yurttaşları uyumdan uzaklaştırmaktadır.

Siyaseti yok eden veya daha doğrusu gelişmesi sırasında tevkif eden bu başat olgu, kısmiliklerin dengesi ve son tahlilde uyumunu arayan yurttaş eylemini olanaksız kılmakta ve sonuçta, "büyüklerimiz herşeyin iyisini bilir" gibi bir pasiflik içinde donan, kesişen, türdeşleşen şekilsiz bir kitlenin üzerinde ve dışında bir "kapalı kapı arkası" pazarlık sürecinin "siyaset" olarak anlaşılmasına ve kabulüne yol açmaktadır. Oysa gerçek siyasette büyükler olmaz, sadece farklı görüşler taşıyan bireyler olur ve bunların temsilcileri yönetimi gerçekleştirir, ama hükümdar olarak değil, hizmetkâr olarak.

Bütün kavramların ve gerçeklerin böylesine tepetaklak edilmesi, garip tartışmalara da yol açmaktadır. Demokrasiyi sandıktan ibaret gören, halkın (toplumun) siyasal egzersizi olarak yalnızca belli aralıklarla oy atmasını planlayan bu anlayış, kimin konuşup, kimin konuşamayacağına ciddi bir kıstas bulamamanın sıkıntısı içinde, kendi dışında hiç kimsenin konuşmaması gerektiğini (hatta iktidarı elinde tutan klan dışında) siyasal bir vecize haline getirirken, gücünün yetmediği gruplar önünde eğilmekte, gücünün yettiğinin ise emdiği sütü burnundan getirmektedir.

Siyaset olmayan siyasetin ithamlarının başında, belli bir siyasal partiye mensup olmayanların ve olmak da istemeyenlerin fikir beyan etmesi durumunda onlara yönelttiği "siyasete bulaştı" suçlaması gelmektedir. Bu açık bir paradokstur. "Siyasete bulaşmak" suçsa, bu ithamda bulunan da suçludur. Demek ki, asıl söz konusu olan "siyaset yapabilme"yi bir ayrıcalık olarak muhafaza etme iştiyakidir.

Gerçek bir demokraside, toplumun tümü ile siyasal toplum bir ve özdeştir. İsteyen herkes fikir beyan eder, kişisel veya örgütlü olarak şu veya bu siyasetin lehinde veya aleyhinde eylem yapar. Ancak bunun istisnaları elbette vardır ve bu istisnalar, herkesin siyaset yapması genel ilkesinin engeli değil, güvencesidirler. Örneğin, sahip olduğu siyasal gücünden, iç hiyerarşisinin bireysel konumları engellemesinden ve totalite dayatabilme olanağından ötürü, ordu mensuplarının üniformalıyken siyaset yapmaları kabul edilemez. Zaten bu siyaset de olmaz. Keza, herhangi bir dinin kutsallığını siyasal arenaya taşımak ve siyasal talepleri dinin değişmezliğinin ve mutlaklığının zırhının arkasında dile getirmek de, aynı nedenlerden ötürü kabul edilemez. Daha açıkçası, totalitelerin siyaseti ortadan kaldırmak için siyaset yapmalarına olanak tanınamaz. Bunun yanı sıra, seçme olanağımızın olmadığı özelliklerimiz veya kimliklerimizin üzerinde de aynı nedenlerden ötürü siyaset yapılamaz, çünkü bunlar uyuma değil, uyumsuzluğa gebedirler.

Ama değişken, tartışmalı, farklı olan her alan, her konu, her konum, herkesin söz ve eylem hakkının içine girer. Herkes yapamıyorsa, siyaset siyaset değil, dayatma olur.

Demagoji ile Demokrasi Birarada Yaşayamazlar

Demagoji, 18. yüzyılın iyice sonunda Eski Yunancanın *demagogia*'sından (halkı peşinden sürükleyecek sözler etme) türetilerek, Batı dillerindeki yerini almıştır. Kitlelerin tutkularını okşayan, tahrik eden, yönlendiren siyaset anlamına gelmektedir.

Her Türk çocuğu, demokrasinin "halkın kendi kendini yönetmesi" olduğunu öğrendiğine göre, demokrasiyle demagoji arasında bir fark yokmuş gibi gözükmektedir. İşte bu tanımsal özdeşlik Türkiye'ye özgüdür ve kurumsal zıtlığı açıklamakta güçlük çekmekte, bu yüzden bu ülkede demokrasi sanılan şey, çoğu zaman demagojiden başka birşey olmamaktadır.

Küçük Prens'in yazarı Antoine de Saint-Exupéry, "eşitlik ilkesi, ortak ölçü yokluğundan ötürü aynılık ilkesi haline gelerek yozlaşınca, demagoji sahneye çıkar" demektedir. Buradan, demokrasinin eşitlik ilkesine, demagojinin de aynılık ilkesine dayandığını ve demagojinin

demokrasinin en büyük düşmanı olduğu sonucunu üretmek mümkündür. Ancak, böylesine bir önerme, eşitliğin nasıl olup da aynlık, özdeşlik olmadığının açıklanmasını gerektirmektedir.

Eşitlik, özü itibariyle matematik bir kavramdır ve zihinsel bir çıkarsamaya dayanır. Yani, toplama işlemini, ve buradan hareketle diğer işlemleri yapabilmek ve sonuçta matematiğe ulaşabilmek için, özünde aynı ve özdeş olmayan, ama benzer olan birimler eşdeğer kabul edilmişlerdir. Örneğin, aralarında çeşitli farklar bulunan (bulunması kaçınılmaz olan) bir elma grubunu sayısal olarak ifade edebilmenin, örneğin beş elma diyebilmenin yegâne yolu, her bir elmayı diğerleriyle eşit saymaktır. Keza, çok farklı meyvaların hepsini, meyva başlığı altında eşit sayarak toplamak da mümkündür. Bu eşitlik varsayımı, sizin hangi kıstasa göre topladığınıza bağlı olarak genişletilebilir. Örneğin, aralarında devasa farklılıklar bulunan canlıların tümünü, canlılar başlığı altında toplarken, bir amip ile bir fili de eşit, eşdeğer veya özdeş saymış oluruz. İşte eşitlik, böylesine kabule dayalı bir kavram olup, maddi hiçbir temeli yoktur. Yani gerçek dünyada eşitlik yoktur.

O halde, herbir noktası itibariyle özdeş, aynı, eşit iki herhangi birim bulunması olanaksız olduğundan, eşitlik ancak matematik soyutlamalarda mümkündür. Gerçek dünyada ve bizi asıl ilgilendiren ortam olan insanlar arasında ise, eşitlik ancak tanımlanan bir durum olarak ortaya çıkabilir. Ve böylesine bir tanımlama da, ancak bireylerle toplum ve bireyle birey arasındaki ilişkiler düzleminde olabilir.

Ancak böylesine bir düzlemde tanımlanabilen ve an-

cak bundan sonra belli bir varoluş kazanabilen eşitlik, birey ile hak arasındaki bağlantıyı belirlemekten öteye geçemez. Daha açık bir ifadeyle, her bir bireyin hem genel haklar çerçevesi içinde (yaşama hakkı, çalışma hakkı vb.), hem de bireysel haklar bağlamında (kendi emeğinin ürününü serbestçe tasarruf gibi) belirlenmiş aktüel ve potansiyel kazanımlarının güvencesi, yurttaşlararası eşitlik alanını oluşturur.

Ama bu eşitlik bir hak eşitliği olduğu için, herkesin herşeye hakkının olduğu anlamına gelmez. Burada "hak etme" kavramı ve ölçüsü devreye girer. Örneğin, hukuk diploması olmayan avukatlık, tıp diploması olmayan hekimlik yapamaz. Oysa matematik eşitliğe dayalı özdeşlik ve aynılık söylemi, herkesin zorunlu olarak herşeye hakkı olacağı saçma çıkarsamasına ulaşma durumunda olduğundan, bu ilke çerçevesinde herkes avukat veya hekim olabilecektir.

Bu durumda ikinci bir ayırım hattına gelmiş bulunuyoruz. Demokrasi, yurttaşın varlığına; demagoji ise uyruğun varlığına dayanır. Yurttaş, bireyselleşmiş bir birey olarak, haklarını talep eder ve bu amaçla siyaset yapar, bu yüzden de toplumun tümünden sorumludur. Buna karşılık uyruk, kişisel çaba ve kazanımlarıyla hiçbir bağlantısı olmayan bir şekilde imtiyaz talep eder ve kendi elde ettiklerinin diğerlerine zarar verip vermemesiyle hiç ilgilenmez, bu yüzden siyaset yapmaz, bu işi "büyüklere" bırakır ve onlara yanaşarak imtiyaz elde etmenin peşine düşer. Toplumdan sorumlu olması söz konusu değildir, çünkü kendinden bile sorumlu değildir.

Halk kavramı da küçük bir irdelemeyi haketmektedir. Bir ülkede yaşayan bütün insanları ifade eden bu çok

geniş kapsamlı kelime, bizatihi bu genişliğinden ötürü aşırı muğlak ve belirsizdir. Sınıf, cinsiyet, yaş, din vb. gibi hiçbir konumu belirlememekte, fizik veya moral farklılıkları yok saymaktadır. Toplumdaki bütün farklılıkları özdeş kılmaktadır, ama bu özdeşliğin yalnızca adsal düzlemde olduğunu, gerçeğe hiç denk düşmediğini de gizlemektedir. Ama asıl önemlisi, toplumun vatandaşlardan mı, uyruklardan mı meydana geldiğini hiç işaret etmemektedir. Örneğin 16. yüzyıl Osmanlı halkı ile 20. yüzyıl İsveç halkı aynı kelimeyle ifade edildiklerinden ötürü, özdeş, hiç değilse benzer sayılabilirler. Oysa, Osmanlı halkının tamamı uyruklardan, İsveç halkının tümü vatandaşlardan oluşmaktadır. Ve bu taban tabana zıt iki gerçekliği aynı kelimeyle ifade etmek son derece yanlıştır.

Demagoji, işte halkının çoğu uyruklardan oluşan toplumlarda at koştururken, demokrasi ancak vatandaşların çoğunlukta olduğu toplumlarda gerçek içeriğiyle işleme olanağına kavuşabilmektedir. Demagoji ile demokrasinin neden birarada yaşamayacakları da böylece açığa çıkmaktadır.

Çünkü demagoji, halkı sinsi bir şekilde yücelterek, onu kul ve uyruk olarak tutmaya, böylece insanlara kendi biçtiği ölçüler içinde imtiyazlar dağıtmaya dayalı bir siyasettir. Böylesine bir ortamda insanlar ancak edilgen olabilmektedirler. Demokraside ise, insanlar haklarını hem bilmekte, hem talep etmekte, hem de siyaset yoluyla kaybını önlemektedirler. Bu durumda, demagojik bir siyasetin egemen olduğu bir toplumda, insanlar arasında varolduğu iddia edilen sanal bir aynılık ve özdeşlik, eşitlik olarak yutturulmakta ve bu eşitlik en gaddar eşitsizlikleri gizleyen bir örtü olarak dillere pelesenk edilmektedir. Buna

karşılık demokraside eşitlik, hak eşitliği olduğu için, siyaset yurttaşlar tarafından yapılmakta, iktidar bir imtiyaz dağıtıcısı olmaktan çıkarak, hizmetkâr olma noktasında dengeye gelmektedir.

Ülkemizde ne yazık ki şimdiye kadar hep demagoji ön planda olduğundan, demokrasi, yurttaş, hak gibi kavramlar fantezi olarak kalmaktadırlar. Bu ülkede iktidar olmak, hâlâ halka (şekilsiz bir kitle olarak) mama dağıtmak olarak görülmekte ve uygulanmaktadır. Son günlerde gündeme oturan sekiz yıllık kesintisiz eğitim de, bizim demagojik siyasetten başkasını bilmediğimizin açık bir kanıtıdır. Demokratik bir rejimde, özel bir konu (din eğitimi özel bir konudur) kamusal kaynaklarla finanse edilemez, bunu kimse aklına bile etiremez. Din gibi özel bir eğitim alanının kamusal kaynaklarla finanse edilmesinin talep edilmesi bir imtiyaz talebidir. Ama demagojinin bizi alıştırdığı, "hepimizin aynı, eş, eşit (bu, kardeş sözüyle ifade ediliyor) olmamız" yalanı, Türkiye'yi içinden çıkılmaz saçmalıkta tartışmalara sürüklüyor.

İmam-hatip okullarının devlet tarafından kurulmasını ve işletilmesini isteyenlerin hak değil de imtiyaz peşinde koştukları son derece açık, bunlar Türkiye'nin tümünün demagojik siyasetlere av olma sürecine kendi katkılarını yapıyorlar. Oysa, demokraside dinsel eğitim elbette haktır, ama herkesin kendi cebinden karşılaması halinde. Bu ülkedeki hıristiyan, musevi veya alevi yurttaşlar bu işi kendi ceplerinden yaparlarken, sünnilerin bu işi devlete yaptırmaktaki ısrarları, demagojik siyasetlerin ne denli çoğunluk cuntaları yaratabileceğini gösteren esaslı bir örnektir. Ve elbette, demagoji varsa demokrasinin olmadığının da.

Demokratik Bir Hukuk ve Adalet Sistemi İçin

Hukuk, uygulamada yasama organı tarafından meydana getirilen bir kurallar manzumesi olduğu için, hak sahiplerinin, yani vatandaşların tümünün bu oluşuma müdahale olanakları kısıtlıdır. Yurttaşların yasama faaliyetine hiçbir şekilde müdahale edemedikleri sistemlerde, hukuk, bu ülke insanlarının nasıl davranması gerektiğinin mevcut iktidar tarafından tebliği biçiminde ortaya çıkmaktadır. Zaten bu ülkede yaşayan insanlar da vatandaş statüsünde değil, uyruk (bağımlı) statüsünde bulunmakta ve devletin (iktidarın) emirleri doğrultusunda davranmakla yükümlü sayılmaktadırlar.

Buna karşılık demokrasinin ideali, hiçbir vatandaşın hakkının bir başkası, başkaları veya kamusal otorite tarafından ziyan edilmediği, boşa harcanmadığı, gaspedilmediği, tanınmasının önündeki engellerin kaldırıldığı optimum bir yapılanma yaratmak olduğuna göre, demokratikleşmeyi ileri götürme bağlamında hukuk oluşturma sü-

recinin de vatandaşların denetim ve müdahalelerine açık olma gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Ancak doğrudan demokrasinin bir ütopya olduğunu tarihsel deney kanıtlamıştır. Üstelik, yalnızca ekonomik alanda değil, siyasal alanda da yaşanan büyük globalleşme eğilimi, en azından öngörülebilen geleceğin eskisinden daha büyük siyasal formasyonlara doğru yöneleceğini düşündürtmektedir. Bu durumda, şu an için öngörülebilir gelecek açısından temsili demokrasiden başka çare bulunmamaktadır.

Fakat temsili demokrasi, vatandaşların siyasal iradelerini temsilcileri aracılığıyla kullanmaları esasına dayandığı için, optimum demokrasiye ulaşmak için gerekli yurttaş müdahalesi bir çelişki yaratmayacak mıdır? Veya yurttaş müdahalesi temsili demokrasiyi anarşiye sürüklemeden nasıl olabilir?

Homo politicus = Vatandaş veya Tersi

Siyaset sanat gibi değildir. Sadece güzeli, kendi güzelini veya evrensel güzeli arayış çabası olarak, her tür dış beğeniyi devre dışı bırakan, anın anlayış ve kavrayışlarını kaale almayarak, yalnızca belirli bir uyum (belki de uyumsuzluk) ve düzen (belki de düzensizlik) peşinde koşan saf bir sanat mümkün ve meşrudur. Yani sanat için sanat olabilir. Ama siyaset için siyaset olmaz. Bundan da ötesi, ideal bir siyasetin, yani felsefi terimle saf bir siyasetin kuralları da konulamaz. Çünkü siyaset, tartışmalı toplumsal sorunları çözme seanslarıdır. Veya başka bir söyleyişle, bireyle toplum, toplulukla toplum, toplulukla, topluluk ve üretilebilecek benzer ikilikler içindeki her tür

çatışma, uyuşmazlık unsurunun çözülme, giderilme ve bunlara bakarak içtihat oluşturma seanslarıdır. Bu yüzden son derece aktüeldir ve yaşananın, oluşanın hem parçasıdır, hem onları etkiler, hem de onlardan etkilenir. Ama siyaset aynı zamanda son derece tarihseldir de, siyaset yapılırken atıflar sürekli geçmişedir. Eskinin dili, eskinin hukuku, eskinin kalıpları, eskinin alışkanlıkları kullanılır. Ve bunların tarih içindeki köklerini, değişim ve gelişim süreçlerini ayıklamak her zaman mümkün değildir. Belki de siyasetin, güncelleşen tarih olduğunu bile söylemek mümkündür.

Öte yandan siyaset, tıpkı yaşamak gibi herkesin işidir; yapmak istemeyenin bile işidir, çünkü siyaset yapmanın reddi hiç bir paradoksal olmayan bir şekilde siyasettir. Fakat belirtmeden geçmeyeyim, herhangi bir otoritenin bazılarının veya herkesin siyaset yapmasını yasaklaması, engellemesi, siyaset değil, toplumu reddeden bir öztahriptir. Çünkü çobanlığa soyunan bir yönetim, çaldığı kavaldan çıkan nağmelerle yönettiğini sanır, ama bu nağmeler yönetilenlere önermeler biçiminde değil de, emirler biçiminde ulaştığından ve onları şartlandırdığından, ortada yönetim değil, gütme vardır.

Siyaseti ister yapsın, ister yapmasın, ister sevsin, ister sevmesin, yurttaşlar yaparlar. Onların temsili demokraside temsilcilerini yasama organına göndermeleri ne siyasetin tamamı, ne de hatta siyasettir, yalnızca bu kapsamlı ve sürekli sorun çözme seanslarının bir aşamasıdır, üstelik en önemlisi olmayan bir aşamasıdır.

Sorunlar toplum içinde ve yurttaşlar ile onların kuruluşları arasında doğduğuna göre, elbette onlar tarafından çözülecektir. Yurttaş olmak uyruk olmanın tersine bir rüşt

ispatıdır, bu nedenle bir vasinin sorun çözmesi beklenmeyecektir. Parlamentonun yasama yetkisi, yurttaşların uzlaşımları doğrulutusunda iş görecektir. Yurttaşların her gün ve her sorunda biraraya gelerek sorun çözüm yolları üretmeleri olanaksız olduğundan, parlamento bir geometrik yer, bir yoğunlaşma merkezi görevi görecektir. Öyleyse, parlamento ile yurttaşlar arasındaki tüm kanallar açık kalmalıdır, yoksa parlamento çobanlaşır.

Bu kanallar, yurttaşların seslerin hem diğer yurttaşlara, hem de temsilcilerine duyurmalarına olanak veren bir yapı içinde olmalıdır. Yani medya özgür ve özerk, üniversite özgür ve özerk, sivil toplum örgütleri özgür ve özerk olmalıdır. Tabii bunun ayrılmaz parçası olarak, ifade serbestisi üzerinde en ufak bir engel bile bulunmamalıdır. Bunlar yetmez, ayrıca toplum üyeleri kendi kutsallıklarını, değişmezliklerini, dogmalarını, vb. başkalarına dayatmamanın egzersizden geçmiş olmalıdırlar ve bu bağlamda devlet, elbette her tür kutsaldan, en başta da kendi kutsallığından arınmış olmalıdır.

Hukuk Toplumdan Kaynaklanır

Eğer hukuğu, ona uyan asıl anlamında alır ve hakların sicili olarak kabul edersek, hakların da toplum hayatının içinde doğdukları gerçeği karşısında, hukuğun toplumdan kaynaklanması gereğine ulaşmış oluruz.

Bir toplum, herşeyden önce kayda geçmiş veya geçmemiş bir kurallar manzumesidir. Bu kurallar, toplumun tümüne, kısmına veya kısımlarına yönelik olabilir. Hak ile kural arasındaki ilişki de kuralların çoğu zaman kısmi nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Her kısım, il-

ginç bir paradoks gereği, kısımlıktan totalliğe terfi etmek ister, bunu şimdiye kadar önlemek mümkün olmamıştır Bu eğilimi önlemek değil, ama evcilleştirmek mümkündür, işte burada hakların sicili olarak hukuk ortaya çıkmaktadır.

Kurallar neyi düzenlerse düzenlesinler, hatta kısmiliği totalliğe yöneltsinler, sonuç olarak onlar da hayatın değişkenliği karşısında değişken, hatta ölümlüdürler, ama bu konuda en önemli nokta, her bireyi veya grubu diğerlerine nazaran belirleyen ve temsil eden hakların güvence altına alınma zorunluğudur.

Genel ilkeler; işte parlamentonun varlığını gerekli ve meşru kılan temel unsur ve taban ögesi budur. Gündelik hayatın karmaşası ve kargaşası içinde birbiriyle çakışan, çelişen, kesişen ve bazen de birbirine üst gelmeye çalışan, bu yüzden de çatışan sayısız hakkın hangi doğrultuda korunacağını, kimin haklı kimin haksız olduğunu belirleyecek öge, genel ilkelerdir.

Ama genel ilkeler de toplumdan kaynaklanır. Toplumun filozof, düşünür ve bilim adamlarından. Bunlar, yüzyılların tartışma, çürütme ve doğrulamalarının süzülmüşlüğünden gelerek, gene bir gün yerlerini başka ilkeler bırakmak üzere, insanlığın bu ada layık olmak için geliştirdiği şeref tablosunu bir süre işgâl ederler. Bu şeref tablosunun kayda geçmiş hali anayasadır. Kendi iradesiyle birarada yaşayan insanların şirketi olarak kurulan her toplum, oluşturucularının kurucu idareyi meydana getirdikleri fiktif bir siyasal sözleşmenin sonucu olan anayasasında herkesi bağlayan genel ilkeleri koyar. Bu genel ilkeler, genelliklerine rağmen, özelliklerin bir muhassalası olduğu için, aslında hiç de totalleştirici, bireyi yokedici

nitelikte değillerdir.

Parlamentonun yaptığı hukuk, böylece hem yurttaşların hakları arasındaki sorunları (geçişimleri) çözecek, hem de kurucu sözleşmeye dayalı genel ilkelere aykırı olamayacaktır. İşte yurttaş denetimi bu doğrultuda olacaktır. Hem kayırmayı, hem genel ilkelerden sapmayı, hem totalleşme eğilimlerini önleyecek, hem de hukuk sistemi ve yapısını geliştirecektir. Bu arada genel ilkeler de geliştirilecektir, çünkü ebedi ilkelere ulaşmak mümkün değildir, eğer böyle bir noktaya geldiği söyleniliyorsa, bunun altından despotizmin pis kokularının duyulacağı günler yakındır.

Hukuğun Üstünlüğü = Vatandaşın Üstünlüğü

Hukuğun belli bir ülkedeki düzeni sağlamaya yönelik kurallar bütünü olduğuna ilişkin kanaat, ne yazık ki çok yaygındır, ama paternalist bir devlet anlayışına denk düşmektedir. "Çocuk halk ve baba devlet" biçiminde sloganlaştırılabilen bu bakış, aslında devletin vatandaşlar cemaati veya şirketinin yönetim kurulu olmaktan öteye bir işlevinin olamayacağı görüşünden de herhalde habersizdir ve zaten haberi olsa, bunu ihanet terimleri içinde karşılar.

Hukuğun düzen sağlama işlevine indirgenmesi, toplumu meydana getiren insanları türdeş, iradeden yoksun, kolayca şekle girebilen, her zaman aynı davranış kalıpları içinde hareket eden birimlerden ibaret gören bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Oysa toplum birimlerden değil, bireylerden oluşur/oluşmalıdır. Ve birey, diğerlerinden farklılaşabilme serbestisi ve farklılığını hayata geçirme öz-

gürlüğünü sahiplendiği, kullandığı ve başkalarının da kendilerinkileri kullanmasının muhafızı ve takipçisi olduğu ölçüde bireyselleşir.

Bireyselleşmiş bireyler, hem hukuk düzeninin himayecilik ve denetimcilikten hakların sicilinden ibaret olmaya doğru evrim geçirmesi içinde oluşurlar; hem de bu oluşum bu evrimi kuşatır, kolaylaştırır, garantiler. Öyleyse bu sarmal bir süreçtir ve optimumuna ancak sonsuzda ulaşabilir. O halde, ideal hukuk yoktur, hep yapılması, düzeltilmesi, değiştirilmesi, yenilenmesi gereken hukuk vardır.

Bu bağlamda hukuğun üstünlüğü, koyan her kim olursa olsun, kaynağı her ne olursa olsun yürürlükteki her hukuk sisteminin, sırf bu yürürlükte olma özelliğinden ötürü üstün olduğu, olacağı, olması gerektiği anlamına gelmez. Hukuk, bu hakları kayda geçiren ve koruyan, kollayan, garantileyen bir sistem olarak ancak türev bir üstünlüğe sahiptir. Yani açıkçası, üstünlüğü hukuk olmasından değil, hakların sicili olmasından gelmektedir. Bu durumda da hukuğun yapılırken ve uygulanırken vatandaş denetiminde olması; mitolojik bir takım atıflarla yurttaşın üstüne çıkartılarak, onun üstünde bir baskı ve özgürsüzleştirme aracı haline dönüşmemesi/olarak kalmaması için vatandaşın bilgisini, onayını içermeyen hukuk oluşturma kanallarının ortadan kalkması gerekir. Açık bir söylenişle, hukuğun bir baskı aracı olmak yerine, bir uyum mekanizması haline getirilmesi gerekir. Bir benzetmenin uygunsuz kaçmayacağı umuduyla, önceden yapılmış bir resmin yerine, üzerine yurttaşların boyalarının sürüleceği ve uyumu da toplumsallığın sağlayacağı bir tablo halinde düşünülmesi gerekir.

Adalet, Yasaların Yasalarda öngörülen Durumlara Uygulanmasından mı İbarettir?

Adalet, felsefede en çok tartışılan kavramlardan biridir. İçi son derece farklı şekillerde doldurulabilen bu kavramı, tek bir konseptten çok bir kırk ambar olarak görmek daha uygun düşmektedir. Adaletten her toplumun, cemaatin veya iktidarın fiilen anladığı ve uyguladığıyla felsefi ve soyut boyutta atfedilen mutlaklık katlarına kadar sonsuz derecede basamaklı bir kavrayış hiyerarşisi bulunmaktadır. Tarih burada da rolünü oynamıştır. Zamanına, yerine ve toplumuna göre sayısız adalet kavramı gelişim, değişim çizgisi vardır. Bütün bunların ortak noktası da, ne yazık ki yoktur. Aslında adalet değil de adaletlerden söz etmek daha doğru olacaktır, ama gene de adaletin haritasının çıkartılabileceği umudu tamamen kaybolmamıştır.

Ama her ne olursa olsun, adaletin niteliğini kavramaya, onu haklar arasında hiyerarşi kuran bir tabandan itibaren başlanmayacağı kesindir. Oysa tarihin kaydettiği bütün hukuk sistemleri mutlaka bu cinsten hiyerarşiler kurmuşlardır.

Bu hiyerarşileri örneklendirmenin gereği yoktur. Önemli olan, bu haklar arasındaki öncelik kıstaslarının kaynağını saptamaktır. En başta elbette zenginliklerin paylaşımı, ama onun kadar önemli olan ve başlangıçları tarihin derinliklerinde kaybolan zihniyetler. Yani kanıtlanmasına gerek duyulmayan, öylece doğru kabul edilen kalıplar. Fakat çok kimsenin farketmiyor olmasının öyle olmasını engellemediği üzere, zenginliklerin paylaşımının meşrulaştırılması ile kalıplaşmış zihniyetlerin oluşma-

sı arasında kahredici bir ilişki vardır. Zenginliklerin iktisat dışı paylaşıldığı her düzen, belli güç ve güçlülük tanımları yapar, ancak bu tanımlar doğaları gereği mitolojik olduklarından, kanıtlarını gene kendilerince oluşturulan zihniyet kalıplarının içinde bulurlar, böylece kimin kimi yarattığı belli olmayan bir süreç içinde, adaletsizlik adalet haline gelir.

Öyleyse "adil" bir adalet, her tür hiyerarşiyi sorgulamakla işe başlamak zorundadır. Hakkın bireysel mi, yoksa toplum süzgeç ve denetiminden geçmesi gereken birşey mi olduğu belirlenmeli, ortaya konulmalıdır. Hukuk ile adalet arasındaki tam korelasyon ancak bu süreçlerin aşılmasından sonra kurulabilir hale gelecektir.

Ancak burada karşımızda önemli bir engel bulunmaktadır. Kalıplaşmış zihniyetler, gelenek sanılan eskilikler, eski olduklarından ötürü gelenekselleşen kalıplar, böylesine bir geçişe izin vermeyebilirler. Bu geçişi, yurttaşı yaratarak sağlamak mümkündür. Ancak, buradaki "yaratma" sözü önbelirlenmiş ve önbelirleyen bir "irade"yi ve kendi doğrularını "Doğru" ilân eden bir iradeyi varsaymaktadır. Bu tam bir paradoks gibi gözükmektedir. Öyledir de, ama her paradoks, zıddının devreye sokulmasıyla çözülebilir. Bu örnekte, önbelirlenmiş iradelerin yerine oluşan toplumsal iradenin önceliğinin tanınmasını, bir toplumun yanlışlar yapmasına yol açabilir, ama aynı zamanda eski yanlışlarını, dogma düzeyine yükseltilmiş yanlışlarını aşma fırsatını da doğurur.

Birey İle Toplum Arasındaki Zıtlaşmalı Beraberlikten Bir Uyum Üretmek İçin...

Her bireyin diğerlerinden az veya çok farklı olduğu, ama bunların türdeş oldukları varsayılan/istenilen bir birliktelik olan toplum için yaşamaları gerçeği, toplumun kendini oluşturan bireylerin ortalamasında dengeye gelmesi anlamını ve sonucunu içermemekte/doğurmamaktadır. Her toplum, çeşitli içsel ve dışsal güç hatlarının kombine etkileri altında, çoğu zaman kısımlarından birini veya birkaçını ağırlıklı ve öncelikli hale getirmekte, birlikteliğin rengini de bu veya bunlar vermektedir. Bu kısımlara mensup olmayan/olamayan bireysellikler; birey değil, dışsal ve türdeş bir unsur muamelesi görmektedirler. Buradaki hak kayıpları maksimumdur. Çünkü hak tarifi, öznel ve olması gereken bir düzlemde değil, veyl mağluba ilkesi doğrultusunda yapılmaktadır.

Toplum, oluşturucularının ortalamasında dengeye gelme gibi ütopik bir durumu yakalasa bile, karmaşıklaşma katsayısının zorunlu olarak yüksek olduğu ve giderek yükseldiği tarihsel toplumlarda, ortalama, ortalamadan sapmaların ortalaması olacağı için, hak kayıpları bu durumda da maksimuma yakın olacaktır.

Hak kayıplarını minimuma doğru yönelterek, limitte ortadan kaldırmaya giden yolu döşemenin adalet cephesindeki yansıması, adalet dağıtımının vatandaşlar tarafından seçilen hakimlerce yapılması biçiminde ortaya çıkacaktır. Daha açık olmak üzere, "adil" bir adalet sistemi kurulurken ilk yapılacak şeylerin başında, hüküm verenin (hakim), itham edenin (savcı), tıpkı savunan (avukat) gibi seçimli olmasıdır. Veya daha da açıkçası, savunma

gibi birincil bir hakkın kullanılması esnasında sahip olunan seçme hakkının, itham etme ve hüküm verme gibi dolaylı, türev ve ikincil haklarda evleviyetle bulunduğunun artık anlaşılması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Bu şekillenme, hakim ve savcıların bölgesel tabanda seçimli olmaları sonucunun yanı sıra, mahkemelerin masraflarının tamamının (kuruluşundan, çalışanların özlük haklarına ve her türlü cari masrafa kadar hepsini kapsar şekilde) adalet arayanlarca karşılanması durumu ortaya çıkacaktır. Bu masraflara katılacak olanakları bulunmayanlar için, avukatlık hizmetinde olduğu gibi adli müzaheret kurumunun işletilmesi gerektiğini söylemeye bile gerek yoktur.

Bunun yanı sıra, doğrudan mahkemelere bağlı adli polis örgütünün kurulması, hazırlık soruşturmasının bunlar tarafından, savcı denetimi ve başkanlığında yerine getirilmesi gerekir.

Ancak hepsinden önemlisi, adalet üzerinde yurttaş denetimi sağlamak ve hakların ziyanını minimuma indirmek üzere jüri sisteminin kurulması mutlaka gereklidir. Yetişkin olan ve herhangi bir yasal kısıtı olmayan her yurttaşın mahkemelerin jüri bankalarına kaydedilmeleri ve bunların her dava için, kurayla yeterli sayıda atanmaları gereklidir.

Mahkemeler arası uyuşmazlıkları, davacı, davalı ve mahkeme arasındaki fikir ve görüş ayrılıklarını, mahkeme başkan, üye ve savcılarının görevlerini yeine getirmedeki kusurlarını çözmek üzere çeşitli düzeylerde üst mahkemeler kurulmalı ve bunların hepsi de seçimli olmalıdır. Herhangi bir nedenle gizli celse yapılmasına olanak verilmemeli, bütün duruşmalar şeffaf olmalıdır. Çocuk, trafik

gibi konular dışında ihtisas mahkemeleri bulundurulmamalı, askeri mahkemelerin yetkileri sivil kişileri kapsar halden çıkartılmalı ve askeri kişilerin de her konuda askeri mahkemelerde yargılanmalarının önlenmesi gerekir.

Bu söylediklerimi ve onlara aynı doğrultuda eklenebilecek diğer şeyleri ütopya sayanlar veya Türkiye'nin bunlara henüz hazır olmadığını düşünenler (hazır olmak ne demek, hangimiz yaşamaya hazırdık?) olabilir. Tek bir cevabım olacak, adalete yaşarken de ihtiyacımız var.

İfade Özgürlüğü

Düşünce suçu ayıbını taşıyan ülkelerden biri olan Türkiye'de, demokrasinin olgunlaşmakta gecikmesinin ve insanlar ile gruplar arasındaki ilişkilerin genelde çatışmalı olmasının temelinde, insan haklarının en başında yer alan ifade özgürlüğünün kavranmasında, kabul edilmesinde ve hayata geçirilmesindeki engeller yer almaktadır.

Bu ülkedeki insanların çoğu, sorunun o kadar uzağındadırlar ki, düşünce gibi tamamen içsel bir faaliyetin yasaklanabileceğini ifade eden "düşünce suçu" sözünün abesliğini farkedememektedirler. Bizden başka, dünyanın hiçbir yerinde "düşünce suçu" türünden acayip bir ibarenin olduğunu sanmıyorum.

Söz konusu olan ifade özgürlüğüdür. Böylesine bir özgürlük, doğal olarak ve kendiliğinden bir şekilde, bir toplumda aynı anda ve aynı konu üzerinde birden fazla ve farklı fikir olabileceğini ve bu fikirleri dile getirmenin, açıklamanın, kamuya duyurmanın fikir sahiplerinin vazgeçilmez hakkı olduğunu kabul eder. Çünkü, ifade edi-

lemeyen bir düşüncenin, bir fikrin hiçbir anlamı, hiçbir önemi, hiçbir ağırlığı yoktur.

Düşünceyi suç sayan anlayış ise, her konuya ilişkin farklı fikirlerin olmasına tahammülsüzlüğün sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tahammülsüzlük, hangi konu olursa olsun, bunlara ilişkin bütün doğrulara sahip olan veya ortaya çıkan ve çıkacak yeni durumlara ilişkin doğruları üretme yeteneği bulunan tek bir doktrin veya ideolojinin varolabileceğine dair inançtan kaynaklanmaktadır.

İnsanlık tarihinin tamamına yakın bir bölümü, bu inancın egemenliği altında geçmiştir. Kendi dünya görüşünü diğerlerine kabul ettirme olanaklarına sahip doktrin veya ideolojiler, diğerlerini bastırmak ve yoketmek için ellerinden geleni artlarına koymamışlardır. Örneğin Engizisyon, Kilise örgütünün resmi görüşlerine aykırı düşünce sahiplerini sapkınlıkla, din düşmanlığıyla, kâfirlikle, büyücülükle, şeytana tapmakla suçlamış, onları odun yığınlarının üzerinde canlı canlı yakmıştır. Bu örneğin benzerlerini, tarihin bütün uzantısı boyunca istisnasız her mekânda bulmak dünyanın en kolay işidir.

Ancak, dünyanın değişmesi, gelişmesi, hep resmi görüşler tarafından sapkınlık, küfür, günah sayılan yeni fikir ve düşünce sahiplerinin sayesinde olmuştur. Dünyanın yuvarlak olduğunu kabul etmeyen kilise, Amerika'nın bu yuvarlaklık bilgisi sayesinde keşfedilmesi üzerine, buradaki insanları Hıristiyanlaştırmak üzere bu kıtaya misyonerler yollamaktan çekinmemiştir. Veya tıptaki yenilikleri Tanrı'nın iradesine müdahale olarak gören birçok din adamı, hastalandıklarında hemen hekime koşmaktadırlar. Yeniliklerden yararlanmayı bilmekte, ama yenilikleri doğuran ortamı reddetmektedirler.

Düşünceyi yasaklamaya kalkışmak, onun ifade edilmesinin yollarını tıkamaya uğraşmak, kendi düşüncesinden emin olunmadığının göstergesidir. Doğruluğundan, her daim geçerliliğinden emin olan bir doktrinin, diğer düşünce ve fikirleri yasaklama gibi bir sorunu olamaz. Madem ki doğrudur, o halde diğerleri yanlıştır ve doğrunun yanlışı çürütmesi işten bile değildir. Demek ki, doğruluğundan emin olan bir düşünce sisteminin diğerlerini yasaklaması değil, aksine onları her an ortaya sürmesi gerekir.

O halde, koskoca bir toplumsal, siyasal, ekonomik sistemi kendi sarsılmaz doğruluğu söylencesi üzerine inşâ eden bir doktrin, neden yasakçılığa başvurmaktadır? Böylesine bir paradoks nereden kaynaklanmaktadır? Bu durum, öncelikle insan hayatının ve buradan kaynaklanan düşüncenin doğasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan, bir uygarlık ve tarih varlığı olduğu için, diğer bütün canlıların tersine, süreç içinde değişen, hem de yapısal olarak değişen bir hayat yaşamaktadır. Düşünce ise, ancak bilinenlerin işlevinde üretilebilen birşeydir. Öte yandan, bilgi, yaşanılan hayatın içinden ve eski bilgilerin eleştirisinden elde edilebilir.

Bütün bunlar birleştirildiğinde, bilgi zaman içinde, insanlığın değişim sürecine paralel bir şekilde değişmek zorundadır. Yani çoğu zaman sanıldığının tersine, bilgi birikimli olmaktan çok, sıçramalı bir sürecin ürünüdür. Veya başka bir ifadeyle, bilginin ilerlemesi doğru bir çizgi üzerinde değil, kırıklı bir hat üzerinde yer alır.

O halde bilgi, eski bilgileri bazen hiç mertebesine indiren bir süreç içinde geliştiğine göre, doğrular da ebedi olamazlar. Yani açıkçası, ebediyen doğru bir bilginin var-

lığı tartışmalıdır. İşte bu durumun sonucu olarak, tarihin bir döneminin, bir mekânının ve bir grubun egemen hale gelmiş olan "doğru"ları, zaman içinde bu "doğruluk"larını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bu yüzden de, düşünceyi, düşüncenin ifade edilmesini suç sayarak, doğruluklarını sanal bir şekilde sürdürmeye çalışırlar.

Öyleyse düşünce suçu kavramının olduğu bir yerde, fikirlerin serbestçe ifade edilmesinin önünde engellerin bulunduğu bir toplumda, dayatılan "doğru"lar var demektir. "Doğru"ların dayatılması ise, demokrasinin kurulmasını en fazla geciktiren, hatta olanaksız kılan unsurdur. Çünkü demokrasi, düşünce birliğine değil, çeşitliliğine dayanır. Bakış açılarının, hayatı yaşama tarzlarının serbestçe ifade edilmesine ve çoğul bir varoluş içinde birarada bulunmalarına dayanır. Tek bir "doğrular" bütününe mahkûm olan toplumlar, tıpkı durmuş saatler gibidirler, zamanı doğru gösterme olasılıkları yoktur. Böylesine toplumlar, kendi kuruntularını gerçek sanan kişilere benzerler; rahatsız ve huzursuz olurlar. Böylesine toplumların üyeleri, tartışma yerine çatışmaya, anlayış yerine düşmanlığa, uyum yerine dışlamaya, yaratıcılık yerine tahribata, sevgi yerine nefrete av olur.

Oysa, fikirlerin serbestçe ifade edilmelerini olanaklı kılan demokratik bir ortam, farklılıkları zenginlik haline getirirken, "doğru"ların tartışılmasına olanak yaratması ölçüsünde, daha az "yanlış" yapılmasını sağlayacaktır.

Böylesine bir toplumun insanları, birbirlerini mensubiyetleri içinde değil, bireysel nitelikleri içinde kavrayacak ve ilişkiler bu çerçevede kurulacaktır. Yani bir insan, tanımadığı başka bir insana şu veya bu kimliğinden ötürü peşinen sempati veya antipati duymayacaktır. Onu tanı-

yacak, anlayacak, dost olacak veya olmayacaktır, ama onun kimliği hakkında değil, bizzat kendi kişiliği hakkında hüküm verecektir ve verdiği bu hüküm suç terimleri içinde olmayacak, yalnızca uyum terimleri içinde olacaktır.

Türkiye'deki insanlar da özgürleşmeyi, hayatı bireysel tercihleri içinde yaşamayı hakediyorlar. Bunun için tek bir adım atılması yeterli; düşüncenin ifadesinin suç olması bize yakışmıyor, biz buna müstehak değiliz.

Kurucu İrade ve Anayasa

Türkiye'de siyasal zemin giderek irili ufaklı, bireysel veya grupsal, hatta toplumsal rezaletlerin dedikodusundan ibaret hale gelme eğilimine girmiştir. Böylesine bir şekillenmenin "siyaset" terimiyle değil de, "dalaşma" terimiyle ifade edilmesi gerekirken, bizim bu durumu belirtmek için bu kavramı kullanmaya devam etmemizin nedeni, bu ülkede siyasetin yokluğudur. Ve sürekli siyasetsiz yaşamış bizler, bu dalaşı siyaset zannetmekteyiz.

Siyasetin yokluğu, Türk toplumunun toplumsal ve bunun arkasından ön siyasal sözleşmesini yapamadığı anlamına gelmektedir. Bunun neden böyle olduğunun çözümlemesi, yakın ve uzak tarihin çözümlemesine götürür.

İlk kez Antik Yunan düşünürlerinde ortaya çıkan toplumsal sözleşme kavramsallaştırması, insanın doğa durumunda uygar düzene geçişini açıklamaya yönelik olmuştur. Rönesans döneminde ise aynı kavram, oluşmakta olan ulus-devlet'in teorik çatısı haline gelmeye başlamıştır. Ama bundan önemlisi, ulus-devletin başlangıcını

temsil eden vahşi milliyetçilikler de manevi desteklerini çoğu zaman bu kavramdan almışlardır. Fakat, uygar toplumun, doğal durumdan siyasal topluma geçmek üzere yapılan bir sözleşmeyle ortaya çıktığını en fazla vurgulayan dönem, Hollanda, İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerine ebelik eden 17. ve 18. yüzyıllardır.

Birbiri peşi sıra gerçekleşen ve "Atlantik devrimleri" adını alan bu kapsamlı ve uzun soluklu hareketler, aslında parlamentonun zaferini belirlemişlerdir. Parlamentonun, yani bir toplumun kendini yönetme iradesinin zaferini. Fakat böylesine bir iradenin kendiliğinden ve kolayca oluştuğunu düşünmek saflık olacaktır. Böylesine bir kolaylık olsaydı, bu irade, oluşmak için 18. yüzyılı beklemez, insan yeryüzünde ilk adımlarını attığında ortaya çıkardı.

İnsanın yeryüzünde belirmesinden beri yönetim olmuştur ve insanın soyut düşünebilme yeteneğini geliştirmesinden beri de bu yönetimin kökeninin tanrısal irade olduğu kurgulanmıştır. Daha açıkçası, bu dünyanın yönetimlerinin Tanrının (Tanrıların) istediği (istedikleri) biçimde şekillendiğine, bu yönetimlerin doğrudan tanrının isteği olduğuna ilişkin ideolojik yapılanmanın çok uzun bir ömrü olmuştur. 18. yüzyıldaki devrimler çağına kadar, iktidarların kaynağının ilâhi olduğundan ancak çok az kişi kuşkulanabilmiştir, zaten bunlar da bu kuşkularının cezasını çekmişlerdir.

Ancak Batı Avrupa'da ulus-devlet şekillenmesinin 12. yüzyıldan itibaren ulusal pazarın önce belirmesi, sonra gelişmesi, sonra pekişmesi sürecine paralel bir seyir izlemesiyle, bugün ulus adını verdiğimiz, iktisaden birleşen ama köken olarak aynı ırk, din, dil veya etnisiteye men-

sup olmaları gerekmeyen geniş insan toplulukları oluşmuştur. Bunları oluşturan kimyasal unsur iktisattır. Başka bir ifadeyle, iktisadın dağınık pazarları birleştirme, özdeşleştirme gücü, ulusu kuran unsur olmuştur. Ulusun böylece iktisadi doğrultuda ortaya çıkması, insanların bu dünyadaki çabalarının ödülünün de bu dünyada ve kendileri tarafından belirleneceği noktasına ulaşılmasına yol açmıştır. Bu da, ilahi kökenli devletin dağıttığı imtiyazlardan, insanların çabalarının ürünü olan haklarını talep ettikleri iktisadi düzene geçmeleri demektir.

Böylece maddi dünyanın manevi dünya tarafından belirlenmesinin önüne geçilmesi, maddi üretimin tamamen insanların kendi iradelerinin dahilinde olduğunun anlaşılması, maddi alem ile manevi alemin birbirlerinden ayrılmalarına neden olacak, bu da ortaya laikliği, sonra demokrasiyi yani siyaseti çıkartacaktır. Çünkü üretime katkıda bulunmak ve bunun bir hak biçiminde kendine geri dönmesinin gerekliliğini farketmek yetmez, bu katkıya denk düşen hakkın alınabilmesi de gerekir. Bu da siyaset demektir veya paylaşmayı tanrı adına konuşan/konuştuğunu iddia eden birilerinin değil de, insanların kendilerinin yapmaları demektir.

İşte Batı Avrupa, ilk kez ve yalnızca kendinin tanık olduğu bu maddi ve düşünsel gelişimlerin paralelinde siyasal toplumu kurmaya başlamıştır. O çağ insanları tarafından uygar topluma (yani haklar bağlamında örgütlenmiş toplum) geçişin belgesi de anayasalar olmuştur.

Anayasalar, ilk çıktıkları andan itibaren birer hak belgesi olmuşturlar ve toplumun asgari müştereklerini, vazgeçilmesi olanaksız haklarını azınlıkla olsa bile, hatta tek başına olsa bile, her bir bireyin haklarını belgelemişler-

dir. Bir toplumun esas kuruluş unsurlarını gösteren bu belgeler, aynı zamanda o toplumun kendine biçtiği değerin birer göstergesi de olmuşlardır.

Batı'daki bu gelişme dünyanın geri kalanını kaçınılmaz olarak etkisine almıştır. Çünkü iktisadı ve siyaseti ilk oluşturan bölge olan Batı Avrupa bütün dünyanın modeli haline gelmiştir. Bu model olma, bütün dünyanın batılışama adı verilen zorunlu uygarlık değiştirme sürecine girmesine yol açmıştır. Böylece hemen hemen her ülke, er veya geç bir anayasa edinmiştir. Fakat, bunların gene hemen hemen hepsi, Batı'dakilerin tersine, bir haklar belgesi olmanın uzağında kalmıştır.

Çünkü bu toplumlarda anayasa, iktisadın ve siyasetin, yani uygar toplumun, ulusun kuruluş belgesi olmanın yerine, seçkinlerin Batı'ya öykünmelerinin veya Batı sömürgeciliğinin dayatmasının bir sonucu olmuştur, ama Batı'dakiler gibi bir haklar belgesi değil de, kendi için varolan ve eski alışkanlıklarının tümünü sürdüren, ülke halkını yurttaş olarak değil de, bağımlı uyruk olarak gören kutsal devletin kendini koruma ve olduğu haliyle sürdürme belgesi olarak ortaya çıkmıştır.

İlk Osmanlı teşkilat-ı esasiyesinden, sonuncu Türkiye Cumhuriyeti anayasasına kadar bütün Türk anayasaları da bu yapılanmanın dışına çıkamamışlardır ve bu belgeler bir toplum sözleşmesinin, kurucu bir toplumsal iradenin ürünü olmanın yerine, iktidarların topluma ilişkin kavrayış ve temennilerinin belgesi olmuşlardır. Yani bu anayasalar, topluma nasıl davranması gerektiğini öğreten ve toplumun kendi hakkındaki imge ve beklentisinden çok, onu himaye eden seçkinlerin beklentilerini gösteren bir ders kitabı olmuşlardır.

Türk toplumu bugün kendini yeni yeni keşfetmeye, farklılıklarını yeni yeni farketmeye başlamıştır. Bu ülkede yaşayan insanlar, birbirlerine benzedikleri kadar benzemediklerini de, çok çeşitli yaşam, düşünce, inanış biçimleri olduğunu görmeye başlamışlardır. Bu kadar farklılığın birarada uyumlu bir şekilde yaşayabilmesinin yolu, ülke insanlarını tektipleştirmekten başka bir amacı olmayan şimdiye kadarki anayasal deneyiminin dışına çıkılmasını gerektirmektedir.

Bu ülke insanları artık kendi anayasalarını kendileri yapmalı ve bu toplumun bütün gerçeklerini bu belgenin içinde seslendirmeli, güvenceye almalı, bütün bunları sessiz veya örtülü kavgaların konusu olmaktan çıkartmalıdırlar.

Farklılıkların anayasaya aktarılması, Türkiye'nin kısımlarından birinin diğer hepsine egemen olarak kendi varlığını totalite olarak dayatmasının da önünü tıkayacak ve bu ülke uzun geçmişi boyunca ilk kez demokrasinin tadına varacaktır.

Demokratik Zemin

Türkiye, sihirli kelimeleri çok seven bir ülkedir. Bunun nedeni, insanlarımızın büyük çoğunluğunun hâlâ bilim-öncesi bir düşünce tarzına sahip olması ve simgesel anlatımları gerçeklikle karıştırmasıdır. 1001 Gece Masalları'nda "Açıl susam açıl" sözünün mağaranın kapısını açması gibi, bazı adların da sihirli bir takım özellikler taşıdığına inanan insanlar, bu ülkede ezici çoğunluğu meydana getirmektedirler. İçeriğinin ne olduğunu anlama ve bundan da önemlisi, bu içeriği doldurma ve kavramsallaştırma gayret ve zahmetine girişmeksizin, bizatihi adın her şeyi çözmesini bekleyen insanlar, bu ülkede maalesef çoğunlukta.

"Demokrasi", Türkiye'de geniş kitleler, hatta aydın kesimler tarafından binlerce keramete sahip bu sihirli sözcüklerden biri olarak kabul görmektedir. Aldığı maaşla geçinemeyen bir memur, sendikal mücadele yapmak veya ben bu maaştan fazlasını hak edecek bir üretimde bulunuyor muyum sorusunu kendine sormak veyahut da

daha yüksek ücretli bir iş aramak, yani rasyonel bir insan gibi davranmak yerine, "bu ülkede demokrasi olmadığı"ndan dem vurmaktadır. Ona göre demokrasi, devletin herkese geçineceği kadar ücret vermesinden ibarettir. Veya arabasını olmadık bir yere park eden kişiye, trafiği engellediği ihtar edildiğinde veya radyosunu sonuna kadar açan veyahut mahalle arasında avaz avaz satış yapan birine hareketinin yanlışlığı söylendiğinde, bunların sarıldıkları gerekçe, "demokrasi var" olmaktadır. Onlara göre demokrasi, isteyenin istediğini yaptığı bir orman düzenidir.

Aydınlarımızın ezici çoğuluğu ise, Türkiye'nin sorunlarının demokrasinin gelmesiyle hemen çözüleceğine inanmaktadır, onlara göre demokrasi sihirli bir değnektir. Varlıklarını şu veya bu şekilde devlete bağlamış ve piyasa fiyatlarının çok altında, daha doğrusu maliyetlerinin çok altında bilet satarak eserlerini sunan devlet tiyatroları gibi kuruluşların aydın yönetici ve oyuncularının, bu durumu başkalarının haklarını çiğneyerek sağladıklarını düşünmedikleri açıkça ortadayken, demokrasinin gerçekten geldiği bir durumda, varlıkları tehlikeye girdiğinde, demokrasiye nasıl bakacakları sorusu, aydınlarımızın çoğu için geçerlidir Örnek vermek gerekirse, Sovyet rejiminin yıkılmasından sonra sıkıntılı günler yaşamaya başlayan devlet tiyatrosu oyuncularının şu anda en büyük demokrasi aleyhtarları arasında yer almaları bunun ipucunu vermektedir.

Oysa demokrasi, bir idealdir. Mükemmel haline ancak sonsuzda ulaşabilir. Bu yüzden her gün geliştirilmesi ve korunması gereken nadide ve nazlı bir çiçektir. Bu açıdan, demokrasi gelmez, oluşur ve oluşturulur. Demek ki

tarihsel bir sürece, tarih içindeki mücadelelere ihtiyacı vardır. Tarihsiz demokrasi, tıpkı tropikal bir çiçeğin kutuplara ekilmesi gibidir, yaşama şansı hiç yoktur. Ve bu tarihsel sürecin çok büyük bir bölümü de, benim "demokratik zemin" adını verdiğim, bir toplumu demokrasiyi kabule, işletmeye ve korumaya hazır hale getiren oluşumların ortaya çıkması ile dopdoludur.

Daha açıkçası, demokratik zemin olmadan, kurulmadan, şekillenmeden, demokrasi ne kurulabilir, ne de yaşayabilir. Demokratik zemin, bana göre, üç temel ögeye; bunların ortaya çıkıp, pekişmelerine dayanmaktadır. Varlıkları ve birliktelikleri demokrasinin varoluşu ve yaşaması için vazgeçilmez nitelikte olan bu üç temel öge; laisite, vatandaş ve devletin kısmileşmesidir.

Demokratik zeminin oluşabilmesinin ilk koşulu, toplumun laik hale gelmesidir. Bunun daha açık ifadesi, devletin ve diğer bütn toplulukların insanların dinsel tercihleriyle ilgilenir olmaktan çıkmaları, bütün din ve inançlara karşı eşit uzaklıkta durmaları; bunlardan herhangi birini veya birilerini diğerlerine karşı desteklemekten veya kösteklemekten vazgeçmeleridir. Bunun yanı sıra, hangisi olursa olsun, bütün din, inanç, mezhep veya tarikatların kısmi olduklarını kabullenip kendi varoluşların toplumun tümüne dayatmaktan vazgeçmeleridir. Bundan da önemlisi, laisite, dinin bu dünyayı yönetmekten vazgeçmesi de demektir.

Açıkça görüldüğü üzere laiklik, toplumda herhangi bir görüşün kendini, toplumun tümünün görüşüymüş gibi sunmasına ve yolda baskıcı bir çaba göstermesine karşıdır. O halde, bir çoğulculuk rejimi olan, yani farklılıkların birarada yaşamalarına dayanan demokrasinin üzerin-

de yeşereceği zeminin ilk varlık koşulu, aslında kısmi olmakla beraber, kendini herkese dayatmaya çalışan ve bütüncül olmaya uğraşan zihniyetlerle mücadele eden laikliğin kurulması ve yerleşmesidir.

Demokratik zeminin ortaya çıkmasında ve demokrasiye giden yolu döşemesindeki ikinci önemli öge, vatandaşın belirmesidir. İnsanlık tarihinin çok uzun bir süresi, insanların devletlerin uyruğu, bağımlısı oldukları bir süreç olarak yaşanmıştır. Bu süre esnasında, ülke ve üzerinde yaşayan insanlar, devlete veya dine ait sayılmış, insanların kendilerine ait özel bir kimlikleri olmamıştır. Öte yandan, gene bu süre esnasında, insanlar cemaatlerin dışına çıkamamışlar, içine doğumdan itibaren girmek zorunda kalınan bu zorunlu toplulukların kurallarının dışında davranamamışlar, yani özgür olamamışlardır.

Bireyin ortaya çıkması, Batı Avrupa'da meydana gelen ve uğruna büyük bedeller ödenen bir oluşumdur. Ama açıkça ortada olan bir gerçek, birey olunmadan vatandaş olunamayacağı ve vatandaş olmadan da demokrasinin mümkün olmayacağıdır. Vatandaş, ülkenin tamamından sorumlu ve kendi kişisel kimliği olan, bu yüzden de bir başkasına benzemek zorunda olmayan kişidir. İşte, çoğulluk rejimi demokrasiyi mümkün kılan ögelerin başında vatandaşın oluşumunun gelmesinin nedeni burada yatmaktadır.

Nihayet, demokratik zeminin üçüncü ögesi, devletin kısmileşmesi, yani sivil toplumun oluşmasıdır. Başka bir ifade ile, devletin kutsal, yani kendi-için-devlet olmaktan uzaklaşarak; işlevsel ve vatandaşlar için varolan devlet haline gelmesi ve bu arada yurttaşların kendi sorunlarını gönüllü kuruluşlar aracılığıyla çözecekleri, devletin dışın-

daki örgütlenme alanının önce belirmesi, sonra da pekişmesidir. Tabii bu arada dinin de sivil topluma intikal etmesi ve vatandaşların serbest iradelerine bağlı hale gelmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, devletin kutsallığının sona ererek, vatandaşların denetimine açılması koşulu da ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu koşulların gerçekleşmesiyle demokratik zemin ortaya çıkacak ve demokratik süreç bunun üzerinde yol alacaktır. Demokrasi, son çözümlemede, hiçbir yurttaşın hakkının gasp ve ziyan edilmediği, ayrıcalıklı tek bir kişinin bile bulunmadığı, hakların sonsuza kadar güvenceye alındığı bir sistemdir. Ve bu sistem, her gün geliştirilmeye muhtaçtır, tamamına ermesi olanaksızdır. Çünkü demokrasi nihayette bir idealdir ve ortaya çıkışı ve gelişmesi bir sürecin ürünü olduğu için, kendini belli bir kalıbın içinde dondurması olanaksızdır. Ama demokratik zemin içinde bulunulan anda hayata geçirilmeyi bekleyen somut gerçekliklerin toplamıdır veya başka bir ifadeyle, insanların ideallerini hayata geçirebilme şansını yakalayabilecekleri zemindir.

Tarih ve Siyaset

Yeni Bir "Resmi" Tarih Tezi Oluşuyor

İnsanların büyük çoğunluğunda tarihe karşı bir ilgi vardır, bu ilgi bazılarında tutkuya dönüşmüştür. Geçmişin insanları büyüleyen bir alan olması, onun şimdinin, bizzat yaşanılan sürecin aksine, doğrudan doğruya insanlar tarafından oluşturulmasına dayanmaktadır. Bugünü travmatik ve memnuniyetsiz bir şekilde yaşayanlar, geçmişi bir arınma alanı, bir ağlama duvarı haline getirmektedirler. Bugünün yetersizliklerinin karşısında, geçmişin kurmaca mükemmelliği çıkartılarak ruhlar kurtarılmaya çalışılmaktadır.

Bizim için geçmiş olan süreç aktüalite olarak cereyan ederken, aynen bizim bugünkü hayatımızda olduğu gibi sonsuz çeşitlilik ve çoğulluk içinde yaşanmıştır. Bu sürecin içinde rastlantılar ve kurallılıklar birarada yer almışlardır. Ancak bizim bu sürecin tümünü bütün anları ve aktörleri itibariyle yeniden oluşturmamız olanaksızdır. Bu

engel, tarihe bakışımızın kurgusal olmasına yol açmaktadır. Bu durumda, geçmişe yönelik her tarihsel araştırma veya anlatı, mutlaka peşinen oluşturulmuş bir kurgunun çerçevesinde ilerlemekte ve tarihin kendinde olmayan bir düzenlilik ve amaçlılığı ona dayatmaktadır. Başlangıçtaki kurgunun akli olması, tarihe bakış sonucu ortaya çıkan resmin de akli olması sonucunu doğurmakta, tarihin kendisinde olmayan yasallıklar ona vehmedilmektedir. Bunun sonucunda, "tarihte böyle olduğuna göre" veya "şanlı atalarımız" edebiyatları mümkün hale gelmektedir. Böylece belli bir yasallığın çerçevesine sokulan tarih, hem bugünü açıklama işinde kullanılmakta, hem de bugünün yetersizliklerinin bir denek taşı haline getirilmektedir. Bundan da tehlikelisi, bugüne ait ideolojik önermelere dünden cevaplar bulunmaktadır.

Tarihin, bu herkes tarafından istenilen şekilde ve aslıyla hiç ilgisi olmayan bir şekilde inşa edilebilir olma özelliği, onu en başta ideolojilerin kurbanı haline getirmektedir. Tarihe her bakışın, bakanın bu işe ayırdığı süreyle sınırlı olması gibi temel bir kısıt, zorunlu olarak bütün tarih anlatılarını seçmeci hale getirmektedir, çünkü tarihin kendisi sonsuz sayıda olay ve aktör içermektedir.

İşte bu seçme işleminde kullanılacak yöntem ve kıstas, bunun sonucunda ortaya çıkacak tarih anlatısının biçimini, içeriğini ve öğretisini verecektir. Zamansal veya olaysal sıçramalar yaparak, başlangıç varsayımını desteklemeyen olay ve olguların ihmaline dayalı doğrulamacı/seçmeci bir bakış, tarihi, yaşanmışlığının gerçeğinden ve olgusallığından çok uzaklara kaydıracaktır. Tek bir örnekle yetinmek üzere, belli bir toplumun savaş tarihi yazılırken, yalnızca kazanılan savaşlar seçilip, kaybedilenler

es geçilirse, ortaya bir kahramanlık ve başarı tarihi çıkacaktır. Ancak, bu durumda bile başarı ideolojik bir ögedir. Eğer bir savaşın ne pahasına kazanıldığı söylenilmiyor ve yalnızca savaş alanlarındaki zaferler sıralanıyorsa, bu da yanıltıcı olmaktadır. Çünkü çoğu zaman olduğu gibi, bir savaşın kazanılması, ekonomik ve toplumsal alanlarda büyük kayıplara yol açabilmektedir. Bu da o toplumun geleceğini ipotek etmekte ve ilerideki bozulma ve çözülmelerin nedeni olmaktadır.

Bu manipüle edilebilme özelliğinden ötürü, tarih, bugüne ilişkin reçeteler sunma iddiasında olan demagojik ve halkın oyunu önemsemeyen anti-demokratik siyasetlerin her zaman başlıca avlanma sahası olmuş, anılan yöntemlerle oluşturulan yapay tarihler, bugünü açıklamanın, kötülemenin ve ıslah edilmesi gereğinin kanıtı olarak kullanılmışlardır. Bunların en tipik örneğini, Nazi Almanya'sının meydana getirdiği yapay ve resmi tarihin bedelini milyonlarca kişinin ödemesi oluşturmaktadır.

Ülkemizde, istisnasız bütün siyasetler, zaman zaman kendi oluşturdukları, inşa ettikleri ve meşreplerine göre kurguladıkları tarihten, doktrinlerini kanıtlamak üzere yararlanmışlardır/yararlanmaktadırlar. Bunlardan bir tanesi de "resmi tarih tezi" olarak, bütün eğitim sistemimizin belkemiğini oluşturmaktadır.

Bu arada, siyasal bir tarih tezi, ikinci, hatta fırsat bulursa asıl "resmi tarih tezi" olma yönünde büyük çabalar sarfetmektedir. Refah Partisi tarafından temsil edilen islami siyaset, gerek Osmanlı geçmişine, gerekse genel islam geçmişine ilişkin olarak, her noktası itibariyle tamamen kurgusal ve tamamen mitolojik bir tarih oluşturmuştur. Gerçek tarihsel yaşanmışlıkla ancak nadiren ve rastlantı-

sal olarak örtüşen bu tam anlamıyla yapay tarih, çeşitli kanallar aracılığıyla asıl tarih olarak sunulmakta ve dayatılmaktadır.

Yalnızca birkaç örnekle yetinmek üzere, genel islam ve Osmanlı tarihlerinin tümü boyunca faizin her zaman ve istisnasız uygulanmış olmasına rağmen, geçmişte faiz uygulaması olmadığı söylenilmektedir. Burada amaç, "faizsiz" adı verilen, ama faizi başka türlü alacak olan kendi iktisadi modellerine kılıf ve gerekçe ile destek sağlamaktır. Öte yandan, Kuran'da defalarca cariye ve hür kadın ayırımı yapılmasına ve cariyelerle evlenmeye gerek olmadığına dair hükümler olmasına ve İslam ve Osmanlı tarihlerinde köleliğin çok yaygın bir şekilde yer aldığının çok açıkça ortada olmasına rağmen, geçmişte kadınların şimdiye nazaran ne kadar saygın, korunaklı vb. olduğuna dair anlatılar geliştirilmektedir. Buradaki amaç da, kadın seçmenleri kendilerine çekebilmektir.

Bunlardan daha beteri ise, Osmanlı yönetiminin tamamen islami hükümlere dayalı olduğuna dair kurgulamadır. Bu tamamen uydurmadır. Osmanlı sistemi, şeriat hükümlerinin yanı sıra, onlarla sıkça açıkça çelişen örfi hükümleri de uygulamıştır ve örfi hükümlerin kapsam alanı şeriatınkinden çok daha geniş olmuştur. Öte yandan, Osmanlı sisteminin hoşgörüye dayandığı da tam bir uydurmadır. Herkesi kendi dinsel cemaatinin içinde kalmaya ve onun denetimine hapseden ve mahkûm eden bu sistemde hoşgörünün gölgesi bile yoktur.

Çok yakın tarihlere kadar nüfusunun yaklaşık yarısı gayrimüslimlerden meydana gelen bu devleti bir cihat makinesi olarak göstermek ve onun bütün amacının islama yeni alanlar kazanmak olduğunu söylemek de başka

bir çarpıtmadır. Osmanlının eline geçen ülkelerde o kadar az din değiştirme olmuştur ki, ayrıntılarına girildiği zaman, Refah tezine inananların müthiş bir aldatmacayla karşı karşıya olduklarını düşünmekten başka bir yolları kalmayacaktır. Bu örnekleri sonsuza kadar artırmak mümkündür, ama vurgulanması gereken nokta, Refah Partisi'nin islamcı-totaliter, anti-demokratik, dayatmacı, tepeden inmeci siyasetinin emrinde, tamamen uydurma yeni bir resmi tarih tezinin oluşturulmakta olduğudur.

Tarihe Tapanlar, Onu Tahrif Ederler

Biz hepimiz, bireysel ve toplumsal düzlemde, tarihi şu veya bu ölçüde güncellik olarak yaşamak zorundayız. Tarihte oluşan bir dili konuşuyor, geçmişten gelen kurumların içinde yaşıyor, eskiden oluşmuş bir kentsel dokunun içinde yer alıyoruz. Geçmişin bizi şekillendirmesine ilişkin örnekler saymakla tükenecek gibi değil. Sonuçta, biz hepimiz, güncelleşmiş tarihiz.

Ancak bunun kaçınılmaz bir gerçek olmasına rağmen, biz tarihi değil, bugünü yaşıyoruz. Ve bu bugünü yaşama süreci içinde tarihi inşa etmeye devam ediyoruz, yani sonuçta biz de tarih yapıyoruz. İşte güncelle tarih arasındaki bu sürekli ilişki ve içiçelik, tarihin her türlü sorunun ortaya konulması ve formüle edilmesinde bir numaralı değişken olmasına neden olmaktadır.

Böylece, süreç ve süre olma özelliğinden soyutlanan tarih, onu açıklayıcı bir unsur olarak kullanmak isteyenlerin elinde, aslında ve kendinde sahip olmadığı bir düzen-

liliğe ve rasyonelliğe yöneltilmektedir. Daha açıkçası, açıklama yapması istenen tarih, kendi özünden boşaltılarak, bu role uygun hale getirilmektedir. Tarihin amaca uygun olarak bu elden geçirilmesi işlemine, "tarih yazmak" adını veriyoruz. İşte bu eylem sonucunda oluşan "tarih", aslında gerçek yaşanmışlığın ötesinde, tarihçinin manipülasyonundan geçerek vücut bulmaktadır. Bu bedene büründürme işlemini gerçekleştiren tarihçinin tüm geçmişi kavrama, anlama ve ihata etme olanağı olmadığından, elindeki tek güç, dürüst olmaktan başka birşey değildir. Tarihçinin dürüst olması ise, geçmişe yolculuğu sırasında rastladığı ve tezini desteklemeyen unsurları da anlatısının içine sokabilme ferasetidir.

Tarih istisnasız bütün insanların katılımıyla oluşan bir süreçtir. Bu sürecin içinde kimin daha büyük ve önemli bir rol oynadığını belirleyen nesnel bir kıstas bulunmamakta; rollere atfedilen önem, tarihin neye tanık tutulmak istenildiğine veya neyin kanıtlanmasına uğraşıldığına göre değişmektedir. Bir örnekle daha açık hale getirmek üzere, Osmanlı devletinin yaptığı fetihlerde askerlerin mi, yoksa çiftçi ve zenaatkârların mı daha önemli bir rol oynadıklarını belirlemek, tamamen bakış açısına göre değişir. Tarihi bir kahramanlıklar silsilesi olarak gören bakış açısı, bu fetihleri bazı komutanlara, padişahların dirayetlerine ve askerlerin kahramanlıklarına bağlayacaktır.

Ama eğer bu fetihlerin Osmanlıların çok sayıda asker çıkartabilmelerine bağlı olduğu ve bu askerlerin donanım ve yiyecekleri için köylü ve zenaatkârların emeklerinin zorunlu olduğu düşünülecek olursa, iş tersine dönmektedir. Daha açık bir ifadeyle, eğer Osmanlı köylü ve zenaatkârları kendi yoksullukları pahasına, devlete bu kadar

büyük ordu besleme olanağı verecek bir üretim payı vermeselerdi, bu fetihler mümkün olamazdı. Nitekim, Osmanlı gerileme devri denilen dönem, tarihi kahramanlara göre açıklayanlar tarafından, padişahların ve komutanların yetersizliğinin sonucu olarak görülmektedir. Oysa gerçek neden, Osmanlı köylü ve zenaatkârının artık yeteri kadar üretim yapamaması olduğu kadar, rakiplerin eskiye nazaran daha fazla ve daha iyi üretir hale gelmeleridir. Öyleyse, tarihin herkesin katkılarıyla oluşan bir süreç olduğu çok açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ama sorun, bu tarihin nasıl okunacağı, anlaşılacağı ve yorumlanacağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Tarih, insanların çoğu tarafından ve çok uzun bir süre boyunca, bugünün sorunlarının çözümlerini üretmek için başvurulan bir sihirli kutu sayılmıştır. Bugünkü sorunların benzerleri tarih içinde aranmış ve bulunmuş; bu benzer sorunların tarih içindeki çözümleri de bugüne taşınmaya çalışılmıştır.

Ancak tarihin tekerrür etmesi söz konusu değildir. Kendini aynen tekrarlayan bir sürece tarih demek mümkün değildir. Üstelik, geçmiş sorunların çözümü olarak gösterilen şeyler, çoğu zaman tarihin tahrif edilmesi sonucu elde edilen ideolojik saptırmalar ve saplantılardır. Tarihin güncel amaçlar doğrultusunda tahrif edilmesi, sonuçta bir tarih tapınısı yaratmakta; her ideolojik topluluk, kendi tarafından ve kendi için yaratılan tarihi "doğru" kabul ederek, herşeyi bu doğrultuda açıklamaya yönelmektedir.

Bu tutum Türkiye'de çok yaygındır. Her inanç grubu, her siyaset grubu, kendine özgü bir "resmi tarih" tezine sahiptir. Bu "resmi tarih"in eğitiminden geçenler de tari-

hin kendinde nasıl cereyan ettiğini araştırma zahmetine asla girişmeksizin, bunu olduğu gibi kabul etmekte ve dünya görüşlerini bu doğrultuda oluşturmaktadırlar.

Ancak, günceli doğrulamak üzere düzenlenen ve geçmişin tahrifine dayalı olan her "resmi tarih", zorunlu olarak bölücü, ayırımcı, hiyerarşik olmakta; kötüler-iyiler, dostlar-düşmanlar gibi ikilemlere dayanmakta, böylece kolay yokolmayacak kin ve nefret tohumları ekmektedir.

Bugün Türkiye'de çeşitli egemen ideolojiler bulunmaktadır. Siyasal, dinsel, ahlâki veya başka herhangi bir düzlemde yer alan bu ideolojiler, egemenliklerini tarihe dayandırmak zorunda olduklarından, destek aldıkları bu tabanı tahrif etmekten hiç çekinmemekte ve çoğu bölümü itibariyle düzmece bir tarih inşa etmektedirler.

Bu durumun en tipik örneklerinden birini, egemen sünni dinsel ideolojinin yerleştirmeye çalıştığı "tarih anlatısı" oluşturmaktadır. Ana hatlarıyla söylemek gerekirse; bu ideoloji, a) Türklerin islamiyet öncesi tarihini yok saymakta, b) Türkiye'nin Malazgirt öncesi tarihini görmezden gelmekte, örneğin bu toprakların tarihinin ayrılmaz parçası olan antik kalıntıları Türkiye toprağı saymamakta, bunları yabancı unsurlar olarak kabul etmekte, c) Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki müslüman olmayan toplulukları es geçmekte ve d) İslamiyeti sünnilikten ibaret saymaktadır.

Oysa en azından son iki unsur açısından gerçekler çok daha başkadır. Bir kere Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, bugünkü Türkiye toprakları üzerinde yaşayan gayrimüslimlerin oranı müslümanlarınki kadar olmuştur. Yani açıkçası, geçmişte bu topraklarda müslüman kadar hıristiyan varolmuştur. Öte yandan sünnilik, Osmanlı ha-

nedanının resmi doktrini olmuş, buna karşılık Anadolu halkının büyük çoğunluğu ile Rumeli'de önemli azınlıklar heterodoks (sünni olmayan) tarikat ve mezheplere mensup olmuşlardır.

Yaşanmamış, uydurma bir tarihe dayandırılan tüm ideolojiler, tek dayanakları bu olduğu için, kendi yarattıkları bu tarihe taparlar ve uydurdukları bu tarihe inanmayanlara da her tür eza ve cezayı reva görürler.

Bir ülkenin, bir toplumun demokratikleşmesinin ön koşullarından biri de, tarihini doğru dürüst açığa çıkartmaktadır. Bu yapılmadığı takdirde, geçmişten gelen heyula bugünü yaşanmaz hale getirmektedir.

Türkiye Tarihi Ne Zaman Başlar?

Ulusal Tarihin Tabanı Sorunu

Ulusun tarihsel bir inşa olduğu, ülkesel ve ekonomik bir taban üzerinde insan iradesinin ve eyleminin sonucu olarak kurulduğu, yani tarihin tüm derinliği boyuna yer alan bizatihi bir gerçeklik olmadığı bizim ülkemizde henüz yeni farkedilmekte ve ancak bazı entellektüel çevrelerin gündemine girebilmektedir.

Buna karşılık, ulus ile etnisiteyi karıştıran, bir ve aynı sayan ve sanan geleneksel görüş, hem eğitim aleminde, hem de harcıalem düşünce üretim odakları üzerindeki kesin ve keskin egemenliğini sürdürmektedir. Hal böyle olunca, ulusal tarihin ve bizim açımızdan da Türk ulusal tarihinin tabanının ne olacağı konusu hâlâ büyük bir sorun olmaya devam etmektedir.

Bugün yeryüzünde tarihçilik alanında belli bir mesafe kat'etmiş ülkelerin ulusal tarih (ders) kitaplarına bakıl-

dığında, bunların istisnasız hepsinin ülkesel (territoryal) tabandan hareket ettikleri; buna karşılık bizim ülkedeki ulusal tarih (ders) kitaplarının, istisnasız etnik tabandan yola çıktıkları görülmektedir.

Ulus, ancak belli bir ülke üzerinde yaşayan, ama farklı dilsel, dinsel veya etnik kökenlerden gelen insanların ulusal ekonomi düzleminde oluşturdukları tarihsel bir inşa olduğundan, ulusal tarihin tabanını etnik bağlamda kurmak olanaksızdır. Daha açık bir ifadeyle, ulus tarihin her anında varolan bir gerçeklik olmayıp, belli konaklara gelen toplumların oluşturdukları bir biradalıktır.

Bu konuda kanıt sıkıntısı hiç çekmiyor olmakla birlikte, bir iki tanesiyle yetinirsem, şunları söylemek mümkün olur. Eğer ulusal tarihin tabanı etnisite olarak kabul edilirse; tarih boyunca yaşamış ve Türk etnisitesine mensup sayılan bütün halkları kapsamalıdır. Örneğin ne Gagavuzları (hıristiyandırlar), ne Hazarları (musevidirler), ne Uygurları (tarihlerinin çok uzunca bir döneminde Budisttirler) veya ne de Cezayir'de ayrı bir kast oluşturan Kuloğullarını dışarıda bırakmamak gerekir. Türk etnisitesine mensup olanların azınlıkta oldukları ülkelerde durum çok daha karmaşık hale gelecektir. Örneğin Çin'de yerli halka karışanlar, Kore'dekiler, Habeşistan'dakiler veya Amerika ve Arjantin'e göçedenler ulusal tarihin içine nasıl alınacaklardır. Veyahut Mısır'daki Kölemenler, İran'daki Selçuklular, Suriye'deki çeşitli Selçuklu soyundan hükümdarlar ulusal Türk tarihinin içinde mi, yoksa, Mısır, İran, Suriye tarihlerinin içinde mi ele alınacaklardır? Keza Rasputin'i öldüren prens Yusupof'un Türk olması, bu olayın Türk tarihi içinde mi, yoksa Rus tarihi içinde mi incelenmesine yol açacaktır. Bunun tersine, Türk devlet-

lerinde Türk etnisitesine mensup olmayanların ayrı bir tarihleri mi olacaktır? Örneğin Osmanlı devletindeki Türk olmayan unsurların yapıp ettikleri bizim tarihin içinde hiç yer almayacak mıdır? Gayrimüslim reayanın ödediği vergiler Osmanlı gelirlerinden düşülerek tarih yeniden mi oluşturulacaktır? Bu gibi örnekleri sonsuza kadar uzatmak dünyanın en kolay işlerinden biridir.

İkinci örnek grubunu ise, etnik Türklerin ve özellikle de Türkiye Türklerinin yaşadıkları ülkelerden alıyorum. Yapılan antropolojik araştırmalara göre, Türkiye toprakları üzerinde yetmişten fazla farklı etnisiteye mensup insan yaşamaktadır. Bu etnisitelerden herbiri de, tarih içinde farklı etnisitelerin karışımı olarak ortaya çıkmışlardır.

Anadolu'nun bir göç ve istila alanı olduğu kimsenin meçhulü değildir. Öte yandan, birkaç istisna dışında, hiçbir göç ve istilanın kitlesel katliamlarla sonuçlanmadığı da iyi bilinmektedir. Bu durumda, Anadolu'nun antik halklarından örneğin Karyalıların, Hititlerin veya Urartuların tamamen yokolup olmadıkları sorulabilir. Bunun cevabı, bunların tarihin harmanı içinde bir sürü yeni etnisite oluşturarak, varlıklarını bugüne kadar sürdürdükleridir.

Tarih, arkasında hiçbir zaman basit sorunlar bırakmaz. Bu toprakların uzun, çok uzun tarihi boyunca, yerli ve göçmen etnik unsurların dışında, bir de getirilerek harmana dahil edilenleri olmuştur. Gene fazla örnekte boğulmaksızın, ta M.Ö. 9. yüzyıldaki Dor ve Aka göçleriyle Batı Anadolu'ya taşınan bazı halklardan başlamak üzere, Oğuz göçleriyle gelen çeşitli Asya halklarını, Moğol istilasının önünden kaçarak gelen çeşitli İrani unsurları veya Haçlı Seferlerinin iki yüzyıl boyunca Batı Avrupa kaynaklı etnik katkısını zikretmek mümkündür. Keza Osmanlı is-

kân siyasetinin de ne denli yeni etnik harmanlara neden olduğunu düşünmek mümkündür. Tek bir örnekle yetinmek üzere, Arnavid sancağının fethinden sonra Anadolu'ya sürülen ve yaklaşık beş yüzyıldan beri yerli halkla karışan Arnavutlar zikredilebilir. Devşirme uygulamasının veya köleciliğin meydana getirdiği etnik karışımları ise gündeme getirmiyorum. İşleri biraz daha karıştırma pahasına, örnek verdiğimiz bu Arnavutların da antik Daçya, İllirya, İtaliot gibi halkların harmanı olduklarını eklemek mümkündür.

O halde, bu topraklarda farklı etnisitelere, hatta ırklara mensup insanların yaşadıkları çok açıktır. O zaman ulusal tarihi etnik bazda kabul eden bir anlatım, etnik Türkler dışındakileri dışarıda bırakmak zorunda kalacaktır. Bu da olanaksız olduğuna göre, ulusal tarihin ancak ülkesel tabanda yazılabileceği, yazılmasının gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Tarihi Malazgirt'le mi Başlar?

Resmi tarih anlayışı ve ondan kaynaklanan genel tarih kavrayışı, 1071 Malazgirt savaşı öncesini ulusal Türk tarihine yabancı saymaktadır. Bu öylesine yaygın ve kökleşmiş bir kanaattir ki, örneğin ülkemizde bulunan antik kalıntılar çoğu insanımız açısından yabancı topraklar sayılmaktadır. Bunun en tipik göstergelerinden birini, buraları ziyaret eden yabancıların sayısının Türk vatandaşlarınkinin neredeyse on katı olmasıdır.

Türk ulusal tarihinin, Türk etnisitesine mensup Selçukluların Anadolu'ya giriş tarihleri olan 1071'den başlatılması, bu askeri olayın öncesini reddi anlamına gelmek-

tedir, ama bu abestir, nominal ve ideolojik bir tavırdır, gerçek tarihle hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Çünkü Selçuklular geldiklerinde insansız, kültürsüz, üretimsiz, kuralsız, dilsiz, dinsiz... bir ülke bulmamışlardır. Bir no man's land'de Türk devletini kurmamışlardır. Selçuklu tarihi bir boşluk üzerinde yol almamıştır. Bu toprakların binlerce yıllık tüm oluşumlarından etkilenmişlerdir, onlarla hal hamur olmuşlardır.

Gene yalnızca birkaç örnekle yetinmek üzere, bugün Türkiye'deki yer adlarının ezici çoğunluğu Türklerin gelmesinden öncesine aittir. Bunun tek başına yeterli olmayacağının bilinci içinde, şu anda ulusal kültürümüzün ayrılmaz parçaları olan halk oyunlarından söz edelim. Bunların hangilerinin kökleri Selçuklu öncesine dayanmaktadır, hangileri Asya'dan getirilmiştir? Ciddi folklor araştırmaları, bunların çok büyük çoğunluğunun Selçuklu öncesine ait olduğunu göstermektedir. Küçük bir anekdot olmak üzere, bugün bütün ülkede herkesin çok sevdiği iki türküden Fırat türküsü, eski bir Ermeni türküsü, Şeyh Şamil de bir 19. yüzyıl Çeçen türküsüdür. Ve bilindiği üzere ne Ermeniler, ne de Çeçenler Türklerle aynı etnisiteye mensupturlar, ama bilinmelidir ki, ulusal kültür denilen şey, bu iki türkünün de gösterdikleri üzere, etnisiteleri çok aşan, tamamen teritoryal özellikler gösteren bir şeydir.

Aynı şeyleri, halıcılık, bakırcılık vb. gibi binlerce zenaat dalında da göstermek mümkündür. Ya mimari? Neredeyse tamamen Selçuklu-öncesi ögelerden meydana gelmiştir. Kıyafet, sofra vb. alanlarına girildiğinde iş daha giriftleşmektedir, hele müzik alanında çok daha derin tabakalar olduğu görülmektedir. Örneğin, birçok müzikoloğun ortak kanaati, Türk halk türkülerinin ortak tabanı-

nın Orta Asya'dan çok Frigya türü denilen alanda yer aldığı noktasındadır.

Türkiye tarihinin Malazgirt'te başladığını kabul eden resmi görüş, böylece bu toprakların derin tarihinin kültürümüzü oluşturduğu gerçeğini görmezden gelerek, yanlış bir tarih bilinci oluşmasına neden olmaktadır. Bu yanlış tarih bilincinin en kötü sonuçlarının başında, ulusallaşmamızın gecikmesi ve bunun bedelini çokça kan ve gözyaşıyla ödememiz gelmektedir.

Türkiye'nin Ulusal Tarihi Nasıl Yazılmalı?

Ulusallıkla olan sorunlarını çözmüş bütün ülkelerde olduğu gibi yazılmalıdır. Bu konudaki en tipik gelişme, Fransızların resmi tarihten nesnel tarihe geçişlerinde yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın başında kaleme alınan Fransız tarih ders kitapları, "atalarımız Keltler" diye başlardı. Bu kitapların, Afrika'nın siyah, Asya'nın sarı veya başka topraklardaki başka ırktan Fransız sömürgesi çocuklarına da okutulması, elbette garip kelimesinin ifadeye yetmediği bir durum yaratmaktaydı. Fransa'da artık etnik tabana dayalı tarih ders kitabı yazılmıyor, okutulmuyor ve Fransız ulusal tarihi, bu ülkedeki ilk insan yerleşmelerinden itibaren kaleme alınıyor. İngiltere, Hollanda, ABD veya Almanya gibi ülkelerde de durum farklı değil. Örneğin, eskiden beyazların göçü ve ilk kolonilerin oluşumundan başlatılan ABD tarihi, bugün ilk Amerikan halklarından veya amiyane tabiriyle Kızılderililerden itibaren anlatılmaktadır.

O halde Türkiye ulusal tarihi, insanın bu topraklarda belirdiği andan itibaren başlayarak, bütün antik tarihi, Bi-

zans'ı ve çok sayıdaki yerel oluşumu da kapsayacak bir şekilde Selçuklu öncesine doğru iyice genişletilmek ve etnik tabanından kurtarılarak, gerçekten, ulusal hale getirilmek zorundadır.

Soydaşlık Karmaşası

Ülkemiz birçok bakımdan, okyanus ortasında kaybolmuş bir adanın özelliklerini gösteriyor. Genel zihniyet iklimimize egemen olan ve bazen de büyük siyasal tutumları belirleyen çok sayıda kavrayışımız, tam adasal özellikler gösteriyor. Ancak bu ülke insanlarının üzerinde bir miktar anlaşma sağlayabildikleri veya eğitim yoluyla onlara ezberlettirilen bazı kavrayışların, dünyanın geri kalanına anlatılmalarının olanaksızlığı, adeta kimseyi rahatsız etmiyor, zaten insanlar dünyanın geri kalanıyla böyle bir anlaşamama eşiğinin olduğundan da haberdar değiller; işte adasallığın en tehlikeli yanı da şu: bu ülke insanları, giderek kendi kavrayışlarını evrensel doğrular olarak görerek onlara mahkûm olmakta ve böylece dünyadan uzaklaşmaktadırlar.

Dış siyasetimizin başlıca sorunlarından birini, Osmanlının hızlı geri çekilme sürecinin ürünü olarak, arkasında bıraktığı ve şimdilerde Türkiye Cumhuriyeti toprak-

larının dışında kalmış olan etnik veya dilsel Türkler meydana getirmektedir. Özellikle Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde önemli bir azınlık meydana getiren ve Kıbrıs'ta da, adanın iki egemen halkından birini oluşturan bu unsurların resmi söylemdeki adları "soydaşlarımız"dır.

Sovyetler Birliği'nin yakın tarihli dağılışından sonra, Orta Asya ve Kafkaslardaki yoğun Türki unsur içeren cumhuriyetlerin halklarına da, ayırımsız bu ad verilmeye başlamıştır. Buna karşılık, İran'da çok büyük bir oran meydana getiren Azerilerden, Irak ve Suriye'deki Türkmenlerden, Afganistan'daki Türklerden bu sıfatla söz etmek pek yaygın bir alışkanlık olarak gözükmemektedir. Ama bu "soydaş" edebiyatındaki en ilginç noktalardan biri, Türklerle etnik veya ırki hiçbir bağı olmayan Boşnakların müslüman olmalarından ötürü çoğu kimse tarafından Türk sayılmalarına ve sanılmalarına karşılık, Moldava'da yaşayan ve etnik açıdan Türkiye'deki Türklerin çoğundan daha fazla Türk olan Gagavuzların hıristiyan olmalarından ötürü, Türk olduklarının kimsenin aklına gelmemesi ve "soydaş" sıfatıyla ödüllendirilmemeleridir.

Soydaş kavramı, kullanıldığı haliyle etnik ve ırksal bağlantıları öne çıkartmaktadır ve bunun çoğu kimse tarafından farkedilmeyen sonuçları vardır/olacaktır. Bir kere, bu cins bir kavramsallaştırma yoluyla, Türkiye'de yaşayan herkesin etnik olarak Türk olduğu varsayımı yapılmakta, ikinci olarak, ulus oluşumu etnik ve ırksal tabanda kavramsallaştırılmaktadır. Yani, tüm modern ulus kavrayışlarının tersine ve tarihsel gerçekleri gözardı ederek, ulusun etnik ve ırksal bir birlik olduğuna dair, geri, ırkçı, köhne kavrayış sürdürülmektedir.

Ulusun etnik veya ırksal bir bağlantı olmadığını, dün-

yada bizden başka herkes biliyor. Ulus, modern bir inşadır. Kökleri tarihin derinliklerinde kaybolmaz, örneğin Türk ulusu Ergenekon'la birlikte başlamaz; daha dün, 17. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da, bir ırklar ve etnisiteler harmanı olarak doğmuştur. Bu karışım ve sentez kimyasının katalizörü iktisat olmuştur ve sonuçta çok farklı ırksal ve etnik kökenden insanlar, belli bir ulusu oluşturmuşlardır. Bu arada aynı ırktan ve aynı etnisiteden birçok insan farklı uluslar arasında bölünmüştür. Bu açıdan, ırksal ve etnik düzlemde kurgulanması halinde, şu anda yeryüzünde neden yüzlerle ifade edilen sayıda ulus olduğu anlaşılamaz, çünkü bu dünyayı paylaşan etnik unsurların sayısı binlerle ifade edilmektedir.

"Soydaş" nitelemesine tekrar döndüğümüzde, ne denli anakronik bir ifadeyle karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Dünya pratiğinden bu kadar kopuk bir kavramsallaştırma, bizim gibi adasallaşmış toplumlara özgüdür. Türkiye sloganlarının peşine takılmış gidiyor ve dünyayı kavramaya hiç uğraşmıyor. Dünya üzerinde kısa bir gezinti, bunu hemen gözler önüne serecektir.

Bugün Güney Amerika ülkelerinin halklarının çoğu İberya yarımadası kökenlidir veya onların melezleridir. Ama hiçbir İspanyol veya Portekili onlardan "soydaş" olarak söz etmez, tıpkı Fransa veya İngiltere'deki çok sayıda yarımada kökenli akrabasından da böyle söz etmediği gibi. Keza, Arjantin'de çok büyük bir İtalyan ve oldukça önemli bir Alman azınlık vardır. Bunlardan da "soydaş" olarak bahsetmek kimsenin aklına gelmez. Kanada'daki Fransız asıllılar; Yeni Zelanda, Avustralya, ABD veya Güney Afrika'daki İngiliz asıllılar, Fransa ve İngiltere tarafından "soydaş" olarak anılmazlar.

Öte yandan Ruslar, Polonyalılar, Çekler, Slovaklar, Sırplar vb.'yle aynı Slav ırkındandırlar, ama bunlar birbirlerine "soydaş" olarak bakmazlar. Keza, Amerikan zencileriyle Afrika zencileri aynı zenci ırklarına mensupturlar veya Madagaskar adası halkının büyük çoğunluğu Polinezya asıllıdır (tıpkı Yeni Zelanda Maorileri gibi) vb. Ancak hiç kimse bunların birbirlerini "soydaşlık" kavramı içinde niteleditklerine tanık olmamıştır.

Bu örnekleri dünya çapında artırarak, Fransa'daki İtalyanlardan, Polonyalılardan veya Rusya'daki Almanlardan söz etmek dünyanın en kolay işi olacaktır. Ancak sorunun can alıcı noktası burada değildir. Modern bir ulus, bir ırklar ve etnisiteler harmanıdır. Örneğin Amerikan ulusu, dünyanın hemen bütün etnik unsurlarıdnan temsilciler içermektedir. Fransız ulusu, İskandinavından zencisine kadar "72 milleti" barındırmaktadır, onların toplamı ve sentezidir. Türkiye de böyledir. Defalarca söylendiği için tekrarlamanın gereği olmadığı üzere, Türk ulusu yetmişten fazla farklı etnik unsur içermektedir ve bunlar çoğu zaman aynı ırktan da değillerdir.

İşte "soydaş" kavramının vahameti bu noktada ortaya çıkmaktadır. Eğer böylesine bir sıfatın gerçekliğine inanırsak, Gürcistan'daki Gürcüler, Kafkaslardaki Çeçenler, Abhazlar, Dağıstanlılar, Ermeniler; Orta Doğu'daki tüm Araplar, Acemler, Kürtler, Yahudiler; Avrupa'daki bütün halklar, örneğin Rumlar, Ruslar, Sırplar, Bulgarlar, İtalyanlar vb. de bizim soydaşımızdır.

Bütün dünyayla soydaş olan bir ulus olabilir mi (keşke olsa!)? Böylesine bir ulusal inşanın hayatiyeti var mıdır? Nitekim, Avrasya feribotunun kaçırılması olayında, Düzceli bazı gençlerin kendilerini Çeçenlerle soydaş say-

dıklarını gördük. Türkiye buna fazla bir tepki vermedi, ama bir Ermeni yurttaşımızın Ermenistan Ermenileriyle, bir Yahudi yurttaşımızın İsrail Yahudileriyle kendini soydaş sayarak (ki egemen ideolojinin uzantıları açısından, böyle yaparlarsa haklı olurlar), onlara "soydaş" demesi nasıl bir tepki seline yol açar acaba?

İşte "soydaş" kavramsallaştırmasının temelden yanlışlığı, bu sıradan örneklerle birlikte açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, etnisiteyi ve ırkı aşan, modern ve olması gereken ulus kavramına gelemezsek, bu ülke daha bir sürü anlamsız ve gereksiz boğuşmaya göğüs germek ve çokça zaman ile olanak tüketmek zorunda kalacaktır.

André Malraux Panthéon'da...

1764 yılında Paris'in Sainte-Geneviève tepesinin, Quartier Latin adını taşıyan mahallesinin tam ortasında, mimar Soufflot tarafından muazzam bir kilise inşaatına başlanmıştır. Büyük mimar bu işi 1780 yılına kadar yürütür, ondan sonra mimar Rondelet inşaatın yönetimini 1789'a kadar üstlenir, ama tapınak ancak 1812'de tam anlamıyla bitirilerek bugünkü halini alır (örneğin, son tadilat esnasında çan kuleleri kaldırılmış, dışa açılan pencereler ördürülerek, içeriye tam bir kapalı mezar havası verilmiştir).

"Gotik binaların yapım hafifliği ile eski Yunan mimarisinin saflık ve ihtişamını birleştirmek" isteyen Soufflot, tapınağı anıtsal boyutlarda tasarlamıştır. David d'Angers tarafından yapılan Korent tarzı sütun ve alınlığıya (1831) ve yerden 83 metre yükseklikteki kubbesiyle, bu bina gerçek bir anıttır. Duvar resimleri Fransız tarihinden sahneler içermektedir ve Bonnat, Cabanel, Detaille, Puvis de Chavannes gibi (1874) ünlü ustaların elinden çıkmadırlar.

Önce Sainte-Geneviève kilisesi olarak yapılan bu bina, 1789 Devriminde, Fransa'nın yetiştirdiği büyük insanların anısına bir anıt haline getirilmiş ve Panthéon (eski Yunancadan, Bütün Tanrılara ait yer) adını almıştır. Bu devir esnasında binanın girişine *"Aux grands hommes, la patrie reconnaissante"* (Vatan, büyük insanlara minnettardır) ibaresi yazılmıştır. Napoléon Bonaparte'ın imparatorluğu döneminde, 1806'da katolik imanına iade edilmiş, Louis Philippe zamanında, 1830'da, o yıl gerçekleşen devrimin de etkisiyle Şükran Tapınağı haline getirilmiştir. 1851-1870 arasında, yani ikinci imparatorluk döneminde tekrar katolik kilisesi olmuştur. 1885'te Victor Hugo'nun cenaze töreniyle birlikte, tekrar büyük insanların anısına adanmıştır. Ve Fransa'nın şükran duyduğu büyük evlatlarının bazıları artık buraya gömülmeye başlamıştır.

Panthéon'a Victor Hugo'yla başlayan ve günümüze kadar devam eden süre içide bazı Fransız yurttaşları gömülmüştür. Bunların arasında Lazare Carnot gibi bir Devrim generali, La Tour d'Auvergne gibi bir arkeolog ve Devrim subayı, Marceau gibi bir general, Baudin gibi 1851'de barikatlarda öldürülen bir hekim, Sadi Carnot gibi bir fizikçi, Marcelin Berthelot gibi bir kimyacı, Emile Zola gibi bir yazar, Jaurès gibi bir filozof, tarihçi, *Humanité* gazetesinin kurucusu ve sosyalist siyasetçi, P. Painlevé gibi bir matematikçi, J. Perrin gibi bir fizikçi, P. Langevin gibi başka bir fizikçi, F. Eboué gibi bir zenci Fransız valisi, V. Schoelescher gibi Avrupa ülklerinin ellerindeki sömürgelerde köleliğin kaldırılması için mücadeleye ilk girişen bir siyasetçi, Louis Braille gibi kendi de kör olan ve adını taşıyan kör alfabesini icat eden bir öğretmen ve org virtüozu bulunmaktadır. Eğer dikkat edilecek olursa,

Panthéon konuklarının, dünyada ün kazanmış olmayla pek bir ilgisi yoktur, çünkü Fransa çok sayıda Nobelli bilim adamı ve yazara sahip olmakla birlikte, bunların ancak bir ikisi kendilerine Panthéon'da yer bulmuşlardır. Bu cumhuriyet anıtında yatanlar, tüm Fransa'nın başarılarını temsil etmektedirler. Tıpkı Fransız demokrasisi gibi, bunlar da Fransız halkının üretkenliğinin ve başarısının temsilcileri olmaktadırlar.

Panthéon'a en son nakledilenler, 20 Nisan 1995'te büyük bir törenle buraya getirilen ve gömülen Pierre ve Marie Curie olmuştur. Marie Curie'nin Polonya asıllı olması, tıpkı zenci Eboué'nin durumunda olduğu gibi, kimsenin aklına gelmemiştir. Fransız cumhuriyet ideali, Fransızım diyen herkesi, ırkına, rengine, dinine, inancına bakmadan eşit saymaktadır. Bu bağlamda, Panthéon'a, Fransızların temsilcisi olarak gömülmenin tek bir koşulu vardır: Fransa'nın şanına katkıda bulunmak, Fransızları gururlandırmak.

Fransızlar şimdilerde bir büyük evlatlarını daha Panthéon'a nakletmeye hazırlanıyorlar. Fransız dilinin büyük ustalarından, Nazilere karşı direniş kahramanlarından ve siyaset adamı André Malraux, Ekim ayının sonlarına doğru Panthéon'a aktarılacak.

1901'de Paris'te doğan Malraux, 20 yaşındayken ilk eseri olan *Kâğıt Aylar*'ı yayınlamıştır, bu ilk eserinde sürrealist esin kaynağının etkisindedir ve kitabını Max Jacob'a ithaf etmiştir. 1923'te, henüz 22 yaşıdayken Khemer heykelleri bulabilmek için Hindiçini'ye gitmiş, 1925'te Çin'e geçmiş, burada Çinli komünistlerle ilişki kurmuştur. İki kültürün temasının sonucu, *Batı'nın Günaha Çağrısı* (1926) adlı kitap olacaktır. Malraux daha sonra *Fatihler*

(1928) ve *Krallık Yolu* (1930) adlı ilk romanlarını Uzak Doğu dekoru içinde yazacaktır. André Malraux, ölüm ve acıya karşı zafer kazanmanın yolunun eylemden geçtiğini düşünmektedir. Goncourt ödülünü kazanan *İnsanlık Durumu* (1934) adlı romanı, bireycilikten kardeşliğe ve devrimciliğe geçişini vurgulamaktadır. Aşırı sol hareketin içine giren Malraux, Nazilere ve İspanyol faşizmine şiddetle karşı çıkmış, İspanya iç savaşına Cumhuriyetçilerin safında katılmıştır. Bu dönemde yazdıklarının egemen teması, insanın düşledikleriyle değil yaptıklarıyla belirlendiğidir. Tarihin içinde olmanın, ölümün mutlak gerçekliği karşısında deneyi bilince dönüştürmek olduğuna inanan Malraux, sanata büyük önem vermeye başlamıştır. Sanatın, sanatçının ölümden sonraki hayatı olduğunu söyleyen büyük yazar, sanatı kaderin zıddı (*anti-destin*) olarak tanımlamaktadır.

Edebiyat ve sanat yaşamının yanı sıra, Nazi işgâline karşı Fransız Direniş Hareketi'ne katılan ve De Gaulle hükûmetinde yer alan Malraux, 1958-1969 arasında on bir yıl süreyle kültür bakanlığı yapmış ve bu görevi sırasında Fransa'yı dünyanın bir numaralı kültür ve sanat ülkesi haline getirmiştir.

Ekim ayında katılacak olan son konuğuyla birlikte, Panthéon'da yer alan Fransızlar çok çeşitli meslek dallarına, çok çeşitli siyasal ve felsefi görüşlere sahiptirler. Aynı ırktan ve aynı dinden bile değillerdir. Zencisi, beyazı, katoliği, protestanı, dinsizi, solcusu, sağcısı birarada yatmaktadır. Bütün bu insanları birleştiren tek ortak nokta, hepsinin Fransa'yı, önce Fransa'yı sevmiş olmaları ve Cumhuriyete sadakatlerini her türlü kişisel konumlarının üzerine çıkartmış olmalarıdır. Bir ulus zaten başka türlü

ne kurulabiliyor, ne de varolabiliyor.

Fransa, bugün bilim, sanat, uluslararası siyaset, ekonomi ve akla gelecek diğer tüm alanlarda dünyanın önde gelen üç beş ülkesinden biriyse, bunu sadık evlatları sayesinde sağlamıştır. Ama o da evlatlarına sahip çıkmıştır. Onları belli bir resmi tarihin ve buna bağlı resmi bir tezin doğrultusunda, "İyiler ve Kötüler" olarak tasnif etmemiştir. Enver Paşa'sına sahip çıkarken, Sabahattin Ali'sine, Nazım Hikmet'ine hain damgasını vurmaya devam etmemiştir.

Türkiye'nin böyle bir kadirşinaslığa şiddetli ihtiyacı var. Zaten çok az sayıda olan değerli evlatlarımızı, meşrebe göre tasnif ederek heba etmekte üstümüze yok. Böylesine bir kahredici karşılıklı kötüleme kampanyası içinde, çok önemsiz, ülkeye hiçbir katkısı olmamış, kerameti kendinden menkul kişiler öne çıkıyor.

Oysa, Türkiye'nin tüm değerli evlatlarını temsilen Nazım Hikmet'le Peyami Safa'nın, Aziz Nesin'le Cemil Meriç'in yan yana uyuyacakları bir Türk Panthéon'unu hayal etmek ne kadar güzel oluyor.

Biz kendi çocuklarını yiyen bir toplumuz, bu yüzden hep başka toplumların, üstelik beşinci sınıf insanlarını baş tacı etmek zorunda kaldık. Kendi yetiştirdiklerimizle övünmeyi hak etmiyor muyuz?

Dünya Barış Günü

–Sevgili Barış'a–

1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'yı işgâl etme girişimleriyle başlayan İkinci Dünya Savaşı, yeryüzünün hemen her yerinde cepheler açıp, altı yıl gibi çok uzun bir süre devam ettikten ve arkasında 35 ilâ 50 milyon olarak tahmin edilen sayıda ölü ve tarihin en büyük soykırımını bıraktıktan sonra, 3 Eylül 1945'te sona erdi.

Savaş kuşağı adı verilen ve etkinlik ile etkileri altmışlı yolların sonuna kadar devam eden düşünür, yazar ve sanatçıların, insanlığın bu en dehşetli kapışmasına ilişkin eserlerini taban alan bir düşünce platformu çerçevesinde oluşan bir girişimle, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1 Eylül, Dünya Barış Günü ilân edilmiştir.

İnsanların barış özlemi, savaş tutkuları kadar eski olmuştur. Ancak, barışın insanlık idealinin ögelerinden biri haline gelmeye başlaması çok yeni bir durumdur ve henüz tamamlanmış olmanın çok uzağındadır. Çünkü tarihin şimdiye kadar olan süresi içinde, savaş insanlığın çok daha büyük kitlesi tarafından, barışa nazaran çok daha

soylu bir konuma yerleştirilmiştir.

Bu kavrayış çerçevesinde barış, çoğu kimse tarafından insanlığın olması gereken hallerinden biri olarak değil de, soylu savaş eyleminin durakladığı (sona erdiği değil) bir an olarak görülmüştür/görülmektedir.

Savaşın soylu bir eylem olduğu düşüncesi, insanların bilinçlerinde o kadar derinlere kök salmıştır ki, aslında soylu olanın barış olduğunun kabulü gerçek bir zihniyet devrimine ihtiyaç göstermektedir.

Antik dünya, savaşların tanrıların isteği olduğuna, insanların kendi iradeleriyle değil de, tanrıların kendi aralarındaki sorunları çözmek için savaştıklarına inanırdı. Orta Çağ ise, savaşın insani boyutlarını farketmekle birlikte, onu en fazla kutsallaştıran dönem olmuştur, Batı'da ve Doğu'da askerlerin kendilerini tanrı yoluna adayan savaşçılar haline gelmeleriyle, bu çağ tanrının uğruna savaştığına iman etmiştir. Batı'nın haçlısı ile Doğu'nun mücahidi, aynı tanrının çocukları olduğunu bilerek/bilmeyerek savaşırlarken, barış kelimesinin herhangi bir anlamı olamazdı. Modern Çağın başlangıcında da "ulusal" çıkarlar için savaşıldığı söylenilmiştir ve çağımıza yaklaşıldıkça, savaşların nedeni laikleşerek, en sonunda ekonomik (hakiki) temeline oturmuştur. Savaşlar, son tahlilde, uluslararası ekonomik bölüşüm sorunlarından kaynaklanmaktadır. Ama Mars'ın insanların kanına girdiği ve yoketme duygusunun çoğunluğa egemen olduğu da doğru değil midir? Yemediği halde öldüren yegâne canlının bu tutkusunun temelleri savaşınkilerle bazı noktalarda çakışmıyor mu?

İnsanın öldürme tutkusunu kendi imgesinden hâlâ dışlayamamış olması, çizilen tüm insan ideali tablolarının eksik yanlarından birini meydana getirmektedir. İnsanın

bu ilkel, vahşi ve hayvansı yanı, onun savaşın zeminini meydana getiren kitlesel ideolojik güdülemelere kolaylıkla av olmasını sağlamaktadır. Derinlerindeki bu psikoloik yapısından ötürü, savaş onun üzerinde kitlesel bir büyülenme ve bundan da iyisi bir hipnoz etkisi yaratmaktadır. Mitolojik bir söylem içinde ise, Mars'ın dünyaya hükmetmesine izin vermektedir ve korkarım bundan zevk de almaktadır.

Dünya aslında, zamanın büyük kısmı itibariyle Hermes'in, yani ticaret tanrısının hükmü altındadır. Ama Hermes aynı zamanda, büyük kitlelerin ulaşamadığı gizli şeylerin de tanrısıdır ve bunda şaşılacak bir yan yoktur, çünkü ticaret ve onu da kapsayan ekonomi, dünya üzerinde eşitsiz olarak dağılmış zenginliklerin, insanlar arasında daha da eşitsiz dağılımını sağlayan mekanizmalardır. Ancak insanların bazı dönemlerde ve zamanlarda bu gizli mekanizmaları açık hale getirme arzuları ayyuka çıkmaktadır. Bu anlarda Hermes sahnenin gerisine çekilmekte ve zenginliklerin kendi incelmiş yöntemleriyle değil de, kaba ve şiddete dayalı şekillerde el değiştirmesi için meydanı Mars'a bırakmaktadır.

Bu işin bir yüzü, diğeri de insanın aslında öldürmekten zevk almasıdır. Ölümlü olduğunu bilen yegâne canlının, hemcinsleri ve diğer cinslerin kanlarında kendi ölümünün kaçınılmazlığının provasını yapma ihtiyacı, öldürme tutkusunun temelinde yer almaktadır. Öldürmek, ölmemekle/henüz ölmemiş olmakla eşdeğerlidir. Veya insanın yaşadığını algılayabilmesi, bazen başkalarının ölümüne bağlı olmaktadır. Ölüm kader olunca, kendi ölümüne ve başkalarının ölümüne gerekçeler bulmak insanın başlıca tutkularından olmuştur.

Boşuna yaşamamış olmak için ölmek ve öldürmek, işte savaşın psikolojik düzlemdeki ikinci derin nedeni budur. Bu psikolojik yapılanmanın sonucu, savaşın soylulaştırılması olmaktadır. İnsan, bir daha bulamayacağı hayatını tehlikeye atarak başkasını öldürmeye yöneliyorsa, bunun soylu bir nedeninin olmasının ve bu hareketin bizatihi kendinin de en soylu insani eylem olmasının gerektiği sonucu kolaylıkla üretilebilmektedir.

Ekonomi ve psikoloji birleşince, yolları kesişince, Mars'ın azdığı dönemler, insanların savaşın damgası altında soluk aldığı dönemler, hem bireyin nihilizmi yücelttiği, hem de toplumların dünya pastasındaki paylarını arttırmaya çalıştıkları garip çelişkiler yumağı haline gelmektedir.

Bunların yanı sıra, savaş da, yokoluşa doğru gittiği kendi kaderini taşımaktadır. Gövdenin gövdeyle savaşından, silahın gövdeyle, silahın silahla ve nihayet teknolojinin teknolojiyle çarpışmasından geçen savaş faaliyeti, kutsallığının en önemli dayanağı olan kahramanın devre dışı kaldığını hüzünle görmektedir. Kahramanı olmayan bir savaş, bir düğmeye basarak görmediği düşmanları yok eden bir teknisyenin yürüttüğü savaş ne kadar kutsal olabilir?

Savaşı istenilmez, beğenilmez hale getiren, insanların barış tutkusu olmaktan çok, kahramanın ölmesidir. Ne yazık, tersi olmalıydı! Ama böyle, insanlar imgeleri hakikatlerden daha fazla seviyorlar ve savaş, artık güzel ve soylu olmaktan çıktığı için istenilmez hale geliyor.

Bunlar işin genel tarafını oluşturuyorlar. Bir de ruhumuzdaki savaşlar var. Kendimizle barış içinde olmadığımız için, herkese ve herşeye karşı ilân ettiğimiz savaşlar

var. Ülkemiz, bu konuda ne yazık ki gerçek bir "insan insanın kurdudur" ortamında yaşıyor. Kendini sevmeyen sayısız insanımız diğer insanlardan, toplumdan ve belki de herşeyden nefret ediyor. Böylesine bir ortamda, en geniş anlamı içindeki barışı egemen kılmanın ne kadar güç olduğunu bilmekle birlikte, insana yakışan yegâne durumun bu olduğunun anlaşılabileceği umudunu taşıyorum. Öldürerek kahraman olunamayacağının, bugün değilse bile, belki yarın kavranabileceğini umut etmek istiyorum. Barışı bir entellektüel fantezisi/zırvası olmaktan çıkartmak için gayret sarfedenlerin artacağını hayal ediyorum.

Amerikan Hegemonyası

ABD'nin uluslararası siyaset ve ekonomi arenasındaki tartışılmaz belirleyiciliği ve lider ülke konumunu, genelde silahlı kuvvetlerinin teknolojik ve sayısal üstünlüğüne bağlama eğilimi vardır. Oysa yakın tarihe, özellikle Soğuk Savaş dönemine bakıldığında, Sovyet silahlı kuvvetlerinin de ABD'ninkiyle eşit bir teknolojik düzeyde olduğu, sayısal bakımdan da daha üstün olduğu görülecektir.

Keza, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda, Alman ordusu ABD'ninkinden hiç de aşağı kalmayan, hatta bazı kesimleri itibariyle onunkinden üstün bir yapıda olmuştur. Günümüzde ise, örneğin Çin ordusu, Amerikan ordusundan kat be kat kalabalıktır ve teknoloji olarak da epeyi geriden geliyor olmakla birlikte, hiç de geri bir ordu değildir. Bunun yanı sıra, Batı Avrupa silahlı kuvvetlerinin ABD'ninkinden tek farkları, sayıca daha küçük olmalarıdır.

Bu örneklerin yeterli bir şekilde kanıtladıkları üzere,

Amerikan üstünlüğünün nedeni askeri üstünlük olamaz. Bu bakış açısı eski ve geçersizdir. Bunun tersine, ABD'nin dünyadaki bütün askeri harekâtları neredeyse tekeline almış olması, silah üstünlüğünden değil, ekonomik ve siyasal üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, askeri üstünlük bir neden değil, bir sonuç olmaktadır. Veya başka bir ifadeyle, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Almanya ve Japonya, Soğuk Savaş döneminde de Sovyet örneklerinin açıkça gösterdikleri üzere, askeri güç ve üstünlük, dünya üzerinde hegemonya kurmaya yetmemektedir.

O zaman Amerikan üstünlüğünün nedenlerini başka yerlerde aramak gerekmektedir. Bu sorunun cevabı, dünya ekonomisinin oluşumuyla ilgilidir. Kapitalizm adını verdiğimiz üretim tarzının önce belirmesi, sonra pekişmesi ve nihayet kendini belirli bir ölçekte kanıtlamasından önce, birbirleriyle ekonomik ilişkileri son derece sınırlı ve arızi olan ve kendi içlerinde birer bütün oluşturan ekonomik bölgeler meydana getirmekteydiler.

Böylesine bir ortamda, dünya ekonomisinden söz etmek mümkün olmadığı gibi, her bir ekonomik bölgenin farklı modellere göre örgütlenmesi gerçeği de söz konusuydu.

Kapitalizm, yapısı ve doğası gereği bütün bu farklı ekonomik ve coğrafi oluşum ve bütünlükleri aynı çerçevenin içine sokmuş, onları bu çerçevenin kuralları doğrultusunda yeniden örgütlemiştir. Yaklaşık 13. yüzyıldan itibaren başlayan, 16. yüzyılda hızlanan ve 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın bütünü boyunca zirvesine çıkan bu süreç esnasında, adına bugün dünya ekonomisi dediğimiz, yeryüzünün neredeyse tamamını aynı ekonomik

modele göre işlemesini sağlayan oluşumlar meydana gelmiştir.

Bunda, kapitalizmin kendine özgü doğasının çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu ekonomik tarz, diğer bütün tarzlardan farklı olarak, dikine büyümeye dayalıdır. Daha açık bir ifadeyle, kapitalizm sermaye birikimine dayalıdır. Sermaye birikimi ise, ekonomik faktör birimi başına üretkenliğin artmasını sağlar. Bu da kapitalizmin belli bir coğrafi alanla sınırlı kalamaması sonucunu doğurur. Böylece kapitalizm, doğası gereği bütün dünyayı kapitalistleştirmek zorundadır.

Bunun yanı sıra, bu tarz açısından ikinci bir olmazsa olmaz koşul, bölgeler, sektörler veya firmalar gibi ekonomik ajanlar arasında potansiyel farkı bulunması zorunluğudur. Kısaca söylenirse, eğer bu potansiyel ve olanak farkları olmasaydı, dünya üzerinde ticaret veya sermaye akımları olmaz veya en azından bu akımlar düzenli değil de arızi olurlardı ve her bir ekonomik bütünlük kendine yeterli birimler halinde kalırdı.

Bu iki unsurun birleşmesiyle, kapitalizmin dünya ölçeğindeki gelişim şemasının anahtarını keşfetmek kolay hale gelmektedir. Bu tarz, belirli bir coğrafi noktadan harekete geçmekle birlikte, andığımız nedenden ötürü dünyasallaşmaktadır. Bu dünyasallaşma süreci esnasında, kapitalizmin programı açısından daha gelişmiş ve daha az gelişmiş bölgeler kendiliğinden oluşmakta ve tarzın varlığı açısından bu farklılık zorunlu olmaktadır.

İşte bu sürecin doğurduğu ve gene kapitalizmin olmazsa olmaz üçüncü özelliği olan bir diğer koşul ortaya çıkmaktadır. Bu da, kapitalizmin hangi aşamada olursa olsun, meydana getirdiği dünya ekonomisinin ancak tek-

kutuplu olabileceği kuralıdır. Buna bağlı olarak, çok uzun süre egemen olmuş bir yanılgının da giderilmesi gerekir. Kapitalizm dünya ekonomisini oluşturduktan sonra, ona rakip başka bir tarzın oluşturduğu başka bir dünya ekonomisi olmamıştır. Daha açıkçası, Sovyet eksenli bir sosyalist dünya ekonomisi olmamış ve çoğu zaman sanıldığı ve iddia edildiğinin tersine, çiftkutuplu bir dünya düzeni olmamıştır. Çünkü, dünya ekonomisi kapitalizmin bir özelliğidir. Bu bağlamda, sosyalizmin kendi dışındaki dünyayla teması ancak kapitalizmin kuralları çerçevesi içinde olabilmiş, Sovyet-Amerikan rekabeti yalnızca askeri ve siyasal düzlemde kalmış, ekonomik bir rekabet söz konusu olmamıştır.

Dünya ekonomisinin oluşum tarihine baktığımızda, bu ekonominin merkezinde önce Venedik'i görüyoruz. O sıralarda çapı çok dar olan bu "dünya ekonomisi"nin uluslararası hareketlerini düzenleyen ve bu çocukluk aşamasındaki kapitalizme tonunu veren Venedik'tir. Daha sonra bu merkez, Venedik'in genişleyen dünya ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verecek kapasite genişlemesini gerçekleştirememesi nedeniyle, kuzey Avrupa'da Bruges'e, buradan Anvers'e, daha sonra Amsterdam'a geçtikten sonra, nihayet 18. yüzyılın ikinci yarısında Londra'ya taşınmıştır.

Bu taşınmalar hiç de rastlantıların ürünü olmayıp, dünya ekonomisinin yönetim ve denetim yükünü taşıyabilecek büyük değişmelerin nerede meydana geldikleriyle ilgilidirler. Birkaç örnekle yetinmek üzere; Venedik, doğu Akdeniz ticaretinin tekeline sahip olduğu için, Avrupa ile bu bölge arasındaki mal ve para akışını da denetleme konumunda olmuş ve böylece ekonominin merke-

zine oturmuştur. Daha sonra dünya ekonomisinin ekseninin Akdeniz'den Atlantiğe kayması, Bruges ve Anvers'i öne çıkartmış; dünya ekonomisinin Uzak Doğu ve tekrar Akdeniz'i kapsamasıyla bu kez Amsterdam merkez haline gelmiştir. Ancak, Hollanda'nın küçük bir ülke olması ve endüstriden çok ticarete yönelik bir yapılanma içinde olması, sermayenin özellikle İngiltere'ye göç etmesine yol açmış, bu ve diğer faktörlerin birleşmeleriyle harekete geçen İngiliz sanayi devrimi bu kez Londra'yı tahta çıkartmıştır.

Ancak, iki dünya savaşının olumlu katkıları ve müthiş kaynaklara sahip bakir bir ülkenin, Avrupa sermaye ve teknolojisiyle birleşmesi, bu kez ABD'yi dünya ekonomisinin liderliğine oturtmuştur.

Sonuç olarak, bugün dünya ekonomisinin kutbu durumunda olan ABD, bunu silahlı gücünden değil, ekonomik gelişme sürecinin doğurduğu koşullardan ötürü sağlamıştır.

Avrupa Entegrasyonu

Dünyanın en büyük kara kitlesi olan Avrasya'nın batı yönündeki dar kesimi, Avrupa adını taşımaktadır. Bu coğrafi bir adlandırmadır ve ekonomik veya toplumsal oluşumlarla çoğu zaman örtüşmemektedir. Urallardan başlayıp Atlantiğe kadar uzanan küçük Avrupa kıtası, kendi içinde de, batıya doğru gidildikçe daralmaktadır. Avrasya kitlesine nazaran minik ve dar kalan; kıstaklar, dağlar, nehirlerle kesintiye uğraşan bu küçük dünya parçası, tarihin çok uzun bir süresi boyunca, siyasal, kültürel ve toplumsal olarak, dünyanın en bölünmüş parçası olarak kalmıştır.

Bunun yanı sıra, kültürel Avrupa ile coğrafi Avrupa, tarihinin hiçbir döneminde bir ve aynı olmamışlardır. Daha açık bir ifadeyle, Avrupa kültürü veya Avrupalılık diyebileceğimiz zihinsel ve toplumsal yapılanma, belli bir odaktan yola çıkmış, yüzyılları katederek belli bir kapsam kazanmış, ama coğrafi Avrupa'nın tamamına hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bütün bunların daha açık hale geti-

rilmesi istenilirse, Avrupa kavramının bir doğum yerinin ve bir doğum tarihinin bulunduğunun söylenilmesi gerekir. Avrupa kavramı, bugün Batı Avrupa adını verdiğimiz bölgede, Orta Çağın sonlarına doğru ve işin ilginç yanı, Avrupa parçalamışlığın zirvesindeyken ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu kıtanın çok uzun tarihi boyunca, bazı büyük çaplı imparatorluklar kurulmuştur, ama bunların hiçbiri Avrupa'nın bütünüğü konusunda etkili olmamıştır, zaten hiçbirinin böyle bir misyon anlayışı da bulunmamıştır. Örneğin, bütün Batı İmparatorluklarının atıf noktası ve benzeşme odağı saydıkları Roma İmparatorluğu, bir Avrupa bütünleşmesi olmanın tamamen zıddında yer alan, gerçek bir Akdeniz entegrasyonu olmuştur. Keza Charlemagne veya Kutsal Roma-Germen imparatorlukları, Avrupa'nın birleşmesinden çok parçalanmasının ürünü ve sonucudurlar.

Demek ki siyasal açıdan hiçbir Avrupa birliğinin söz konusu olmadığı bir tarihsel geçmişle karşı karşıyayız. Bundan da ötesi, Avrupa tarihinin siyasal açıdan egemen eğilimi, parçalanma, yerelleşme, özerkleşme yönünde olmuştur. Batı Roma'nın 476'da sona ermesinden sonraki 1000 yıllık tarih kesiti, Batı Avrupa'nın, dünya tarihinin kaydettiği en derin ve en kapsamlı siyasal atomizasyona tanıklık edecektir.

Avrupa, işte bu atomizasyondan itibaren inşa olmaya, kurulmaya, oluşmaya başlayacaktır. Feodalite adı verilen ve dünya tarihinde bir benzeri daha görülmeyen bu siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal atomlaşma, tüm merkezi kurumların ortadan kalkmalarına olduğu kadar, her türlü yerelliğin müthiş bir belirleyicilik kazanmasına

yol açmıştır. Ancak feodalite yalnızca belirli koşulların varlığı halinde mümkün olduğundan, bu koşulların değişmeleri ortaya bazı dengesizliklerin çıkmasına neden olacak ve buradan harekete geçen denge arayışları, Avrupa'yı ve daha sonra da Avrupa entegrasyonunu inşa edeceklerdir.

Feodalite, yerelliğin ve kendine yeterliliğin en üst noktasıdır. İnsan sayısının toprak miktarından az olması sayesinde mümkün olabilir. Bu temel dengenin bozulması, yani nüfusun toprak miktarını aşması, feodaliteyi bunalıma sokar ve ekonominin yerel ölçekte kapalı kalması mümkün olmaktan çıkar. Batı Avrupa, 12. yüzyıldan itibaren bu köklü dengesizliği yaşamaya başlamış ve gene dünya tarihinde ilk kez olmak üzere, kendi kıtasının dışına taşmaya başlamıştır.

Bu dışa açılma, yerel kendine yeterlikleri parçalamakta ve bazı bölgesel entegrasyonlar vücuda getirmektedir. Örneğin Kuzey İtalya veya Flandre bölgesi, ekonomik anlamda birer bütün oluşturmaktadırlar. Bu gibi durumların zaman içinde çoğalmasının yanı sıra, Batı Avrupa artık feodalitenin olanaksızlığı karşısında, kapitalizme de geçmektedir. Ve kapitalizm, yerel, dar piyasalara sığması mümkün olmayan bir tarzdır.

Kapitalizmin bu özelliği, Avrupa'nın inşaının ikinci büyük belirleyici gücünü meydana getirmektedir. Kapitalizmin bütün diğer ekonomik sistemlerden farklı olarak sermaye birikimine dayalı olması, birim başına üretkenliğin artmasına ve dikine büyümeye yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, gene bu tarza özgü olan kâr hadlerinin düşme eğilimi bu zorunlu üretim artışına eklendiği zaman, kapitalizmin hem hammadde sağlamak, hem de

mamul satmak için daha geniş pazarlara ihtiyaç duyacağı kendiliğinden anlaşılır hale gelmektedir.

Bu zorunlukların sonucu olarak, Batı Avrupa'da 13. yüzyıldan itibaren daha geniş ölçekli piyasalar oluşmaya başlamıştır. Bunların ülkesel bir bütünlük sağlayabilenlerine ise ulusal pazar adı verilmektedir. Ulusal pazar,ana hatları itibariyle, nisbeten geniş ölçekli coğrafi bir bölgenin aynı ekonomik kural ve reflekslere tabi olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bölgede daha önceden varolan dinsel, dilsel veya etnik farklılıklar önemlerini kaybederek, tek bir ekonomik pazarın birleştiriciliği öne çıkmakta ve bunun sonucunda da ulus-devletler vücut bulmaktadırlar.

Batı Avrupa, ulusal pazar düzlemindeki ekonomik ve siyasal entegrasyonlarını 18. yüzyıla kadar tamamlamış ve bu bölgede çok sayıda ulus-devlet ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa ise, coğrafi olarak Avrupalı olmakla birlikte, başka bir kültür, ekonomi ve siyaset alemine mensup olduğu için ulusal pazar oluşumu doğrultusunda ulus-devlet inşaı sürecini henüz yeni yaşamaktadır.

Batı Avrupa ise, artık ulus-devlet konağını da aşarak, tüm Batı Avrupa'yı tek bir ulusal pazar, buradan da tek bir ulus-devlet haline getirecek olan geniş çaplı ekonomik, toplumsal ve siyasal entegrasyon sürecine 1960'lardan beri girmiş bulunmaktadır. Bu süreç bugünlerde, Alman-Fransız veya İngiliz-Fransız gibi yüzyıllık düşmanlıkların aslında tarihin ne denli geçici bir anı olduklarını ve asıl belirleyici olanın iktisadi bütünleşme olduğunu kanıtlar bir şekilde, tam siyasal entegrasyonun ilk basamaklarına ulaşmış bulunmaktadır.

Yeryüzünde bugün sayısız, mikro veya makro milli-

yetçilik bulunmakta, bunların uğruna çokça kan dökülmektedir. Ancak, Batı Avrupa deneyinin açıkça kanıtladığı üzere, kapitalizmin bir kez belirmesi, sonra da pekişmesi, tüm dünyayı sonunda tek bir pazar haline getirecek bir mekanizmayı harekete geçirmiştir. Bunun ilk sonuçları, dünyanın kaydettiği en çatışmalı bölge olan Batı Avrupa'da ortaya çıkmaktadır. Fakat bu süreç henüz başlangıcındadır, ancak Sovyet sisteminin çökmesi gibi bazı göstergelerin iyi okunmaları halinde, sürecin nereye varacağını şimdiden kestirmek mümkündür.

Batı Avrupa'da başlayan ve giderek siyasal birliğe yönelen ekonomik entegrasyon, kapitalizmin doğası gereği, eninde sonunda bütün dünyayı kapsayacaktır. Öyleyse, geçici oldukları kesin olan milliyetçilikler uğruna emek sarfetmenin, kan dökmenin büyük tarihin karşısındaki anlamsızlığını görmek insanlık için daha yararlı olacaktır.

Ruanda'da Neler Oldu, Ne Oluyor?

Tarihin en büyük dramlarından ve en büyük katliamlarından birinin yaşandığı küçük Afrika ülkesi Ruanda Türkiye'nin pek dikkatini çekmiyor. Gözden ırak bu ülke, gönülden de ırak.

Olaylar Ruanda'da 1994 yılında başladı. İç savaşın ilk altı haftası esnasında öldürülenlerin sayısı 700.000'e ulaştı, orada bulunan tarafsız gözlemciler 1 milyon ölüden bahsettiler, bu rakamı bir buçuk milyona kadar çıkartanlar oldu. Bu son derece vahşi iç savaş sırasında ölenlerin tam rakamını bilmek hiçbir zaman mümkün olmayacak, ama BM uzmanlarının tahminleri 800 bin ile 1 milyon arasında değişmektedir.

İç savaşın sıcak günlerinde medyaya yansıyan görüntülerde, kafası kesilmiş, ormanda yol açmak için kulanılan geniş ağızlı palalarla (maçeta) orası burası kopartılmış çok sayıda ceset görülmekte ve bunların yollara, tarlalara, evlerinin önüne öylece bırakılıverdikleri anlaşılmaktaydı. Bu vahşetin sonucunda, ülkesinden kaçan insanların sa-

yısı milyonlara ulaştı. Komşu ülkeler bu büyük mülteci akımı karşısında çaresiz kaldılar. Milyonlarca çocuk anasız babasız kaldı. ülkede çok uzun bir süre açlık ve terör kol gezdi, hükûmetin bugün bile duruma tam egemen olduğunu söylemek güç. Nehirler atık ceset nehirleri haline geldiler ve daralan yerlerde bu cesetler büyük barajlar meydana getirdi. Tanganika gölüne atılan onbinlerce ceset, büyük bir çevre felâketine yol açabilecek boyutta sorunlara yol açtı. Başkent Kigali civarında tek bir günde kırk bin kişi öldürüldü.

Bu ülkede olanları anlayabilmek için geçmişe kısa bir yolculuk yapmak gerekmektedir. Doğu Afrika'nın Göller Bölgesi adı verilen yöresi, çoban, çiftçi ve avcı halklar tarafından paylaşılmıştır ve bölge tarihi bunların arasındaki çatışmalardan ve egemenlik mücadelelerinden ibarettir. Çoban halklar savaşçı ve aristokratik bir grup oluşturmakta, çiftçi ve yerleşik halkları egemenlikleri altına almaktadırlar. Çiftçiler de, nüfus artışı karşısında tarım alanlarını genişletmek üzere, avcı halkların av sahalarına el koymaktadırlar. Kısacası tam bir "gücü gücü yetene" ortamı söz konusudur.

Çoban halklardan biri olan Tutsiler, Ruanda ve Burundi'den oluşan alana 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren girmeye başlamışlar ve bütün erkekleri savaşçı olduğundan yerli çiftçi halk olan Hutuların üzerinde egemenlik kurmuşlardır.

Tutsiler, Hutuların hem mallarına, hem de bedenlerine el koyarak tabiyet ilişkileri geliştirmişlerdir. Silah ve savaş tekelini ellerinde tuttukları için, bu tabiyet yakın tarihlere kadar sürmüştür.

Ruanda nüfusunun yüzde 88'ini ve Burundi nüfusu-

nun da yüzde 83'ünü meydana getiren Hutuların ekonomik hayatı küçük ölçekli tarıma dayanmaktadır. Köy şefleri aynı zamanda kabile şefi olup, egemenlikleri küçük bir alan üzerindedir ve daha çok merkezi yönetimle halk arasındaki ilişkilerde aracılık yapmakla sınırlıdır. Bunların egemenlikleri gayrişahsi, modern bir tabana değil de, arkaik kandaşlık bağlarına dayanmaktadır. Onların üzerinde Tutsi etnisine mensup krallar bulunur. Bu toplumsal örgütlenmenin tepesinde de aristokratik bir Tutsi kastı yer almaktadır. Tutsiler nüfusun çok küçük bir oranını meydana getirdikleri bu iki ülkede de üstün statülerinin simgesi olan hayvan yetiştiriciliğinden vazgeçerek toprak işlemeye hiçbir zaman razı olmamışlardır.

Tutsiler bu aristokratik ve savaşçı geçmişlerinden ötürü öteki grupları aşağılamakta ve onlarla kendi aralarına mesafe koymaktadırlar. Bunun siyasal düzleme yansıması, yönetimin bu azınlığın elinde olması ve bunun ırsi bir hak olarak görülerek kıskançlıkla korunmasıdır. Ruanda dramının birinci nedeni buradan kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra kendilerini kâğıt üzeride bile Hutularla eşdeğerli görmekten hiç hoşlanmamışlardır.

Tutsilerin bölgedeki yayılmaları 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar yani Avrupa kolonizasyonuna kadar sürmüştür. Tutsiler bu yüzyılda Ruanda krallığını kurmuşlardır. Bu tam kast sistemine dayalı bir devlet örgütlenmesi olmuştur. Bu da yerelliklerin sürmesine yol açarak, hem yabancı istilasını kolaylaştıracak, hem de ulus bilincinin oluşmasını engelleyecektir. Dramın ikinci ayağı bu noktada belirmektedir.

Arapların Zanzibar üzerinden sürdürdükleri köle tica-

retinin buraya ulaşması 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Tutsiler Hutuları esir edip Araplara köle olarak satmakta ve karşılığında egemenlik simgesi haline gelen kumaş veya başka eşyalar almaktadırlar.

Livingstone'un bölgeye geldiği tarih olan 1858'den sonra burası Batılı kolonizasyonuna açılmıştır. Önce Almanların, sonra da Belçikalıların eline geçen bölge hızla hıristiyanlaşmıştır. Batı alemi için köleciliğin artık verimsiz hale gelmiş olması, köle ticaretinin sonunu getirmiştir. Tutsiler bu durumda sömürgeci ile işbirliği yaparak, onun koloni ordu ve bürokrasisinin kadrolarını sağlamışlardır.

Hutu partisi başkanı Kayibanla, 1961'de Ruanda krallığını devirerek (yani Tutsi yönetimini) ülkede cumhuriyet ilân etmiş ve krallar ile Tutsi önderlerinin çoğunu sınır dışı etmiştir. Bunun sonucunda ilk iç savaş çıkmış ve Tutsilerin çoğu öldürülmüştür.

Nihayet Ruanda Afrika'nın en yoğun nüfusuna sahiptir. 26 bin kilometrekarelik bu minicik ülkede bugün 8 milyon kişi yaşamaktadır. Ve yoğunluk ancak aşırı sanayileşmiş ülkelerin kaldırabilecekleri 305 gibi müthiş bir rakama ulaşmıştır. Bu yüzden de insan bu ülkede en değersiz şeylerin başında gelmektedir.

Belçikalılar, Ruanda'da bir yüzyıldan az süren mevcudiyetleri esnasında bu ülkeye bir birlik getirmişlerdir. Yanyana iki köyün bile birbirini anlayamadığı bu ülkeye Fransızcayı ulusal dil olarak öğretmişler, ülkenin her tarafını kara ve demiryollarıyla birbirine bağlamışlar, ortak bir para ve ölçü-tartı sistemi getirmişler, merkezi bir yönetim kurmuşlar, kabile özerkliklerini yıkmışlardır. İtiraf etmek gerekir ki, Ruanda halkı bu büyük modernleşme hamlesini tek başına gerçekleştiremezdi.

Fakat Belçikalıların bu önlemleri yüzeysel kalmış, yukarıda anılan nedenlerden ötürü iki ana etnik unsurun arasındaki yüzyıllık kinler giderilemediğinden bir Ruanda ulusuna ulaşılamamış ve sonuçta 1994 yılındaki ikinci iç savaş ile çok yüksek miktarda insan katledilmiştir.

O zamandan bu zamana olan süreç esnasında, Hutuların yönetimi Tutsi denetimindeki ordu tarafından yıkılmış, ama ülkedeki iç savaş ortamı bir türlü sona ermemiştir. Sayıları milyonlara varan mülteci komşu ülkelere, özellikle Burundi ve Zaire'ye sığınmış durumdadırlar.

Bunun yanı sıra, Ruanda'da çıkan en ufak bir söylenti, çok sayıda insanın katledilme korkusuyla yeniden komşu ülkelere kaçmalarına neden olmaktadır.

Son olarak Zaire'de biriken ve ezici çoğunluğu itibariyle Hutulardan oluşan göçmenlerin bu ülkeye büyük sıkıntılar çıkartması söz konusu olmuş ve Zarie BM'den yardım istemiştir.

Şu anda çeşitli kamplarda (en büyüğü Goma) birikmiş ve hiç kıpırdamadan, çok kötü koşullarda yaşayan 500.000 Runadalı mültecinin yanı sıra, bir o kadarının da çeşitli durumlarda hareket ederek küçük veya büyük gruplar halinde Ruanda ile Zaire veya Burundi arasında devamlı hareket halinde olduğu tahmin edilmektedir.

Yirminci yüzyılın ve aynı zamanda tarihin en büyük insanlık dramlarından biri olan Ruanda olayının çözülmesi, gene Ruandalıların elindedir. Katliamlar çözüm değil, çözümsüzlük üretmektedir ve herhalde bu insanlar da birgün anlaşmaktan başka çarenin olmadığını göreceklerdir.

Bin Yılının Dehşeti

İnsanlık, saymasını öğrendiğinden bu yana, yuvarlak rakamlarla ifade edilen zaman dilimleri ve bunların birinden diğerine atlamalar karşısında geniş boyutlu batıl itikatlar geliştirdi. Bizim de mensup olduğumuz uygarlık küresi için, kökleri Mısır veya Mezopotamya gizemciliğine kadar geri giden bu sayı mistisizmi, üçler, yediler, kırklar gibi çeşitli batıl itikatların yanı sıra, özellikle kronolojik zamanın her bin yılı için özel bir korku duydu.

Bu korkulardan şimdiye kadar bir tanesi yaşanabildi, ikisincisine ise beş yıl kaldı.

Takvim başlangıçlarının farklılığından ötürü, yalnızca Batı Orta Çağı tarafından yaşanan Bin Yılının Dehşeti Orta Çağın kendi hakkındaki imgesinden ve tüm Orta Doğu, Akdeniz ve barbar Avrupa'dan beslenen hıristiyan mistiğinden kaynaklanır.

Batı Orta Çağı insanı zaman karşısında kayıtsızdı. Çünkü zaman, ebediyetin bir anından ibaretti. Zaman sadece Tanrı'ya ait olduğu için, insanlar onu sadece yaşa-

yabilirlerdi Onu kavramak, ölçmek, zamandan yarar sağlamak (faiz yasağının kökünü bu ilke meydana getirir) günahtı. Tanrı'nın buyurduğu akışın bir kısmını kendi çıkarı doğrultusunda saptırmak ise, hırsızlıktı.

Bu ilahi zaman, Orta çağ insanının zihninde, antik zaman kavrayışından farklı bir biçim kazanmıştı. Antik zaman kavrayışı daireseldi, hep yeniden başlardı, hep başa dönmek için hareket ederdi. Buna karşılık, Orta Çağın zaman kavramı sürekli ve doğrusal olmuştu. Bu zaman, iyiden kötüye doğru bir hareket halinde algılanmıştı. Tarihin bu kötümser tarzda temsili, dünyevi zevklere karşı büyük bir ilgisizlik uyandırırdı. Orta Çağ insanları adeta, bir azap dönemi olan binyıllık sürenin sona ermesini ve İsa'nın (Mesih) dünyaya ikinci kez gelerek, krallığını kurmasını beklerlerdi. Ama bir yandan da kıyamet gününden korkarlardı. Çünkü kıyametin aynı zamanda nihai yargının başlangıcı olduğun bilirlerdi. Bu çelişkili duygular onları manevi bir travmaya sokardı. Bu travmanın sonucu, herkesin bu dünyada öte dünyayı yaşamayı istemesiyle sonuçlandı. Avrupa'nın her tarafı manastırlarla doldu, buralarda inzivaya çekilmeyenler, varlıklarını kiliseye bağışlardılar.

Kilise ise, bu dünyayı bir ceza ve sınav yeri olarak kurguladı. Ona göre, insanın dünyadaki varlık nedeni, Havva ile Adem'in cennetten kovulmalarına yol açan ilk günahtı. İnsan günah işlemeseydi yeryüzüne atılmazdı, öyleyse bu dünya bir ceza ve sürgün yeriydi. Aynı-Kilise, insanlığın kıyamete doğru gittiğini söylemekteydi. Ama bu çok yakınlarda olduğu söylenen son saat ne zaman çalacaktı? Cevap, Aziz Ioannes İncili'nin *Apokalypsis* (Mahşer) bölümünde yer alır: "Bin yıl tüketildikten son-

ra...".

Evet, bin yılına gelindiğinde insanlık yok olacaktı, bu kesindi, ama bin yılına gelindiği nasıl bilinecekti. İsa'nın doğumundan itibaren mi, yoksa ölümünden itibaren mi hesaplanmalıydı? Bu başlangıçlardan birinin seçilip, diğerinin devre dışı bırakılması halinde, 33 yıllık bir kayma meydana geliyordu.

Genel eğilim, bu bin yıllık süreyi İsa'nın doğumundan itibaren hesaplama yönünde gelişti. O zaman da, İsa'nın doğumunun ne zamana rastladığı sorusu gündeme geldi. Bu hiç de kolay çözülebilir bir problem değildi. Örneğin, İncil'in verdiği doğum tarihi ile, İspanya gibi kronolojik hesaplama yöntemlerinin nisbeten gelişkin olduğu bir ülkenin takvimcilerinin kanaatleri arasında 38 yıllık bir fark bulunmaktaydı. Roma'dan ve Araplar'dan alınan zaman hesaplama tekniklerine sahip olan İspanyollar, İsa'nın doğum tarihinin M.Ö. 38 yılında olduğunu söylüyorlardı (yani İsa, kendi doğumundan 38 yıl önce doğmuştu!).

Bu gibi kaymalar aşılsa bile, geriye devasa bir sorun kalıyordu. Yeni yılın ne zaman başladığı konusu. Yani ortaçağ insanları, yılbaşının ne güne geldiği konusunda emin değillerdi. Veya daha doğrusu, birçok yılbaşı vardı.

Ülkemizde çoğu zaman sanıldığının aksine, yeni yılın gelişinin kutlanması bir hıristiyan adeti değildir. Çok yaygın olduğu için kökenini saptamanın mümkün olmadığı bir Eski Dünya uygulamasıdır. Büyük bir olasılıkla, Mısır veya Mezopotamya gibi en eski tarımsal uygarlıklardan kaynaklanır ve doğanın devrevi olarak ölmesi ve canlanmasıyla bağlantılıdır.

Batı Orta Çağı toplumu da, antik Roma uygarlığı ara-

cılığıyla yeni yılın kutlanmasının gereken bir şey olduğunu biliyor ve böylesine kutlamaları yapıyordu. Ancak, Batı Avrupa toplumunun hıristiyanlaşması uzun bir sürece yayıldığından, bu alandaki eski kabile gelenekleri de, canlılıklarını çok uzun süreler boyunca korumuşlardı.

Hıristiyanlık Batı'da, bu eski çoktanrılı dinlere bağlı topluluklar arasında yavaş yavaş ilerledi, onları hıristiyanlaştırmanın bedeli ve ödülü olarak, onların birçok bayram, evliya ve ritüelini kendi bünyesinin içine aldı. Yılbaşı konusunda da aynı şey oldu...

Hıristiyanlığın kutsal kitaplarında yılın hangi gün başlayacağına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmadığından, her özerk kilise veya dinsel cemaat kendi yılbaşını kendi saptıyordu. Bundan da kötüsü, bu yılbaşı günleri, gene bu cemaatler tarafından topluluğun ihtiyaçları veya tarımsal gerekler doğrultusunda değiştirilmekteydi. Bu durum XVI. yüzyıldaki Reformasyon hareketine kadar sürdü ve tüm hıristiyan alemini kapsayan tek bir kronoloji hesaplama yöntemi ile tek bir yılbaşı olmadı. Aksine, feodalitenin özü gereği her şeyin yerelleşmesinde olduğu gibi, yerel takvim konusunda da müthiş bir çeşitlilik yaşandı.

Tarih kitapları da yardıma gelmedi. Dünyevi zaman konusunda kayıtsız olan bu çağ tarihçileri, rakamlara da hiç tutkun değillerdi ve yazdıkları kroniklerde "o sıralarda", "o anda", "bir süre sonra", "büyük kıtlıktan sonra" gibi ifadeler, türlerinin en kesin olanları sayılmalıydı.

Daha da kötüsü, Orta Çağ insanının zihninde, dün, şimdi ve gelecek birbirlerine karışmıştı ve adeta türdeş ve zamandaştı. Örneğin, her insan atalarının hatalarından sorumluydu. O halde dün, aynı zamanda bugündü ve şimdiki hatalar geleceğe taşınacakları için de, yarın da bu-

gündü. Hıristiyan düşüncesi, bu kavrayış çerçevesinde, Yahudiler'i İsa'yı çarmıha gerenlerin ardılları olarak değil, bizzat onun cellatları olarak görmekteydiler.

Öte yandan, tüm Orta Çağ düşüncesini derinden etkilemiş olan çarkıfelek (Talih Tekerleği) inanışına göre, hiçbir insanın dünyevi statüsü kalıcı değildi; iyiden kötüye, kötüden iyiye değişip durmaktaydı. O halde, Orta Çağ insanı zamanı akıp giden bir süreç olarak algılamanın uzağında kalmakta, bu yüzden onun kafasındaki başlangıç ve son kavramları bizimkilerden farklı olmaktaydı.

Fakat hıristiyanlık aynı zamanda tarihsel bir dindir. İsa'nın hayat hikâyesi üzerine kuruludur. Öyleyse, İsa peygamberin hayatındaki olayların kesin tarihlerinin bilinmesi gerekir. Ama bu kronoloji, eşit anlar halinde bölünmüş bir zaman boyutu üzerinde düzenlenmemiştir. Onların kronolojisi, olayın zaman içindeki yerini göstermeye değil, olayın zamansallığına atıfta bulunmaya dayanır. Böylece somut bir tarihsel olayın yıldönümü, her seferinde başka bir güne rastgelebilirdi.

Yılın yerine göre farklı günlerde başlaması yetmiyormuş gibi, gün de yerine göre farklı saatlerde başlamaktaydı. Kimi yerde güneş batarken, kimi yerde doğarken veya başka yerlerde gece yarısı veya öğlen. Tabii bu başlangıçların mevsimine göre ne denli kaymalar gösterdiklerini de hesaba katmak gerekir.

Belki bu gibi kaymalara razı olmak ve farklılaşmaları giderecek katsayıları hesaplamak mümkün olabilirdi, ama buna engel olacak sonuncu bir çeşitillik unsuru daha bulunmaktaydı. Orta Çağ Avrupası'nda, saatler yöresel farklılıklar göstermekteydi. Yani saat adı verilen zaman diliminin uzunluğu, bir yöreden diğerine farklılaşmaktaydı.

Günümüzde en çok demokratikleşmiş alanlardan biri, zamanı bilebilme hakkıdır. Bugün herkesin en az bir, çoğu zaman da birden çok saati var. Herkes bunlara bakarak, zamanı istediği an öğrenebilir. Ancak Orta Çağda durum bunun tam tersiydi. Zamanı bilme hakkı bir egemenlik simgesi halindeydi. Zamanı bilebilen, ölçebilen kişi, aynı zamanda insanların da efendisi olmaktaydı. Kentsel özerklik hareketinin Orta Çağın ikini yarısında başlamış olması ve şehirlerin soylularından özerklik kazanmalarıyla ilk egemenlik simgesi olarak yüksek bir saat kulesi dikmeleri çok anlamlıdır. Demek ki halk, bin yılı civarında zamanı bilme olanağına da sahip değildi.

Ve nihayet, Orta Çağ insanı değişenle değil, değişmeyenle ilgiliydi. Bu ruh hali, onu değişimi algılamaktan uzaklaştırmakta ve hep aynı zaman dilimi içinde yaşadığı yanılsamasını yaratmaktaydı.

Böylece, bin yılının ne zamana geleceği, geldiği konusunda, tam feodal döneme özgü büyük bir anarşi yaşandı. Bunun sonucu olarak, bölgelere ve zamanı hakimiyet simgesi olarak tekellerinde tutan güçlerin keyiflerine göre, 1000 yılının, bizim takvimimize göre, 25 Mart 999 ilâ 31 Mart 1000 arasında değişen yedi ayrı tarihte başladığı iddia edilmişti. Üstelik, ay yılına göre belirlenen Paskalya sürecine göre saptanan bu tarihler, özleri itibariyle değişkendiler ve bu konuda uzmanlaşmış bilginlerin tabloları olmadan ne zamana rastlayacakları bilinemezdi. Ayrıca bu tablolar kafaları karıştırmaktan başka bir işe de yaramıyorlardı. Çünkü birbirlerini izleyen yıllar aynı uzunlukta değillerdi. Aynı bayram, çoğu kez aynı yıl içinde iki kere gelebilmekteydi.

Orta Çağ Avrupası 1000 yılı dehşetini bir arada ve tek

kerede yaşamadı, çünkü hangi güne rastladığı konusunda rivayet muhtelifti. Bu dehşet dalga dalga yaşandı. Endişe bir yerde yatıştığı zaman, mutlaka biraz uzakta bir yerde yeniden ortaya çıkıyordu. Bazen hayali bir görüntü ilk işareti veriyor veya bazen de, 1009'da İsa'nın kabrinin tahrip edildiğinde olduğu gibi, tarihin büyük trajedilerinden biri veyahut da sadece sıkı bir fırtına, kıyamet endişesini tekrar harekete geçiriyordu. Bir başka gün ise, bayram günlerini hesaplayan bilginlerin uğursuz tahminleri kitlelere ulaşıyordu. Ama ne zaman geleceği belirsiz bir darbeyi beklemek hiç de daha az endişe verici değildi. O dönemin insanları kendilerini yaşlanmış hissediyorlardı ve hiçbir şey onlara, gelecek düşüncesi kadar yabancı gelmiyordu.

1000 yılında hiç kimse, hiç kimseye "Yeni yılınız kutlu olsun" dememişti.

Bir Orta Çağ İcadı: Aşk!

Orta Çağ Batı toplumu, insanlık tarihinin tüm ilkel konakları gibi, cinslerarası ve katmanlararası eşitlik düşüncesini oluşturamamıştı; herkes toplumsal olarak belirlenmiş tabakasının statüsü çerçevesinde yaşama zorundaydı ve her tabakanın içinde de cinsler arasında potansiyel farkı bulunmaktaydı.

Her şeyden önce soyluların tartışılmaz egemenliğine dayalı olan feodal örgütlenme, aynı zamanda her tabakanın içindeki erkeklerin kadınlar üzerideki kesin egemenliği biçiminde orta çıkmaktaydı. Batı Orta Çağı'nın temel rengini, bu giderilmesi mümkün olmayan eşitsizlikler oluşturmuştu.

Bu toplumsal biçimleniş içinde kadın, hangi sınıftan ve hangi konumda olursa olsun, ikinci dereceden zayıf, himayeye muhtaç ve bazen de kötülüklerin kaynağı bir varlık olarak kabul edilmekteydi.

Öte yandan feodal toplum, derinlemesine Hıristiyandı. Havva'nın, Adem'in, dolayısıyla tüm insanlığın cennetten

kovulmasına yol açan ilk günahı harekete geçiren kişi olması nedeniye kadın, doğası itibarıyla günahkâr sayılmaktaydı. Bu günahının bedelini acı çekerek doğum yaparak ödeyecek, erkeğe de acı içinde çalışmasına yol açarak ödetecekti.

Böylesine zihniyet dinamiklerinin geçerli olduğu bir toplumda, evlilik iki eşit bireyin serbestçe ortaya koydukları bir birarada yaşama iradesi olmayıp, toplumu ve soylu tabakalarda da servetleri sürdürmek için mutlaka gerekli olan bir kurumun, egemen erkek tarafından kurulmasına dayalıydı. Feodal toplumda evlilik, erkekler tarafından kararlaştırılan ve kadına çok belirgin ödevler yükleyen bir kurumdu. Evlenen kadın, zayıf ve günahkâr olduğu için mutlaka kocasına tabi olur, erkeğe hizmetle görevlendirilir ve erkek ona istediği gibi hükmederdi.

Bu evlilikte aşk yoktu. Kadın kocasına âşık olamazdı. Çünkü Kilise doktrinine göre, ancak Tanrı aşkla sevilebilirdi. Hatta Tanrı'yı aşkla sevmek kadınların ödeviydi. Kadın Tanrı'nın malıydı ve koca tıpkı bir kiracı gibi, ancak onun ürünlerinden yararlanabilirdi, yani ürünlerini vereceği bedeninden. Kadının ruhu (aşkı) ise sadece Tanrı'ya aitti. O dönem yazarlarından Adam de Perseigne, "Tanrı, ruhu yalnızca kendi için muhafaza eder. Tanrı, ruhun başka birinin kullanımına geçmesine izin vermez" der.

Öyleyse, Orta Çağın Batılı kadınının kişiliği, Tanrı ile kocası arasında ikiye bölünmüştü. O kadar ki, cinsel ilişkiden bile haz almasını yasaklayan ve buna ancak insanlığı devam ettirecek çocukları üretmek için katlanan bir kadın tipi, Kilisenin de yardımıyla, hâkim figür haline gelmişti. Ancak, erkeğin de kişiliği ikiye bölünmüştü, fakat farklı bir şekilde. Onun ruhu Tanrı'ya doğru değil, karşı

cinse yönelmekteydi, fakat karısına âşık olması olanaksızdı; hem karısının ruhunun Tanrı'ya ait olmasından, hem de evlilik içi aşkın hoş görülmemesinden ötürü. Bu durumda erkeğin ruhu, aşkı, evlilik dışına yönelecekti. Civaux Kilisesi'ndeki sütunbaşlarından biri, bir karı-koca biçiminde yontulmuştur. Bu figürde kadın göğe doğru, erkek ise serbest aşka doğru bakmaktaydı.

Askeri ve erkeksi özelliklerin büyük itibar gördüğü bu toplumda kadın, toplumun kurucu bir unsuru olmaktan çok, bir eklenti, hatta bazen de yararı tartışmalı bir eklenti olarak görülürdü. Bu yüzden toplumun asıl amacı olan kahramanlığa yönelik eylemler manzumesi içinde yer almayan kadın hangi sınıftan olursa olsun, aşağılık üretici işlerle uğraşmak zorundaydı. Çalışmanın insanı köle kılacağına inanan soylu zihniyeti, kadını hem çalıştırır hem de bu yüzden onu aşağı görürdü. O dönemin hukuk diline bile geçmiş bir ayırım, iki cinsi "kılıç cephesi" ve "öreke cephesi" olarak farklılaştırırdı. Ve Aziz Paulus duruma dinsel noktayı koydu: "Erkek, kadının efendisidir." Kadının bu aşağılanmadan kurtulmasının yegâne yolu, erkek özelliklerine sahip olmaktı; ya kahraman yetiştirecekti, yani doğurgan olacaktı, ya da kendini Tanrı'ya adayacaktı.

Batının kültürel mirası içinde zaten, Orta Çağa intikal etmiş bir antik kadın-erkek aşkı kavramı da yoktu. Ciceron'un *amicitia* kavramı içinde doktrinleştirdiği antik aşk kavramı, insanın kesinlikle kendini düşünmeyen bir şekilde, bir başkasının içinde erimesine dayalıydı. Üstelik bu tamamen manevi aşk, Kilise'nin elinde Tanrı aşkı haline dönüşmüştü.

Demek ki Batı âlemi, XII. yüzyıla kadar aşksız bir

toplum olarak kaldı ve bu yüzyılın ortalarına doğru bu kavramı icat etti.

Bu kadar kaba, vahşi ve kadını bu denli aşağılayan bu erkek toplum, kadını yüceltmeye dayalı aşk kavramını nasıl yoktan varedebildi?

Bu soruya cevap verebilmek üzere, Batı feodal toplumunda "gençler" adı verilen ve evlenmemiş soylu erkeklerden meydana gelen bir tabakadan söz etmek gerekir. Batı Orta Çağında, soylu mülkiyetlerinin bölünerek gücün kaynağının ortadan kalkmaması için, malikâne ve ünvan ailenin en büyük erkek çocuğuna kalmaktaydı. Soylu ailenin diğer erkek çocukları ise, şanslarını Kilisede veya savaş alanlarında denemek zorunda kalıyorlardı, genelde de güçlü ve malikâne sahibi başka bir soylunun hizmetine giriyorlardı.

Bu gibilerin tek amacı, kendi hanedanlarını kurabilecekleri soylu bir toprağı ele geçirmekti. Bunun da tek bir yolu bulunmaktaydı: hiçbir erkek kardeşi kalmadığı için, soylu bir toprağın mirasçısı haline gelen bir kızla evlenebilmek.

Ancak, böylesine kızların sayısı çok az olduğu için, baba evinden ayrılmak zorunda kalmış küçük erkek çocuklar, umutlarını, hizmetine girdikleri güçlü soyluya bağlamaktaydılar. Onun gözüne girerlerse, efendileri belki onlara kendi malikânelerini kuracaklar bir toprak bağışlardı. İşte, evlenmemiş, bu yüzden de kaç yaşında olursa olsunlar "genç" adını taşıyan bu soylu çocuklar, efendilerinin yanından hiç ayrılmıyorlardı. Modern aşk, bu gençlerin efendiyle ve onun karısıyla olan bir aradalıkları içinde ortaya çıkmıştı.

Soylu kadın, XII. yüzyıla varana kadar, feodal toplu-

mun egemen unsuru olan, kocası veya oğullarının meydana getirdiği savaşçı kastın adetlerini benimsedi, av tutkunu olmuş erkeklerin göçebe hayatına katıldı, hizmetkârlarını öldüresiye dövdü. Silah taşıyamadığı için, bu savaşçılar tarafından; ilk günahın taşıyıcısı olduğu için Kilise tarafından aşağı görülen bu kadın, XI. yüyılın sonundan itibaren bir şeylerin değişmesine tanık olmaya başladı. Dinsel hayatta kadınlara yönelik ilgi birdenbire arttı, Magdelana ve Bakire Meryem tapınıları azize kadın imgesini yükseltti, kadın dinsel alanın bir unsuru sayılır hale gelerek rahibe manastırları kurulmaya başladı. Öte yandan boşanma, erkeğin iki dudağı arasından çıkarak dinsel hukuk konusu haline gelmeye başladı.

Bütün bunlar olurken, sözünü ettiğimiz "gençler" arasında, kadına (tabii ki soylu kadına) saygı duymak şövalyeliğin temel kurallarından biri haline geldi.

Gene aynı sıralarda, şatoların herkesin üst üste bir arada yaşadığı mekânında bir mahremiyet alanı doğmaya başladı. Burası hanımın (şato sahibinin karısının) özel odasıydı. Ortaçağ aşkı burada yoğrulacaktı. Saraylı aşkı verilen bu yeni duygusallık, Tanrı'ya duyulan aşk ile, feodal kişisel bağımlılık ilişkisini yeryüzüne indirerek, kadının kişisinde birleştirmekte, böylece aşkın-nesnesi-kadın yüce bir yere oturtulmaktaydı.

Bu aşk; sevgiye dayalı bir kurum olmaması nedeniyle, zorunlu olarak evliliğin dışındaydı ve âşık olunan kadının evli olması nedeniyle (gençlerin şatosunda kaldıkları efendinin karısı, hanım, *dame*) fiziksel olmaktan çok kimyasaldı.

Champagne Kontesi Marie'nin saray papazı André, 1184'te *Şerefli Bir şekilde Sevme Sanatı* adlı bir kitap yaz-

dı. Hanımına ithaf ettiği bu eser, saraylı aşkının kurallarını sergiledi. Bu kuralların başında âşığın cömert olması gelmekteydi. Soylu bir hanıma aşkını sunan bir "genç", herşeyden önce gönül zengini olmalı ve bunu sevdiği kadın uğruna harcamalıydı. İkinci olarak, birden fazla kadına âşık olmamalı, tek bir hanımın hizmetkârı olmalıydı. Aşığın davranışları kibar olmalı, herhangi bir kabalık içermemeliydi. Gerçek soyluluk, doğumdan getirileni değil, davranışlarla gösterileniydi. André le Chapelain'in eseri okundukça, saraylı aşkının koskoca bir ahlâk düzeni ile müthiş bir estetik içinde kurumlaştığı görüldü. Bu ahlaki ve estetik oyunda kuralları koyan ve oyuna hükmeden, kadın, yani hanım olmaktaydı. Erkek egemenliğine bu denli dayalı bir toplumda, kadının bu denli yüceltilmesi nasıl mümkün olabildi?

İki nedenden ötürü.

Birincisi, âşık olunan kadın, efendinin karısıydı ve aşk daha baştan umutsuzdu. O zaman, kadın, erkek ilişkisi fizik boyuttan tamamen soyutlanıp, kurmaca bir evrene aktarılır ve alabildiğine güzelleştirilirdi. Ahlâki kısıt, estetik boyutu genişletirdi.

İkincisi, âşık olunan kadının hanım, yani şatonun ikinci kişisi olması, ona duyulan aşkın tabiyet terimleri içinde ifade edilmesine yol açardı. Genç şövalye, efendisine tabi olduğu, onun hizmetkârı olduğu gibi, hanıma da tabi olur, kendini onun altında bir konuma yerleştirirdi.

Modern aşk kavramı işte bu eşitsizlikten ve olanaksızlıktan kaynaklanırdı. Eğer saraylı aşkı fizik boyut üzerine kurulsaydı, aşk bir duygusallık alanı olarak inşa edilemezdi.

Ulus Kuran Bakire...

O, tarihin belki de en trajik hikâyelerinden birinin kahramanı. Üstelik kadın ve ünlü. Çağdaşları onu Bakire Meryem'e benzettiler. Tarih onu kayıtlarına "Orléanslı Bakire" diye düşürse de hayatı bizler için çağının egemenlik-iktidar anlayışının anlatıcısı...

Jeanne d'Arc'ın hayatı Yüz Yıl Savaşları döneminin dramatik bir dönemecini de belirliyor, hatta simgeliyor. Bu dönemeçte ise Avrupa'nın batısında, feodal siyasal örgütlenmenin sönmeye yüz tutması, ulus-devletin önce belirmeye, sonra da pekişmeye başlaması yatıyor.

Bununla da kalmıyor, "Orléanslı Bakire" adı verilen ve böylece Bakire Meryem'e benzetilen Jeanne'ın trajik hikâyesi; Katolik Kilisesinin resmi doktrini, feodal savaşlar ve asıl önemlisi, oluşmakta olan modern ulus kavramı hakkında çok ilginç dersler ve bilgilerle yüklü.

Jeanne, bir rençberin kızı olarak, 1412'de Domremy köyünde doğdu. Bu köy, Fransa'nın doğusunda, Champagne ile Lorraine arasındaki Bar dükalığının sınırları içinde yer almaktaydı. Hiçbir eğitim görmeyen Jeanne'a,

Katolik imanını ve dualarını öğreten annesiydi. Daha sonra yargılama tutanaklarından anlaşıldığına göre, iyi huylu, sade ve olağanüstü mümin bir çocuktu. Bu değerlendirmede bütün komşuları görüş birliği içindeydi.

Jeanne 13 yaşındayken Tanrının sesini duyduğunu söylemeye başladı. Bu ses ona, Fransa'ya giderek Orléans'ı kurtarmasını bildiriyordu. (Fransa'ya gitmek sözünü, Fransa kralının egemenliğindeki topraklara diye anlamak gerekir. Feodal Fransa'da, ülkenin tamamı Fransa adını taşımamakta, her bir feodal siyasal birim ayrı bir devlet olarak davranmaktaydı. Bu söz tek başına, Jeanne'ın oynayacağı misyonun çağın zihniyetine ne kadar ters düştüğünü göstermekteydi), Jeanne aynı zamanda, Aziz Michel, Azize Catherine ve Azize Marguerite'in de kendine sık sık hitap ettiklerini söylüyordu. Bu "sesler" Jeanne'a tüm hayatı boyunca rehberlik edeceklerdi.

Jeanne'ın Tanrının sesini duyduğunu iddia ettiği sıralarda, Fransa tahtı, ölen kral VI. Charles'ın oğlu veliaht Charles ile Burgonyalılarla işbirliği halindeki İngiltere kralı VI. Henry arasında tartışma konusuydu. Burgonya, bugünkü Fransa'nın Doğu bölgesini meydana getiren topraklar, o dönemde Fransa tacından bağımsız bir dükalıktı. Her iki prens de, tahtın, daha doğrusu, bu taht tarafından temsil edilen toprakların, kendine ait olduğunu iddia ediyordu. Haklıydılar ama farklı zihinsel yapılardan ötürü.

VI. Henry feodal örf açısından haklıydı, çünkü bu topraklar ona, hem Normanların, hem de Anjoulular'ın soyundan gelmesi nedeniyle, feodal intikal kuralları içinde aitti. Valois soyundan olan veliaht Charles ise, oluşmakta olan mutlak krallık zihniyeti açısından haklıydı. Mutlak krallık, daha sonra ulus-devlet teorileştirmesine

sahne olacak ve aynı ülkeyi paylaşan halkın, aynı kralın otoritesine tabi olması gerektiği doktrinleştirilecekti. Aynı ülkede, birden fazla otorite olamazdı, bu da üniter devlet anlayışının temellerini meydana getirmekteydi.

Jeanne d'Arc efsanesi, bu iki zihniyetin çarpışmasının merkezine oturdu. Orléanslı Bakire'nin bir soylu değil de, halktan biri olması da rastlantı değildi. Jeanne, oluşmakta olan Fransız ulusunu, ulus devletini, Fransa'nın üniterliğini temsil ediyordu.

Jeanne dindardı, ama Kilise'ye mensup olmayan bir laikti. Bu da rastlantı değildi. Kilise, Orta Çağ boyunca feodalleşmiş ve ülkenin atomize olmasına hizmet etmişti. Artık ulusal birliğin önünde bir engeldi. Burada vurgulanması gereken nokta, Kilise'nin, özellikle de Katolik kilisesinin ulusal oluşumlardan hiç hoşlanmadığıydı.

Jeanne'ın öyküsü, şövalye romanlarının geleneği içinde yaşandı. Şövalye romanlarında kahraman, silahını ve imanını Tanrı yoluna adamıştır, tek başına dolaşır ve her zaman doğrudan yana, kötüye karşıdır. Jeanne da ta başından beri yalnız başına davrandı ve iyi ile kötü arasındaki sonsuz ve amansız mücadelenin kesiştiği noktalardan birini meydana getirdi.

Jeanne, Tanrıdan aldığı ilhamı, 1428 yılında, veliahtın komutanlarından Vaucouleurs'e anlattı ve veliahtla görüşmesine aracılık etmesini istedi. Komutanın bu 16 yaşınaki kızı ciddiye almaması, Jeanne'ın cesaretini kırmadı ve ısrarlı taleplerini sürdürdü. Bu arada, kararlılığı ve inadı ona halk nezdinde büyük bir sempati ve destek kazandırdı. Azizler ve azizeler kültü içinde yetişen, dini batıl itikatlar yığını olarak algılayan, kötü kaderin ancak doğaüstü güçlere sahip kişiler tarafından değiştirilebileceğine inanan halk;

Jeanne'da Tanrı tarafından gönderilen bir kurtarıcı gördü. Ama Jeanne onları İngilizlerden değil de, onları ezen feodal soylulardan kurtaracaktı. Halkın ulusal bilince sahip olması elbette beklenmemeliydi. Zaten Jeanne da böyle bir bilincin taşıyıcısı değil, ancak katalizörüydü.

Bu yüzden adı kısa sürede yayıldı ve halk onu destekledi. Vaucouleurs, arkasında bu destek olan Jeanne'ı artık reddedemezdi. Orléanslı Bakire'yi Chinon'da veliahtla buluşturmaya razı oldu.

Erkek kıyafetine bürünen Jeanne, yanında altı silahlı adam olduğu halde düşman topraklarından geçerek 11 günlük bir yolculuktan sonra veliahta ulaştı. Veliaht, bu yeniyetmeyi kabul edip etmemekte kararsızdı. Uzun tereddütler geçirdikten sonra, onunla görüştü. Jeanne, veliahtà "İngilizlerle çarpışıp, seni de Reims'de Fransa kralı ilân etmek istiyorum" dedi.

Veliaht öfke içindeydi. Jeanne'nin Kilise yetkilileri tarafından sorgulanmasını istedi. Üstelik hemen gerçekleştirilmeliydi bu sorgulama. Bir veliahta "sen" diye kim hitap edebilirdi? Ancak tanrının temsilcileri, yani Kilise mensupları, Jeanne Kilise mensubu değildi.

Öyleyse, bir sapkın mı? Poitiers'de üç hafta boyunca önde gelen ilahiyatçılar tarafından sorgulanan Jeanne, esas olarak sapkınlığı konusundaki sorulara cevap vermek durumunda kaldı. Sonunda, İngiliz kuşatması altındaki Orléans'ın umutsuz durumu karşısında, oraya gitmesine izin verildi. Çünkü yargılama sonucu aleyhine çıkacak bir kararın halkı öfkelendirmesinden endişe ediliyordu...

Jeanne'ın öyküsünün ilginç olan kısmı burasıydı. İki öge özellikle dikkat çekiciydi: erkek kıyafeti ve sapkınlık suçlaması. Jeanne'ın erkek kıyafetiyle dolaşmasının sim-

gesel anlamı da çok açıktı. Hıristiyan anlayışına göre kadın (Havva'nın kişisinde), ilk günaha neden olarak, insanın cennetten kovulmasına neden olmuştu. Öte yandan kadın mekruhtu, kutsal bir görevi üstlenemezdi. O halde Jeanne erkek kıyafetine bürünmeliydi. Orléanslı Bakire imgesinin kaynağı da buydu. Çünkü bakire henüz kadın değildir. Bu yüzden de kutsallığı kirletemez.

Sapkınlık suçlaması ise, Kilise'nin kendini koruma gayretinin göstergesiydi. Ulusal taleplerin taslak halinde ortaya çıkması, Kilise'yi en fazla rahatsız eden durumdu. Bu yüzden hem Hıristiyanlığın evrenselci doktrinini tartışmalı hale geliyor, hem de onun iyice feodalleşmiş yapısını dinamitliyordu.

Jeanne, veliahtın pek de istekle vermediği desteği sağladıktan sonra, hem Charles'ın emrine verdikleri, hem de civardan katılanlarla oldukça kalabalık bir silahlı gruba sahip oldu. Küçük bir ordunun komutanıydı. Kendine bir sancak oluşturdu. Jeanne, bu davaya adanan kılıcın da Sainte-Catherine-de-Fierbois kilisesinde olduğuna dair bir kehanette bulundu ve kehaneti gerçekleşti. Efsanenin bu parçası, onun Tanrı tarafından görevlendirildiğini kanıtlamaya yönelikti.

Jeanne ilk önce Blois'yı ele geçirdi. 12 Ekim 1428'den beri kuşatma altında olan Orléans'ı ise 27 Nisan'da kurtardı. Jeanne, bu kentten hareketle İngilizler'e çeşitli saldırılar düzenledi, onların askeri düzenini bozdu. Sonunda kaçmalarına neden olan da oydu. İngiliz kaçışı bir pazar günü meydana geldiğinden, sofu Jeanne, Tanrının gününde çarpışmayı reddederek, İngilizler'in kurtulmalarına göz yumdu.

İngilizlere karşı genel bir saldırının bayraktarlığını

yapan Orléanslı Bakire'nin gayretleriyle, İngiliz ve Fransız orduları (yani İngiltere kralı ile Fransa kralına sadık kişilerce oluşturulan ordular, yoksa her iki tarafta da, etnik açıdan Fransızlar vardı) 18 Nisan 1429'da Patay'de karşı karşıya geldiler. Jeanne'ın cesaretlendirmeleri, Charles'ın mutlak bir zafer düşlemesiyle motive olan Fransızlar, İngilizler'i kesin bir yenilgiye uğratarak, İngilizlerin yenilmezliği efsanesine son verdiler.

Jeanne, ordunun başına veliahtla birlikte geçerek, Paris'e doğru ilerlemeye başladı. Yolda bazı kentlere teslim olma çağrısında bulunan mektuplar yolladı. Örneğin Troyes'ya yollanan bu mektuplardan birinde, Jeanne kent halkına, eğer teslim olurlarsa affedileceklerini bildirdi. Ama kent İngilizler'e sadık kalmaya karar verdi. Çünkü feodal bağlılıklar hâlâ çok güçlüydü ve Troyes halkı senyör olarak İngiltere kralını tanıyordu. Zaten İngiltere kralı da Fransız kanındandı.

Fransiz ordusu, birçok çarpışmadan sonra, 26 Ağustos'ta Paris civarına ulaşınca, İngiltere kralına sadık kalmayı seçen başkent, savunma hazırlıklarına girişmişti. Saldırı 8 Eylül'de başladı, ancak bozgunla sonuçlandı. Ordu Gien'e çekildi ve dağıldı. Veliahtın yanında bir tek Jeanne kalmıştı.

Jeanne kılıç artıklarını toplayarak, kışı birçok kente saldırarak geçirdi. Ancak bunların çoğu Orléanslı Bakire'ye direndi.

Jeanne sonunda, 1430 Mayıs'ında Compiègne kuşatması sırasında Burgonyalılar tarafından yakalandı. Aynı ayın 25'inde Paris'e götürüldü.

Jeanne'ı yargılama işi Paris üniversitesi tarafından üstlenildi. Üniversite de bu görevi, şehri Jeanne tarafından alınmış olan Beauvais piskoposu Pierre Cauchon ile

Fransa başengizitör yardımcısı Jean Lemaitre'e devretti.

Davanın görülmesine, 13 Ocak 1431'de Rouen'da başlandı. Jeanne'a yöneltilen yetmiş suçlamanın ana ekseni, onun dine karşı suç işlediği yönündeydi. Örneğin, tanrı adına konuşmuş, peygamber gibi davranmış, mektuplarında imzasının yanında İsa ve Meryem'in adlarını zikretmişti. Bunlarla yetinmemiş, halka selâmet vaat etmiş ve en kötüsü, erkek kıyafeti giymişti. Ama din adamlarını asıl kızdıran nokta, Jeanne'ın Kilise'nin emirlerini değil de, doğrudan Tanrının emirlerini yerine getirdiğini iddia etmesiydi. Otoritesi kalmayan bir kilise ne işe yarar?

Jeanne'dan, bu dava boyunca hep Kilise'ye itaat ettiğini söylemesi istendi . Jeanne'ın cevabı da her seferinde, Kilise'nin hata yapmayacağı oldu. Ama kendi sarf ettiği sözler Tanrıya aitti...

Jeanne sonunda, yakılarak ölüme mahkûm edildi. Kilise'nin otoritesini tartışmaya cüret eden bir sapkın ve günahkâr olarak yakılmasına karar verildi. 30 Mayıs 1453'te Rouen'ın Vieux Marché meydanına getirildi. Cellat odunları ateşledi. Jeanne d'Arc yani Orléanslı Bakire kendinin Tanrının sesi olduğunu söyleyerek can verdi.

Jeanne, 16 Mayıs 1920'de yaklaşık beş yüz yıl sonra Papa XVI. Benedictus tarafından azize ilan edildi. Fransız parlamentosu da, 24 Haziran 1920'de, mayısın ikinci pazar gününü Jeanne'nin adına ulusal gün ilan etti.

Jeanne, Yüz Yıl Savaşları'nın Fransa'nın lehine döndüğü noktayı belirleyen hem tarihsel (yani hakiki), hem de efsanevi bir kişiliktir. Ruh ve akıl bakımından tam dengeli olduğunu söylemenin olanaksız olduğu bu kız, destansı cesaret ve inancıyla, feodal Fransa'nın ulusal Fransa'ya dönüşmesi macerasında en önemli öykünün kahramanı oldu.

Avrupa'nın Büyükannesi

XII. yüzyıl Fransa'sında, kraldan daha güçlü ve daha büyük topraklara hükmeden soylular bulunmaktaydı. Bunlardan biri de Akitanya dükleriydi. Atlantik kıyılarından Pirenelere kadar, Fransa'nın ortalarından Akdeniz'e bakan dağlara kadar uzanan bu bölgeye hükmeden dükler, bırakın Fransa'yı, o dönem Avrupa'sının en güçlü hükümdarları arasında yer alıyorlardı.

Akitanya aynı zamanda, coğrafi konumundan ötürü, o sıralarda müslüman egemenliği altında olan İspanya'dan ve Doğu'yla teması hiçbir zaman kaybetmemiş olan İtalya'dan gelen etkilere çok açıktı. Öte yandan, Akitanya, İtalya ile birlikte Roma kültürünün en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştu ve Roma'nın siyaseten çökmesine rağmen, uygarlığı devam etmekteydi. Bütün bunlara eklenmesi gereken sonuncu bir nokta olarak, İspanya'dan yayılan İslam kültürü, öykümüzün geçtiği sıralarda zirvedeydi. Böylece, Kuzeyin barbar baronları birbirlerinin boğazını keserlerken, Akitanya sanat ve yaşama

zevki konusunda büyük bir atılım içindeydi.

Aşk, işte bu Akitanya sarayında icad edilmiştir. Kadın, işte bu Akitanya sarayında, aşık olunacak kadar yüceltilmiştir. Aliénor'un büyükbabası IX. Guillaume, hem I. Haçlı Seferi esnasında, hem de İspanya'dan gelenlerin aracılığıyla tanıştığı Arap etkisiyle, Avrupa'nın o ana kadar tanık olmadığı incelikteki bir saray hayatını başlatmıştır. Kuzeyin baronları, hatta Fransa kralı, şatolarında domuzları ve tavuklarıyla birlikte, alt alta üst üste yaşarlarken, Poitiers'deki Akitanya sarayı; lüksü, parlaklığı ve incelmiş zevkleriyle tamamen farklı bir boyutta yer almaktaydı. Bu saray hayatının en önemli unsuru, *troubadour* adı verilen saz şairleridir. Bunlar, aristokratik, pagan, kilise-karşıtı bir stil geliştirmişler ve kadını yücelten aşk şiirlerini her yerde terennüm etmişlerdir. IX. Guillaume'un da bu tarzdaki şiirlerden yazdığı bilinmektedir. Kuzeyin okuması yazması olmayan baronları düşünüldüğünde, bu şair dükün varlığı, Güneyin Kuzeye nazaran ne kadar rafine olduğunu göstermeye tek başına yeter.

Aliénor d'Aquitaine veya Akitaya düşesi Aliénor, işte bu sarayda, 1122 yılında doğmuştur. Çocukluğu ve genç kızlığı, troubadourların, şövaye ve saraylı aşkı değerlerinin öne çıktığı bu ortamda geçmiş ve bu ortam onu şekillendirmiştir.

Aliénor'un babası X. Guillaume 1147'de erkek mirasçı bırakmadan ölünce, genç kız Avrupa'nın en büyük ve görkemli ülkesinin yönetimine gelmiştir. Bu kadar cazip bir av kaçırılır mı? Fransa kralı VI. Louis bu kızı hemen oğlu Louis'ye almıştı, ama diğer talipleri devre dışı bırakmak için epeyi uğraştıktan sonra. Babasının öldüğü yılın Temmuzunda Fransa tahtının varisi Louis'yle evlenen

Aliénor, henüz 15 yaşındadır. VI. Louis ayn yılın Ağustosunda ölünce, kocası VII. Louis olarak Fransa tahtına çıkar ve Aliénor da Fransa kraliçesi olur.

Akitanya ve Fransa'nın bu evlilikle birleşmesi, Avrupa'nın ne büyük ve en güçlü devletinin oluşmasına neden olmuştur, aynı zamanda en parlağının da, çünkü Aliénor, babasının sarayında öğrendiklerini artık kuzeyin kaba soylularına da öğretmekte, onları eğitmekte ve inceltmektedir. Daha sonraları Avrupa'nın ve giderek dünyanın uygarlık merkezi olacak olan Paris, bu alandaki ilk derslerini Aliénor'dan almaktadır.

Ancak, kocası Aliénor'a ayak uydurmakta zorluk çekmektedir. Dindar ve devlet işleriyle boğulmuş bir kişi olan Louis, karısının günlerini edebiyat sohbetleri ve "aşk mahkemeleri"yle geçirmesine pek dayanamamakta, kraliçenin etrafında dönüp durarak, aşk oyunu oynayan genç soylulara açıkçası içerlemekte ve bütün bunların aslında bir uygarlık eğitimi olduğunu anlayamamaktadır.

VII. Louis, dindarlığının da etkisiyle II. Haçlı Seferi için Kudüs'e gitmeye karar verince, Aliénor onunla birlikte yola çıkmakta ısrar etmiş ve dediğini yapmıştır. Öyle bir kafileyle yola çıkılmıştır ki, gören herkes parmak ısırmıştır. Aliénor, bütün nedimelerini, kendine hayran soylu gençleri ve saz şairlerini de birlikte götürmüştür. Aliénor'un ve diğer soylu hanımların kozmetik ve kıyafet hurçlarını aşıyan yüzlerce uşak da cabası. Aliénor, tamamen erkek işi sayılan savaş faaliyetine katılarak, tabuları yıkamamış, ama onların delinebilir nitelikte olduğunu göstermiştir. O devrin insanları, bir kadının savaşa kocasının yanında katılmasını rezalet terimleri içinde algılamışlardır, ama daha büyük rezalet, Aliénor'un aşıklarını da ya-

nında götürmesinden kaynaklanmıştır.

Aliénor, Poitiers veya Paris'teki alışkanlıklarını Kudüs'te de sürdürmüş, yerleştiği Antakya sarayında yaşadığı aşklara dair inanılmaz dedikodular çıkmıştır. Ona yakıştırılan aşıkların arasında Raymond de Poitiers gibi Akitanyalı bir soylu, adsız bir köle, hatta Selahattin Eyyubi'nin bizzat kendi vardır. Louis bunları duymazdan gelmekte, belki de gerçekten duymamaktadır. Fakat dedikodular, o sıralarda hristiyanlığın "bekçi köpeği" olan ve papalardan bile daha büyük bir otoriteye sahip olan, Clairvaux manastırı başrahibi aziz Bernard'ın kulağına da ulaşınca, herşeyi son derece katı bir şekilde yorumlamakla ve acımasız olmakla ünlü bu din adamı, Aliénor'u bütün hıristiyan alemine, zina işleme suçuyla teşhir etmiştir. Kocasının kendini boşayacağını hisseden Aliénor, 1152'de Kilise'ye başvurarak, Louis'yle aralarında altıncı dereceden kuzenlik olduğu ileri sürerek, evliliğin iptalini talep etmiştir. Kilise yetkilileri bu gerekçeyi tebessümle karşılamışlar, ama iptal kararını da vermişlerdir. Böylece Louis karısını boşayamamış, Aliénor ondan boşanmıştır.

Aliénor, Bordeaux'ya geri dönerken, çeyizi olan Akitanya'yı da geri almıştır. Tabii bütün o şaşaalı ve çok renkli maiyetini de. Fransa'nın bütün bekâr büyük soyluları, yeniden çok çekici hale gelen bu avın peşine düşmüşlerdir. Aliénor bunların içinden en parlağını, Anjou hanedanından Henry Plantagenêt'yi seçmiştir. Henry Plantagenêt de, Fransa kralından bile daha büyük bir barondur. İngiltere kralı I. Henry'nin torunudur, ayrıca Anjou ve Normandiya düküdür, yani kuzey ve batı Fransa'nın büyük bölümü ona aittir ve üstelik İngiltere tahtının da varisidir.

Beklenen olur ve Plantagenêt, 1154'te II. Henry olarak İngiltere tahtına çıkar. Aliénor gene kraliçedir, bu kez İngiltere kraliçesi. O dönemlere ait bir Alman şiiri şöyle demektedir:

Dünyanın tümü benim olsa
Okyanustan Ren'e kadar.
Bunların hepsinden vazgeçerdim
Kudretli İngiltere kraliçesini
Kollarıma alabilmek için.

İngiltere kraliçesi gerçekten kudretlidir. Akitanya, Normandiya, Anjou, yani Fransa'nın neredeyse yarısı ile İngiltere aynı taçta birleşmiştir. İngiltere, adadan çok Fransa'da toprağa sahiptir ve bu durum ünlü Yüz Yıl Savaşları'nın nedeni olacak, bu savaşlar başka bir kadın kahramanı, Jeanne d'Arc'ı sahneye çıkartacaktır.

Aliénor İngiliz sarayını da Akitanya gelenekleriyle, lüks ve sanatla tanıştırmıştır. Ancak Orta Çağın çok inandığı talih çemberi (Çarkı Felek) artık dönmüştür. Aliénor kocasından 11 yaş büyüktür ve artık aşk maceraları yaşayacağı dönemi geride kalmıştır, ama Henry'nin tam bir etek düşmanı olduğunu düşünmekte ve aldatıldığı şüphesi içini kemirmektedir. Öte yandan Aliénor yaşlandıkça, siyasete daha da tutkuyla sarılmıştır. Henry'den olan iki oğlu, Aslan Yürekli Richard ve Topraksız Jean (İngiliz prenslerinin adlarının Fransızca olması şaşırtmasın, çünkü hem Henry, hem de Aliénor Fransızdır ve İngiliz sarayında, Stuartlara kadar Fransızca konuşulacaktır), 1173'te babalarıyla ihtilafa düşünce, Aliénor hem siyaset gereği, hem de kuşkularının intikamını almak üzere,

oğullarını desteklemiş, onlara askeri yardım sağlamıştır Yani Akitanya düşesi olarak, kendine yeminle bağlı adamlarını prenslerin hizmetine vermiştir. Fakat Henry, oğulları ve karısının bu fesadını bozarak ayaklanmayı bastırınca, baba topraklarına kaçmaya kalkışan Aliénor yakalanmış ve bir şatoya kapatılmıştır. Buradan anak, II. Henry'nin 1189'da ölmesiyle kurtulabilecektir.

Aliénor uzun tutsaklığına rağmen, siyasal tutkularından hiçbir şey kaybetmemiştir. Oğlu Richard'ın İngiltere tahtına çıkmasını o sağlamıştır. Aslan Yürekli lâkaplı I. Richard'ın Haçlı Seferine gitmesiyle, tahtı onun adına naib olarak korumuştur. Rihard'ın, seferden dönerken, Avusturya dükü Leopold'e esir düşmesi karşısında, onun için istenilen kurtarmalık parasını toplamış ve bizzat Avusturya'ya giderek oğlunu geri almıştır. Richard İngiltere dışındayken, diğer oğlu Jean ile birlikte, Fransa kralı Philippe Auguste'ün İngiltere ve Fransa'daki topraklarına yönelik hareketlerini püskütmüştür. Tabii eklenmesi gereken bir anekdot olarak, ünlü efsane kahramanı Robin Hood da, Aliénor'un naipliği döneminde iş başında olmuştur.

Richard 1199'da çocuksuz ölünce, Aliénor bu kez küçük oğlu Jean'ın tahta çıkmasına yardım etti. Onun tahtını sağlamlaştırmak üzere, 1202'ye kadar sayısız mücadeleler verdi ve nihayet bu tarihte, ata topraklarındaki Fontevrault manastırına çekildi. 1 Nisan 1204'te burada öldü. Ölmeden önce rahibelere, "kötü bir karı, kötü bir anne ve kötü bir kraliçe oldum" dediği rivayet edilir. Ama rahibeler onu "güzel ve adil, kararlı ve mütevazi, alçak gönülü ve asil" olarak hatırlamaktaydılar. Mezar kitabesine de şunları yazmışlardı: "Dünyanın bütün kraliçelerini çok

gerilerde bırakan" bir kraliçe.

Aşkı icad eden Akitanya sarayında, şiir, müzik, letafet ve zerafet içinde yetişen, iki kral karısı olan ve ikisi kral, çoğu kraliçe, düşes, kontes olan sekiz çocuk doğuran bu çok ünlü ve dönemi açısından sıra dışı kadın, aynı zamanda kadının bağımsız bir kimlik oluşturma mücadelesinin de zirvelerinden biri olmuştur.

Aliénor, kendi topraklarını ve gelirlerini hiçbir zaman kocalarınınkilerle birleştirmemiş, hep kendine özgü eylemleri oluştur. Kendine ait bir mührü vardır ve kocalarına veya oğullarına hiç danışmadan karar alabilmektedir. Orta Çağ için durum son derece olağandışıdır.

Torunları arasında sayısız kral ve kraliçe bulunan, Orta Çağı uygarlaştıranlar arasında yer alan bu kadın, aynı zamanda Haçlı Seferlerine katılan ve bir erkek ayrıcalığını daha paylaşma cesaretini gösteren ilk kadındır. Önce Fransa, sonra İngitere kraliçesi olması ve ata topraklarını bir Fransa'nın, bir İngiltere'nin hizmetine vermesi, bu iki ülkenin ulusal bilinçlerinin oluşmasında rol oynayacaktır.

Aliénor'un hayatını üç aşamaya ayırmak mümkündür. Önce güzellik ve aşk peşinde koştuğu gençlik dönemi, sonra toprak, siyaset ve taç peşinde koştuğu olgunluk dönemi ve nihayet din ile öte dünyaya yöneldiği son dönemi.

Avrupa'nın büyükannesi Aliénor, bunların hepsini de dolu yaşamıştır. Fontevrault'taki mezarının bugün hâlâ çok ziyaretçisinin olması, onun kişiliğinin yüzyıllara rağmen eskimediğinin kanıtıdır.

Siyasetin hemen şimdi, vakit geçirmeden herkesin gündemine girmesi gerekiyor. Uzun zamandan beri "siyasetsiz siyaset" ülkesi olan Türkiye'nin insanlarının, siyaseti önce keşfetmeleri, sonra bunun kendilerinin öncelikli işi olduğunu ve bu konunun baştan belirlenmiş bir takım seçkinlerin özel alanı olmadığını anlamaları ve bizzat siyaset yapmaya başlamaları gerekiyor. Siyaset bir iktidar yarışı olarak değil de, bir hak arayışı olarak görülmeli. Türkiye'de insanlar artık "siyasetçilerden" gelen sadakalarla değil, kendi çabalarıyla elde edecekleri "haklarıyla" ilgilenirlerse, işte o zaman bu ülkede siyaset gerçek doğasına kavuşmuş olacaktır.

Ama, bir toplumun yüzlerce yıllık kireçlenmişlikten sonra, aniden harekete geçmesi ve kendi kaderini kendi eline almasının hiç de kolay bir iş olmadığını tarihsel deneyler gösteriyor. Tarihsel deneyin gösterdiği başka birşey ise, insanları hareketsizliğe, düşünmemeye sevkeden unsurların başında total açıklama ve düzenlemelerin geldiğidir. İnsanlığın bir bölümü, dini kamusal alandan özel alana, yani gerçekten ait olduğu yere çekebilmek için büyük bir mücadele vermiştir. Bu mücadelenin inançlara karşı olmayla hiçbir ilgisi yoktur. Sorun, bu dünyanın öte dünya kurallarıyla yönetilmemesi talebinden ibarettir. Öte dünya, herkesin bireyselliği içinde algıladığı birşeydir. Bu dünya ise hep birlikte yaşanan ve inşa edilen bir alandır. Değişmeye mahkûmdur ve bu değişkenliği bir değişmezliğin terimleri içine sokmak, totaliterliklerden başka birşey üretmemektedir.

ISBN 975-533-223-5
9 789755 332239